

Glava četvrta

RATNA VEŠTINA U PERIODU POBEDE I UČVRŠĆENJA KAPITALIZMA (kraj XVIII i XIX vek)

Kapitalistički način proizvodnje počeo je da se javlja mnogo pre svoje potpune pobeđe u glavnim zemljama sveta. Nicanje i razvijanje novih proizvodnih snaga i produkcionih odnosa, svojstvenih kapitalizmu, počeli su još u nedrima feudalnog poretku. Proces je bio spor, jer su zastareli ekonomski i politički odnosi feudalnog poretku jako kočili razvitak proizvodnih snaga i kapitalističkih produkcionih odnosa. Prošlo je skoro 150 godina od buržoaske revolucije u Engleskoj, do izbijanja velike buržoaske revolucije u Francuskoj (1789—1794), koja je, prema Lenjinovim rečima, otkrila »novu epohu u istoriji čovečanstva...«¹⁾.

Francuska buržoaska revolucija 1789—1794. godine položila je temelje novog perioda u razvitku kapitalističkog načina proizvodnje — perioda pobeđe i učvršćenja kapitalizma u glavnim zemljama sveta. Upravo posle ove revolucije i u znatnoj meri pod njenim uticajem u relativno kratkom istorijskom razdoblju došlo je do pobedonošnog učvršćenja kapitalizma u većini zemalja sveta.

Novi društveni poredak bio je zasnovan na privatnoj kapitalističkoj svojini nad sredstvima za proizvodnju i na eksploraciji klase najamnih radnika od strane klase kapitalista. U razvitku društva kapitalizam je odigrao

¹⁾ В. И. Ленин. Соч., т. 21, стр. 271.

ogromnu progresivnu ulogu, uništivši feudalne prepreke na putu daljeg razvoja proizvodnih snaga. »Buržoazija je« — pisali su Marks i Engels — za manje od sto godina svoje klasne vladavine stvorila mnogobrojnije i grandiozne proizvodne snage, nego sve prethodne generacije zajedno»²⁾.

U trci za maksimalnim profitom kapitalisti i veleposednici pojačavali su eksploraciju i pljačku radničke klase i seljaštva. To je vodilo ka naglom zaoštravanju klasnih protivrečnosti, ka masovnim revolucionarnim istupanjima proletarijata protiv buržoazije, koja su često prerastala u oružane ustanke. Sve jače nacionalno ugnjetavanje izazivalo je nacionalnooslobodilačku borbu.

Težnja buržoazije za osvajanjem novih izvora sirovine i tržišta za plasiranje robe radi obezbeđenja maksimalne dobiti, vodila je ka zaoštravanju spoljnopoličkih protivrečnosti i ratova između pojedinih zemalja.

Epoha kapitalizma ispunjena je brojnim revolucionarnim pokretima trudbenika i ratovima, kako između pojedinih država ili grupa država, tako i unutar pojedinih zemalja između antagonističkih klasa (građanski ratovi). Nacionalnooslobodilački ratovi bili su tipična pojava u periodu pobjede i učvršćenja kapitalizma.

Pobeda kapitalističkog načina proizvodnje izmenila je socijalno-ekonomski i materijalno-tehničke uslove vođenja oružane borbe. Razvitak industrije, poljoprivrede, saobraćaja i veza, zahvaljujući pobjedi i učvršćenju kapitalizma, krenuo je bržim tempom nego u feudalnom poretku.

Već u prvoj polovini XIX veka stvaraju se i takve nove industrijske grane, kao što su mašinogradnja i hemijska industrija, koje su imale ogroman značaj za razvoj vojnog dela. Iz osnova se menjaju tehnologija i organizacija proizvodnje u takvim industrijskim granama, kao što je metalurgija. Sredinom XIX veka završava se indu-

²⁾ К. Маркс и Ф. Энгельс. Манифест коммунистической партии. Госполитиздат, 1952, стр. 37.

strijska revolucija. Manifaktturnu industriju zamenjuje mašinska industrija.

Brzi razvoj ekonomike proširivao je i učvršćivao materijalnu bazu oružanih snaga i obezbeđivao kvalitativno usavršavanje i kvantitativno povećanje borbene tehnike. Posle pobedonosnih buržoaskih revolucija stvoreni su politički i ekonomski preduslovi, potrebni za stvaranje nove, masovne buržoaske armije. Izmenjeni uslovi i sredstva oružane borbe zakonomerno su izazvali značajne izmene i u ratnoj veštini. U XIX veku došli su do izražaja kvalitativno novi načini vođenja rata i boja.

Pomenuti period kapitalizma hrđnološki obuhvata istorijski proces razvitka društva od kraja XVIII do kraja XIX veka. Radi pogodnijeg razmatranja razvoja ratne veštine, ovaj se period uslovno može podeliti na dve etape u kojima su zbog različitih socijalno-ekonomskih i materijalno-tehničkih uslova ratnu veština karakterisale suštinske odlike.

Prvu etapu — od kraja XVIII do sredine XIX veka — karakteriše napuštanje kordonske strategije i linijske taktike i prelazak na odlučnu strategiju masovnih pokreta i duboku taktiku. Na razvoj ratne veštine oružanih snaga svih zemalja poseban uticaj u ovoj etapi izvršila je francuska buržoaska revolucija i u njoj stvorena masovna buržoaska armija.

Dруга etapa — druga polovina XIX veka — karakteriše se daljim širenjem razmera oružane borbe, sve složenijim zadacima strategije i načinima njihovog rešavanja, kao i prelazom na taktiku streljačkih strojeva, što je bilo posledica masovne upotrebe usavršenog oružja i kvalitativno novih borbenih sredstava.

I. RATNA VEŠTINA KRAJEM XVIII I U PRVOJ POLOVINI XIX Veka

1. Karakteristika oružanih snaga

Popuna vojske. Polazeći od toga da su pljačka i eksploatacija svoga naroda i naroda drugih zemalja osnovni izvor razvitka kapitalizma, победа i učvršćenje kapita-

lističkog poretka doveli su do naglog zaoštravanja unutrašnjih klasnih i spoljnopoličkih protivrečnosti, do porasta broja i razmera ratova i izazvale krupne promene u svim oblastima vojnog dela.

HAJAMH A BOJKA

Pošto pred staru feudalnu najamničku vojsku nisu mogli biti postavljeni nikakvi krupni politički i vojni ciljevi, u prvom redu počeli su da se menjaju principi popune oružanih snaga. Novi socijalno-ekonomski uslovi iziskivali su nove principe popune oružanih snaga, koji bi obezbeđivali stvaranje masovne buržoaske vojske, sposobne da rešava krupne političke i strategijske zadatke.

Prva takva oružana sila bila je stvorena u Francuskoj posle pobeđe buržoaske revolucije 1789—1794. godine. Prema zakonu o opštjoj vojnoj obavezi, koji je u Francuskoj usvojen 1793. godine, pozivanje u oružane snage obuhvatalo je sve sposobne za stroj neoženjene mlađe ljudi od 18 do 25 godina. Prelazak na popunu vojske na osnovu opštih vojnih obaveza obezbedio je stvaranje u nacionalnom pogledu jednorodne masovne buržoaske armije. U proleće 1794. godine brojno stanje francuske vojske dos-tiglo je milion i dvesta hiljada ljudi.

1200.000

Prednost novog sistema popune sastojala se, pre svega, u tome što je on dopuštao da se naglo poveća brojno stanje oružane sile. Rešavanje ovog zadatka postizalo se time što je sve stanovništvo zemlje pozivano u vojsku, pri čemu je rok službe bio znatno skraćen (na 2 do 6 godina). Pomenuta okolnost je omogućavala stvaranje velike rezerve obučenih vojnih obveznika, koji su sačinjavali osnovnu snagu za brojno povećanje vojske u toku rata. Prihvaćeni sistem popune vojske u osnovi se održao u Francuskoj i sledećih godina. Razne izmene, docnije unete u ovaj sistem, odnosile su se na rok službe i davale su pravo otkupljivanja od vojne službe ili slanja zamenika. Razume se, tim pravom su mogli da se koriste, zbog svog ekonomskog položaja, samo pripadnici vladajućih klasa. Na taj način buržoazija je tokom vremena stekla tako

velike olakšice, da je sav teret novog sistema vojne popune prebačen na pleća radnih ljudi.

Rezultati popune vojske na osnovu novog sistema i njegove prednosti koje su došle do izražaja u ratovima buržoaske Francuske krajem XVIII i početkom XIX veka bili su toliko očigledni da su taj sistem počele postepeno da preuzimaju i druge države (Pruska, Austrija, a sredinom XIX veka i Rusija).

Tako je uvodenje opšte vojne obaveze predstavljalo najvažniju izmenu u sistemu popune oružanih snaga krajem XVIII i početkom XIX veka. Uporedo s tim, iskustvo izgradnje francuske vojske je pokazalo da su uvođenje opšte vojne obaveze, a time i veliki brojni porast oružanih snaga postali mogućni samo u uslovima kapitalističkog načina proizvodnje, kada su oslobođenje seljaka od kmet-ske zavisnosti i porast produktivnosti rada omogućili masovno odvajanje ljudi od proizvodnje, kao i njihovo držanje na okupu radi ostvarenja ratnih ciljeva.

Naoružanje vojske. U toku gotovo celog pomenutog perioda vojne snage većine država imale su u svom naoružanju puške kremenjače sa glatkom cevi, koje su se punile spreda. Vrlo malo je bilo takozvanih spiralnih (izolučenih) pušaka i karabina dometa 800—900 metara.

Modeli pušaka, koje su mnoge države uvele u naoružanje, razlikovali su se samo po svojim razmerama i neznatnim detaljima u konstrukciji. Borbena svojstva bila su im, uglavnom ista. Takve puške dostizale su težinu 4—5 kg, domet — oko 200 m, brzinu gađanja — 1 metak u 1—1,5 minutu.

Pa ipak, karakteristična odlika naoružanja vojski svih država bila je krajnja raznovrsnost tipova oružja. Svaki rod vojske imao je svoj model puške koji se, po pravilu, razlikovao po kalibru, težini i dužini. Mnoge vojske su bile naoružane puškama različitih godina izrade. Tako, na primer, većina pukova ruske vojke u godinama otadžbinskog rata 1812. godine, pored pušaka modela 1805. i 1809. godine, u naoružanju je imala i puške još iz doba Petra I.

Dakle, borbena svojstva streljačkog naoružanja nisu se ozbiljnije izmenila više od sto godina. Usavršavanja su se ticala neznatnih detalja, kao što su: smanjenje težine, skraćivanjem cevi, smanjenje trzanja većim povijanjem kundaka, poboljšanje nišanskih sprava. Puška sa glatkom cevi, koja se punila spreda i kod koje se opaljenje vršilo pomoću kremana, ostala je osnovni tip puške sve do 40-ih godina XIX veka.

Nedostaci puške ovog tipa (mala brzina i slaba tačnost gađanja, neznatan domet i nemogućnost da se puška upotrebni po kišovitom vremenu), postajali su sve primetniji. Uslovi vođenja boja, kao i taktika, neodložno su zahtevali savršenije oružje. Zato se 40-tih godina XIX veka u svim vojskama pojavljuju usavršene izolučene puške sa dometom preko 1.000 metara. Pa ipak, uticaj toga oružja na taktiku došao je do izražaja tek u drugoj polovini XIX veka, kada se novo oružje masovno proizvodilo i u vojskama većine zemalja predstavljalo osnovu naoružanja.

Oružane snage svih država u pomenutom periodu imale su, uglavnom, i istovetnu artiljeriju. Zapadnoevropske vojske bile su naoružane starim tipovima artiljerije — topovima od 3, 4, 6, 8 i 12 funti i haubicama od 12, 24 i 36 funti. Ruska vojska je imala topove od 6 i 12 funti i »jedioroge«*) od 3, 10 i 20 funti.

Artiljerijska oruđa su u svim vojskama bila sa glatkim cevima. Za gađanje su upotrebljavana đulad, karteč i bombe, koje su se pri eksploziji rasprskavale na 20 do 30 parčadi. Kod različitih sistema domet se kolebao između 500 i 600 metara pri gađanju kartečom i 1,5 i 2 kilometra — đuladima. Ovi artiljerijski sistemi zadržali su se u naoružanju svih vojski do sredine XIX veka, do pojave izolučene artiljerije.

Tehnička usavršavanja artiljerije, ostvarena krajem XVIII i početkom XIX veka u svim vojskama svodila su se na znatno smanjenje težine oruđa, što je postignuto promenama na lafetu i uklanjanjem svih nepotrebnih

*) Oruđa koja su predstavljala sredinu između topova i haubica; u Rusiji ih je uveo Šuvalov. — Prim. prev.

ukrasa, naročito sa cevi, poboljšanje nišanskih sprava i nezнатно povećanje dometa. Najbitnije tehničko usavršavanje u artiljeriji početkom XIX veka predstavlja pronađak novog zrna — šrapnela³⁾.

U mnogim vojskama se tokom prve polovine XIX veka znatno razvila brdska i obalska artiljerija. Ali su i u ovom slučaju postojeći modeli neizolučene artiljerije sačinjavali osnovu artiljerijskog sistema.

Na taj način, tokom gotovo cele prve polovine XIX veka naoružanje vojski je ostalo, u suštini, isto kao i krajem XVIII veka i zbog toga nije mogao ozbiljnije da utiče na izmenu onih oblika i načina vođenja boja koji su u svim oružanim snagama nastali u vreme posle francuske buržoaske revolucije.

Organizacija i rodovi vojske. Oformljena u prethodnom periodu tri roda vojske — pešadija, konjica i artiljerija — i inžinerija, koja je tek nastajala, usavršavaju se i u prvoj polovini XIX veka. Glavni rod vojske ostala je, kao i ranije, pešadija. Promene u uslovima i načinima vođenja boja, do kojih je došlo krajem XVIII veka, izazvale su promene i u organizaciji pešadije. Najbitnija izmena u svim vojskama ogledala se u formiranju divizija stalnog sastava, koje su u organizacionom i taktičkom pogledu objedinjavale pukove i niže jedinice osnovnih robova vojske.

Pešadijske divizije u Francuskoj, koje su se sastojale iz pet pešadijskih polubrigada, konjičke polubrigade, dve artiljerijske baterije i čete pionira (inžinerije), stvorene su još u godinama buržoaske revolucije (1793). Početkom XIX veka divizije su bile formirane i u vojskama drugih zemalja.

Pešadijske divizije stalnog organizacijskog sastava u Rusiji formirane su 1806 godine⁴⁾). Svaka divizija se

³⁾ Novo zrno — razornu granatu sa kuglicama i tempirnim upaljačem — pronašao je engleski oficir Šrapnel 1803. godine.

⁴⁾ Dotadašnje divizije u ruskoj vojsci nisu imale stalan organizacijski sastav.

sastojala iz tri pešadijske i jedne artiljerijske brigade i jednog do dva konjička eskadrona. Sledećih godina je usavršavana unutrašnja organizacija divizije, ali je pri tome zadržan osnovni princip — taktičko i organizaciono objedinjavanje u diviziji svih rodova vojske.

Gotovo istovremeno sa divizijama formirani su i korpuzi, kao stalni viši organizacioni oblici pešadije. Za razliku od korpusa, povremeno stvaranih još u prvoj polovini XVIII veka, korpuzi formirani u Francuskoj 1805. i u Rusiji 1810. godine imali su stalan formacijski sastav i predstavljali više taktičke opštevojne jedinice.

Francuski korpus se obično sastojao iz tri do pet pešadijskih divizija, 24 do 48 oruđa artiljerijske rezerve i četiri inžinjerijske čete. Neki korpuzi su, osim toga, imali u svom sastavu jednu do dve konjičke brigade. Brojno stanje korpusa dostizalo je 40.000 ljudi.

Korpuzi u ruskoj vojsci imali su u svom sastavu dve do tri pešadijske divizije, jednu do dve konjičke brigade, jednu do dve inžinjerijske čete. Ponekad je korpusu prividavana artiljerija, pored one koja je bila u sastavu divizija.

Prema primeru francuskih i ruskih oružanih snaga korpuzi su kasnije stvarani i u vojskama drugih država. Korpus je u svom sastavu imao jedinice svih rodova vojske i predstavljaо je višu opštevojnu taktičku jedinicu, koja je, prema shvatanjima toga vremena, bila sposobna da rešava samostalne zadatke i vrši manevr nezavisno od glavnih snaga.

Objedinjavanje u taktičkom i organizacionom pogledu osnovnih rodova u korpusima i divizijama zavisilo je od uslova vođenja boja, koji su iziskivali da se obezbedi tesno sadejstvo svih rodova vojske. Sem toga, stvaranje divizija i korpusa stalnog sastava sa odgovarajućim štabovima predstavljalo je krupan korak napred ne samo u razvoju organizacionih oblika jedinica nego i u rešavanju problema rukovođenja osnovnim oružanim snagama u celini.

Međutim, brojni porast vojske i povećanje zamaha oružane borbe nametali su stvaranje krupnijih organizacionih oblika. Krajem XVIII veka, najpre u ruskoj, a zatim i u francuskoj vojski, u ratu se praktikovalo formiranje privremenih armija za dejstva na raznim operacionim pravcima.

Napoleon je u početku svoje ratničke delatnosti oduštao od formiranja armija. Ali, ratna praksa ga je često primoravala da stvara improvizovane grupe od nekoliko korpusa.

Drugi po brojnosti rod vojske bila je konjica, koja je sačinjavala obično oko jednu trećinu celokupnih oružanih snaga zemlje. Konjica se delila na tešku — kirasiri i laku — husari i ulani. Konjica je, kao i pešadija, u naoružanju imala neizolučene puške kremenjače. Sem toga bilo je i paloša *) — kod kirasira, kopalja i sablji — u ulanskim pukovima i šaški**) — kod dragona.

Eskadron se zadržao kao osnovna konjička taktička jedinica i brojao je 100 do 200 ljudi. Nekoliko eskadrona (4—10) sačinjavali su puk.

Početkom XIX veka i u konjici većine vojski bila je usvojena divizijska i korpusna organizacija, s obzirom na to da je nanošenje odlučujućih udara jakim konjičkim rezervama u toku bitke postao osnovni način borbene upotrebe konjice.

Sastav konjičkih divizija i korpusa nije bio isti u svim vojskama. Ruski korpus se sastojao iz četiri do šest konjičkih pukova i jedne do dve čete konjičke artiljerije. Ruski konjički korpsi imali su u svom sastavu, obično, samo laku konjicu. Teška konjica u ruskoj vojsci najčešće se nalazila u divizijama. Francuski konjički korpus sastojao se iz pet do šest konjičkih divizija sa po četiri puka i tri do četiri konjičke baterije.

*) Dugačak, prav, jednosekli mač koji potiče sa istoka.
— Prim. prev.

**) Sečno-bodno hladno oružje sa dugačkim i povijenim sečivom. — Prim. prev.

Preoružanje pešadije novim puškama i primenjivanje, umesto slabo pokretljivih linija, kolona u kombinaciji sa rasutim strojem znatno su povećali udarnu snagu pešadije i doveli do opadanja uloge konjice na bojištu. Pod uticajem ovih uzroka, u prvoj polovini XIX veka zapaža se postepeno smanjenje relativne brojnosti konjice i promene njenog sastava. Na račun ukidanja kirasisirskih pukova povećana je dragonska konjica, koja je bila sposobna za vođenje borbenih dejstava kako na konju, tako i peške.

Široka primena dubokih smaknutih strojeva (kolona) pešadije i konjice naglo je povećala ulogu artiljerije u boju, iziskivala izmene u njenoj taktici i organizacionim oblicima. U prvoj četvrtini XIX veka zapaža se, takođe, apsolutno i relativno brojno povećanje artiljerije i ona se izdvaja u samostalan rod vojske.

Osnovna taktička jedinica u artiljeriji bila je artiljerijska četa sa 6 do 12 oruđa. U zavisnosti od borbene namene i postojećih oruđa u naoružanju, postojale su konjičke, pešačke, baterijske i lake artiljerijske čete. Početkom XIX veka u administrativnom pogledu čete su formirane u artiljerijske brigade (Rusija), po pet četa sa po 12 oruđa u svakoj, i artiljerijske pukove (Francuska), po 20 četa sa po šest oruđa u svakom. Krajem 1811. godine u ruskoj vojsci prvi put su bile formirane artiljerijske divizije sa po 14 četa.

Pomenute artiljerijske divizije ulazile su u sastav rezervnih korpusa. Iako se one u borbi nisu upotrebljavale kao jedinstvena celina, ipak je njihovo formiranje svedočilo o daljem razvoju organizacionih oblika artiljerije, koji su obezbeđivali njenu masiranu upotrebu u boju.

U većini vojski sva artiljerija se delila na poljsku, koja je ulazila u sastav divizija i korpusa, i rezervnu — nalazila se pri armijama. Pukovska artiljerija je bila ukinuta.

Promena uslova i karaktera oružane borbe, do koje je došlo krajem XVIII i početkom XIX veka, uticala je i na razvitak inžinjerijskih jedinica.

Povećani obim inžinjerijskih radova u svrhu obezbeđenja borbenih dejstava pešadije, artiljerije i konjice doveo je, u prvom redu, do brojnog porasta inžinjerijskih jedinica. Tako, na primer, dok je u godinama sedmogodišnjeg rata u ruskoj vojsci bilo svega šest inžinjerijskih četa, to ih je krajem XVIII veka već bilo 15, a sredinom XIX veka oko 50.

U prvoj deceniji XIX veka osnovni organizacioni oblik inžinjerije bila je četa. Posle rata 1812. godine, u nizu vojski, i pre svega u ruskoj, bili su stvorenii inžinjerijski i pionirski bataljoni sa po četiri čete, tako da je po jedan bataljon dolazio na svaki korpus. U isto vreme počinju da se formiraju specijalne konjičko-pionirske jedinice.

Prema tome, promene u načinima vođenja borbenih dejstava početkom XIX veka dovele su do bitnih promena i u oblicima organizacije oružanih snaga. Osnovni pravac razvoja organizacionih oblika vojnih snaga ogledao se u organizacijskom i taktičkom objedinjavanju osnovnih robova vojske u divizijama i korpusima i u stvaranju krupnijih organizacionih oblika artiljerije, konjice i inžinjerije, koji su obezbeđivali njihovu masiranu upotrebu.

Obuka i vaspitanje jedinica. Krajem XVIII veka, kada su u većini zemalja preovlađivale najamničke vojske sa svojom linijskom taktikom, osnovu borbene pripreme sačinjavao je paradni dril, koji je gušio svaku inicijativu ličnog sastava i imao cilj da od vojnika stvori pokorni automat. Međutim, prelaz na novu taktiku, koji je u to vreme započeo, iziskivao je korenitu reorganizaciju celokupnog sistema obuke i vaspitanja jedinica. Nova taktika je zahtevala da se jedinice obučavaju ne samo u strojevim radnjama, veštini otvaranja precizne vatre i vođenja borbe prsa u prsa, već i u izvođenju manevra na bojištu i sadejstva u boju. Nova taktika je zahtevala da se kod vojnika i oficira razvijaju snalažljivost i inicijativa, težnja za vođenjem energičnih dejstava na bojištu, odvažnost, izdržljivost i hrabrost.

Potreba za reorganizacijom celokupnog sistema obuke i vaspitanja jedinica naročito se oštro osećala u francuskoj vojsci stvorenoj posle pobeđe buržoaske revolucije. Slobodan od feudalnog ugnjetavanja francuski vojnik-građanin, koji je bez kolebanja žrtvovao svoj život za pobjedu nad neprijateljem, nije mogao da podnosi staru batinašku disciplinu i dril. Sem toga, dejstva u kolonama i rastresitom stroju isključivala su potrebu za mehaničkom i paradnom pripremom. Zato je u godinama revolucionarnih ratova u francuskoj vojsci bio razrađen novi sistem obuke i vaspitanja jedinica. Vojnike su počeli da uče onome što je potrebno za rat, razvijali su kod njih inicijativu, snalažljivost, svestan odnos prema borbenim zadacima. Lični sastav revolucionarne vojske vaspitan je u duhu patriotismra i ljubavi prema svojoj otadžbini.

Veliku ulogu u usavršavanju oblika i metoda borbe ne pripreme francuske armije odigrao je Napoleon Bonaparta. Za vreme njegove vladavine u Francuskoj su stvorenji ogromni školski logori, u kojima su preko leta obučavane jedinice svih rodova vojske. Napoleon je praktikovao da za vreme logorovanja vrlo često izvodi zajedničke vežbe svih rodova vojske na kojima su uvežbavani načini dejstva u kolonama i rastresitom stroju i izučavani takvi oblici napada, kao što su probor taktičkog centra neprijateljskog borbenog poretka, udar u jedan ili oba boka, nanošenje masiranih udara pešadijom, konjicom i artiljerijom.

Tokom nekoliko godina Napoleon je umešno koristio revolucionarni polet vojske i tradicije stečene u revolucionarnim ratovima. Međutim, kada je krupna revolucionarna buržoazija uzela vlast u svoje ruke i Napoleon zaveo diktaturu, široke narodne mase su sve jasnije uvidale osvajački karakter ratova koje je početkom XIX veka vodila Francuska. Već u tim ratovima teško se moglo očekivati da vojnik svesno izvršava svoje dužnosti. Zato se vremenom sadržaj i metodi borbene pripreme Napoleonove armije postepeno menjaju. U pripremi je-

dinica sve veće mesto ponovo zauzima dril, pojačava se i političko obrađivanje ličnog sastava. Napoleon je težio da preobrati svoju vojsku u masu koja tačno, ali mehanički dejstvuje. U francuskoj vojsci toga perioda veoma se negovala težnja za slavom i bogaćenjem i neograničeno carevao kult nepobedivog imperatora.

U poslednjoj četvrtini XVIII veka novi oblici i metodi obuke i vaspitanja jedinica uvode se u ruskoj vojsci. Ogoruona zasluga za to pripada istaknutom ruskom vojskovođi Rumjancevu i velikim ruskim vojskovođama Suvorovu i Kutuzovu, koji su prvi počeli da uče jedinice onome što je neophodno za rat. Međutim, kao neposredan rezultat žestoke političke reakcije, koja je u Rusiji došla do izražaja naročito posle stupanja na presto Pavla I, usledila je reakcionarna reorganizacija ruske vojske i uspostavljanje i jačanje u njoj batinaške discipline i drila.

Progresivne promene u ruskoj vojsci, među ovima i u sadržaju i metodima borbene pripreme, počele su tek posle teških poraza ruskih snaga u bici kod Austerlica 1805. godine.

U borbenu pripremu jedinica ponovo se uvodi obučavanje vojnika u preciznom gađanju kao i za dejstvo na ispresecanom zemljištu u različitim strojevima i borbenim porecima. Bila je obnovljena i Suvorovljeva praksa zajedničkih vežbi jedinica. U novim pravilima (1811), za razliku od Pavlovih pravila, podvučen je odlučujući značaj visokog moralnog duha u boju i istaknut zahtev za usklađivanjem obuke jedinica sa njihovim vaspitanjem.

Novi metodi obuke jedinica, uslovljeni zahtevima nove taktike, postepeno su bili usvojeni i u vojskama drugih država.

Komandovanje jedinicama. Brojni porast oružanih snaga i povećanje njihove pokretljivosti i manevarske sposobnosti nametali su izmenu oblika i metoda komandovanja jedinicama. Međutim, početkom perioda koji se ovde razmatra organi komandovanja — štabovi — ostali su isti kao i u malim najamničkim vojskama feudalne

epohe. Štab vojskovođe sastojao se od ličnih adutanata, štabova u jedinicama nije bilo, a komanda glasom i signal bili su jedini metodi komandovanja.

Početkom XIX veka, uporedo sa daljom centralizacijom komandovanja, u nizu vojski vidno se povećava uloga štabova u rukovođenju jedinicama. Štabovi se obrazuju ne samo u armijama već i u divizijama i korpusima. Za vreme rata se skoro u svim vojskama formira glavni štab.

Na planu razrade teorije i prakse komandovanja jedinicama prednjačila je ruska vojska, u kojoj su štabovi kao organi rukovođenja bili formirani znatno ranije nego na Zapadu. Veliku ulogu u reorganizaciji komandovanja ruskom vojskom odigrala je »Uredba o komandovanju velikom operativnom vojskom«, objavljena 1812. godine.

U »Uredbi«, koja je predstavljala osnovni direktivni dokument o organizaciji komandovanja jedinicama, određena su prava i obaveze svih stepena štabova, od vrhovnog komandanta do komandanta divizije, kao i način popune štabova i tok službe generalštabnih oficira. Vrhovnom komandantu je data sva vlast u pogledu rukovođenja jedinicama, razrade planova ratnih dejstava i izbora sredstava za ostvarenje postavljenih ciljeva. Uz vrhovnog komandanta ustanovljen je glavni štab, koji se sastojao iz uprave načelnika glavnog štaba, inžinjerijske, artiljerijske i intendantske uprave.

»Uredba« je postavljala veoma velike zahteve načelnicima štabova svih stepena. Od njih se tražilo visoko opšte i vojno obrazovanje, solidno poznavanje »pravila rata, statističkih podataka o teritoriji koju je vojska zaposela i istorije ranijih ratnih dejstava na području na kome se rat odvija«.

Jačanjem uloge štabova usavršavalo se komandovanje jedinicama i u drugim vojskama. Napoleon je takođe formirao stalni štab u svrhu rukovođenja armijom. Međutim, on je težio da u toku ratnih dejstava lično i samo preko svojih kurira komanduje masovnom armijom. Izuzetno kruta, preterana centralizacija komandovanja

celokupnom vojskom i svakom jedinicom posebno u rukama jednog lica gušilo je inicijativu potčinjenih generala i oficira i vremenom stvorilo od njih dobre izvršioce Napoleonove volje, ali neinicijativne starešine. Ipak je među Napoleonovim maršalima bilo dosta zaista talentovanih ljudi.

Snabdevanje jedinica. Povećanje brojnog stanja vojnih snaga i zamaha borbenih dejstava vođenih u isto vreme iziskivalo je izmenu ranijeg sistema snabdevanja jedinica, koji se sada negativno odražavao na pokretljivost i manevarsku sposobnost vojske.

Masovna oružana sila nije mogla da zadovolji svoje potrebe u životnim namirnicama i stočnoj hrani korišćenjem samo prethodno stvorenih rezervi u magacinima. Zato je u revolucionarnim ratovima buržoaske Francuske i u pravednim ratovima drugih zemalja već krajem XVIII veka bilo široko rasprostranjeno snabdevanje jedinica ljudskom i stočnom hranom putem rekvizicije, to jest korišćenjem mesnih izvora. Primena sistema rekvizicije radi snabdevanja operativne vojske životnim namirnicama i stočnom hranom, kao i razmeštaj jedinica u naseljenim mestima, umesto podizanja privremenih logora, znatno su povećali pokretljivost i manevarsku sposobnost oružanih snaga.

Međutim, sistem rekvizicije mogao je da bude pouzdan samo u uslovima pravednog rata, kada je vojska imala punu podršku naroda. Napoleon je osvajačkim ratovima primenjivao kombinovani sistem snabdevanja, u kome su korišćeni ne samo mesni izvori već i stvorene rezerve u magacinima.

2. Strategija

Promena socijalno-ekonomskih i materijalno-tehničkih uslova vođenja oružane borbe krajem XVIII i početkom XIX veka izvršila je značajan uticaj na dalji razvitak načina vođenja borbenih dejstava i rata u celini.

U revolucionarnim ratovima buržoaske Francuske krajem XVIII veka nastala je nova strategija, koju su karakterisali u prvom redu odsudni ciljevi i oblici oružane borbe, a što je bilo posledica odsudnosti političkih ciljeva revolucije.

Pojedini elementi nove strategije mogli su se uočiti u delatnosti istaknutih vojskovođa (naročito ruskih) i ranije. Ona se, ipak, konačno izgrađuje tek posle pobjede francuske buržoaske revolucije, koja je stvorila za to neophodne socijalno-ekonomiske preduslove i novu masovnu buržoasku armiju. »Kao što je u samoj zemlji« — pisao je Lenin — »francuski revolucionarni narod tada prvi put ispoljio vekovima neviden maksimum revolucionarne energije, tako je i u ratu krajem XVIII veka pokazao isto takvo džinovsko revolucionarno stvaralaštvo, izgradivši iznova sav sistem strategije, narušivši sve stare ratne zakone i običaje i stvorivši, umesto stare vojske, novu, revolucionarnu, narodnu vojsku i nov način ratovanja⁵⁾.

Revolucionarni ratovi buržoaske Francuske vodili su se pod parolom: »Mir kolibama — rat palatama« i imali izuzetno odsudne političke ciljeve. Decembra 1792. godine francuski Konvent je doneo zakon prema kome su komandanti jedinica, prilikom ulaska u neprijateljsku zemlju, morali likvidirati feudalne poretke, uništavati stalešku nejednakost, sprovoditi konfiskaciju imanja crkava i svih neprijatelja buržoaskog poretka.

Odsudnost političkih ciljeva rata neizbežno je učinila odsudnom i surovom i oružanu borbu, u kojoj je glavna stvar postala, pre svega, težnja za uništavanjem neprijateljske žive sile.

Sasvim je očigledno da stara kordonska strategija sa svojim čestim i, obično, besprekornim manevrovanjem nije mogla obezbititi postizanje tako odlučnih političkih i vojnih ciljeva. Neophodna je bila nova, odlučna strategija.

»Ratna veština monarhije« — govorio je Sen Žist — »nama ne odgovara; sada su novi ljudi i novi neprijatelji... I ako je francuski narod strašan u svom zanosu, u svom

⁵⁾ В. И. Ленин. Соч., т. 24, стр. 364.

uzbuđenju, i ako su njegovi neprijatelji tromi, hladni i spori, njegov sistem ratovanja treba da se sastoji u munjevitosti i napadu⁶⁾). Ministar rata jakobinske vlade Karno zahtevao je od komandanata armija da »dejstvuju u masama i uvek ofanzivno«.

U jesen 1792. godine francuska vojska je prvi put u praksi primenila novi princip strategije — koncentraciju velikih masa na odlučujućem pravcu. Organizujući napad protiv austrijske vojske, komandant francuske Severne armije general Dimurje odustao je od kondonskog rasporeda svojih jedinica i sasredio glavne snage (oko 60.000 ljudi) na jednom pravcu u rejonu sela Žemap, gde je austrijski korpus od 14.000 ljudi organizovao odbranu. Velika nadmoćnost u snagama, ostvarena na jednom od pravaca, omogućila je Francuzima da nanesu Austrijancima poraz i potom oslobođe svu Nizozemsku. »Kod Žemapa« — pisao je Engels — »Dimurje je odneo pobedu zahvaljujući tome što je prvi put i poluinstinktivno suprotstavio koncentraciju krupnih snaga austrijskom sistemu kordona i beskonačno dugačkih frontova (od Ostenda do Meze)⁷⁾.«

Četiri godine posle bitke kod Žemapa, za vreme po-hoda francuske armije na Italiju, od 1796. do 1797. godine, general Bonaparta primenjuje ovaj strategijski princip, ali ne poluinstinktivno, već potpuno svesno.

Znajući da je brojno dva puta slabiji od neprijatelja, Bonaparta je veštim manevrom na izabranom pravcu dejstva stvarao trostruku i četvorostruku nadmoćnost nad neprijateljem i, koristeći se okolnošću što su protivničke snage bile razdvojene, tukao ih je po delovima.

Za razliku od austrijsko-pijemontске komande, koja je nastojala da sačuva veliku teritoriju i potisne Francuze, Bonaparta je za osnovni objekat napada svoje armije odabrao živu силу neprijatelja, a boj prikupljenim snagama smatrao glavnim sredstvom za postizanje pobeđe.

⁶⁾ А. Матье, Как побеждала Великая французская революция. „Военный вестник“, М., 1928, стр. 139.

⁷⁾ К. Маркс и Ф. Энгельс. Соч., т. VIII, стр. 449.

Dejstvujući tako Bonaparta u toku šest dana naizmeđno razbija najpre austrijske, zatim pijemontske snage i u maju 1796. godine osvaja gotovo svu severnu Italiju.

Novi principi strategije vremenom počinju da se primenjuju i u drugim vojskama, istina, ne odmah, već postepeno i sporo, jer je nova strategija iziskivala odgovaraće socijalno-ekonomiske preduslove. Vladavina feudalno-spaških poredaka takođe je kočila primenu novih strategijskih principa. I tek nametnute borbe sa masovnom armijom, koja se pridržavala novih strategijskih principa, primoravala je vojske evropskih feudalnih država da menjaju svoje organizacione oblike i načine strategijskih dejstava.

Zasluga za primenu novih oblika i načina strategijskih dejstava u znatnoj meri je pripadala istaknutim vojskovođama toga vremena, koje su umele brzo da shvate nedostatke stare i prednosti nove strategije. U Rusiji, na primer, u tome pogledu je naročito značajna delatnost velikih ruskih vojskovođa Suvorova i Kutuzova.

Suvorov je za vreme pohoda na Italiju 1799. godine dobro poznavao i imao u vidu osobenosti francuske vojske i pridavao veliki značaj njenoj pokretljivosti. Stoga je preduzeo niz mera kako bi što je moguće umanjio prednosti Francuza. Posebno, da bi povećao pokretljivost svojih jedinica, smanjio je komore i stvorio pokretni magacin sa životnim namirnicama i municijom. U vojsci je obrazovana glavna artiljerijska rezerva.

Austrijska vojska pod komandom Melasa i ruska vojska, objedinjene pod opštom komandom Suvorova, krenule su u pohod 8. aprila sa 48.000 ljudi. Ostatak snaga je na zahtev Austrijanaca ostao za opsadu tvrđava. Savezničkoj vojsci su se suprotstavile dve francuske armije — armija Šerera u Lombardiji i armija Makdonalda u Toskani. Obe armije zajedno bile su dva i po puta brojnije od savezničke vojske, a svaka pojedinačno bila je približno iste jačine kao i ona.

Strategijski plan Suvorova predviđao je da se ne dozvoli sjedinjavanje francuskih armija i da se Šererove snage

razbiju pre nego što armija Makdonalda uspe da im pritekne u pomoć.

Tako je već na samom početku pohoda postalo jasno da se Suvorov odriče pasivne kordonske strategije i prihvata novih strategijskih principa.

Po teško raskvašenom zemljištu i bespuću saveznička vojska je za nedelju dana prešla oko 140 km i uveče 14. (25) aprila širokim frontom izbila na reku Adu, na čijoj je zapadnoj obali organizovala odbranu Šererova armija jačine 45.000 ljudi. Nedostatak u razvoju Francuza ogledao se u tome što su im snage bile razvučene na frontu od oko 100 km i ravnomerno raspoređene, bez izdvajanja rezervi. Francuski komandant se u ovom slučaju pridržavao kordonske strategije.

Serera je 15. aprila zamenio Moro. Novi komandant je smatrao da je razvoj njegove armije nezadovoljavajući i pristupio pregrupisavanju snaga. Međutim, Francuzima nije pošlo za rukom da završe pregrupisavanje. Savezničke snage su 15. aprila prešle u napad radi savladivanja reke Ade.

U trodnevnim borbama koje su se vodile na reci Adi francuska armija je bila razbijena, a njeni ostaci, gonjeni savezničkim snagama, bežali su u pravcu zapada. Za pet sedmica bila je oslobođena sva severna Italija. Težeći da ostvari odlučujuće strategijske ciljeve, Suvorov je nameравао да organizuje pohod u južnu Italiju, a da potom, pošto učvrsti postignuti uspeh, preduzme napad na teritoriju Francuske.

Austrijska vlada, pak, koja je nastojala da uspostavi svoju vlast u severnoj Italiji, nije prihvatile plan Suvorova. Austrijskim snagama je naređeno da opsednu tvrđave koje su za vreme nastupanja bile zaobiđene. Prekidanje napadnih dejstava savezničke vojske omogućilo je Francuzima da dobiju u vremenu i sami se pripreme za napad.

Koristeći se razvučenošću austrijskih snaga, Francuzi su imali cilj da napadom unište rusko jezgro savezničke vojske. Napad su pripremale snage dve armije — armija Moroa (20.000 do 22.000 ljudi) iz rejona Denove i armija

Makdonalda (33.000 do 35.000 ljudi) iz rejona Firence. Obe armije su se uputile u rejon Tortone, gde je trebalo da se sjedine i zajedno napadnu ruske snage.

Suvorov je prozreo zamisao Francuza i, da bi omeo spajanje njihovih armija u rejonu Tortone, prebacio je ruski korpus (21.000 ljudi) u Aleksandriju. U isto vreme on je počeo da prikuplja austrijske snage. Suvorov je ponovo odlučio da uzastopno uništi obe francuske armije: najpre da razbije armiju Makdonalda, obezbeđujući se od armije Moroa, a zatim da svim snagama krene na Moroa.

Za dan i po ruska vojska je prešla 80 kilometara. Za takvu brzinu marševanja nije znala ni francuska armija, koja se u to vreme obično isticala svojom pokretljivošću. Borba u susretu između savezničke vojske (30.000 ljudi) i armije Makdonalda (30.000 do 33.000) počela je 6. juna bojem prethodničkih jedinica na reci Trebiji. Bitka je trajala tri dana (od 6. do 8. juna) i završila se potpunom pobjedom ruske vojske.

Suvorov je dva dana gonio neprijatelja svim snagama, a zatim, ostavivši odred (korpus) od 10.000 ljudi da nastavi gonjenje glavninu je okrenuo protiv Moroa. Moro, međutim saznavši o razbijanju armije Makdonalda i koristeći se pasivnošću austrijskih snaga, blagovremeno se povukao u rejon Đenove.

Suvorov je nekoliko puta pokušao da od austrijske vlade dobije saglasnost za preduzimanje pohoda u svrhu oslobođenja Đenove, ali uzalud. Dvorski ratni savet (Hofkriegsrat) je mimo Suvorova izdao naređenje svojim trupama da preduzmu opsadu tvrđava. Austrijski vojni rukovodioci uporno su se držali zastarelih strategijskih principa.

Prekidanje ofanzivnih dejstava savezničke vojske i ovog puta je iskoristio neprijatelj. Bojeći se upada rusko-austrijske vojske na francusku teritoriju, novi komandant francuskih snaga general Žuber odlučio je da iskoristi dekoncentrisanost savezničke vojske, pređe u protivofanzivu i razbije rusku vojsku u rejonu Tortone pre nego što Suvorov ovde uspe da prikupi sve savezničke snage. Ne čekajući da se jedinice, koje su se prikupljale u Švaj-

carskoj (20.000 ljudi), pripreme za ofanzivna dejstva, armija Žubera (48.000 ljudi) je iz rejona Denove krenula 30. jula u napad.

Suvorov je za to vreme uspeo da u rejonu Tortone prikupi 65.000 ljudi i odlučio da uništi armiju Žubera čim ova izbije u ravnicu.

U bici do koje je došlo kod Nove 4. avgusta francuska armija je ponovo pretrpela težak poraz.

Na taj način su za vreme pohoda rusko-austrijskih snaga na Italiju pod komandom Suvorova najjasnije došle do izražaja odlike nove strategije, kao što su smelo i brzo manevrovanje velikim masama vojske van bitačne prostorije radi stvaranja jakih grupacija na odlučujućim pravcima, postupno razbijanje neprijatelja po delovima, težnja za uništenjem, pre svega, njegove žive sile. Zasluga za ovo pripada isključivo Suvorovu, jer su se zvanični rukovodeći vojni krugovi Austrije i Rusije u to vreme držali principa kordonске strategije.

U pohodu ruske vojske na Italiju naročito je došao do izražaja talenat Suvorova za vođenje strategijskih dejstava. Suvorov je duboko shvatio promenu objektivnih uslova vođenja oružane borbe krajem XVIII veka. Njegovu strategiju karakterisali su duboka analiza političkih uslova vođenja rata, vešta procena strategijske situacije, pravilan izbor pravca glavnog udara i objekta napada, smelo grupisanje snaga i sredstava na odlučujućim pravcima, težnja za uništenjem neprijateljske žive sile. Italijanska kampanja je na očigledan način demonstrirala prednost nove strategije nad kordonском strategijom.

Pa ipak, zvanični krugovi evropskih feudalnih država uporno su se pridržavali zastarelih principa kordonске strategije.

Prošlo je svega šest godina od pohoda na Italiju kada je otpočeo novi rat između Francuske i treće koalicije koju su sačinjavali Engleska, Austrija, Rusija i Napuljsko Kraljevstvo.

Koalicione snage su bile nadmoćnije od francuskih. U taboru saveznika, međutim, nije bilo jedinstva. Austrijski vojni rukovodioci, kao i ranije, držali su se kordon-

ske strategije i, smatrajući glavnim ciljem zauzimanje važnijih geografskih objekata, razvukli su svoje snage na ogromnom prostranstvu od Severnog do Sredozemnog mora. Najjača grupacija prikupila se u rejonu Ulma, gde je austrijska vojska od 46.000 ljudi pod komandom generala Maka trebalo da sačeka dolazak ruskih snaga.

Napoleon je odlučio da iskoristi sporost saveznika i da njihove snage razbije po delovima. Veran principu grupisanja glavnih snaga na vojištu koje ima odlučujući značaj, on je protiv Austrijanaca uputio armiju od 220.000 ljudi.

Austrijska vojska, prikupljena kod Ulma, predstavljala je prvi strategijski objekat Francuza i nju je Napoleon nastojao da uništi pre dolaska ruskih snaga. Vešto organizovavši marš, francuske snage su za 28 dana prešle 600 kilometara i krajem septembra razvile se na Rajni, a da Austrijanci to nisu ni primetili. Potom je Napoleon organizovao napad svojih korpusa iz nekoliko pravaca, presekao komunikacije Austrijanaca, maksimalno prikupio svoje glavne snage i okružio neprijateljsku glavninu u rejonu Ulma. Pošto je ostala odsečena od ostalih snaga i svojih magacina, vojska generala Maka je 17. oktobra kapitulirala.

Uništenje austrijske vojske kod Ulma je sjajan primer umešno organizovanog i uspešno ostvarenog Napoleоновог manevra sa docnjim okruženjem neprijatelja. U isto vreme bitka kod Ulma, u odnosu na Austrijance, predstavlja primer neshvatanja situacije, neodlučnosti i bezglavosti austrijskih generala. Nesposobnost austrijske komande da odredi glavno vojište dovela je do toga da austrijska armija od 46.000 ljudi kod Ulma bude suprostavljena francuskoj armiji jačine 220.000 ljudi. Makova nedarovitost i neodlučnost doprinele su da je neprijatelj uspeo da, u stvari bez veće bitke, uništi austrijsku vojsku.

Poraz Austrijanaca kod Ulma bio je početak čitave serije pobeda francuske buržoaske armije nad feudalnim vojskama Austrije, Pruske i Rusije. Poraz rusko-austrijskih snaga kod Austerlica 1805, razbijanje pruskih jedinica kod Jene i Aueršteta 1806, poraz Austrijanaca kod

Regensburga i Vagrama 1809. godine — sve su to bili rezultati, pre svega, veštih strategijskih dejstava francuske armije.

U ratovima buržoaske Francuske protiv koalicije feudalnih evropskih država krajem XVIII i početkom XIX veka konačno je oformljena nova strategija, strategija masovne armije.

Najkarakterističnije odlike nove strategije bile su: težnja za uništenjem neprijateljske žive sile; smelo grupisanje glavnih snaga na jednom od pravaca ratnih dejstava i brzo prenošenje strategijskog težišta sa jednog pravca na drugi; težnja da se ishod rata reši u glavnoj bici.

Pristalice ove strategije široko su primenjivale manevr svim snagama van bitačne prostorije; težile su da iznenada dejstvuju i tuku neprijatelja po delovima; primenjivale su raznovrsne oblike strategijskih dejstava.

Veliku ulogu u razvoju ratne veštine odigrao je istaknuti vojskovođa buržoaske Francuske Napoleon Bonaparta. Ali to nikako ne znači da je sve ono što je Napoleon uneo u vojno delo bilo progresivno. On je razvijao i usavršavao samo one strane nove ratne veštine, stvorene u buržoaskoj revoluciji, koje su odgovarale zahtevima agresivne politike krupne buržoazije. Upravo zahtev agresivne politike francuske buržoazije je bio jedan od važnijih činilaca koji su podstakli Napoleona da razradi i primeni oblike i metode jednostrane ofanzivne strategije, izgrađene na težnji da se rat dobije jednom glavnom bitkom. Lake pobeđe u ratovima protiv slabih absolutističko-feudalnih država Zapadne Evrope i rastuća agresivnost francuske buržoazije na kraju krajeva pretvorili su Napoleonovu strategiju u avanturističku.

Napoleonova ratnička veština bila je najviše dostignuće buržoaske ratne veštine na Zapadu, a sam Napoleon najistaknutiji buržoaski vojskovođa Zapada početkom XIX veka. Ipak je Napoleonova veština imala i niz bitnih nedostataka. Napoleon nije shvatio izmenjene uslove ratovanja, vezane za pojavu na bojištu masovne armije, i kao vojskovoda uvek je težio da ishod rata reši

u jednoj glavnoj bici, što je često dovodilo do kraha njegovih strategijskih planova. Napoleonu je bilo svojstveno potcenjivanje neprijateljskih i precenjivanje vlastitih sna-
ga, a to je vodilo avanturizmu u određivanju strategijskih ciljeva. Preterana centralizacija komandovanja, koju je sprovodio Napoleon, isključivala je ispoljavanje inicijative njegovih potčinjenih u boju.

Delatnosti Napoleona kao vojskovođe posvećeno je mnoštvo radova, koje su napisali buržoaski vojni teoretičari raznih zemalja. U svim tim radovima ističe se da je Napoleonova veština kruna, nenadmašni uzor ratne veštine. Vojni teoretičari XIX veka Žomini i Klauzevic u svojim delima su tvrdili da su načini i metodi vođenja rata koje je primenjivao Napoleon večiti, trajni principi ratne veštine, pogodni za svá vremena i sve slučajeve.

Idealizujući Napoleonovu veštinu, buržoaski vojni teoretičari nisu do kraja proučili socijalno-političke i ekonomske uslove u kojima je Napoleon delovao kao vojskovođa. Oni nisu otkrili ni one uzroke koji su Napoleonu obezbeđivali pobjede u ratu protiv slabih najamničkih vojski ~~apsolutističko-feudalnih država Zapadne Evrope~~, koje su se držale zastarelih strategijskih i taktičkih načina borbe.

Izbačen na istorijsku arenu događajima buržoaske revolucije i dobivši u svoje ruke armiju zahvaćenu entuzijazmom za borbu protiv feudalizma, Napoleon je bio izraz volje rastuće buržoazije, koju je tok istorijskog procesa pozvao da zameni feudalizam. Pobede Napoleona — to su pobeđe progresivne buržoazije nad feudalnoabsolutističkim sistemom.

Svoje pobeđe Napoleon je izvojevao uglavnom kada se njegova armija još nadahnjivala idejama revolucije, iako iluzornim i vodila borbu protiv zaostalih vojski feudalne Evrope. Docnije, kada je karakter ratova postao drukčiji a francuska armija izgubila svoj narodni karakter koji je poticao iz samog principa masovnosti, kada je došlo do porasta nacionalnooslobodilačkog pokreta u porobljenim zemljama i kada su ostale vojske počele napuš-

tati zastarele strategijske i taktičke načine dejstava, »nepobedivi« Napoleon je počeo da trpi neuspehe i poraze.

Prvi i najvažniji udar Napoleonovoj armiji je navela ruska vojska pod komandom velikog ruskog vojskovođe Kutuzova 1812. godine.

Pripremajući pohod u Rusiju, Napoleon je imao cilj da porobi ruski narod i pretvori Rusiju u koloniju francuske buržoazije. Najzad Napoleonova armija donosila je ruskom narodu, pored postojećeg ugnjetavanja domaćih spahijsa, još i jaram francuske buržoazije, inostrano rostvo, gubitak nacionalne državnosti i nezavisnosti. Zato je ruski narod gledao na napad Francuza kao i na tatarsko-mongolsku najezdu u XVIII veku i od prvih dana upada neprijatelja poveo nacionalnooslobodilačku borbu protiv njega.

Za napad na Rusiju Napoleon je okupio za to vreme veliku vojsku od 600.000 ljudi i 1.372 artiljerijska oruđa. Za opremanje ove vojske bili su iskorišćeni materijalni izvori gotovo iz cele Evrope.

Plan Napoleona se zasnivao na njegovom osnovnom strategijskom principu da ishod čitavog rata rešava u jednoj glavnoj bici. Imajući u vidu svoju nadmoćnost u živoj sili i razvučen raspored ruskih snaga, Napoleon je predviđao da snažnim udarom na Vilno razdvoji ruske armije i, okruživši ih neposredno na granici, uništi svaku pojedinačno.

Od ukupno 608.000 ljudi, namenjenih za napad na Rusiju, na frontu dužine 350 km bilo je u prvoj liniji razvijeno 443.000.

Pred napad Napoleonove vojske ruska komanda je na granici koncentrisala tri armije (1, 2. i 3), u čijem je sastavu bilo jedva oko 220.000 ljudi i 900 artiljerijskih oruđa. Ostale ruske snage bile su razbacane po celoj teritoriji zemlje i zbog rđavih transportnih uslova nisu mogle da budu brzo prebačene na vojište. Ruska vojska koja je štitila zapadnu granicu bila je grupisana u tri rejona i zatvarala osnovne pravce za Petrograd, Moskvu i Kijev.

1. armija pod komandom ministra vojske generala Barklaj de Tolija, koja je brojala 110.000 ljudi i 550 to-

pova, bila je razvijena u rejonu Vilkomir — Grodno — Svencjani na frontu od 200 km; 1. korpus Vitgenštajna jačine 20.000 — u rejonu Rosijene; 2. armija pod komandom generala Bagrationa (50.000 ljudi i 170 artiljerijskih oruđa) raspoređena je na frontu širokom 100 km u rejonu Volkovisk — Bjalistok i sa zadatkom da zajedno sa delom snaga 1. armije, štiti moskovski pravac; 3. armija pod komandom generala Tomasova — 40.000 ljudi i 168 topova — bila je prikupljena u rejonu Luck sa zadatkom da štiti kijevski pravac.

Između armija su postojali veliki međuprostori, koji su gotovo sasvim isključivali njihovo sadejstvo. Na znatnoj udaljenosti od ostalih armija na Volini se prikupljala takozvana Dunavska armija, koja je do tada učestvovala u ratu protiv Turske, pod komandom Čičagova. Položaj ruskih armija je otežavalо odsustvo jedinstvenog komandovanja.

Ratni plan, koji je razradio savetnik Aleksandra I pruski general Ful, vatreći pristalica kordonske strategije i beskorisnog manevrovanja, bio je očigledno slab.

U skladu s tim planom, ruske snage, razvijene na petrogradskom i moskovskom strategijskom pravcu, bile su podeljene u dve samostalne armije i trebalo je da sačekaju napad Francuza na zapadnoj granici zemlje.

Plan je predviđao sledeća dejstva po prelasku Napoleona u napad. U slučaju neprijateljskog napada na 1. armiju, ova bi se morala, ne angažujući se u glavnoj bici, povući u utvrđeni Drinski logor, navlačeći na sebe neprijatelja. U to vreme 2. armija bi imala da nanese udar pozadini francuske vojske. U slučaju neuspela obe su armije dužne da se divergentnim pravcima povuku u utvrđene logore — Drisu i Borisov, da bi posle popune svojih snaga prešle u koncentričan napad i presekle francuske komunikacije.

To je bio kabinetski plan, koji nije odgovarao ni situaciji, ni realnom odnosu snaga. Ipak je ovaj plan poslužio kao osnova za razvoj snaga i opredelio početna dejstva ruske vojske. Podignut je Drinski logor, a gradovi Borisov

sov i Bobrujsk su utvrđivani, preduzimane su mere za podizanje utvrđenog logora i na kijevskom pravcu.

Tako su se na početku ratnih dejstava Rusija i njeni vojska našle u nepovoljnem položaju. Rusija je bila suočena sa neminovnošću da se sama bori protiv cele kontinentalne Evrope. Ruska vojska je po jačini znatno zaostajala za neprijateljskom, zauzimala je nepovoljan strategijski položaj, nije imala rezervi ni jedinstvenog komandovanja. Usvojeni ratni plan je bio slab, njegovo sproveđenje moglo je samo da udvostruči ionako težak položaj ruske vojske. Najzad, francuska armija je imala niz prednosti, jer je inicijativu za dejstva držala u svojim rukama.

Ruska vojska je, međutim, bila nadmoćnija od Napoleonove armije u moralnom pogledu. Visok moral ruskih snaga zasnivao se, pre svega, na pravednim ciljevima rata koji je vodila. Ruska vojska je bila vojska velikog naroda koji se digao da zaštiti svoju rodnu grudu od inostrane najezde i vodio pravedni nacionalnooslobodilački otadžbinski rat.

6. VI

Rat je počeo u noći 23/24. juna 1812. godine iznenadnim prelaskom francuskih snaga preko Njemena, koji je u to vreme predstavljao državnu granicu.

Izložene opasnosti da ih nadmoćnije francuske snage obidu, ruske armije nisu prihvatile bitku u pograničnom rejonu i počele su da odstupaju. U nepovoljnoj novonastaloj strategijskoj situaciji Barklaj de Toli je doneo odluku o odstupanju, što je bilo pravilno, jer je to bila »nestvar slobodnog izbora, već surove nužnosti«⁸⁾. Jedino se odstupanjem mogla ispraviti greška početnog razvoja glavnih snaga ruske vojske i objediniti 1. i 2. armiju.

Francuske snage su 28. junu ušle u Vilno. Ali su ruske armije već bile odstupile. Udar je izvršen u prazno. Napoleonu nije pošlo za rukom ni da omete spajanje 1. i 2. armije. Veštim dejstvima ruske komande, naročito Bagrationa, i heroizmom ruskih jedinica ova Napoleonova zamisao je osujećena. Obe armije su se 3. avgusta spojile

⁸⁾ К. Маркс и Ф. Энгельс. Соч., т. XI, ч. II, стр. 569.

kod Smolenska. Istina, odnos snaga je kao i ranije ostao nepovoljan za Ruse. U sastavu obe armije bilo je svega oko 120.000 ljudi, dok je protivnik u rejonu Smolenska mogao da prikupi do 182.000.

Pri takvom odnosu snaga Barklaj je odbio Bagrationov predlog da se kod Smolenska prihvati glavna bitka. On je odlučio da napusti grad i produži odstupanje. Za zaštitu odstupanja ostavio je 7. korpus Rajevskog i diviziju Neverovskog i naredio im da brane Smolensk. Ruske snage su sa neverovatnom upornošću branile Smolensk, koji je neprijatelj pretvorio u plamen. Bili su odbijeni svi juriši Francuza i oni su pretrpeli velike gubitke. I tek kada su glavne ruske snage već bile izvan opasnosti, Barklaj je zaštitničkim jedinicama naredio da napuste Smolensk.

Borbe kod Smolenska još jednom su pokazale da ruske jedinice nisu jednostavno odstupale, već su neprijatelju nanosile ozbiljne udarce i iznuravale njegove snage. U to vreme stihijno je počeo da se razvija partizanski pokret, narodni rat. Približavanjem neprijatelja stanovništvo je sakrivalo ili uništavalo sve što se zateklo i odlazilo u šume, goneći sa sobom i stoku. Stvarane su partizanske grupe i odredi. Međutim, carska vlada se bojala svog naroda i zabranjivala je da se naoružavaju seljaci, jer ni sama, prema rečima moskovskog general-gubernatora Rastopčina, nije znala »kako će se ponašati ruski narod«.

Napuštanje Smolenska i dalje odstupanje ruske vojske prema Moskvi izazvali su opšte nezadovoljstvo ratnim dejstvima. Pod pritiskom javnog mnenja Aleksandar I je bio prinuđen da za vrhovnog komandanta ruske vojske postavi generala M. I. Kutuzova.

U to vreme Kutuzov je za sobom imao skoro 40-godišnje iskustvo u vojnoj službi, koje je većim delom stekao učešćem u bojevima i bitkama. Kutuzov je učestvovao u gotovo svim ratovima koje je vodila Rusija u drugoj polovini XVIII i početkom XIX veka. Pošto je u bukvalnom smislu bio učenik Suvorova, Kutuzov je od njega poprimio osnovne kvalitete vojnog starešine. On je potpuno usvojio sve važnije postavke Suvorovljeve »Veštine

pobeđivanja«. Od Suvorova je nasledio i čvrsto uverenje da je vojnik glavna snaga oružane sile, da se samo brigom o vojniku i zadobijanjem njegovog poverenja i ljubavi može od vojske zahtevati da ulaže najveće napore i da pobedi u bojevima.

Zahvaljujući svom velikom borbenom iskustvu i neprekidnom usavršavanju svojih znanja, Kutuzov je već početkom XIX veka bio jedan od najistaknutijih ruskih vojskovođa, koji su smelo odbacili zastarele i okamenjene oblike kordonske strategije i linijske taktike. Njegovu veštinu su karakterisale smelost, aktivnost i odlučnost, povezane opreznošću, umešnom primenom raznovrsnih oblika dejstava i delovanje u skladu sa karakterom rata.

Kutuzov je preuzeo komandu nad ruskim snagama 29. avgusta u Carevom Zajmišću. Situacija je bila izuzetno teška. Glavnina ruske vojske je odstupala. Neprijatelj se duboko uklonio u teritoriju Rusije i nalazio se na 180 kilometru od Moskve, sa čijim je osvajanjem Napoleon povezivao završetak rata. Imajući veliku brojnu nadmoćnost u snagama, Napoleon je celo vreme težio da prinudi rusku vojsku na glavnu bitku da bi je razbio.

U tim uslovima Kutuzov je odustao od glavne bitke u rejonu Carevog Zajmišća, za koju je Barklaj de Toli pripremao vojsku, i odlučio je da produži odstupanje u dubinu zemlje.

Dalje povlačenje ruske vojske razlikuje se od njenih prethodnih dejstava. Kutuzov je preduzeo niz mera, usmerenih na maksimalno iznuravanje neprijateljskih snaga. U tu svrhu pojačane su zaštitnice, koje su bile dužne da na povoljnim položajima iznuravaju protivnika i zadržavaju njegovo napredovanje. Kutuzov je zahtevao od komandanata 3. i Dunavske armije, kao i od komandanta samostalnog korpusa, koji je štitio petrogradski pravac, da počnu aktivna dejstva u dubokoj pozadini neprijateljske armije, primoravajući neprijatelja da oslabi svoju glavnu grupaciju odvajanjem dopunskih snaga za zaštitu svojih komunikacija. Prišlo se izdvajajući odreda regularne vojske, uglavnom kozačkih, za dejstva na partizanski način u pozadini francuske armije. Veliku pažnju Kutuzov je

poklanjao pripremi rezervi. Trebalo je da sve te mere, u krajnjoj liniji, poboljšaju položaj ruske vojske i stvore povoljne uslove za njen prelazak u napad.

Imajući u vidu obećanje ministra vojske da snagama na frontu uputi pojačanje od 100.000 ljudi, Kutuzov je odlučio da u rejonu Možajska prihvati glavnu bitku, kojoj je pridavao ogroman značaj u opštem sistemu mera za stvaranje uslova za ofanzivna dajstva.

Glavnu bitku sada su želeli i Napoleon i Kutuzov, ali su je različito shvatili, pa je i strategijska veština svakog od njih imala specifične osobenosti. Tako je na glavnu bitku Kutuzov gledao kao na jednu od odlučujućih bitaka, kojih je u toku rata moglo biti nekoliko. Osnovu takvog rasuđivanja predstavljalo je Kutuzovljevo uverenje da se pojavom masovnih oružanih snaga ishod celokupnog rata ne može rešiti jednom glavnom bitkom. Zato je Kutuzov upotrebu svojih snaga potčinio zadatku dobijanja rata u celini, a u predstojećoj bici nameravao je da uništi najbolje kadrove Napoleonove armije, da je moralno slomi i izmeni opšti odnos snaga u korist Rusa, da bi zatim, u povoljnem momentu, prešao u protivofanzivu i neprijatelju naneo odlučujući poraz. Napoleon je u glavnoj bici video sredstvo za rešenje toka celog rata, pa je stoga uporebū svih snaga potčinio zadatku dobijanja upravo te jedne glavne bitke.

Napoleonovo precenjivanje uloge glavne bitke bilo je rezultat jednostranog iskustva francuske armije, koja je sve do tada za protivnike gotovo uvek imala najamničke vojske Austrije i Pruske, sa njihovim zastarem pogledima na oblike i načine vođenja rata. I zaista, u tim uslovima je poraz najamničke vojske u glavnoj bici neizbežno vodio rešavanju ishoda celokupnog rata.

Glavna bitka između francuskih i ruskih snaga odigrala se 7. septembra 1812. godine u rejonu sela Borodina. Ruska vojska je brojala 120.000 ljudi sa 640 artiljerijskih oruđa. Napoleon je imao 135.000 ljudi i 587 topova. To što su vojskovođe različito shvatale ulogu i mesto ove bitke u opštem toku rata i s tim u vezi težile postizanju različitih ciljeva u bici, predodredilo je i njen ishod.

Napoleon, koji je težio da u borodinskoj bici uništi rusku vojsku i samim tim reši ishod celog rata, nije ostvario svoj cilj. Ruske snage su odbile sve napade Francuza i zadržale svoje položaje. Povlačenjem svojih jedinica na polazne položaje krajem bitke, Napoleon je priznao svoj poraz.

Za rusku vojsku borodinska bitka je predstavljala glavnu bitku u toku strategijske odbrane, prihvaćenu sa ciljem da se iznuri neprijateljska armija i izmeni odnos snaga radi pripreme protivofanzive. Kutuzov je postigao postavljeni cilj: na kraju bitke Napoleonu je ostalo 72.000 ljudi prema 75.000 ruskih vojnika; Francuzi su imali 58.000 poginulih i ranjenih, a gubici ruske vojske iznosili su 45.000 ljudi. U toku bitke francuska konjica je skoro sasvim uništена.

I pored toga što su ruske snage odnele pobedu u borodinskoj bici, opšta strategijska situacija im nije dozvoljavala da odmah pređu u protivofanzivu. Jedan od razloga za ovo bio je i taj što u rejonu Moskve nije bilo pripremljenih rezervi koje su obećane Kutuzovu. Istovremeno, Napoleon je na račun rezervi mogao brzo da poveća brojno stanje francuske armije.

U tim uslovima ruski vojskovođa je odlučio da produži odstupanje, kako bi sačuvao i popunio svoju oružanu silu, naterao Napoleona da još više razvuče svoje komunikacije i time stvari još povoljnije uslove za prelaz u odlučujuću protivofanzivu. Da bi pripremio snage za konačno uništenje neprijatelja, Kutuzov je posle pobeđe u borodinskoj bici odlučio ne samo da odstupi već i da bez boja napusti drevnu prestonicu. Na ratnom savetu u selu Fili Kutuzov je izjavio: »Gubitkom Moskve još nije izgubljena Rusija. Prvenstvena nam je dužnost da sačuvamo vojsku i približimo se onih snagama koje nam dolaze kao pojačanje. Baš napuštanjem Moskve mi ćemo neprijatelju pripremiti neizbežnu propast⁹⁾.

⁹⁾ А. И. Михайловский — Данилевский. Описание Отечественной войны 1812. г., ч. 2, СПБ, 1844, стр. 286.

Napuštajući Moskvu, Kutuzov je poveo vojsku najpre rjazanskim putem, a zatim, neočekivano za sve, naglo skrenuo na zapad. Zaštićena sa severa rekom Pahrom, ruska vojska je prošla 75 kilometara jugozapadno od Moskve i 2. septembra se prikupila u rejonu Tarutina, gde je posela odbrambene položaje frontom okrenutim severu.

Tarutinski manevr korenito je izmenio celokupnu strategijsku situaciju u korist ruske vojske. Ovim manevrom Rusi su zaštitili Kalugu, gde su bile prikupljene materijalne rezerve vojske, i Tulu, sa njenom fabrikom oružja. Kutuzov je u svojim rukama zadržao saobraćajne veze sa južnim russkim gubernijama, koje su vojsku popunjavale ljudstvom, konjima i svim vidovima snabdevanja. Manevar je omogućio da se sačuva i veza sa armijama Tormasova i Čičagova. Ruske snage sada su imale mogućnost da aktivno dejstvuju po Napoleonovim komunikacijama između Moskve i Smolenska, čime su protivnika lišavale slobode manevra, što je Napoleonu ozbiljno otežavalo da svoje snage koncentriše u rejonu Moskve.

Kao odlučni pristalica nove strategije, Kutuzov je Napoleonu suprotstavio takve strategijske oblike dejstava, na kakve Napoleon do tada nije naišao u ratovima protiv Austrije i Pruske. Time je Kutuzov stvorio povoljne uslove za blokadu Napoleonove armije u Moskvi i završetak priprema za ofanzivu.

U pripremi protivofanzive Kutuzov je osnovnim zadatkom smatrao izmenu odnosa snaga u korist ruske vojske. Ovaj zadatak on je rešio na dva načina: brojnim povećanjem svoje vojske i slabljenjem neprijateljske armije pomoći »malog« i partizanskog rata.

Smisao »malog« rata je bio u dejstvima omanjih pokretnih odreda regularne vojske koji su upadali u neprijateljsku pozadinu, rušili njegove komunikacije, vezu i komandovanje, uništavali pojedine neprijateljske garnizone i odrede, uz nemiravali ga neprekidnim napadima, sejali nesigurnost i strah u redovima neprijateljskih jedinica. U takvom »malom« i partizanskom ratu francuska armija je za pet sedmica svoga boravka u Moskvi izgubila oko 30.000 ljudi.

Uporedo sa vođenjem »malog« rata i rukovođenjem dejstvima partizanskih odreda Kutuzov je preuzeo i druge mere u vezi sa neposrednom pripremom protivofanzive. Na prvom mestu bile su preduzete mere da se snage na frontu brojno povećaju, a u pozadini stvore rezerve za njihovu popunu obučenim ljudstvom u toku nastupanja.

Na početku protivofanzive glavne snage Kutuzova imale su 127.000 ljudi, od kojih 97.000 u pešadiji i 30.000 u konjici. Napoleon je u to vreme u rejonu Moskve raspolagao sa oko 100.000 ljudi, među kojima samo 9.000 konjanika. Po naređenju Kutuzova u rejonu Arzamasa i Muroma obrazovane su krupne rezerve. Artiljerija je znatno pojačana, tako da je imala 622 oruđa. Brojno stanje korpusa Vitgenštajna povećano je na 50.000 ljudi. Oko Moskve se formiralo brojno opolčenje, koje je korišćeno za zaštitu komunikacija ruske vojske i blokiranje francuske armije. Ukupna jačina vojnih jedinica, prikupljenih oko Moskve, dostizala je 240.000 ljudi, što znači da je prevazilazila neprijateljske snage za dva i po puta.

Radi poboljšanja komandovanja jedinicama Kutuzov je 1. i 2. armiju uzeo neposredno pod svoju komandu, dok je 3. i Dunavsku armiju stavio pod komandu Čičagova. Za obezbeđenje kretanja jedinica formirane su konjičko-inžinjerijske grupe. Pešadijskim divizijama pridodati su konjički odredi, a iz njih odstranjene teške komore.

Kutuzov je veliku pažnju poklanjao organizaciji pozadine. Za vreme boravka armije u Tarutinu pripremljene su znatne rezerve u hrani, odeći i municiji; stvarane su bolnice i magacini. Ruski narod, koji nije žalio snage i sredstva za uništenje inostranih osvajača, pružao je veliku pomoć u obezbeđenju jedinica namirnicama i zimskom odećom. Mobilizacijom sredstava iz mesnih izvora stvarani su veliki pokretni magacini, za čije je prevoženje, po naređenju Kutuzova, svaka gubernija dala po 400 teretnih kola.

Sredinom oktobra francuska armija je bila konačno lišena svih onih privremenih prednosti koje je imala na početku rata. Ona je izgubila preim秉stvo u snagama, inicijativu u dejstvima i našla se blokirana u Moskvi. Zaštita

razvučenih komunikacija i obezbeđenje bokova angažovalo je veliki deo Napoleonove vojske. Partizanska borba ruskog naroda ozbiljno je otežavala kretanje francuskih rezervi ka Moskvi. Za mesec dana francuska armija je kao pojačanje dobila jedva 30.000 ljudi, to jest onoliko koliko su ruski partizani za to vreme uništili. Odsečena od baza sa namirnicama, okružena narodom, ispunjenim mržnjom prema njoj, francuska armija je u Moskvi imala mnogo teškoća u snabdevanju. Ogromnog maha uzela je i maroderstvo, a moral francuskih jedinica naglo je slabio. Svi pokušaji Napoleona da povede pregovore o miru nisu imali uspeha.

Da bi spasao francusku vojsku konačne propasti, Napoleon je odlučio da napusti Moskvu, da se povuče do Smolenska, gde su bile njegove baze i rezerve i, pošto tamo dočeka proleće, da otpočne novu kampanju. Da bi prikrio odstupanje i obezbedio povlačenje armije preko neopustošenih rejona, Napoleon je odlučio da najpre zauzme Kalugu, a zatim izbije u rejon Smolenska. Zbog toga je predviđeno da se glavne snage francuske armije kreću novim kaluškim putem, dok bi u to vreme prethodnica, raspoređena na reci Černišnji, imala zadatak da privuče pažnju Kutuzova na stari put za Kalugu. Međutim, ova zamisao francuskog vojskovođe bila je, zahvaljujući izviđačkim podacima partizana, otkrivena i, veštim merama Kutuzova i heroizmom ruskih jedinica osuđena.

Tek što je Kutuzov dobio prve podatke o početku priprema francuske vojske za odstupanje iz Moskve, on je ocenio da je nastupio povoljan momenat za prelazak u protivofanzivu. Donoseći odluku za protivofanzivu, ruski vojskovođa je nastojao da neprijatelja tuče po delovima. U tu svrhu glavne ruske snage trebalo je najpre da razbiju francusku prethodnicu na reci Černišnji. Jedinice Vitgenštajna dobile su zadatak da nanesu udar po neprijateljskim rezervama na polockom pravcu, a armija Čičagova — na minskom. Organizujući sadejstvo ruske vojske Kutuzov je težio da Napoleonove snage, koje su prodrle na teritoriju Rusije, ne potiskuje, već potpuno uništi.

Glavnina ruskih snaga je 18. oktobra krenula iz rejona Tarutina i napala i razbila prethodnicu francuske armije na reci Černišnji.

Saznavši o porazu svoje prethodnice na reci Černišnji, Napoleon je ubrzao pokret Francuza iz Moskve u težnji da obide raspored ruskih snaga preko Fominskog i Malojaroslaveca i probije se prema Kalugi.

Kod Malojaroslaveca su 24. oktobra počele prethodničke borbe. Krajam dana gradu su se približile glavne snage obe strane. Rusi su raspolagali sa 85.000 ljudi i oko 600 oruđa. Napoleon je imao samo 63.000 ljudi i 360 oruđa. Bez brojne nadmoćnosti, Napoleon je prvi put u svojoj ratničkoj praksi odustao od bitke i 26. oktobra počeo da odstupa. Tom odlukom je konačno priznao svoj poraz. Pokušaj Napoleona da obide ruske snage s leve strane, preko Medina, takođe je propao. Kutuzov je svoju glavninu uputio prema Detčinu i Polotnjanim zavodima, ostavivši kod Malojaroslaveca dva pešadijska i dva konjička korpusa. Tim manevrom ruske snage su ponovo presekle pravac eventualnom pokretu neprijatelja prema jugu.

Manevr ruske vojske u rejonu Malojaroslaveca, Detčina i Polotnjanih zavoda imao je značaj dobijene glavne bitke. Strategijska inicijativa sada je konačno prešla u ruke ruske komande, koja je protivnika primorala da odstupa putem koji je sam, u svom nastupanju prema Moskvi, razorio. Preokret u ratu je izvršen.

Težnja Kutuzova da završi razbijanje glavnih francuskih snaga pre nego što se one sjedine sa dubljim rezervama učinila je da gonjenje poprimi odsudan karakter. Organizujući gonjenje, ruski vojskovođa je vodio svoje jedinice tako da Napoleonovu armiju dovede pod udare sa svih strana. Glavnina ruske vojske vršila je paralelno gonjenje, krećući se južnije od Napoleonovih kolona koje su odstupale. Ovakav pravac kretanja glavnih snaga lišavao je Francuze mogućnosti da skrenu na jug od Smolenskog druma i neprekidno im pretio obuhvatom i okruženjem, ukoliko se zaustave. Bočno kretanje je istovremeno omogućavalo Kutuzovu da održava pouzdanu

vezu sa armijom Čičagova, kao i sa južnim gubernijama Rusije, koje su snabdevale vojsku namirnicama.

Konjica Platova je frontalno gonila neprijatelja, dok se severno od Smolenskog druma kretao odred general-adutanta Kutuzova (prezimenjaka vrhovnog komandan-ta). Zajedno sa regularnim jedinicama u gonjenju su masovno učestvovali i partizanski odredi. Dejstva ruske vojske u sadejstvu sa partizanima obezbeđivala su sistemsко istrebljivanje neprijatelja.

Jedna od karakterističnih odlika dejstava ruskih jedinica za vreme gonjenja bila je njihova stalna težnja da Francuzima nametnu iznuravajuće bojeve, a da se pri tome ne dozvoli uvlačenje čitave vojske u veću bitku. Takav način dejstava pokazuje da je Kutuzov taktiku potčinio strategiji, a ovu — politici. Budući da je bio ne samo veliki vojskovođa nego i istaknuti državnik, on je znao da razbijanjem Napoleonove armije, koja je prodrla u Rusiju, rat sa Francuskom neće biti okončan. Kutuzov je zato u toku gonjenja na sve moguće načine štedeo snage, nastojeći da sačuva vojsku za kasnija borbena dejstva. Zbog takve strategije taktika ruske vojske za vreme go-njenja svodila se na raščlanjavanje neprijateljskih kolona i nanošenja kratkih udara po pojedinim njegovim delovima. Najznačajniji bojevi odigrali su se kod Vjazme i Krasnika, u kojima je Napoleon izgubio preko 30.000 ljudi i više od 200 artiljerijskih oruđa. Posle boja kod Krasnika ostaci francuskih snaga brzo su se povlačili ka Berezini.

Kutuzov je odlučio da kod Berezine okruži i konačno uništi Napoleonovu armiju. Planirano je da se okruženje ostvari koncentričnim udarima iz tri pravca: sa severa — snagama Vitgenštajna, sa juga i zapada — armijom Čičagova i sa istoka — glavninom vojske. Jedinice Čičagova zauzele su Borisov 17. novembra, dok su se snage Vitgenštajna pojavile u rejonu Čereja 22. novembra. Tako su u rejonu Borisova stvoren preduslovi za potpuno okruženje ostataka Napoleonove vojske koji su se sveli na oko 35.000 ljudi.

Čičagov je, međutim, dejstvovao bojažljivo i neodlučno. Umesto da čvrsto drži Zembinski klanac, što je zahtevao Kutuzov, on je tamo uputio omanji odred, a glavne snage zadržao u Borisovu. Vitgenštajn, saznavši da se korpus Viktora pripojio Napoleonu, takođe je počeо da okleva, očekujući izveštaj od Čičagova.

Organizacijom lažnih mesta prelaza južno od Borisova Francuzima je pošlo za rukom da navedu Čičagova da svoje glavne snage iz Borisova uputi na jug. Za to vreme Napoleon je otpočeo prelaz kod Studenke. Čičagov je shvatio svoju grešku, ali je već bilo kasno.

Napoleonu je uspelo da sa devet do deset hiljada ljudi izide iz okruženja. Ostale njegove snage su od 26. do 28. novembra uništene ili zarobljene na Berezini. U noći 17/18. decembra Napoleon je ostavio žalosne ostatke svoje »velike armije« u Smorgoni i pobegao u Pariz.

Strategijski cilj ruske vojske posle bitke na Berezini bio je da se ne dozvoli spajanje ostataka francuske armije sa korpusima Makdonalda i Švarcenberga, koji su dejstvovali na krilima. I taj cilj je postignut. Uništenje Napoleonove armije završeno je između Berezine i Njemena. Preko Njemena su se 14. decembra prebacili samo njeni ostaci, do hiljadu naoružanih vojnika sa 9 artiljerijskih oruđa i nekoliko hiljada nenaoružanih vojnika.

Iz Vilna je Kutuzovjavljao: »Rat je završen potpunim uništenjem neprijatelja.«

Rezultat otadžbinskog rata 1812. godine je potpuno uništenje Napoleonove armije, koja je prodrla na teritoriju Rusije, čime je otklonjena opasnost da inostrani zavojevači podjarmе ruski narod. Uništenjem Napoleonove armije u Rusiji otpočelo je oslobođenje naroda Zapadne Evrope od Napoleonovog jarma. Odlučujuća snaga u nanošenju poraza francuskim osvajačima bio je ruski narod, koji je svojom velikom pobedom učinio kraj avanturističkim Napoleonovim težnjama za svetskim gospodstvom. Ruska vojska je potpuno uništila »veliku armiju« Napoleona. Osnovni izvori snage ruske vojske ležale su u njenom moralnom preimcuštvu, uslovљenom pravednim ka-

rakterom rata, kao i u preimrućstvu njene ratne veštine. Pravedni, uzvišeni ratni ciljevi osigurali su učešće u ratu širokih narodnih masa i neviđeni u istoriji heroizam naroda i vojske.

*

U ratu 1812. godine prvi put su sa obe strane učestvovali masovne regularne vojske. To je ratu davalо do tada neviđeni zamah i silinu. U rat su bile uvučene ogromne mase ljudi, a sama ratna dejstva odvijala su se na prostoru od nekoliko hiljada kvadratnih kilometara.

Otdаžbinski rat 1812. godine i Kutuzovljeva ratnička delatnost imali su veliki značaj za dognji razvoј ruske ratne veštine.

Kutuzov je u ovom ratu, oslanjajući se na bogato ratno nasleđe ruske vojske i crpeći snagu iz ruskog naroda, koji se digao u narodnooslobodilačku borbu, uspešno primenio u praksi najvažnije principe nove strategije — strategije masovne vojske.

Strategiju ruske vojske u ovom ratu karakteriše njeno jasno izraženo jedinstvo sa politikom, uz presudnu ulogu politike, i stvaralačkog korišćenja mogućnosti koje pruža narodnooslobodilački rat. U toku rata je došlo do izražaja jedinstvo strategije i taktike, pri čemu je strategija imala rukovodeću ulogu. Dejstva ruske vojske odlikovala su se odsudnim ciljevima i intenzivnom aktivnošću u njihovom postizanju, raznovrsnošću oblika i metoda rešavanja strategijskih zadataka, organizacijom strategijskog sadejstva jedinica koje su dejstvovale na raznim operacionim pravcima, kao i sadejstvom regularne vojske sa partizanskim pokretom ruskog naroda.

Kutuzov je u novim istorijskim uslovima primenio originalan oblik strategijske odbrane, koji u sebi uključuje glavnu bitku sa odbrambenim ciljem i marš-manevar radi okončanja priprema i obezbeđenja pogodnih polaznih rejonova za protivofanzizu. On je takođe primenio nov oblik protivofanzive, koji se sastojao od manevra, borbi pret-

hodnica i strategijskog paralelnog gonjenja u kombinaciji sa frontalnim gonjenjem i blokiranjem partizanskim odredima neprijateljskih snaga, koje su odstupale. Borbena dejstva ruske vojske sa podilaženjem reci Berezini, koja je organizovao Kutuzov, predstavljala su prototip operacije okruženja, za čije su ostvarenje materijalni predu-slovi sazreli tek u narednom periodu. Rat je pokazao da je Kutuzov kao vojskovođa bio podjednako veliki i u napadu i u odbrani, što se ne može reći za Napoleona, koji je u odbrani ispoljio očiglednu nemoć. Ruski vojskovođa je pravilnije shvatio izmenjenu ulogu glavne bitke u ratu koji su vodile masovne armije.

3. Taktika

Opremanje jedinica savršenijim oružjem iziskivalo je još u XVIII veku primenu novih oblika i načina vođenja boja. Vremenom su sve jasnije dolazile do izražaja negativne strane linijske taktike. Pa ipak, sve do kraja XVIII veka na bojištu je preovladavalo linijsko postrojavanje jedinica. Pravila koja su se pojavila 1791. u Francuskoj i 1796—1797. godine u Rusiji bila su još prožeta duhom linijske taktike.

Preovlađivanje najamničkih vojski u većini zemalja bio je osnovni uzrok što nisu dobili zvanično priznanje oblici borbenih poredaka u vidu kolona, kombinovani sa rasutim strojem strelaca, koji su se pojavili još u sedmogodišnjem ratu. Najamnik feudalne vojske, koji se borio pod kaplarskom batinom, nije se mogao koristiti u rasutom stroju, jer je ovaj zahtevao inicijativnog vojnika. A bez rasutog stroja nije se mogla primeniti ni kolona, pošto je ona ograničavala mogućnost upotrebe ručnog vatrenog oružja.

Primena novih taktičkih oblika od strane pojedinih ruskih vojskovođa, posebno Rumjanceva i Suvorova, u drugoj polovini XVIII veka, kako je već istaknuto, objašnjavala se specifičnim načinom popune ruske vojske u tom periodu. U Rusiji nije prihvачen sistem vrbovanja i

najamljivanja. Regrutska obaveza, uvedena u Rusiji, obezbeđivala je stvaranje nacionalne vojske, sa ličnim sastavom čiji su moralni i borbeni kvaliteti bili na znatno višem nivou nego u najamničkim vojskama. Zahvaljujući tome u Rusiji su već mnogo pre početka ovog perioda primenjivani takvi progresivni taktički oblici, koji su se na Zapadu pojavili tek posle pobeđe francuske buržoaske revolucije, koja je izmenila i principe popune oružanih snaga.

Ali treba napomenuti da su progresivne taktičke oblike u Rusiji primenjivale samo pojedine najistaknutije vojne starešine. Carskoj vlasti i reakcionarnim vojnim rukovodiocima više je odgovarala ratna veština feudalno-apsolutističkih država Zapada, nego progresivna nacionalna ratna veština. Zato su se ne samo krajem XVIII i početkom XIX veka u ruskoj vojsci uporno uvodili poreci, pozajmljeni od najamničkih vojski Zapada, naročito od pruske vojske.

Suština nove taktike, oformljene u ratovima krajem XVIII i početkom XIX veka, sastojala se, pre svega, u prelazu od linijskih poredaka jedinica na kolone, u kombinaciji sa rasutim strojem. Masovna primena rasutog stroja strelaca postala je moguća pojavom novog, svesnog vojnika i usavršenog ručnog oružja (povijeni kundak, prednji nišan). Kolone koje je primenila francuska armija u početku su se pojavile iz potrebe da se, s jedne strane, pronađe sredstvo za probor linijskih borbenih poredaka i, s druge strane, da se za izvršenje tog zadatka dođe do takvog taktičkog oblika koji bi omogućio efikasnu upotrebu slabo obučenih ili sasvim neobučenih vojnika. Kolona je bila takav oblik.

Novi borbeni poredak mogao se primeniti na ma kakvom zemljištu, dok je za linijski borbeni poredak bilo pogodno samo ravno zemljište.

Novi borbeni poredak, osim raščlanjivanja po frontu, što se i ranije činilo, imao i znatnu dubinu. Pojavila se mogućnost pothranjivanja boja iz dubine. U vezi s tim porasla je i uloga rezerve u rešavanju ishoda bitke, čije se trajanje produžilo.

Primenom dubokih postroja jedinica naglo se povećala uloga artiljerije, čiji je osnovni princip borbene upotrebe postalo njen masiranje na taktički važnim pravcima. Tome je doprinelo znatno smanjenje težine artiljerijskih oruđa i povećanje njihove pokretljivosti.

Kao i u strategiji, i u novoj taktici jedan od najvažnijih principa postala je težnja za uništenjem, a ne potiskivanjem neprijatelja sa posednute linije. Novu taktiku su karakterisali velika aktivnost i odlučnost dejstava jedinica, široko primenjivanje manevra snagama i sredstvima u toku borbe, inicijativa svakog starešine i obavezno uzajamno podržavanje rodova vojske.

Novi principi u taktici izgrađivali su se postepeno u borbi sa starom linijskom taktikom, koje su se uporno držale vojske feudalnoapsolutističkih država.

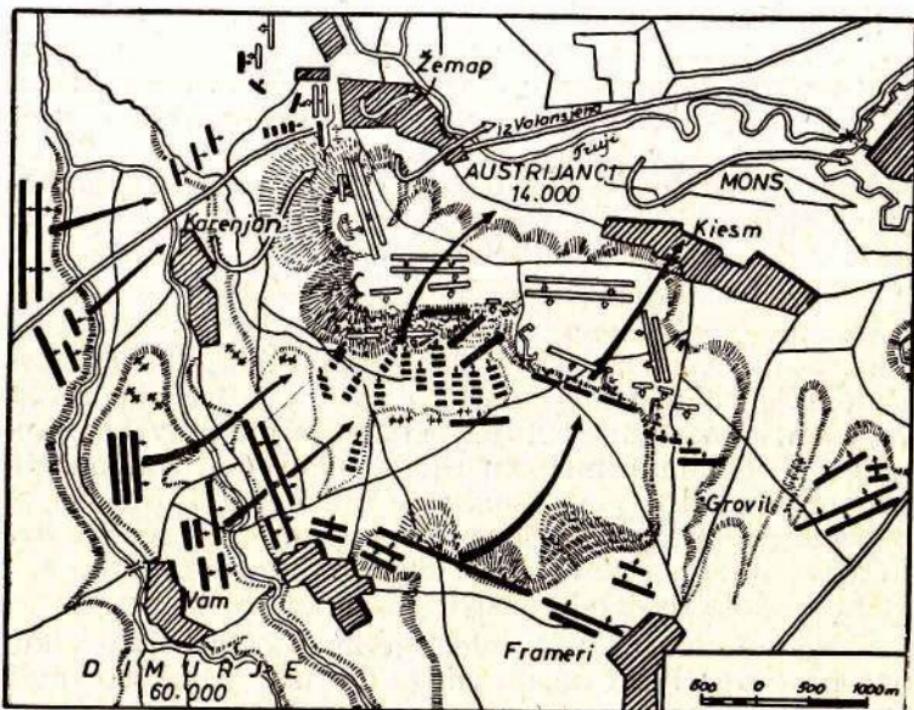
Osnovi nove taktike na Zapadu bili su razrađeni u francuskoj buržoaskoj vojsci, a novi borbeni poreci prvi put su primjenjeni u bici kod Žemapa 6. novembra 1792. godine (šema 13) između francuske Severne armije Dimurjea, koja je brojala 60.000 ljudi i austrijskog korpusa, jačine 14.000 ljudi.¹⁰⁾

Austrijski korpus je u linijskom borbenom poretku zauzeo ranije pripremljeni u inžinjerijskom pogledu obrambeni položaj. U skladu sa pravilima taktike najamničkih vojski, obrambeni položaj se pozadi oslanjao na reku, jer se smatralo da odsustvo mogućnosti za odstupanje može povećati upornost branilaca.

Borbeni poredak Francuza sastojao se iz kolona u kombinaciji sa rasutim strojem strelaca. Postrojavanje francuske vojske u kolone izvršeno je samo zato što je ona bila slabo obučena, pa nije mogla da održi predviđeni raspored u linijskim postrojima. Da bi se povećala vatrena moć kolona, ispred njih, kao i sa strana, bili su rasuti mali odredi odabranih vojnika, sa zadatkom da svojom vatrom pripreme udar bajonetom kolona.

¹⁰⁾ История военного искусства, т. II. Курс лекций Военной академии имени М. В. Фрунзе, Изд. академии, 1955, стр. 369.

Prve juriše francuskih kolona na najjači odsek protivničke odbrane, izvršene uz vatrenu podršku strelaca iz rasutog stroja, Austrijanci su odbili. Na glavnoj tački napada probor nije uspeo. Neprijatelj je bio uzdrman, ali nije izgubio sposobnost za organizovan otpor. Uz to, francuski oficiri i generali još nisu imali iskustva u primeni novog borbenog poretka.

Šema 13. Bitka kod Žemapa (6. novembra 1792)

Ishod bitke rešila je desnokrilna divizija francuske armije, koja je, obišavši otkriveni levi bok Austrijanaca, izbila na njihovu komunikaciju.

Iz straha da će ostati bez puteva za odstupanje i baze za snabdevanje, austrijski korpus je napustio položaj i pobegao sa bojišta. Iako je u primeni novog borbenog poretka u ovoj bici bilo niz nedostataka, kolona je ipak po-

kazala znatnu prednost nad linijama. Ona je bila pogodan oblik za upotrebu slabo obučenih vojnika i dobro sredstvo za probaj linijskog borbenog poretka. Rasuti stroj je obezbeđivao najefikasnije iskorišćavanje masovne precizne vatre uz minimalne gubitke od neprijateljske plotunske vatre.

Posle bitke kod Žemapa kolona u kombinaciji sa rasutim strojem strelaca postaje osnovni oblik borbenog poretka u francuskoj vojsci.

Veliku ulogu u formiranju i daljem razvoju nove taktike francuske vojske odigaro je Napoleon Bonaparta, koji je, kako ukazuje Engels, »pretvorio ovaj novi način vođenja rata u regularni sistem, kombinujući ga sa onim što je još ostalo korisno u starom sistemu i novi metod odmah doveo do takvog stepena savršenstva kakav je Friedrich II dao linijskoj taktici...«¹¹⁾.

Pored novog borbenog poretka Napoleon je i široko primenjivanje manevra snagama i sredstvima na bojištu smatrao obaveznim; on je rezervu pretvorio u sredstvo nanošenja odlučujućeg udara, uveo je artiljerijsku rezervu, a smelo masiranje artiljerije na važnijim pravcima proglašio osnovnim principom njene upotrebe. Najpoučniji primer prednosti nove takike je bitka kod Austerlica 2. decembra 1805. godine (šema 14), u kojoj su se suočile dve taktike: nova — koju je primenila francuska armija, i stara — koje se držala austrijsko-ruska vojska.

Na početku bitke Napoleon je imao 73.000 ljudi. Uкупan broj austrijsko-ruskih snaga dostizao je 86.000 ljudi. Osnovna ideja plana bitke, koju je razradio austrijski general Vejroter, predviđala je da se francuska armija veže delom snaga sa fronta, a da se glavnim snagama obuhvati njen desno krilo i izvrši napad u bok. Vejroter je polazio od nerealne pretpostavke da će se Napoleon, koji nije imao brojnu nadmoćnost, ograničiti na pasivnu odbranu. Otuda u planu nisu ni bile predviđene mere za slučaj aktivnih dejstava Francuza. Predviđalo se, da čak neobično

¹¹⁾ Ф. Энгельс. Избранные военные произведения. Воен-издат, 1956, стр. 166.

važni u taktičkom pogledu Pracenski visovi, koji su dominirali nad čitavim bojištem i bili posednuti savezničkim snagama budu napušteni početkom bitke. Bez obzira na kategorične prigovore Kutuzova, pogrešni plan Vejrotera bio je prihvaćen.

Nepovoljan položaj ruske vojske u ovoj bici pogoršavao se još i time što ona nije imala divizije i korpusa stalnog organizacijskog sastava. Pukovi su na bojištu obedinjavani u improvizovane kolone, dok su jedinice iz njihovog sastava, bile dužne da, kao i ranije, nastupaju u linijskim borbenim porecima.

Napoleon se za predstojeću bitku pripremao veoma temeljno. Pošto nije imao opštu nadmoćnost u snagama, a imajući u vidu razvučen front rusko-austrijskih snaga, on je prema centru njihovog borbenog poretka grupisao veći deo svojih korpusa, dok je na pravcu savezničkog udara ostavio samo jedan korpus. Na levom krilu francuske grupacije bio je razvijen, takođe, samo jedan korpus sa zadatkom da upornom odbranom pouzdano štiti osnovnu komunikaciju Francuza, koja je prolazila kroz Brno.

Jedinice glavne grupacije Napoleon je postrojio u dve linije: u prvoj je razvio tri pešadijska korpusa, a u drugoj — svu konjicu. U rezervi je ostala imperatorska garda. Da bi obezbedio maksimalnu silinu početnog napada, divizije i brigade korpusa prve linije bile su postrojene naporedo, a pukovi u okviru brigada — u dve linije. Pukovi prve linije morali su da izdvoje veći deo snaga za dejstvo u rasutom stroju, kako bi u sadejstvu sa artiljerijom premili napad glavnih snaga. Pukovi druge linije bili su postrojeni u bataljonske kolone.

Drugog decembra u 7.00 časova izjutra glavne rusko-austrijske snage su po gustoj magli prešle u napad na desno krilo francuske vojske. Imajući veliku brojnu nadmoćnost na tom pravcu, saveznička vojska je potisnula Francuze i zauzela nekoliko tačaka u dolini reke Goldbah. U to vreme je, međutim, francuski korpus izbio na Pracenske visove, koje su ruske snage napustile u 8.00 časova. Samo se četvrta kolona ruske vojske, po naređenju Kutuzova, zadržala na padinama tih visova. Napuštanje tako

važne tačke na bojištu osetno je pogoršalo taktički položaj rusko-austrijskih snaga i dalo mogućnost neprijatelju da preuzme inicijativu u svoje ruke.

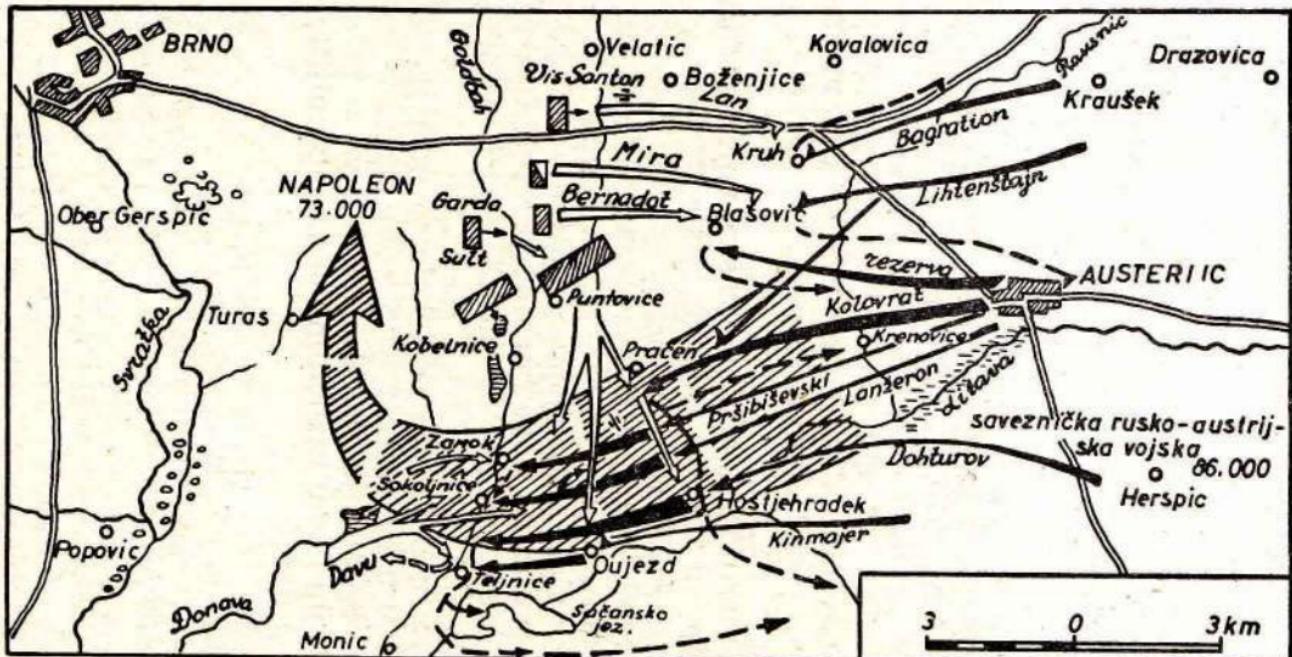
Tek što je prethodnica četvrte kolone izbila u selo Pracen, nju je neprijatelj iznenada napao nadmoćnjim snagama. Otpočeo je uporni boj za visove. Višestruki juriši ruskih pukova donekle su zadržali napredovanje Francuza, ali nisu mogli da isprave učinjenu grešku — što su rusko-austrijske snage napustile Pracenske visove.

Kada su Francuzi zauzeli u taktičkom pogledu važne Pracenske visove, glavna grupacija savezničkih snaga je bila ozbiljno ugrožena. Opasnost se povećala time što je komandant levog krila rusko-austrijske vojske general Bukshevden, ne poznajući situaciju, produžavao napad. Da bi spasao glavne snage neminovnog uništenja, Kutuzov je u 11.00 časova poslao Bukshevdu naređenje za povlačenje. Bukshevden pak, držeći se plana Vejrotera i uputstva Aleksandra I, ovo naređenje nije izvršio.

Napoleon je svoju artiljeriju izvukao na Pracenske visove i sručio vatru na Bukshevdenove kolone, čiji je bok bio potpuno nezaštićen. U isto vreme glavne francuske snage napale su savezničku vojsku iz pozadine, a pristigli korpus Davua — sa fronta. Bukshevden je ispustio komandovanje iz ruku. Pokušaj pojedinih oficira i generala da jedinice povuku preko zaledenog jezera doveo je do pogibije velikog broja vojnika i oficira, jer se pokazalo da je led vrlo slab. Bitka se završila teškim porazom rusko-austrijske vojske.

Saveznici su imali 27.000 poginulih, ranjenih i zarobljenih. Francuska armija je izgubila 12.000 ljudi. Bitka je pokazala da su organizacioni oblici rusko-austrijskih snaga zastareli i da nisu odgovarali zahtevima vođenja savremenog boja. Veoma se osećao nedostatak viših taktičkih jedinica, sastavljenih od osnovnih rodova vojske.

Kod Austerlica su se tukle dve različite vojske, dva različita vojna sistema. Stari, već preživeli vojni sistem na bojištu se pokazao nesposobnim, bez obzira na heroizam jedinica i inicijativu pojedinih starešina. Novi vojni sis-

Šema 14. Bitka kod Austerlica (2. decembra 1805)

tem i novi način vođenja boja ispoljili su neosporne prednosti.

Nedostatke starog vojnog sistema u Rusiji su još mnogo ranije otkrili Rumjancev, Suvorov i Kutuzov i oni su u svojoj ratničkoj praksi često primenjivali takve taktičke oblike bobre, koji su se na Zapadu pojavili tek u periodu francuske buržoaske revolucije.

Međutim, u uslovima vladavine najjače političke reakcije, progresivnim vojnim rukovodiocima je bilo teško da se bore protiv prusifikacije ruske vojske, koju su Pavle I i Aleksandar I širili sa svojim pruskim savetnicima. Bilo je potrebno krvavo iskustvo, čitava katastrofa na bojištu da bi se rutineri odrekli preživelih organizacionih oblika vojske i pogrešnih načina vođenja boja i rata uopšte. Ubrzo posle bitke kod Austerlica počela je zamašna reorganizacija ruske vojske.

Već u martu 1806. godine u ruskoj vojsci su formirane divizije koje su u svom sastavu imale tri roda vojske, a 1810. godine — i korpusi. Od artiljerijskih četa obrazovane su brigade. Stvorene su, takođe, konjičke divizije.

U bitkama koje je ruska vojska vodila od 1806. do 1811. godine vidi se postepeno napuštanje linijske taktike i postupni prelaz na nove borbene poretke. Usavršavanje borbenih poredaka u praksi odrazило se i u zvaničnim dokumentima.

U privremenoj instrukciji koja se pojavila 1808. godine, a zatim u Pravilu od 1811. godine glavna pažnja je posvećena obučavanju jedinica za dejstva u kolonama i rasutom stroju i to u različitim uslovima zemljišta, godišnjeg doba i dana.

Uoči rata 1812. godine borbeni poredak ruskih jedinica potpuno je odgovarao savremenim zahtevima. On je predstavljao kombinaciju rasutog stroja jegera i kolona linijske pešadije, sa posebnom i opštom rezervom sastavljenom od pešadije i konjice, i sa artiljerijskom rezervom.

Posle bitke kod Austerlica, kao i posle potpunog uništenja pruske vojske kod Jene i Aueršteta 1806. godine od strane Napoleona, principe nove taktike počele su da usvajaju i vojske Austrije, Pruske i drugih evropskih dr-

žava. Samo najamnička engleska vojska uporno se držala linijske taktike.

U taktici francuske armije posle bitke kod Austerlica nije došlo do bitnijih promena. Štaviše, neki taktički postupci, kao na primer, težnja da se probije taktički centar neprijateljskog borbenog poretka, postali su šablon i Napoleon ih je u više mahova primenjivao, bez obzira na situaciju. Nastojeći da poveća udarnu snagu kolona, Napoleon je u nizu bitaka obrazovao kolone od čitavih divizija, što je neizbežno dovodilo do velikih gubitaka u živoj sili. »Želja da se dejstvuje masom« — ukazuje Engels — »postala je kod Napoleona u kampanjama koje su usledile iza one iz 1807. godine manija svoje vrste. On je izmišljao čudnovata postrojavanja u kolone, kojih se, zbog slučajnog uspeha 1809. godine, uporno pridržavao i u docnjim kampanjama, iako su ona doprinela da izgubi ne jednu bitku»^{12).}

Ogromnu ulogu u konačnoj potvrdi i daljem razvoju nove taktike imala je borodinska bitka od 7. septembra 1812. godine između francuske i ruske vojske (šema 15).

Na početku borodinske bitke Napoleon je imao 135.000 ljudi i 587 artiljerijskih oruđa; Kutuzov — 120.000 ljudi i 640 oruđa.

Do izbora položaja za bitku kod sela Borodina na prostoru od oko osam kilometara po frontu došlo je na taj način što je ruska vojska štitila oba puta koji od Smolenska vode ka Moskvi i prinudili Napoleona da stupi u borbu upravo na tom mestu. Desno krilo položaja oslanjalo se na reku Moskvu kod sela Maslova, a levo — na teško prolazni pošumljeni rejon jugozapadno od sela Utice. Desno krilo Borodinskog polja sa fronta je bilo zaštićeno močvarnom rekom Koločom. U svrhu pojačanja krila položaja, izgrađena su utvrđenja: na desnom krilu — fleša kod sela Maslova, a na levom, stepenom napred — rédut kod sela Ševardina. Međutim, posle boja od 5. septembra še-

¹²⁾ Ф. Энгельс. Избранные военные произведения. Воен-издат, 1956, стр. 229.

vardinski redut je morao biti napušten, a levo krilo položaja produženo do Utice.

Nad poljem je dominiralo nekoliko brežuljaka, na kojima su bile izgrađene otporne artiljerijske tačke (baterije Rajevskog, semjonovske fleše). Ispresecano zemljište omogućavalo je Kutuzovu da od neprijatelja prikrije deo snaga i prikriveno ostvari manevar pešadijom, konjicom i artiljerijom, kako pri razvoju jedinica, tako i u toku bitke. Zamisao ruskog vojskovođe sastojala se u tome da se upornom odbranom ograničenih snaga na uskom zemljišnom odseku (1,5 do 2 km) neprijatelju nanesu što veći gubici, oslabi njegova udarna grupacija i slomi njegov napad, a da se pri tome sačuva mogućnost za manevar svojih glavnih snaga.

U skladu sa tom zamisli Kutuzov je glavne ruske snage rasporedio na desnom krilu i u centru borbenog poretka. Takvim rasporedom glavnih snaga on je obezbedio uslove za nanošenje snažnih protivudara i ozbiljno ugrozio levo krilo francuske armije. U isto vreme, ako bi Francuzi pokušali da odbiju ruske snage ili u slučaju neuspješnog ishoda bitke, ruska vojska je mogla da odgovori protivmanevrom i da se, koristeći kraći novi Smolenski drum, postavi ispred Možajska i opet zatvori pravac ka Moskvi.

Prema Kutuzovljevom planu, položaj od Maslova do baterije Rajevskog zaposela je 1. armija pod komandom Barklaj de Tolija, dok je na odseku od baterije Rajevskog do semjonovskih fleša bila raspoređena 2. armija pod komandom Bagrationa. Na krajnjem krilu, u rejonu sela Utice, bili su istureni kozački odred Karpova, korpus Tučkova i moskovsko opolčenje, kojima je bilo naređeno da budu u zasedi. Prostor između korpusa Tučkova i 2. armije zaposeo je odred Šahovskog (četiri jegerska puka). U dubini borbenog poretka Kutuzov je obrazovao posebnu rezervu — konjički korpus Uvarova i kozački odred Platova — i opštu rezervu — 5. gardijski pešadijski korpus i kirasirska divizija. U rejonu Psareva nalazila se glavna artiljerijska rezerva od 300 oruđa. Moskovsko opolčenje je bilo raspoređeno na starom Smolenskom drumu, pozadi korpusa Tučkova.

Obe ruske armije u prvoj liniji su imale pešadijske, a u drugoj — konjičke korpusse. Borbeni poredak pešadijskih korpusa sastojao se iz dve linije bataljonskih kolona. Celokupni poredak ruskih snaga štitilo je sa fronta borbeno osiguranje jegera. Deo artiljerije raspoređen je u posebnim utvrđenjima, dok je ostatak bio u sastavu svojih divizija.

Napoleon je odlučio da glavni udar nanesu centru i levom krilu ruske vojske, da je potisne ka reci Moskvi i uništi. Istovremeno sa glavnim udarom bilo je predviđeno da se nanesu i dva pomoćna udara u bokove radi odvlačenja dela ruskih snaga sa centralnog položaja. U skladu s tom zamisli Napoleon je svoje osnovne snage grupisao u rejonu Aleksinki — Ševardino. Tu je bilo prikupljeno 50.000 ljudi i 250 oruđa protiv 15.000 Rusa sa 60 topova. Na levom krilu trebalo je da nastupa konjica Ornana, a na desnom — korpus Ponjatovskog. Garda i Miraova konjica sačinjavale su rezervu.

Bitka je počela 7. septembra oko 5 časova izjutra napadom francuskih krila. Brojno nadmoćniji, Francuzi su uspeli da zauzmu Borodino, ali njihove pokušaje da dalje razviju uspeh ruske snage su uspešno odbile. U celini, prvi napadi Francuza, preduzeti u nameri da prinude Kutuzova na pregrupisavanje svojih snaga prema krilima nisu imali efekta.

U 6 časova, otvorivši vatru iz 100 artiljerijskih oruđa, Francuzi su pošli u napad na semjonovske fleše. Prvi juriš je odbijen kartečom i puščanom vatrom. Za drugi juriš Napoleon je sasredio osam pešadijskih divizija, tri konjička korpusa, dve konjičke divizije i 120 oruđa. Ali je i Bagration preuzeo mere da pojača svoje snage u rejonu fleša.

Francuzi su uspeli da zauzmu južnu flešu, ali su protivnapadom ruskih snaga izbačeni iz nje. U 8 časova neprijatelj je po treći put napao i ponovo zauzeo južnu flešu, ali je protivnapadom opet bio odbačen. U isto vreme dve francuske divizije bezuspešno su napadale bateriju Rajeuskog. Napadi protivnika na glavnem pravcu bili su odbijeni.

U 5 časova u napad je prešao i korpus Ponjatovskog, ali je tek oko osam zauzeo selo Uticu na levom ruskom krilu. Njemu nije pošlo za rukom da razvije uspeh.

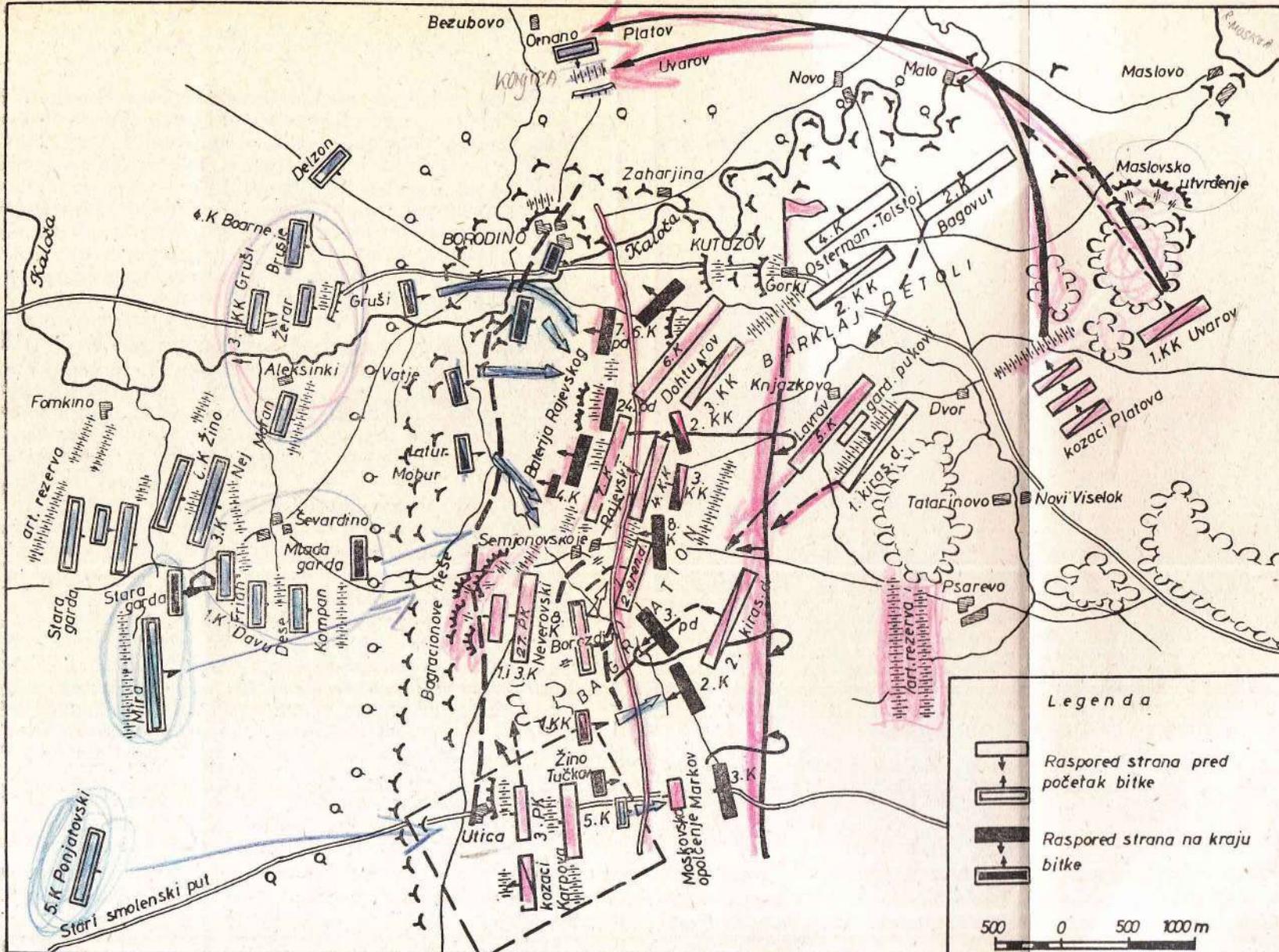
Pošto je uvideo da je plan odvlačenja ruskih snaga na krilo propao, Napoleon je sve napore svoje armije usmerio na bateriju Rajevskog i semjonovske (Bagrationove) fleše. Borba za ove dve tačke ruskih položaja predstavljala je osnovni sadržaj borodinske bitke.

Još u 8.00 časova, kada se ocrtao pravac glavnog udara Francuza, Kutuzov je ka centru položaja pokrenuo 2. i 5. pešadijski korpus i u borbu uveo 100 topova iz glavne rezerve. Napoleon je razvio svu svoju artiljeriju i u boj uveo konjicu Mirač iz rezerve. Bez obzira na veliku brojnu nadmoćnost Francuza, ruske snage su čvrsto držale zaposednute položaje, nanoseći teške gubitke napadačevim snagama.

Posle četvrtog juriša neprijatelju je pošlo za rukom da zauzme sve tri fleše, a oko 10 časova i bateriju Rajevskog. Ali, odlučnim protivnapadom Francuzi su bili izbačeni sa obe tačke. Posle toga ruske snage su odbile još tri neprijateljska juriša na fleše.

Za osmi juriš na Bagrationove fleše, Napoleon je na odsek širine 1,5 kilometar grupisao 40 oruđa i 45.000 ljudi. Rusi su ovde mogli da suprotstave samo 15.000 do 18.000 ljudi i 200 artiljerijskih oruđa. Za vreme ovog juriša Bagration je bio smrtno ranjen. Na njegovo mesto Kutuzov je postavio Dohturova, kome je naredio da se »drži do poslednjeg čoveka«. Francuzi su uspeli da zauzmu fleše, ali očekivani probor nisu ostvarili. Ruske snage su se povukle prema Semjonovskoj jaruzi i bile spremne da odbiju nove neprijateljske napade.

Pošto su zauzeli Bagrationove fleše, Francuzi su usredsredili svoje napore na razvoj postignutog uspeha. Njima je pošlo za rukom da ovladaju zapadnim delom sela Semjonovskog i izbjiju na bok baterije Rajevskog. Približavao se kritični trenutak bitke. Na zahtev svojih maršala Napoleon je naredio da se u boj uvede poslednja rezerva — mlada garda.

Šema 15. Borodinska bitka 7. septembra 1812. godine
(borbe od 5.00 do 12.30)

U tom odsudnom trenutku ruska konjica je po naređenju Kutuzova napala levi francuski bok u rejonu Bezbova. Kozaci Platova počeli su da uništavaju francuske komore, sejući paniku u pozadini Napoleonove armije. Prodor ruske konjice primorao je Napoleona da prekine novi napad na bateriju Rajeckog i uputi deo snaga prema levom krilu. Dejstva ruske konjice na levom neprijateljskom krilu omogućila su Kutuzovu da dobije skoro dva časa dragocenog vremena za pojačanje centra i levog krila ruskih snaga na račun rezervi iz dubine i pregrupisavanja dela snaga sa desnog krila.

U 14.00 časova Napoleon je obnovio napad na bateriju Rajeckog, ali više nije smeо da u borbu uvede svoju poslednju rezervu — gardu. Po cenu ogromnih gubitaka Francuzi su u 15.30 časova uspeli da zauzmu bateriju, ali to više nije bilo od odlučujućeg značaja. Ruska vojska je bila spremna da odbije napad neprijatelja sa novih položaja.

U to vreme odvijali su se žestoki bojevi i oko kurgana kod sela Utice. Napad korpusa Ponjatovskog, koji je počeo u 15 časova, završio se zauzimanjem kurgana, ali ni ovde neprijatelju nije pošlo za rukom da razvije uspeh.

Rusi su svoje levo krilo i delimično centar povukli od mesta prvobitnog rasporeda na domet puščane vatre (1 do 1,5 km) i čvrsto držali nove položaje. Karakteristično je da su oni i dalje zadržali duboki borbeni poredak, imajući u rezervi znatne snage. Pošto se uverio da su svi njegovi napori uzaludni, Napoleon je obustavio napad i nadadio jedinicama da se u sumrak povuku na polazne položaje iza reke Koloče. Ruska vojska je zaposela svoj raniji položaj i bila spremna da produži bitku.

U 18.00 časova Kutuzov je čestitao ruskim jedinicama što su odbili sve neprijateljske juriše i saopštio da će sutradan ruska vojska preći u napad na neprijatelja. Ali kada su mu referisali o velikim gubicima, on je doneo odluku da se povuče ka Moskvi i sačuva vojsku, kako bi mogao da produži rat radi potpunog uništenja neprijatelja koji je upao u predele Rusije.

U borodinskoj bici je na očigledan način došla do izražaja odlučujuća uloga moralnog duha vojske. Visoki moral ruskih jedinica i njihovo borbeno majstorstvo osigurali su im pobedu nad brojno nadmoćnjim neprijateljem.

U borodinskoj bici ruska vojska je konačno prešla na duboke borbene poretke. U ovoj bici se pokazalo da je porasla uloga pešadije i artiljerije u boju i opala uloga konjice, koja je do pojave dubokih borbenih poredaka bila jedno od važnijih sredstava za nanošenje udara. Dalje se razvila i praksa korišćenja utvrđenih artiljerijskih otpornih tačaka, koje su borbenim porecima jedinica služile kao oslonac. Obrazovane su krupne artiljerijske rezerve, a manevar artiljerijom i njeno grupisanje na izabranom pravcu dobili veliki značaj. U celom ovom periodu materiranje artiljerije na bojištu najviše je došlo do izražaja u borodinskoj bici.

*

Tako je, zahvaljujući izmenjenim principima popune vojske i njenom opremanju savršenijim oružjem u ratovima krajem XVIII i početkom XIX veka, oformljena ne samo nova strategija već i nova taktika. Primena kolona u kombinaciji sa rasutim strojem povećala je manevarsku sposobnost vojske, a boj je postao moguć na bilo kakvom zemljištu, pristupačnom za kretanje jedinica. Rezerva, koja je u uslovima linijske taktike bila pasivno sredstvo, namenjeno samo obezbeđenju borbenog poretka od iznenadnog napada manjih neprijateljskih grupa, sada je postala sredstvo za nanošenje odlučujućeg udara. Za bitke toga vremena karakteristično je stvaranje vrlo krupnih rezervi koje su u pojedinim slučajevima imale više od jedne trećine svih snaga zaraćenih strana. Osim opštih rezervi počelo je obavezno formiranje i posebnih rezervi pešadije i konjice, kao i artiljerijskih rezervi.

Konsolidacija novih taktičkih principa konačno je potvrdila praktičnu potrebu za združenim taktičkim jedini-

cama, koje u svom sastavu imaju sve osnovne rodove vojske i dovela do promene njihove uloge i specifičnog značaja. Pešadija je postala osnovni rod vojske. Uloga konjice u rešavanju ishoda bitke primetno je opala, a smanjen je i njen ideo u sistemu oružanih snaga. Osnovna borbena namena konjice svela se na njenu upotrebu za izviđanje, za udar u bokove i gonjenje razbijenog neprijatelja.

Uloga artiljerije je naglo porasla. Ona se brojno povećala, a i njena taktika se suštinski izmenila. Grupisanje artiljerije na taktički važnim pravcima postao je osnovni princip njene borbene upotrebe.

Povećana uloga fortifikacijskog utvrđivanja bojišta uslovila je dalji razvoj inžinjerije.

Brojno povećanje oružanih snaga, veći zamah bitaka i sve složeniji taktički oblici dejstava iziskivali su dalje usavršavanje metoda komandovanja jedinicama. Stari metodi komandovanja — davanje signala i izdavanje pojedinih komandi lično od strane vojskovođe ili prenošenje njegovih naređenje preko adutanata — nisu više obezbeđivali pouzdano komandovanje. Uslovi i karakter borbenih dejstava zahtevali su izradu specijalnih tehničkih sredstava za komandovanje jedinicama.

Uporedo sa razvojem opšte taktike u pomenutom periodu počinje da se oformljava i taktika dejstva jedinica u specifičnim zemljишnim uslovima. Od naročitog je značaja bila razrada osnova taktike dejstava u planini. Najveća zasluga za razradu osnova ove taktike pripada Suvorovu. Važnije principe vođenja borbenih dejstava u planini Suvorov je izložio u »Pravilima za rat u planini«, koja je razradio 1799. godine, kao i mnogobrojnim instrukcijama i naređenjima iz vremena pohoda ruske vojske na Italiju i Švajcarsku.

Suvorov je opovrgao tadašnja shvatanja da je vođenje borbenih dejstava u planinama nemogućno. Principi dejstava u planinskim uslovima, koje je razradio Suvorov, zahtevali su da svaka divizija dobije odvojeni pravac; da kolone moraju biti više zbijene i uključivati u svoj sastav, pored pešadije i artiljerije, još i pionire, kozake i jere; da se artiljerija raspoređuje u kolonama — po oru-

đima; da se napad izvodi jednovremeno sa fronta i, obilaskom visova, sa bokova; da u borbenom poretku treba imati rasuti stroj za vatrenu podršku i kolone za udar bagnetom.

Sve te principe Suvorov je sjajno potvrdio u praksi za vreme čuvenog pohoda na Švajcarsku 1799. godine, koji je Engels nazvao »najznačajnijim od svih savremenih alpskih prelaza«^{13).}

4. Osobenosti vojnopoljske veštine

Okolnost da su ratne mornarice svih zemalja u prvoj polovini XIX veka u svom naoružanju imale jedrenjake, koji su, u suštini bili isti kao i brodovi XVIII veka, dovela je do toga da se načini vođenja borbenih dejstava na moru u toku čitavog tog perioda nisu bitnije promenili. Flote svih zemalja pridržavale su se taktike, razrađene krajem XVIII veka od strane istaknutog ruskog flotovođe Ušakova, koji je sa ravnomernog rasporeda plovnih sredstava u borbenoj liniji prešao na sasrećena i manevarska dejstva grupa brodova, pri čemu je glavni udar nanosio obično po neprijateljskom komandantskom brodu.

U toku čitavog pomenutog perioda došlo je samo do jedne krupne pomorske bitke između sjedinjene francusko-španske flote i engleske flote pod komandom admirala Nelsona u oktobru 1805. godine kod rta Trafalgara.

U toj bici koja se završila velikom pobedom engleske flote, Nelson je u stvari ponovio postupke vođenja pomorskog boja koje je dотле primenjivao Ušakov. On je, na primer, takođe iskoristio marševski poredak svoje eskadre za vođenje samog boja, usmerio osnovne napore prema centru borbenog poretku francusko-španske eskadre i nanošao udar po neprijateljskom komandantskom brodu, наруšivši time borbeni poredak eskadre.

Osnovne vojnopoljske veštine, razrađene krajem XVIII veka, zadržale su svoj značaj sve do sredine XIX

¹³⁾ Ф. Энгельс. Избранные военные произведения, т. I, Воениздат, 1940, стр. 41.

veka, to jest do pojave brodova na parni pogon, čime je otpočela nova epoha u razvoju ratne mornarice i njene taktike.

5. Vojnoteoretska misao

Krupne promene, nastale u vojnom delu krajem XVIII i početkom XIX veka, kao i bogato borbeno iskustvo toga perioda nametnuli su niz novih praktičnih zadataka, čiji su različiti putevi rešavanja našli svoga odraza i u vojnoteoretskim radovima toga vremena.

U pomenutom razdoblju najpoznatiji vojni teoretičari u Zapadnoj Evropi bili su Bilov (1757—1807), nadvojvoda Karlo (1771—1847), Žomini (1779—1869) i Klauzevic (1780—1831).

Svaki od ovih vojnih mislilaca, razumljivo, nije dao podjednak doprinos razvoju opšte vojne teorije.

Pruski vojni teoretičar Bilov bio je, u suštini, predstavnik nazadovane ratne veštine feudalnih vojski zapadnoevropskih država. Sadržaj njegovog glavnog dela »Duh novog vojnog sistema«, koje je objavljeno 1779. godine, svedoči o tome da on nije shvatio duboke promene u ratnoj veštini koje su se odigrale pred njegovim očima. Bilov je uprkos stvarnim okolnostima, glavnim objektom oružane borbe i dalje smatrao magacine protivnika i njegove puteve snabdevanja, a ne njegovu oružanu silu, dok je na bitku gledao kao na rezultat grešaka koje je učinio vojskovođa. Poglede Bilova na ratnu veštinu karakterišu uskost i udaljavanje od realnosti. Napoleon je strategiju Bilova nazvao besmislenom.

Svojim vojnoteoretskim radovima ni nadvojvoda Karlo nije izvršio vidniji uticaj na razvoj ratne veštine. I on, slično Bilovu, nije mogao dublje da razume i objasni smisao svih onih promena koje su nastale u vojnom delu krajem XVIII i početkom XIX veka, pa je u svojim radovima činio pokušaje da obrazloži životvornost taktičkih i strategijskih principa feudalnih vojski.

Najistaknutiji predstavnici vojnoteoretske misli prve polovine XIX veka bili su Žomini i Klauzevic.

Žomini je napisao mnogo knjiga iz vojne teorije i vojne istorije. Njegova »Istorija revolucionarnih ratova«, na primer, sastojala se iz 15 tomova. Pa ipak, glavna odlika većeg broja vojnoistorijskih i vojnoteoretskih radova Žominija bila je njegova težnja da dokaže večnost i nepromenljivost principa ratne veštine. »Osnovna pravila (rata) su nepromenljiva, ne zavise ni od vremena, ni od prostora«¹⁴⁾.

U nastojanju da obrazloži svoje gledište Žomini se u svojim radovima vrlo često služi istorijskim primerima. Ali, kao Napoleonov vatreni poklonik i apologeta, on je te primere uglavnom uzimao iz prakse samog Napoleona. Ako je ponekad navodio i druge primere, on je pokušavao da ih prilagodi Napoleonovim uzorima.

Radovi Žominija izvršili su znatan uticaj na razvoj vojnoteoretske misli u prvoj polovini XIX veka. Tokom mnogih godina posle Žominija i drugi vojni teoretičari raznih zemalja pokušavali su da dokažu da je Napoleonova ratna veština nenadmašiva i prihvatljiva za sva vremena.

Najpotpuniji razvoj vojnoteoretske misli u prvoj polovini XIX veka u Zapadnoj Evropi odrazio se u radovima znamenitog nemačkog vojnog teoretičara Klauzevica. Klauzevic je napisao mnogo vojnih radova. Najznačajniji među njima je njegovo delo »O ratu«, koje se sastoji iz osam poglavlja. U prvom poglavlju objasnio je prirodu rata: šta je rat, njegove ciljeve i sredstva, vrste ratova, faktore koji utiču na rat i ulogu vojskovođe u ratu. Glavna zasluga Klauzevica sastoji se u tome što je on, proučavajući rat, prvi najpotpunije formulisao njegovu prirodu i suštinu.

Klauzevic je napisao: »Rat u ljudskom društvu proizlazi uvek iz nekog političkog stanja i izazivaju ga samo politički motivi... rat je doista oruđe politike, produženje političkih odnosa, njihov nastavak drugim sredstvima«¹⁵⁾.

¹⁴⁾ Жомини. Общие правила военного искусства. СПБ, 1817, стр. 3.

¹⁵⁾ Клаузевиц. О войне. Воениздат, М., 1941, т. I, стр. 42—43.

Jasno je, dakle, pokazao da je rat oruđe politike, da je on povezan sa politikom i da od nje potiče. Međutim, dajući definiciju rata i ukazujući na njegovu zavisnost od politike, Klauzevic, pošto je izražavao interes vladajuće klase, nastojao je da ratovima koje je u to vreme vodila Pruska — u nameri da prikrije njihov agresivni, osvajački karakter — pripiše opštenarodni karakter i dokaže da u boržoaskoj državi vlada ostvaruje politiku ne jedne, bilo koje klase, već celog naroda. U drugom poglavlju svog dela Klauzevic tretira pitanja iz teorije rata, u trećem — strategiju, u četvrtom — vođenje boja i bitke, u petom — izgradnju oružanih snaga i rukovođenje njima do početka borbenih dejstava; u šestom i sedmom poglavlju razmatra održanu i napad, njihovu međusobnu zavisnost i načine vođenja, a u osmom poglavlju je dao analizu ratnih planova.

Bez obzira na ograničenost svog pogleda na svet, zasnovanog na Hegelovoj idealističkoj dijalektici, Klauzevic je dao više pravilnih postavki o važnijim pitanjima ratne veštine i samim tim izvršio pozitivan uticaj na razvoj ratne veštine u celini i vojne teorije posebno. Lenjin je pažljivo izučavao i visoko cenio njegova dela. On je Klauzevica nazvao jednim »od najdubljih vojnih pisaca...«¹⁶⁾

Razvoj vojnoteoretske misli u Rusiji. Početkom XIX veka ruska masovna nacionalna vojska imala je bogato i raznovrsno borbeno iskustvo, koje je pružalo mogućnost da se pristupi razradi osnovnih problema ratne veštine. Teoretsko uopštavanje tog iskustva ipak se sporo odvijalo. Sličnost Suvorovljeve ratne veštine sa ratnom veštinom republikanske Francuske pojačala je neprijateljski odnos predstavnika reakcionarne vojne ideologije prema takvoj ratnoj veštini. Ruski feudalci-spahije, zaplašeni francuskom revolucijom, okomili su se na sve ono što je u Rusiji u bilo kakvoj meri doprinosilo razvoju progresivne misli uopšte i vojnoteoretske misli posebno.

Međutim, reakcionarna politika vladajućih klasa mogla je samo da koči razvoj ovih ili onih progresivnih ide-

¹⁶⁾ В. И. Ленин. Соч., т. 21, стр. 276.

ja, teorija i pogleda, ali nije bila u stanju da potpuno zaustavi njihov razvitak. Pod uticajem zahteva progresivnog dela ruskih vojnih mislilaca, koji su najpravilnije shvatili nove promene u vojnem delu, u prvoj polovini XIX veka ruska vojnoteoretska misao učinila je veliki korak napred. U tome pogledu naročito je značajno vojnoteoretsko nasleđe koje su ostavili dekabristi.

U svojim planovima društvenog i državnog uređenja dekabristi su značajno mesto posvetili i vojnim pitanjima, naročito izgradnji oružanih snaga nove države. Uzimajući za osnovu iskustvo istaknutih ruskih vojskovoda Suvorova i Kutuzova, dekabristi su smatrali da je neophodno obrazovati rusku nacionalnu vojsku, popunjenu na osnovu opšte vojne obaveze.

U radovima dekabrista nalazila su odraza i pitanja vojne teorije. Tako se u neobjavljenim dokumentima Pestela čini pokušaj klasifikacije vojnih znanja; Zavalishin je postavio pitanje o povezanosti rata i politike; u radovima Muravjeva, Muhanova i Pestela razmatraju se pitanja zavisnosti napada i odbrane; Pestel, za razliku od Bilova i Žominija, dao je pravilnu definiciju strategije, kao nauke o ratu u celini, i taktike, kao nauke o boju¹⁷⁾.

Ukazujući da su niz problema dekabristi rešavali na nov način, treba napomenuti da njihovi progresivni pogledi nisu u to vreme bili poznati širokom krugu oficira. Međutim, potrebu za daljim razvijanjem vojne teorije nedložno je nalagao sam život.

Razrada vojne teorije je bila neophodna, pre svega, za pripremu oficira i generala. U uslovima rata većih razmera povećani su i zahtevi za pripremu oficira. Krajem 20-ih godina XIX veka u ruskoj vojsci je pokrenuto pitanje obrazovanja vojne akademije. Na vojnoj akademiji, osnovanoj 1832. godine, naučno su razrađivana aktuelna pitanja koja je pokrenula vojna praksa toga vremena. Jedno od prvih pitanja koje se tada pokazalo neobično aktuelnim, bilo je pitanje o prirodi rata.

¹⁷⁾ История военного искусства, т. II. Курс лекций Военной академии имени М. В. Фрунзе. Изд. академии, М. 1955, стр. 625.

Ratovi buržoaske Francuske, a zatim nacionalnooslobodilačka borba evropskih zemalja protiv Napoleona privukla je u svoju orbitu milionske narodne mase. Postalo je sasvim jasno da je odnos stanovništva prema ratu, koje nije u njemu neposredno učestvovalo, bio sasvim drukčiji nego u periodu vladavine najamničkih vojski. Taj odnos naroda prema ratu postao je jedan od važnih faktora koji su izvršili snažan uticaj na tok i ishod rata.

U traženju odgovora na pitanje o prirodi rata najdaljekovidiji među buržoaskim vojnim teoretičarima priznavali su socijalnu prirodu rata. Jedan od prvih takvih ruskih vojnih teoretičara bio je pukovnik Astafjev, koji je u svom delu »O savremenoj ratnoj veštini« posvetio veliku pažnju pitanju prirode rata i njegove veze sa politikom, objašnjavanju uloge politike u ratu. On ne samo da je ukazao na usku povezanost politike i rata, već je i otkrio vodeću ulogu politike u ratu.

Neki predstavnici ruske vojnoteoretske misli odlikovali su se time što su težili da naučna otkrića primene u praksi. Tako je potpukovnik Hatov u svom delu »Opšte taktičko iskustvo«, objavljenom 1807. godine na osnovu ustanovljenog stava o povezanosti politike i rata došao do smelog praktičnog zaključka. On je savetovao da se vojnim rukovodiocima da političko, a državnim vojno obrazovanje. Bez toga, »ministri, budući da nisu generali, uvek protivreče zahtevima i dejstvima poslednjih, dok generali, budući da nisu ministri, ne poznaju uticaj ratnih dejstava na politiku kakvu država mora da vodi da bi podržala rat¹⁸⁾.

Na osnovu ove postavke do važnih zaključaka je došao i profesor akademije pukovnik Miljutin. »Najviša oblast teorije ratne veštine« — pisao je on — »tesno je povezana i čak slijena sa predmetima političkih nauka¹⁹⁾.

Pojavom masovnih nacionalnih vojski posebno značajan uticaj na tok i ishod rata počinje da stiče moralni

¹⁸⁾ Хатов. Общий опыт тактики, ч. I, СПБ, 1807, стр. 24.

¹⁹⁾ Д. Милютин. Первые опыты военной статистики, кн. 1, СПБ, 1847, стр. 53.

faktor. Pitanja o izvorima moralne moći u svoje vreme najpotpunije je istraživao pukovnik Astafjev, koji je pisao: »Vojnički duh ne pripada jednom vojnom staležu, on mora da bude vlasništvo svih slojeva naroda, iz kojih se popunjava vojska, jer ako moralna načela iz kojih potiče vojnički duh nisu ukorenjena u celom narodu, to jest u celokupnom organizmu države, oružane snage same od sebe teško će moći da ga steknu«²⁰⁾.

Visoki stepen borbenog morala jedinica ne nastaje sam po sebi. Zato je, prema rečima Astafjeva, potreban poseban rad na vaspitanju ljubavi prema otadžbini. Ovakvim stavom pukovnik Astafjev je pokušao da otkrije uticaj socijalnog poretku i političkog uređenja države na moralno-političko stanje vojske i ukazao na neophodnost posebnog rada na podizanju moralnih i borbenih kvaliteta vojnika i oficira.

Značajan doprinos razvoju vojnoteoretske misli dao je pukovnik Goremikin. Razvijajući ideje svojih prethodnika, Goremikin je, pre svega, ukazao da su sama vojna znanja istorijskog karaktera. U uvodu svog dela »Uputstvo za izučavanje taktike« on je napisao: »One malobrojne misli i elementarni podaci, koji u taktici mogu biti prihváćeni kao osnovna pravila, imaju samo privremenu snagu; pošto su ponikli iz iskustva, oni i mogu da se održe samo dotle dok se ne promene; bilo kakvi novi pronalazak u naoružanju može da izmeni i poretkе i načine dejstava vojske; neka slučajna okolnost nametnuće potrebu da se odstupi od prihváćenih načela izgradnje vojske; iz toga će nastati nova pravila, koja će više ili manje izmeniti postojeća elementarna pravila i opet služiti kao rukovodstvo do nove promene. I zato ranija pravila, sada napuštena, ne treba da podležu osudi; tadašnje okolnosti nisu navodile da drukčije misli i ta su pravila bila dobra za svoje vreme, kao što su naša dobra za naše vreme«²¹⁾.

²⁰⁾ Астафьев. О современном военном искусстве, ч. I, СПБ, 1856, стр. 8.

²¹⁾ Горемыкин. Руководство к изучению тактики, ч. I, СПБ, 1849, стр. 11.

U istom delu Goremikin je sasvim dovoljno za svoje vreme izložio i tadašnje karakteristike boja. Velika savremena bitka raščlanjava se »na nekoliko pojedinačnih borbi, u kojima će se razne jedinice nalaziti u različitim položajima: jedne neprekidno napadaju i postižu uspeh; druge ostaju u mestu, jer još nisu prokrčile sebi put; neke su odbačene nazad; jedne već stupaju u borbu prsa u prsa hladnim oružjem, dok druge još vode čarke; u isto vreme u jednim jedinicama dejstvuje konjica, u drugim — pešadija, a ponegde se odvija obostrana kanonada«²²⁾.

Izmenjeni karakter bitke bezuslovno je iziskivao promenu oblika komandovanja jedinica. U rešavanju pitanja usavršavanja komandovanja od velike je pomoći bilo iskustvo Suvorova, koji je položio temelje novim načinima komandovanja jedinicama. Novi metodi komandovanja bazirali su na zahtevu da potčinjeni svesno i iniciativno izvršavaju dobijene zadatke, za što je bilo potrebno da potčinjeni poznaje zadatak i bude upućen u situaciju. Ove ideje Suvorova i dalje su razrađivane, naročito u radovima pukovnika Goremikina.

» U jednoj velikoj bici« — pisao je on — »u kojoj dejstvuju ogromne mase na znatnom prostranstvu, na raznolikom zemljištu, uspeh više nego ma gde zavisi od preciznih i podrobnih naređenja. Starešinama glavnih jedinica moraju biti tačno objašnjeni: opšti cilj i suština zamisli; vreme i pravac dejstva svake jedinice i njihova međusobna veza; mere u slučaju uspeha ili neuspeha, pa i pravac odstupanja u drugom slučaju«²³⁾.

Usled primene raščlanjenog borbenog poretku i, naročito, rasutog stroja jako se povećao uticaj promena u situaciji na borbenu delatnost, zbog čega je razrada teoretskih osnova o ulozi situacije, njenog sadržaja i značaja u ratu i boju postala veoma aktuelna.

U uslovima primene linijskog borbenog poretku situacija je bila jednostavna. Bojevi i bitke su se vodili na

²²⁾ Горемыкин. Руководство к изучению тактики, ч. I. СПБ, 1849, стр. 133.

²³⁾ Ibid

ranije izabranom otkrivenom zemljištu. Sa neke uzvišice vojskovođa je mogao da posmatra ceo tok bitke. Sporo postrojavanje borbenih poredaka i manevrovanja na ograničenom zemljišnom odseku pružili su vojskovođi mogućnost da pravovremeno proceni situaciju i doneše odluku.

Početkom XIX veka sve vojske u Evropi naučile su da brzo postrojavaju borbene poretke i da izvode borbena dejstva na bilo kakvom zemljištu, usled čega su topografski i taktički uslovi za vođenje boja postali raznovrsniji. Sada su veština brzog i pravilnog shvatanja situacije uopšte i njena pravilna procena dobole veliki, a često i odlučujući značaj.

U ruskoj vojnoj literaturi takođe je ukazano na pojačanu ulogu situacije u boju i bici i na odlučujući značaj neprijateljskih dejstava, kao najvažnijeg elementa situacije. Na osnovu ovoga istovremeno se došlo do neobično važnog praktičnog zaključka: pošto je situacija u ratu, bici i boju osnovni faktor koji opredeljuje delatnost jedinica, a ključ za njeno izučavanje — solidno poznavanje borbenih i taktičkih svojstava elemenata situacije, to u pripremi oficirskog sastava nije osnovno da se određeni oblici i načini upotrebe jedinica šablonski nauče, već da se prouče taktička i borbena svojstva rodova vojske, borbeni poreci, taktička svojstva zemljišta sa različitim karakteristikama itd. Na tim principima je bio izrađen udžbenik taktike Hatova.

Dalje razvijajući stavove Hatova, profesor ruske vojne akademije Medem formulisao je važnu vojnootočnijsku postavku o relativnoj uslovnosti taktičkih principa i pravila njihovog primenjivanja. »Sposobnost da se taktička pravila vešto prilagođavaju okolnostima — »kaže on — «otkriva stvarni talenat starešine, dok samo mediokritet postupa u svim slučajevima prema opštim pravilima«²⁴⁾.

Iskustvo ratova pomenutog perioda dovelo je do pojavе niza novih vojnonaučnih disciplina. Brojno povećanje oružanih snaga i njihova pokretljivost izazvali su potrebu

²⁴⁾ Медем. Тактика, ч. I, СПБ, 1837, стр. 126.

za širokim korišćenjem mesnih izvora zemlje. A to je opet zahtevalo pravovremeno izučavanje ne samo geografskih i topografskih uslova već i materijalnih izvora, društveno-političkog uređenja kako svoje, tako i, uglavnom, susednih zemalja. Ovi zadaci, koje je istakao razvoj ratne veštine, ratne prakse, doveli su do pojave nove grane vojne nauke — vojne geografije. Sadržaj ove naučne grane nije odmah određen. Na Zapadu su se dugo ograničavali na prilagođavanje opštegeografskih pregleda za potrebe strategije, to jest istraživali su uticaj geografskog faktora na borbena dejstva jedinica.

Profesora ruske vojne akademije D. Miljutina zaslužno smatraju osnivačem vojne geografije kao nauke. Njegovo delo »Prva iskustva vojne statistike« (1847) položilo je temelje vojnoj geografiji kao samostalnoj naučnoj disciplini. U osnovi ovog dela leži postavka o tome da na tok rata utiču politički, moralni i statistički faktori. Pod statističkim faktorima Miljutin podrazumeva sva materijalna sredstva koja se mogu iskoristiti u interesu rata.

Nagomilano vojnonaučno iskustvo je pokazalo da za određivanje razvojnog puta ratne veštine nije dovoljno samo poznavanje događaja prošlih ratova. Zato je potrebno i izučavanje osnovnih tendencija razvoja ratne veštine, njenih važnijih etapa. To je uslovilo pojavu nove oblasti vojnoistorijske nauke — istorije ratne veštine. Ova oblast vojnoistorijske nauke prvi put se pojavila osnivanjem ruske vojne akademije 1832. godine. U početku je bila uključena u kurs taktike, a kasnije su je postepeno počeli izdvajati kao samostalnu naučnu disciplinu. —

II. RATNA VEŠTINA U DRUGOJ POLOVINI XIX Veka

U drugoj polovini XIX veka putem kapitalističkog razvitka krenule su Austrija, Rusija, SAD, Japan, Pruska i druge države.

Sredinom XIX veka pobedu novog društvenog poretka pratilo je završetak industrijske revolucije u najprogresivnijim zemljama. Manufaktura je ustupila vodeće

mesto fabrici, manuelni rad su sve više potiskivale mašine. Razvitak proizvodnih snaga u drugoj polovini XIX veka kretao se mnogo brže nego u prethodnom periodu.

Izmenjeni socijalno-ekonomski i materijalno-tehnički uslovi izvršili su veliki uticaj na izgradnju oružanih snaga i usavršavanje oružja.

Pobeda kapitalizma obezbeđivala je, pre svega, neophodne socijalno-ekonomске uslove za stvaranje masovnih buržoaskih vojski u najvažnijim zemljama.

Široka izgradnja železničkih pruga i linija električnog telegrafa, kao i primena tih sredstava u vojne svrhe menjale su uslove mobilizacije i koncentracije jedinica i njihovo snabdevanje na vojištu.

U kranjem rezultatu brojni porast oružanih snaga i njihovo neprekidno opremanje savremenim oružjem, kao i primena nove tehnike u vojne svrhe izmenili su uslove vodenja oružane borbe i nametali razradu novih oblika i načina vođenja oružanih dejstava i rata uopšte. Na razvoj ratne veštine krajem XIX veka bitno su uticale i započete promene u socijalno-ekonomskim uslovima.

Prelaz sa manufakture na fabriku, prema Lenjinu, označavao je ne samo tehnički prevrat već i ozbiljan preokret u društvenim odnosima, jer je vodio definitivnom rascepu između različitih grupa ljudi koje učestvuju u proizvodnji. Spajanje industrijskog sa finansijskim kapitalom, koje je započelo 70-ih godina XIX veka, neizbežno je vodilo zaoštravanju unutrašnjih klasnih i spoljnopolitičkih protivrečnosti. Sve je to označavalo početak opadanja i truljenja kapitalizma kao socijalnog poretku. Izrazit primer tih protivrečnosti bila je pobeda Pariske komune 1871. godine.

1. Karakteristika oružanih snaga

Popuna vojske. Sredinom XIX veka u važnijim zemljama su postojala tri osnovna sistema popune: opšta vojna obaveza, regrutska obaveza, sistem najmljivanja i vrbovanja. Najprogresivniji, razume se, bio je sistem popune na osnovu opšte vojne obaveze, uveden u to vreme, osim

u Francuskoj, još u Austriji i Pruskoj. Mada je taj sistem dopuštao niz izuzetaka za privilegovane klase i omogućavao slanje zamenika (u suštini najamnika), ipak je on ne samo obezbeđivao mogućnost stvaranja masovne vojske već je zemlji dozvoljavao da ima i neophodne rezerve obučenih vojnih obveznika.

Ruska vojska se do 1874. godine popunjavala po regrutskim propisima od 1831. godine, prema kojima je rok službe trajao 25 godina. U slučaju »besprekorne« službe tokom 15 godina vojnik je mogao biti pušten na neograničeno odsustvo. Ali su takvi slučajevi bili vrlo retki. Odslužiti »besprekorno« 15 godina kada je u vojsci vladalo nazadnjaštvo, bilo je potpuno nemoguće. Neograničeno odsustvo su obično dobijali samo invalidi.

Nedostaci regrutskog sistema naročito su došli do izražaja u krimskom ratu 1853—1856. godine, kada je ruska vojska izuzetno oštro osećala nedostatak pripremljenih rezervi.

Vladavina feudalnospahijskih poredaka je, međutim, ometala uvođenje opšte vojne obaveze u Rusiji. »... Rusija« — pisao je Engels — »ne može povećati svoje vojne snage sa 2—3% na 5% ako prethodno potpuno ne izmeni celokupnu svoju unutrašnju socijalnu i političku organizaciju, a naročito svoju proizvodnju...«²⁵⁾.

Reforma principa popune ruske vojske bila je sprovedena tek 1874. godine, to jest 13 godina posle ukidanja kmetstva u toku kojih je carska vlada bezuspešno pokušavala da delimičnim merama »poboljša« regrutski sistem.

Shodno novom zakonu vojna obaveza je bila lična i obavezna za sve, zamena i otkup se nisu dopuštali. Pozivanju u vojsku je potpadalo sve muško stanovništvo zemlje sa navršenom 21 godinom. Ukoliko je godišnji contingent regruta prevazilazio potrebe vojske, neophodan deo od njih žrebanjem je predviđan za opolčenje. Opšti rok službe bio je određen na 15 godina, od kojih šest godina u aktivnoj službi i devet u rezervi.

²⁵⁾ Ф. Энгельс. Избранные военные произведения, т. I. Воениздат, 1941, стр. 40.

Uvođenje opšte vojne obaveze predstavljalo je, u celi- ni, progresivnu meru i omogućilo da se reši jedan od važnijih problema brojnog povećanja oružane sile — problem stvaranja rezerve obučenih vojnih obveznika. Već kroz dve godine Rusija je imala u rezervi više od 700.000 ljudi koji su prošli vojnu obuku i mogli da se za vreme rata uključe u jedinice.

Krajem XIX veka opšta vojna obaveza bila je uvedena i u Turskoj, Japanu i nekim drugim zemljama.

Oficirski sastav se, kao i ranije, u svim vojskama popunjavao predstavnicima vladajuće klase. Ipak, sve veće potrebe za oficirskim kadrovima pružavale su vladu da u oficirske redove primaju i ljude iz sitnoburžoaske sredine, intelektualce koji nisu bili plemići.

Naoružanje, organizacija i rodovi vojske. Burni razvoj industrijske proizvodnje, stvaranje nove tehnike i krupna naučna otkrića u drugoj polovini XIX veka stvorili su neophodne materijalno-tehničke preduslove za bitno usavršavanje oružja i preoružanje vojske i mornarice novom borbenom tehnikom.

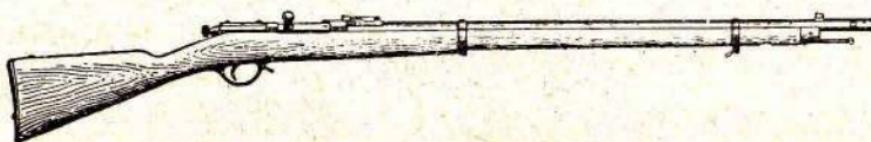
Značajnije dostignuće u toj oblasti bilo je naoružavanje vojski svih zemalja izolučenim oružjem.

Izolučeno oružje je u neznatnim količinama bilo u naoružanju jedinica već krajem XVIII veka. Masovno je počelo da se proizvodi i dolazi u jedinice tek sredinom XIX veka. Međutim, stepen zasićenosti oružanim snaga različitih država novim oružjem nije bio podjednak i nalazio se u neposrednoj zavisnosti od nivoa industrijske proizvodnje. Tako, na primer, početkom krimskog rata 1853—1856. godine engleska ekspediciona armija bila je potpuno naoružana izolučenim oružjem, francuska vojska — sa 50%, a ruska — samo sa 5%.

Izolučene puške, koje su sredinom XIX veka uvele u naoružanje razne zemlje, imale su domet oko 800 metara, što je dva do tri puta premašivalo domet pušaka sa glatkom cevi.

Prednost izolučenih pušaka nad onim sa glatkim cevima došla je jasno do izražaja u toku krimskog rata, posle koga su sve vojske počele brzo da vrše preoružavanje.

Tokom cele druge polovine XIX veka, na bazi brzog razvoja industrijske proizvodnje, intenzivno se radilo na usavršavanju izolučenog oružja. U nekim zemljama je u to vreme bilo pripremljeno i postepeno uvedeno u naoružanje više od 10 do 15 modela izolučenog oružja (sl. 7).

Sl. 7. Izolučena puška (vintovka) iz druge polovine XIX veka

Počev od 70-ih godina oružje je počelo da se puni ne spreda, već odostrag.

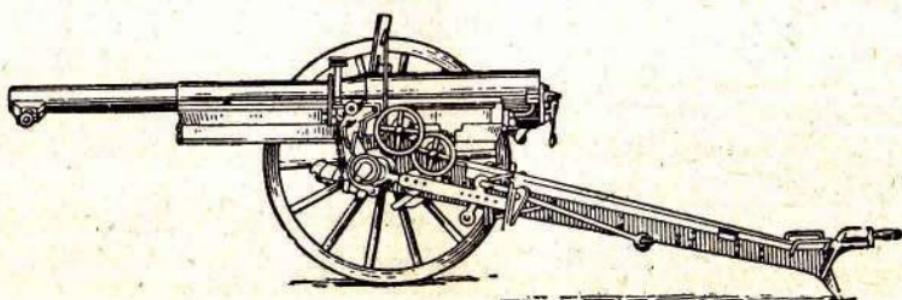
Opšta tendencija razvoja streljačkog oružja u razvijenim zemljama u drugoj polovini XIX veka sastojala se u postepenom smanjivanju kalibra i povećanju početne brzine, dometa i brzine gađanja. Do naglog kvalitativnog skoka u razvoju streljačkog oružja došlo je u poslednjoj desetini XIX veka, posle pronalaska bezdimnog baruta (1884). U to vreme u naoružanju svih vojski bile su prihvачene puške sa magacinom kalibra 6—8 mm, težine 4—5 kg, nišanskog dometa 2.000—2.500 m i brzine gađanja 10—12 metaka u minutu.

Znatne izmene u pomenutom periodu proizile su u artiljeriji. Pri tome je opšti pravac razvoja ariljerijskog naoružanja bio uglavnom isti kao i u oblasti streljačkog oružja: povećanje dometa, brzine gađanja i tačnosti pogađanja.

Kao i kod streljačkog oružja, najbitnija promena u artiljerijskim sistemima je prelaz ka izolučenim (najpre bronzanim, zatim čeličnim) oruđima, koja su se punila kroz zadnji deo cevi.

Prva izolučena oruđa bila su izrađena još krajem XVII veka. Ali, to su bili pojedinačni i veoma neusavr-

šeni modeli. Rad na stvaranju izolučene artiljerije u mnogim zemljama je nastavljen u toku celog XVIII i prve polovine XIX veka. Najzad, posle dugotrajnih eksperimenata, početkom druge polovine XIX veka došlo se do relativno uspešnih izolučenih oruđa, koja su počela da se uvode u naoružanje (sl. 8).

Sl. 8. Izolučeni top od 6 funti iz druge polovine XIX veka

Izolučenu artiljeriju prva je uvela Francuska 1858. godine. Posle toga ova artiljerija je prihvaćena i u naoružanju Engleske, Austro-Ugarske, Rusije i Pruske. Borbena svojstva izolučenih oruđa bila su u svim vojskama uglavnom ista. Kalibar od 87 do 122 mm (od 4, 8 i 12 funti), a domet — 3 do 3,5 km.

Za vreme građanskog rata u SAD (1861—1865) široku primenu su našle kartečnice — višecevna oruđa kalibra od 15 do 50 mm — namenjene za gađanje na udaljenosti do 1.000 metara.

Dalji razvoj artiljerije išao je linijom kvalitativnog usavršavanja oruđa (prelaz od bronznih na čelična oruđa, punjenje kroz zadnji deo cevi, stvaranje novih tipova municije i upaljača za njih, poboljšanje lafeta itd.).

Do novog kvalitativnog skoka u razvoju artiljerije došlo je krajem XIX veka u vezi sa daljim usavršavanjem industrijske proizvodnje i novim naučnim otkrićima, naročito u vezi sa pronalaskom bezdimnog baruta. Dalji razvoj artiljerije konkretno je došao do izražaja u stvaranju brzometnih oruđa.

Prvi brzometni top od 3 palca (76 mm) napravljen je u Rusiji 1877. godine prema projektu talentovanog pro-nalazača V. S. Baranovskog.

Krajem XIX i početkom XX veka brzometna artiljerija je uvedena u sve vojske.

Uvođenjem u naoružanje jedinica poljske izolučene artiljerije domet je povećan najpre na 3—3,5 km, a krajem XIX veka na 5—6 km. Pojedini modeli opsadne artiljerije mogli su otvarati vatru i na 8 km. Znatno je porasla i tačnost pogadanja. Sve je to dovelo do naglog povećanja efikasnosti artiljerijske vatre, proširilo je obim zadataka koje rešava artiljerija i uslovilo izmene načina njene borbenе upotrebe.

Usavršavanje oružja i sve složeniji karakter i uslovi vođenja oružane borbe doveli su i do drukčije uloge i značaja pojedinih rodova vojske. Kao i ranije, osnovni rod vojske bila je pešadija, koja je u pojedinim zemljama sačinjavala preko 70 procenata brojnog stanja svih oružanih snaga. Uloga konjice je i dalje opadala, njen ideo se smanjivao. U pomenutom periodu ona je sačinjavala 8 do 10 procenata od ukupnog brojnog stanja oružane sile. Znatno je porasla uloga artiljerije. Više nego tri puta povećalo se brojno stanje inžinjerijskih jedinica.

Kvalitativan razvoj oružja i promene taktičkih oblika i načina koje je on izazivao zakonomerno su iziskivala i poboljšanje organizacionih oblika snaga. Zbog toga, iako se u pomenutom periodu nisu pojavili principijelno novi organizacioni oblici, već su se dotadašnji sačuvali (armije, korpuzi, divizije, brigade, pukovi itd.), izmenio se njihov unutrašnji sadržaj.

Razvitak organizacionih oblika kretao se linijom usavršavanja njihove unutrašnje strukture u svrhu obezbeđenja njihove borbene samostalnosti, povećanja manevarske sposobnosti, poboljšanja komandovanja itd.

Obuka i vaspitanje jedinica. Izmene u naoružanju do kojih je došlo u drugoj polovini XIX veka zakonomerno su zahtevale promenu oblika i metoda vođenja borbenih dejstava i borbene pripreme jedinica. I pored toga, počet-

kom pomenutog perioda kako taktika, tako i metodi borbe pripreme jedinica ostali su isti, a u nizu vojski vršeni su čak pokušaji vraćanja iskustvu feudalnih najamničkih vojski s kraja XVIII veka. Sve je to bilo rezultat žestoke političke reakcije koja je usledila posle ugušenog ustanka dekabrista 1825. godine u Rusiji i poraza buržoaskih revolucija 1848. godine u nizu zemalja Zapadne Evrope.

Politička situacija sredinom XIX veka ne samo što nije išla na ruku daljem razvoju ratne veštine već ga je i kočila. Oko četrdesetih godina u svim vojskama su preovladavala Napoleonova taktička načela, koja je on razradio u osvajačkim ratovima. Odlučujući značaj se, kao i ranije, pridavao smaknutim strojevima, dok se vatrena moć novog oružja potcenjivala.

Usled toga se sredinom XIX veka u svim vojskama zapaža, u stvari, vraćanje paradnom drilu i batinaškoj disciplini. Egzercir je smatrana glavnim elementom borbe pripreme. Pri tome su strojeva zanimanja, prema Engelsovim rečima, sadržavala »mnogo zastarelih besmislenosti koje apsolutno nisu bile u skladu sa savremenim nivoom taktičke nauke«²⁶⁾.

U pripremi jedinica i oficirskog sastava nije se posvećivala pažnja svojstvima novog oružja i pitanjima sadejstva rodova vojske u boju. Nivo priprema oficira bio je naročito nizak u engleskoj vojsci, u kojoj su vojni činovi prodavani za novac. »Uzrok polovini nesreća koje su snale englesku vojsku na Krimu leži u opštoj nesposobnosti oficira«²⁷⁾.

Vanredno niska priprema jedinica i oficira u taktičkom pogledu jasno je došla do izražaja već u krimskom ratu, a zatim u austrijsko-pruskom i francusko-pruskim ratovima. Tek krvave pouke ovih ratova prinudile su rukovodeće vojne krugove da ozbiljnije preispitaju taktiku i obuku jedinica.

²⁶⁾ Ф. Энгельс. Избранные военные произведения, т. I. Воениздат, 1940, стр. 353.

²⁷⁾ Ф. Энгельс. Избранные военные произведения, т. I. Воениздат, 1940. стр. 361.

Zbog toga je krajem XIX veka u većini oružanih snaga došlo do krupnih izmena u oblicima i metodima borbene pripreme jedinica. Prelaz na nove borbene poretke — streljačke strojeve, pod uticajem uvođenja izolučenog oružja, doveo je, pre svega, do napuštanja podele pešadije na linijsku i strelce i prihvatanja jedinstvenog sistema borbene pripreme pešadije, u kome se velika pažnja poklanjala obuci jedinica u brzom i preciznom gađanju. Jedinice počinju da se obučavaju u vatrenoj pripremi juriša, prebacivanju u toku nastupanja i samoukopavanju. U praksi borbene pripreme uvedene su zajedničke vežbe raznih rodova vojske. Radi podizanja opšteg nivoa pripreme oficirskog sastava reorganizovane su vojne školske ustanove i pristupilo se organizaciji praktične i teoretske obuke oficira u jedinicama i štabovima (priprema starešina). U početku je ta priprema bila obavezna samo za mlade oficire, a kasnije i za sve ostale.

Rukovođenje jedinicama. Nastale izmene u načinima vođenja borbenih dejstava, u organizaciji i opremljenosti jedinica u drugoj polovini XIX veka zahtevale su da se oblici i metodi rukovođenja oružanim snagama unaprede i to kako u okviru cele vojske, tako i u svim nižim jedinicama.

Prelaz na nove principe popune, kada je razvoj osnovnih vojnih snaga morao da prethodi početku ratnih dejstava, zahtevao je novu organizaciju čitavog mobilizacijskog sistema. Uporedo sa centralizacijom rukovođenja celokupnim oružanim snagama, što je proisteklo iz potrebe da se obezbedi jedinstveno prilaženje rešavanju raznovrsnih i često međusobno usko povezanih vojnih pitanja i zadataka, interesi obezbeđenja brze i sigurne mobilizacije jedinica iziskivali su znatno povećanje lokalnih organa vojne uprave.

U ruskoj vojsci, na primer, rešavanje ovog problema je išlo putem potčinjavanja ministarstvu vojske svih centralnih uprava, koje su rukovodile različitim vojnim pitanjima, kao i stvaranja 1868. godine sistema vojnih okruga. U rukama komandanata okruga koncentrisane su sve os-

novne komandne i vojnoadministrativne funkcije u odnosu na jedinice, raspoređene na teritoriji okruga. Stvaranje vojnih okruga omogućilo je da se ministarstvo vojske rastereti svoje obaveze da rešava mnogobrojna svakodnevna vojnoadministrativna i strojeva pitanja, približilo je rukovođenje jedinicama, smanjilo birokratske prepreke i kancelarijski javašluk, uprostilo i ubrzalo mobilizaciju masovne vojske. U novim uslovima je ministarstvo vojske zadržalo u svojim rukama opšte rukovođenje mobilizacijom i borbenom pripremom jedinica i kontrolu.

Povećanje prostornog zamaha oružane borbe i sve složeniji uslovi njenog vođenja postavili su nove zahteve organizaciji rukovođenja jedinicama u toku borbenih dejstava. U uslovima povećanih frontova i dubina borbenih poredaka jedinica postalo je nemoguće da jedan čovek i sa jednog mesta komanduje svim jedinicama, kao što je to bilo ranije. Naglo se povećava uloga štabova. U nizu zemalja znatno jačaju štabovi armija, korpusa i divizija, uvodi se dužnost načelnika štaba divizije. Takođe se preduzimaju mere za podizanje kvaliteta obuke štabnih oficira.

Rešavanju problema rukovođenja jedinicama u znatnoj meri je doprineo pronalažak električnog telegrafa, koji je počeo da se upotrebljava u krimskom ratu.

Snabdevanje jedinica. Brojni porast oružanih snaga, opremanje vojnika novim, savršenijim oružjem, povećanje zamaha i sve složeniji karakter oružane borbe, postavili su na nov način problem snabdevanja jedinica životnim namirnicama i materijalnotehničkim sredstvima. Masovne vojske nisu mogle u potpunosti da se obezbede syim onim što je neophodno ni putem rekvizicije, niti na račun zaliha, stvorenih u magacinima. U to vreme snabdevanje jedinica osnovnim potrebama vršilo se doturom materijalno-tehničkih sredstava iz dubine zemlje. Veza fronta i pozadine postajala je sve tešnja i nužnija. Tok i ishod rata zavisili su u većem stepenu nego ranije od ekonomskih mogućnosti zemlje.

Rešavanju problema snadbevanja, naročito u pogledu dotura, najviše je doprinisalo široko korišćenje železničkih pruga. Dotur materijalnih potreba u neposrednu blizinu rejona borbenih dejstava ostvarivao se zaprežnim transportom, što se moralo negativno odraziti na manevarsku sposobnost jedinica. Uslovi oružane borbe stvarali su objektivne preduslove za uvođenje mehaničkog transporta (automobila), koji se pojavio već krajem XIX veka.

2. Strategija

Snažna politička reakcija koja je u Evropi nastupila posle gušenja revolucionarnih pokreta u raznim zemljama dvadesetih-četrdesetih godina XIX veka za neko vreme je zaustavila razvoj ratne veštine. Sredinom XIX veka u vojskama većih država vladali su strategijski pogledi i koncepcije, ponikli na iskustvu Napoleonovih ratova.

Osnovna suština strategije toga vremena svodila se na teoriju glavne bitke, na koju se, kao i ranije, gledalo kao na sredstvo za rešavanje ishoda celog rata. Međutim, promene u socijalno-ekonomskim i materijalno-tehničkim uslovima vođenja oružane borbe postavili su pred strategiju nove zadatke i povećali njene mogućnosti.

Brojni porast vojski i korišćenje u vojne svrhe železničkih pruga i telegraфа stvorili su objektivne uslove za dalje povećanje prostornog zamaha rata. Pa ipak, uticaj na ratnu veštinu novog oružja, masovnih vojski i takvih novih tehničkih sredstava, kao što su parobrod, železnički transport i telegraf gotovo se nije izučavao, niti uzimao u obzir. Sve vojskovođe iz sredine XIX veka nastojale su da ponavljaju strategijske postupke Napoleona, ignorirajući nove uslove i mogućnosti za vodenje oružane borbe.

Međutim, takvo stanje nije dugo potrajalо. Objektivni zakoni razvoja vojnog dela bili su snažniji od klasnih ograničenosti buržoaskih vojnih rukovodilaca. Nesklad strategijskih pogleda i novih uslova i sredstava borbe došao je do izražaja već u krimskom ratu 1853—1856. godine.

Krimski rat se od samog početka odvijao na dva izolovana kopnena vojišta i na Crnom moru. Sem toga, u toku rata su povremeno izbjajala lokalna žarišta ratnih dejstava na Baltičkom i Belom moru i na Dalekom istoku. Oružana borba u tim uslovima zahtevala je dobru organizaciju strategijskog sadejstva, ali taj zadatak nijedna od zaraćenih strana nije uspešno obavljala. Borbena dejstva na raznim vojištima bila su izolovana. Pa ipak, organska povezanost između pojedinih bitaka postala je sasvim očevidna.

Protivnik Rusije bila je koalicija četiri države. Ali ni učesnicima koalicije nije pošlo za rukom da ostvare strategijsko jedinstvo. Političke protivrečnosti među učesnicima koalicije uticale su na strategijska dejstva saveznika i bile uzrok njihove sporosti, neodlučnosti i neusaglašenosti.

U toku krimskog rata prvi put je jasno došao do izražaja strategijski značaj takvih novih tehničkih sredstava, kao što su železnice, parna flota i telegraf. Železnice Engleske i Francuske, koje su povezivale centralne rejonе tih zemalja sa lukama, i mnogobrojna parna flota obezbedile su im ogromne prednosti pri prebacivanju jedinica i sredstava snabdevanja na vojište. U isto vreme nedostatak železničke veze centralnog dela Rusije sa jugom bio je jedan od glavnih uzroka spore koncentracije ruskih snaga na Krimu i ogromnih teškoća u pogledu snabdevanja i prevoženja rezervi.

Takvo je stanje bilo i u pogledu upotrebe telegraфа u rukovođenju ratnim dejstvima na ogromnoj teritoriji. Telegrafska veza centra Rusije sa Krimom bila je uspostavljena tek krajem rata.

Tako je iskustvo krimskog rata pokazalo da povećanje razmara rata kao i tešnja i organska veza između pojedinih bitaka neizbežno vode proširivanju funkcija strategije, sve složenijim oblicima i metodima strategijskog rukovođenja i oblicima i metodima strategijskih dejstava. Strategija je sada morala da rešava takve nove zadatke, kao što su izrada mobilizacijskih planova, izbor i priprema glavnog vojišta i operacijskih pravaca. Naro-

čiti značaj dobio je problem strategijskog razvoja oružanih snaga i organizacija sadejstva jedinica koje su dejstvovale na različitim vojništima ili na različitim operacijskim pravcima, kao i sadejstvo kopnene vojske i ratne mornarice. Pojavila se potreba za pravovremenim planiranjem ne samo koncentracije i razvoja vojnih snaga na početku ratnih dejstava već i samog vođenja rata, njegovih pojedinih kampanja.

Naravno, to ne znači da su se u svim ratovima druge polovine XIX veka, koji su se odigrali posle krimskog rata, svi novi zadaci strategije uspešno i brzo rešavali. Čak je i u toku austrijsko-pruskog rata 1866, to jest deset godina posle krimskog rata, došla do izražaja u stvari ta ista zaostalost strategijskih pogleda i neshvatanja novih pojava u vojnem delu.

Reč je o tome da su u drugoj polovini XIX veka sazreli neophodni objektivni uslovi za dalji razvoj strategijske veštine. Što se, pak, tiče praktičnog rešavanja novih problema strategije u pripremnoj fazi kao i u toku konkretnih ratova, ono je zavisilo od celog niza različitih činilaca, među kojima i čisto subjektivnih, na primer, od sposobnosti vojnih rukovodilaca i vojskovoda. Razmotrimo ovo na iskustvu strategijske veštine protivnika u francusko-pruskom ratu (1870—1871).

Mobilizacijske planove, planove strategijskog razvoja snaga, kao i opšti plan vođenja ratnih dejstava i Prusi i Francuzi su razradili mnogo pre početka rata. Vojni rukovodioci obe strane nastojali su da ne ispuste iz vida ne samo čisto vojne već i neke političke činioce. Tako, na primer, glavni udar francuskih snaga bio je predviđen duž granice Severnonemačkog saveza i južnih nemačkih država. Francuzi su računali da će na taj način onemogućiti stupanje južnih nemačkih država na stranu Pruske i da će, s druge strane, ubrzati da se Austrija i Italija priključe Francuskoj. U tome pogledu francuski plan je imao u vidu osobenosti rata, koji je mogao biti koalicioni. Međutim, pri razmatranju drugih činilaca autori francuskog plana ostali su na nivou prve polovine XIX veka.

Raspolažući brojnjom kadrovskom vojskom, Francuzi su nameravali da pređu u napad pre nego što Prusi uspeju da mobilišu svoje snage. Međutim, oni su izgubili iz vida da je uvođenjem opšte vojne obaveze uloga kadrovske vojske umanjena. Dobra mobilizacijska priprema pruske vojske i postojanje devet direktnih železničkih pruga u pravcu istočne francuske granice omogućili su pruskoj komandi da u kratkom roku razvije gotovo milionsku armiju i obezbedi brojnu nadmoćnost nad Francuzima. Početkom rata Francuska nije raspolagala potrebnom rezervom vojnih obveznika i imala je samo tri železničke pruge u pravcu zapadne granice nemačkih država. Autori francuskog plana nepravilno su ocenili spoljnopolitičku situaciju.

Na početku rata, koji je sa francuske strane bio otvoren nepravedan i reakcionaran, Francuska se našla politički izolovana.

Načelnik pruskog Generalštaba Moltke prilikom razrade plana strategijskih dejstava pošao je od pretpostavke da će Pruska morati istovremeno da ratuje protiv dva protivnika — Francuske i Austrije. Opšta ideja pruskog ratnog plana sastojala se u težnji da se protivnici razbiju postupno.

Osnovna zamisao pruskog generalštaba bila je u tome da se nadmoćnijim snagama na relativno širokom frontu prodre na teritoriju Francuske, da se u glavnoj bici razbiju francuske snage i zauzme Pariz. Bilo je predviđeno da se posle razbijanja Francuza osnovne pruske snage okrenu protiv Austrije.

Ratna dejstva su počela 2. avgusta nizom susretnih prethodničkih borbi. Bržom koncentracijom i razvojem i širokim korišćenjem železnice, pruske snage su obezbidle brojnu nadmoćnost nad francuskom vojskom, koja do početka ratnih dejstava nije uspela da završi čak ni mobilizaciju, i da Francuzima nanese poraz već u prvim graničnim borbama, posle kojih su francuske snage počele odstupati u dubinu zemlje. Pri tome, dejstva dve francuske armije nisu bila usaglašena, a nije bilo ni jedin-

stvenog komandovanja. Armija Bazena odstupila je ka tvrđavi Mec, a korpusi Maka Maona — ka Šalonu.

Posle bitke na granici dejstva pruske vojske su bila neodlučna. Pruska glavna komanda nije poznavala situaciju na svim frontovima, izgubila je komandu nad svojim armijama, nije organizovala gonjenje francuskih snaga koje su se povlačile. Moltke je tek 12. avgusta, snašavši se u situaciji, doneo odluku da snagama 1. (50.000 ljudi) i 2. (180.000 ljudi) pruske armije okruži armiju Bazena (200.000 ljudi) u rejonu Meca.

U ovom rejonu su 14. avgusta otpočeli žestoki bojevi između francuskih snaga, koje su pokušavale da odstupi ka Parizu, i dve pruske armije. Bojevi su nastavljeni do 18. avgusta i završeni okruženjem armije Bazena u tvrđavi Mec.

Bojevi u rejonu Meca potvrdili su da pruska glavna komanda i komande armija nisu bile pripremljene za rukovođenje jedinicama u borbama koje su se jednovremenno odvijale na frontu od oko 20 kilometara i trajale pet dana. Međutim, osnovna ideja svih Moltkeovih planova bila je da ishod rata reši jednom glavnom bitkom.

Postojeći sistem komandovanja u pruskoj vojsci, na osnovu kojeg su dejstva snaga zamišljena kao automatsko sprovođenje ranije usvojenog plana, pokazao se nepodesnim. Intenzitet bojeva u pojedinim rejonima bitke bio je različit, a borbe su se odvijale čas u jednom, čas u drugom rejonu. Zato su rezerve koje je Moltke upućivao u rejone najintenzivnijih bojeva, po pravilu kasnile. Otuda je i okruženje francuskih jedinica u rejonu Meca u znatnoj meri bilo rezultat pasivnosti i neobdarenosti njihove vlastite komande.

Ozbiljni nedostaci u sistemu strategiskog rukovođenja ratom kod obe strane su se i dalje ponavljali.

Posle okruženja armije Bazena u Mecu Prusi su odlučili da u tom rejonu ostave 1. i 2. armiju za blokiranje okružene francuske armije, a da snagama 3. i novoformirane na Mezi 4. armije (86.000 ljudi) krenu na Pariz. Pred francuskim snagama (oko 120.000 ljudi), pri-

kupljenim u Šalonskom logoru, stajala su dva zadatka koji su se međusobno isključivali: zaštititi Pariz i deblokirati okruženu armiju u Mecu. Komandant francuskih snaga Mak Maon nameravao je da se povuče ka Parizu, ali je vlada zahtevala rešavanje drugog zadatka. Izvršavajući zahtev vlade, Mak Maon je 21. avgusta pokrenuo svoju armiju ka Mecu. Da bi izbegle sukob sa 3. pruskom armijom, francuske snage su u početku morale da se kreću na sever, a zatim na jugoistok.

Zbog slabog izviđanja pruska komanda je tek 25. avgusta ustanovila mesto gde se nalazi armija Maka Maona. Kretanje Francuza ka Mecu prinudilo je Moltkea da odustane od pohoda na Pariz i da 3. i 4. armiju skrene na sever protiv armije Maka Maona.

Nastupanje pruskih armija odvijalo se neorganizованo, sadejstva među njima nije bilo. Dvaput, 29. i 30. avgusta, Maku Maonu se ukazala mogućnost da razbije 4. prusku armiju, koja je pokušala da preseće pravac kretanja Šalonskoj armiji. Ali, on nije iskoristio tu priliku, već je nastojao da izbegne odsudna dejstva i da se preko Sedana probije do Bazena i pomogne mu. Usled niza grešaka pruske komande Francuzi su mogli, da su brzo i odlučno dejstvovali, da se probiju do Meca. Mak Maon, međutim, ne samo što nije tako dejstvovao već je čak odlučio da jedinicama da' jednodnevni odmor u rejonu Sedana.

Pruska komanda je ovaj put uspešno iskoristila pasivnost francuskih snaga. Ona je privukla jedinice 3. armije i, organizovavši napad sa tri strane, 1. septembra u rejonu Sedana okružila glavninu Maonove armije, koja je brojala 120.000 ljudi. U to vreme u sastavu dve pruske armije bilo je 164.000 ljudi.

Posle više neuspelih pokušaja da se probije iz okruženja, francuska armija je istoga dana kapitulirala.

Politički rezultat kapitulacije Šalonske armije bila je revolucija u Parizu i svrgavanje bonapartističkog režima.

Strategijska posledica sedanske katastrofe bio je očajan položaj francuske armije, blokirane u Mecu. Njena kapitulacija postala je neizbežna, pa je 27. oktobra kapitulirala i ta armija. Francuska je izgubila sve svoje operativne armije. Usled toga se dalje nastupanje pruskih snaga u dubinu Francuske u prvoj polovini septembra odvijalo bez ikakvog otpora. Pruski militaristi su odlučili da iskoriste poraz Francuske i oduzmu joj ekonomski najvažnije oblasti.

Otvoreni osvajački karakter dejstava Pruske izazvao je snažna patriotska osećanja francuskog naroda, koji je ustao da zaštitи svoju otadžbinu. Pod ovim uticajem pojedini članovi buržoaske vlade preduzeli su mere da organizuju odbranu. Novembra 1870. godine u Francuskoj je bila stvorena nova vojska od 600.000 ljudi. Prusi, pošto su podišli Parizu, prešli su u strategijsku odbranu.

Januara 1871. godine francuske snage su na više pravaca počele protivofanzivu. Ali je neodlučnost pojedinih komandanata dovela do toga da se francuska dejstva završe neuspehom. Vlada je ovo iskoristila i kapitulirala pred neprijateljem, kako bi sve svoje snage upotrebila za gurenje revolucije koja je otpočela.

U oblasti strategije francusko-pruski rat je pokazao dalje povećanje značaja ekonomskog i mornalnog faktora za tok i ishod rata, kao i prostornog zamaha oružane borbe.

Ovaj rat je ubedljivo potvrđio da u uslovima sve masovnijih oružanih sila i sve većih razmera oružane borbe kratkotrajnog rata, čiji se ishod rešava jednom bitkom, u stvari više nema. Sve očevidnija je postala neophodnost objedinjavanja bojeva i bitaka na raznim odsecima neprekidno povećavanog fronta oružane borbe jedinstvenim rukovodstvom. Međutim, osnovu svih planova vojnih rukovodilaca zaraćenih strana, osobeno Moltkea, i dalje je predstavljala preživela teorija glavne bitke i njen zahtev da se glavne snage prikupe na jednom bojištu radi rešavanja ishoda celog rata. Praksa francusko-pruskog rata je pokazala da je u novim socijalno-ekonomskim i materi-

jalno-tehničkim uslovima vođenja oružane borbe ta teorija postala neprikladna.

Strategija masovnih buržoaskih vojski dalje se razvijala u toku rusko-turskog rata 1877—1878. godine, koji se vodio istovremeno na dva međusobno znatno odvojena vojišta. Ova okolnost ispoljila je veliki uticaj kako na planiranje ratnih dejstava, tako i na strategijsko rukovođenje obe strane.

Imajući brojnu nadmoćnost, ruska komanda je odlučila da na oba vojišta dejstvuje ofanzivno. Glavni udar je predviđen na dunavskom (balkanskom) vojištu sa ciljem da se ovlada Carigradom. Prema planu generala Obručeva na Dunavu je trebalo prikupiti vojsku od 300.000 ljudi. Ali je u proleće 1877. godine umesto sedam na Dunavu bilo prikupljeno svega četiri korpusa.

Na Zakavkazju se predviđalo da se nanesu pomoćni udari na Erzerum i Batum u svrhu odvlačenja turskih snaga sa dunavskog vojišta. Planirano je da se za izvršenje ovog zadatka razviju snage jačine svega oko 100 hiljada ljudi.

I turska komanda je glavnim vojištima smatrala balkansko. Ovde su Turci grupisali svoje osnovne snage (oko 160.000 ljudi) i preduzeli značajne radove da bi podigli odbrambene linije na Dunavu i grebenu planine Balkan. Turci su odlučili da vode odbrambena dejstva sve do stupanja u rat evropskih zemalja, naročito Engleske i Austro-Ugarske (na Dunavu). Posebne nade oni su polagali u tvrdave Silistrija, Ruščuk (Ruse), Šumen i Varna, u čijim su rejonima i prikupili svoje osnovne snage. Držeći tvrđave, Turci su računali da će zaštititi najkraće pravce ka moreuzima i neprekidno pretiti bokovima i pozadini ruskih snaga, u slučaju njihovog nastupanja u dubinu Balkana.

Turska komanda je na Kavkazu koncentrisala manji (oko 60.000 ljudi) i po kvalitetu slabiji deo svoje vojske. Pa ipak, računajući na podršku feudalnih vrhova gorštaka i onog dela stanovništva koji je bio pod snažnim uticajem

muslimanskog sveštenstva, Turci su na Kavkazu predviđali da dejstvuju ofanzivno.

Pošto se na Balkanu Rusija nije neposredno graničila sa Turskom, ratna dejstva u aprilu i maju 1877. godine odvijala su se samo na kavkaskom vojištu. Dunavska armija se u to vreme kretala preko rumunske teritorije ka Dunavu. Pri koncentraciji snaga na Dunavu ruska komanda je široko koristila železnice za prevoženje jedinica i žični telegraf u komandovanju jedinicama.

Ruska ofanziva na Kavkazu u početku se razvijala uspešno. Rusi su zauzeli tvrđave Batum, Ardagan, Bajazit i opseli tvrđavu Kars. Zapretili su izbijanjem ruskih jedinica u pozadinu glavnih turskih snaga. Ali postignuti uspeh nije bio iskorisćen i dalje razvijen. Snage su bile razvučene, nedostajale su rezerve. Posle neuspelog napada na zevinske položaje i pojave kurdskih odreda u pozadini ruskih jedinica, ruska komanda je u junu povukla svoje snage na polazne položaje.

Iako su ruske snage povučene na polazne položaje, njihova ofanzivna dejstva na početku rata predstavljaju zanimljiv primer mogućnog strategijskog sadejstva armija koje dejstvuju na različitim vojištima. Ruska komanda, međutim, nije uspela da iskoristi rezultate tog strategijskog sadejstva.

Dok su na Kavkazu vođena aktivna borbena dejstva, na balkanskom vojištu su se još uvek prikupljale ruske snage, što je trajalo do juna 1877. godine. Od 27. juna do 12. jula ruske jedinice su prešle Dunav i prikupile se na njegovoju južnoj obali. Usled toga što je ruska komanda potcenjivala protivnika, ni posle prikupljanja njenih jedinica na južnoj obali Dunava nije bilo dovoljno snaga za nastupanje preko planine Balkana ka Carigradu. Zato je bilo odlučeno da se do dolaska novih pojačanja iz Rusije utvrdi mostobran na južnoj obali Dunava i zauzmu prevoji preko planine Balkana i samim tim pripreme uslovi za koncentraciju snaga i nastupanje ka Carigradu.

Borbena dejstva ruske vojske razvijala su se divergentnim pravcima, što je vodilo razvlačenju snaga i na-

rušavanju sadejstva između pojedinih ruskih odreda. Avgusta 1877. godine ruske snage (145.000 ljudi) našle su se razvučene na ogromnom prostranstvu, u luku okrenutom zapadu, jugu i istoku. Sve jedinice su bile angažovane. Za dalje nastupanje nije bilo snaga. U tim uslovima ruska komanda je odlučila da pređe u odbranu do pridolaska novih strategijskih rezervi iz Rusije.

Do takvog stanja došlo je zato što ruski Generalstab nije pravilno procenio neprijateljske snage na Dunavu i obezbedio brojnu nadmoćnost na početku rata. Negativnim se pokazalo i to što se mobilizacija jedinica nije odvijala jednovremeno, već postupno, usled čega su na Balkanu upućivane rezerve u malim grupama.

Prelaz u odbranu isto tako su ubrzali i nedostaci određskog sistema organizacije ruske vojske. Pokazalo se da je privremenim opštevojnim jedinicama ruske vojske u vidu odreda bilo teško komandovati u toku borbenih dejstava i da su slabih manevarskih sposobnosti.

Sve je to uslovilo pauzu u napadnim dejstvima ruske vojske, gubljenje inicijative i opšte odugovlačenje rata.

Turci su početkom avgusta na dunavskom vojištu imali 175.000 ljudi; oni su bili nadmoćniji u snagama. Turska vojska je bila raspoređena u tri kompaktne grupacije, obuhvatajući rusku vojsku sa tri strane. U tome je bila njihova prednost nad ruskim snagama, razvučenim na širokom frontu.

Imajući u vidu nastalu situaciju, turska komanda je uz pomoć austrijskih i nemačkih savetnika razradila plan okruženja ruskih jedinica, raspoređenih južno od Dunava. Prema tom planu trebalo je da armija Mehmeda Alije iz rejona Ruščuka nanese udar u pravcu zapada i da, zajedno sa armijom Osman-paše, koja bi joj iz Plevena nastupala u susret, odseče Ruse od Dunava. U isto vreme armija Sulejman-paše je imala zadatak da se probije preko Šipčenskog prevoja i nanese udar u svrhu rasecanja glavne ruske grupacije u severnoj Bugarskoj.

U drugoj polovini avgusta 1877. godine turske armije su prešle u napad. Međutim, ni na jednom od pravaca

nije im pošlo za rukom da postignu čak ni taktičke uspehe. Turski plan okruženja ruskih snaga južno od Dunava je propao. Turska komanda i njeni inostrani savetnici pokazali su se nesposobnim da organizuju sadejstvo armija, koje su nastupale na širokom frontu, a turska vojska je otkrila svoju nesposobnost da uspešno vodi napadna dejstva protiv ruskih snaga, koje su se branile.

Posle neuspeli ofanzive strategijski položaj Turaka se pogoršao. Oni su utrošili svoje poslednje rezerve. U to vreme je u pozadini turske vojske bugarski narod otpočeo partizanski rat, koji je doveo do razvlačenja turskih snaga i samim tim ukazao pomoć ruskoj vojsci. Sa pristizanjem ruskih i rumunskih rezervi početkom septembra 1877. godine odnos snaga na balkanskem vojištu počeo se menjati u korist Rusa. Tada je ruska komanda odlučila da, pre nego što se prikupe sve snage predviđene za napad na Carigrad, zauzme Pleven kako bi otklonila opasnost koja je pretila desnom boku i pozadini ruske vojske u njenoj ofanzivi na Balkanu. Prvi juriš na Pleven 20. jula, drugi — 30. jula i treći — 11. septembra — nisu bili uspešni. Pretrpevši velike gubitke, Rusi su ovu tvrđavu samo okružili.

Posle neuspelih juriša na Pleven ruska komanda je nastojala da što je moguće više razvuče i iznuri turske strategijske rezerve i ne dozvoli prebacivanje turskih snaga sa Kavkaskog vojišta u rejon Carigrada. Zato je ruska vojska 15. oktobra na Kavkazu ponovo preduzela ofanzivna dejstva.

Ofanziva je počela napadom na turske utvrđene alandžinske položaje. Uspeh ovog napada bio je obezbeđen time što su Rusi vešto uskladili frontalni udar s dubokim obilaznim manevrom, koji je ostvario odred generala Lazareva. Posle zauzimanja alandžinskih položaja razbijena je turska armija Muhtar-paše, a njeni ostaci odbačeni u rejon Erzeruma. Ruske snage su po drugi put okružile tvrđavu Kars i noćnim jurišem 18. novembra je zauzele.

Uspešna dejstva ruske vojske na Kavkazu privukla su na ovaj pomoćni strategijski pravac jake turske snage sa balkanskog vojišta.

Krajem decembra 1877. godine odnos snaga na balkanskom vojištu se izmenio u korist Rusa. Ruska komanda je odlučila da iskoristi svoju nadmoć u snagama i u toku zime savlada planinu Balkan, razbije turske snage u južnoj Bugarskoj, osvoji Carigrad i do proleća završi rat. Planom je predviđeno da se preko Balkana pređe na širokom frontu (250 km), postupno na tri mesta.

Nejednovremenih prelaz preko planine Balkan izazvan je nastojanjem ruske komande da Gurkovim odredom prikuje tursku vojsku koja se prebacivala iz četvorougaonika posednutih tvrđava u rejon Sofije, a da odred Radeckog izbije u njenu pozadinu i time glavnim russkim snagama otvoriti nesmetan put prema Carigradu.

Savlađivanje planine Balkana prvi je otpočeo odred Gurka, koji je izbio u sofijsku kotlinu i 4. januara 1878. godine oslobođio prestonicu Bugarske Sofiju.

Koristeći uspeh Gurkova odreda, 5. januara preko planine je krenuo i odred Radeckog. U izuzetno teškim uslovima jedinice Radeckog su savladale planinu Balkan i u rejonu Šipka — Šejnovo od 7. do 9. januara okružile i potpuno uništile armiju Vejsel-paše.

Glavna turska armija, izvedena iz četvorougaonika tvrđava u rejonu Jedrena; nije uspela da stigne u rejon Sofije pre Gurkova odreda. Preduhitritvivi Turci, ovaj je susreo tursku armiju jačine 100.000 ljudi u rejonu Plovdiva. U trodnevnim borbama Gurkov odred je do nogu potukao glavnu tursku armiju.

U isto vreme odred Radeckog je izbio u pozadinu turske vojske i presekao joj pravce odstupanja prema Carigradu. Turci su, napustivši svu svoju artiljeriju, pobegli preko Rodopskih planina ka Jegejskom moru.

Posle razbijanja turske glavnine ruska vojska je svim snagama prešla u strategijsko gonjenje neprijatelja na carigradskom pravcu. Ruske jedinice su stigle do Mramornog mora i ušle u predgrađe Carigrada — San-Stefano.

U to vreme Engleska, bojeći se potpunog uništenja Turske, uvodi u Mramorno more svoju eskadru i preti carskoj vlasti ratom, ukoliko ruske snage zauzmu Carigrad. Ali, Turska više nije bila sposobna da nastavi rat.

Rusko-turski rat 1877—1878. godine imao je veliki značaj za dalji razvoj strategije i stvaranje preduslova za kasniju pojavu operativne veštine.

Rat je obogatio ratnu veštinu iskustvom organizacije strategijskog i operativnog sadejstva jedinica koje dejstvuju na različitim pravcima i oslanjaju se na nova tehnička sredstva — železnice i telegraf.

Analiza strategijskog iskustva ratova druge polovine XIX veka pokazuje da je obim upotrebe novih tehničkih sredstava bio u stalnom porastu. Tako, na primer, u italijansko-francusko-austrijskom ratu 1859. godine železnice, koje su tada prvi put upotrebљene u ratne svrhe, koristile su se samo za prevoženje jedinica u periodu strategijskog razvoja oružanih snaga, to jest pre početka ratnih dejstava. Nije prošlo mnogo vremena do početka građanskog rata u SAD (1861—1865) i francusko-pruskog rata (1870—1871), kada su se železnice već koristile i za prevoženje sredstava snabdevanja, kao i za manevar snagama u toku rata. Železnice i telegraf ne samo što su povećali mogućnost zaraćenih strana nego su i sami postali važni vojnostrategijski objekti. Svaka od zaraćenih strana nastojala je da zauzme ili poruši važne železničke i telegrafske linije svoga protivnika i samim tim ga doveđe u težak položaj.

Dalji brojni porast oružanih snaga i široka upotreba novih tehničkih sredstava u ratne svrhe doprineli su povećanju zamaha oružane borbe i jačanju procesa preraštanja kratkotrajnih i teritorijalno znatno ograničenih bitaka u operacije. U tom pogledu posebno su poučna borbena dejstva pruske vojske kod Sedana 1870. godine i ruskih snaga pri forsiranju Dunava i savladavanju planine Balkana 1877—1878. godine. U ovim primerima sasvim jasno i za svoje vreme najpotpunije došle su do izražaja osnovne crte operacije koja se tek radala.

Tako je osnovna tendencija razvoja strategije u drugoj polovini XIX veka bila u proširivanju zadataka i funkcija strategije, u sve složenijim oblicima i načinima strategijskih dejstava oružanih snaga i strategijskog rukovođenja oružanom borbom.

Osnovni faktor koji je uslovio taj razvoj bilo je dalje povećanje materijalno-tehničke baze oružanih snaga i njihov brojni porast.

Izmenjeni uslovi vođenja rata nametnuli su strategiji nove, veće nego ranije, zahteve za prethodne pripreme rata. Generalštabovi su morali mnogo pre početka rata planirati mobilizaciju vojske i njen strategijski razvoj na mogućim vojištima i prevoženje jedinica i raznih materijalnih sredstava železnicom. U vezi s tim uloga generalštaba je znatno porasla, a njegove funkcije su se proširile. Krajem XIX veka u velikim državama su počeli da se razrađuju prvi mobilizacijski planovi.

U vezi s brojnim porastom oružanih snaga i povećanjem zamaha oružane borbne naglo je opala uloga glavne bitke, rat »u jednom činu« postao je gotovo nemoguć. U toku rata borbena dejstva su se odvijala na ogromnom prostranstvu i odlikovala se znatnom dužinom trajanja. U tim uslovima neophodnost usaglašavanja napora i objedinjavanja pod jedinstvenim rukovodstvom svih snaga koje dejstvuju na različitim pravcima postala je zakonita pojava. U ratovima s kraja XIX veka sve se jačnije ubličavaju značajni elementi operacije.

3. Taktika

Taktički pogledi u vojskama većih država sredinom XIX veka nisu odgovarali uslovima oružane borbe. U taktici, kao i u strategiji, carevalo je podražavanje Napoleonskih primera. Gotovo u svim vojskama odlučujući značaj, kao i ranije, pridavao se dubokim smaknutim strojevima (kolonama), u kojima su jedinice bile dužne da glavni udar nanose hladnim oružjem. Borbene mogućnosti novog izolovanog oružja nisu se potpuno koristile.

Sadejstvo rodova vojske u boju se potcenjivalo. Artiljeriji je, kao i ranije, poveravan zadatak da zajedno sa strelcima samo pripremi napad kolona. U toku napada artiljerija nije mogla da sadejstvuje pešadiji.

Nedostaci taktike, njeno neprilagođavanje taktičko-tehničkim svojstvima novog oružja, došli su do izražaja već u prvim ratovima druge polovine XIX veka, u kojima su, u početku stihiski, a zatim i svesno, bili primjenjeni novi oblici i načini vođenja boja. U ovim ratovima, pod uticajem kvalitativno novog oružja, postepeno se oformila nova taktika, čiji je glavni sadržaj bila kombinacija vatre i pokreta i primenjivanje raščlanjenih borbenih poredaka.

Do pojave prvih elemenata nove taktike došlo je tek u toku krimskog rata, u kome je prvi put masovno primjeno izolučeno oružje.

Proces nastajanja nove taktike i njegova svojevrsnost mogu se sagledati na primeru bitke na reci Aljmi, koja se odigrala 20. septembra 1854. godine između anglo-francuske i ruske vojske. Saveznici su imali 55.000 ljudi i 122 artiljerijska oruđa. Ruska vojska je brojala 34.000 ljudi i 96 oruđa. Dejstva savezničkih snaga u toj bici bila su podržana celokupnom artiljerijom anglo-francuske flote. Dakle, saveznici su imali znatnu nadmoćnost. Osim toga, 50% anglo-francuskih jedinica imalo je izolučeno oružje. U ruskoj vojsci izolučenim oružjem bilo je naoružano svega 5% pešadije.

Položaj koji je zaposela ruska vojska na levoj, dominirajućoj obali Aljme bio je srećno odabran, ali nije bilo ništa učinjeno da se on utvrdi. Nisu izrađeni nikakvi začloni od neprijateljske vatre, iako je vremena bilo dovoljno. Sva pešadija i deo artiljerije nalazili su se na otkrivenom zemljишtu. Borbeni poredak ruske vojske sastojao se iz dve linije bataljonskih kolona, zaštićenih sa fronta rasutim strojem strelaca. Rusi nisu imali izraženo težište. Jedinice su bile ravnomerno raspoređene na frontu od 8 km. Opšta rezerva bila je postavljena iza centra, a konjica — iza desnog krila (iz bojazni od obilaska ovog krila). Levi bok položaja štitio je samo jedan bataljon,

raspoređen u selu Aklesu. Menšikov je smatrao da je zemljište ispred levog krila neprohodno.

Plan bitke nije bio razrađen. Sa ciljevima predstojećih dejstava jedinice nisu upoznate. Radi poboljšanja komandovanja određeni su komandanti: centra i desnog krila (Gorčakov) i levog krila (Kirjakov). Pa ipak, zbrka u komandovanju imala je za posledicu da deo jedinica uopšte i ne bude iskorisćen u borbi.

Anglo-francuska komanda je odlučila da sa fronta veže ruske snage, a da im glavni udar nanese obilaskom njihovog levog krila. Obrazovanje glavne grupacije na svom desnom, a ne levom krilu, gde je desni bok ruske vojske bio otkriven, objašnjava se težnjom saveznika da iskoriste podršku brodske artiljerije. Engleski korpus, postrojen u linijskom borbenom poretku, trebalo je da nanese frontalni udar desnom ruskom krilu. Francuske snage bile su u bataljonskim kolonama; ruska vojska — takođe u bataljonskim kolonama.

Bitka je počela nastupanjem francuskih jedinica radi obilaska levog ruskog krila. Uočivši to, Menšikov je tamo uputio svoju rezervu. Dočekana snažnom vatrom, rezerva nije mogla da uspostavi ranije položaje, ali su saveznici bili zaustavljeni. Svi docniji pokušaji Francuza da na tom pravcu razviju uspeh razbijali su se o čvrstinu ruskih jedinica.

Ne postigavši uspeh na levom krilu, saveznici su pojačali pritisak na centar i desno krilo ruske vojske. Englezi su počeli polako da obuhvataju ruski bok. Engleske jedinice su u nastupanju trpele velike gubitke, ali nisu mogle biti zaustavljene, jer je Menšikov utrošio rezervu na samom početku bitke. Prebacivanje dela snaga sa drugog odseka bilo je, takođe, nemoguće, jer je bitka poprimila obeležje raščlanjenih i međusobno nepovezanih dejstava pojedinih pukova i bataljona. Komandovanje jedinicama bilo je narušeno. Postrojene u gustim borbenim porecima na otkrivenom zemljištu, ruske snage su trpele velike gubitke od vatre neprijateljskog izolučenog oružja.

Ruski vojnici su u tim uslovima, naročito kad su prilikom protivnapada potpadali pod neprijateljsku vatru, stihijno počeli da se rasturaju iz kolone i obrazuju streljačke strojeve. Generali nikolajevske škole Menšikov, Gorčakov i drugi nisu shvatili tu novu pojavu. Ne uvidajući nužnost napuštanja zastarelih borbenih poredaka, oni su pokušali da jedinice ponovo postroje u kolone.

Napadi Engleza na desnom krilu bili su odbijeni, ali je situacija na levom krilu, gde su Francuzi stvorili trostruku nadmoćnost, bila teška. U tim uslovima Menšikov je izdao naređenje za odstupanje.

U bici na reci Aljmi došlo je do izražaja preim秉stvo izolučenih karabina nad puškama sa glatkom cevi. Ovde se prvi put u praksi uočio nesklad i zaostajanje starih borbenih poredaka (kolona) za novim tehničkim borbenim sredstvima (izolučenim oružjem). U ovoj bici ruske jedinice su prvi put, iako stihijno, počele da primenjuju novi oblik borbenog poretka — streljački stroj.

U docnijim bojevima i bitkama krimskog rata napredne ruske vojne starešine su uvidele neophodnost primene streljačkog stroja i ne samo što su primenjivale ovaj novi oblik borbenog poretka već su to borbeno iskustvo i potvrđivale u svojim instrukcijama i naređenjima. Tako je, na primer, Kornilov u jednoj od svojih instrukcija već 2. oktobra 1854. godine, 12 dana posle bitke kod Aljme, ukazivao na potrebu da se u boju iz četnih kolona obrazuje streljački stroj.

Elementi nove taktike, taktike streljačkih strojeva, do čije je pojave došlo u toku krimskog rata, nisu se dalje razvili sledećih 10 do 15 godina i zvanično nisu bili priznati ni u jednoj vojsci, pa ni u ruskoj.

Iskustvo italijansko-francusko-austrijskog rata 1859. godine i građanskog rata u SAD 1861—1865. godine ponovo je potvrdilo nesklad između starih borbenih poredaka i borbenih mogućnosti novog oružja. Ali reakcionarni generali, nemajući poverenja u vojнике i mlađe komandante i komandire i ne umejući da komanduju raščlanjenim borbenim porecima, uporno su se borili protiv raščlanji-

• vanja kolona i zbijenih linija u streljačke strojeve, protiv prilagođavanja jedinica zemljištu u toku napada.

Čak na početku francusko-pruskog rata (1870—1871), u kome su vojske obe zaraćene strane bile naoružane veoma usavršenim za svoje vreme, izolučenim puškama dometa 1.100 do 1.800 metara, osnovu borbenog poretka činila je četna kolona. Tek u toku ovog rata u nizu bojeva i bitaka (kod Gunšteta, Sen-Privata, Gravelota i dr.) pod uticajem novog oružja, najpre stihijno kao i u krimskom ratu, a zatim svesno, počelo se sa primenjivanjem streljačkih strojeva kako u napadu, tako i u odbrani.

Posle francusko-pruskog rata u svim se vojskama došlo do zaključka da linijski postroji i bataljonske i četne kolone ne odgovaraju taktičko-tehničkim karakteristikama novog izolučenog oružja. Sada su nastupanje u zoni efikasne puščane vatre i juriš morali da se izvode u streljačkim strojevima. Prelaz na nove borbene poretke doveo je do ukidanja raznorodnosti pešadije, to jest njene podele na linijsku pešadiju i strelce. Streljački stroj je vršio vatrenu pripremu i nanosio udar bajonetom.

Iskustvo francusko-pruskog rata je pokazalo da je kretanje u napadu bilo mogućno jedino pretrčavanjem od jednog zaklona (ili linije) do drugog. Promena brojnog stanja oružanih snaga i njihovo opremanje savršenijim oružjem doveli su do povećanja širine fronta, na kome su se istovremeno vodila borbena dejstva, kao i do pro- duženja trajanja bitke. Porasla je uloga sadejstva viših i nižih taktičkih jedinica u bici, a isto tako i rodova vojske, naročito pešadije i artiljerije.

Složenost boja zahtevala je obezbeđenje sigurnog komandovanja jedinicama. Međutim, odsustvo tehničkih sredstava veze, pogodnih za borbene uslove, otežavalо je mogućnost ostvarivanja neprekidnog sadejstva jedinica i komandovanje njima.

Brzo i prikriveno izvođenje manevra krupnim snaga-ma i sredstvima u toku boja sada su dobili veliki značaj. Uspeh dejstava umnogome je zavisio od izviđanja.

Veliki uticaj na dalji razvoj taktike, organizaciju i metode borbene pripreme jedinica izvršio je rusko-turski rat 1877—1878. godine, u kome su, kao i u francusko-pruskom, obe vojske bile naoružane izolučenim oružjem. U toku ovog rata, naročito u bojevima za Pleven i u bici kod Šejnova januara 1878. godine, konačno je oformljena taktika streljačkih strojeva, koji su postali osnovni oblik borbenog poretka napadačevih taktičkih jedinica.

U kombinaciji sa strojevima primenjivane su i četne kolone, ali samo za pokret jedinica u sastavu rezervi i to izvan zone efikasne vatre. U toku nastupanja, po meri približavanja neprijatelju, kolone kao da su se »ulivale« u streljačke strojeve, pojačavajući ih pred juriš.

Pošto su u ovom ratu obe vojske upotrebljavale izolučeno oružje, došlo je do naglog povećanja gustine vatre i u napadu, i u odbrani. Povećanje dometa i brzine gađanja oružja objektivno su vodili znatnom porastu dubine zone uzajamnog vatrenog dejstva zaraćenih strana, povećanju naprezanja i trajanja boja. U tim uslovima postalo je nemoguće da se u napad uvek polazi sa većih odstojanja. Umešno kretanje napred čak i raščlanjenih borbenih poredaka u vidu gustih streljačkih strojeva zahtevalo je ne samo artiljerijsku podršku već i kombinaciju pokreta i vatre samih strojeva. Ratna praksa je nalagala obavezno pretrčavanje, prebacivanje puzanjem i samoukopavanje kako na međulinijama, tako i na jurišnom položaju. Nastupanje bez dobro organizovane artiljerijske pripreme i podrške postalo je nemogućno. Borba napadača i branioca za vatrenu prevlast bila je nova pojava. Rat je pokazao izrazito povećanje uloge vatre u boju, koja je sve više postajala karakteristična odlika boja.

Pored opštег daljeg razvoja taktike streljačkih strojeva, praksa rusko-turskog rata 1877—1878. godine pružila je izuzetno dragoceno i raznovrsno iskustvo u vođenju dejstava u takozvanim posebnim uslovima, naročito u planini i pri forsiranju velikih vodenih prepreka. Postizanje iznenadenja predstavljalo je na početku XIX veka odlučujući uslov za uspešno savlađivanje vodene prepreke.

Pa ipak, za prelaz masovne vojske preko Dunava u rusko-turskom ratu 1877—1878. godine, osim iznenađenja, bili su neophodni i izuzetno temeljna i svestrana priprema i sigurno obezbeđenje dejstava. Dovoljno je reći da su neke pripremne mere za forsiranje Dunava počele da se sprovođe još pre početka rata.

Na početku ratnih dejstava ruska komanda je odlučila da forsira Dunav u međuprostoru turskih grupacija u rejonu Zimnića — Svištov. Turci su kod Svištova imali 770 ljudi i dva artiljerijska oruđa a kod Vardena 3.330 ljudi i četiri oruđa. Oni nisu pretpostavljali da će ruske snage forsirati Dunav u tom rejonu. Zato su njihove najbliže rezerve bile udaljene 40 do 70 km. Rejon forsiranja izabran je na mestu gde je Dunav ostrvima podeljen na dva rukavca. Tu je reka široka oko 700 m, duboka preko 10 m, a tok joj je brz. Severna obala i ostrva bili su pošumljeni, što je obezbeđivalo prikriveno prikupljanje jedinica na polaznom položaju i olakšavalo savlađivanje reke. Južna obala se uzdizala nad nivoom reke za 8—20 m, što je otežavalo iskrcavanje i zauzimanje mostobrana.

Celokupna priprema za forsiranje reke izvodila se u strogoj tajnosti. Vreme i mesto prelaza glavnih snaga bili su poznati samo organičenom krugu lica. Komandanti pukova i bataljona i komandiri četa prvog ešelona saznali su vreme i mesto prelaza na sam dan početka forsiranja. Jedinice su u rejonu forsiranja dovođene tek uoči početka dejstava. Radi odvlačenja neprijateljske pažnje sa rejona forsiranja, nizvodno i uzvodno od Zimnića izvođeni su demonstrativni pripremni radovi za forsiranje. Artiljerija je dobila zadatku da izjutra 26. juna otpočne bombardovanje Ruščuka, Nikopola i Vidina.

Plan je predviđao da se najpre snagama ojačane 14. pešadijske divizije forsira reka na pontonima, zauzme mostobran i dereglijama prebace glavne snage 8. korpusa, a zatim da se pod zaštitom ovog korpusa podigne most, preko koga će glavne snage armije preći na desnu obalu Dunava.

Komandant 14. divizije general M. I. Dragomirov, zajedno sa oficirima zaključno do komandira četa, izvršio je komandantsko izviđanje mesta ukrcavanja jedinica na pontone i na zemljištu odredio pravac kretanja desantnih sredstava, kao i rejone iskrcavanja. U isto vreme u opštim crtama je izrađen plan borbenih dejstava posle iskrcavanja. Na levoj obali reke i na ostrvima bile su postavljene artiljerijske baterije i raspoređene posebne streljačke čete, koje su svojom vatrom imale da štite jedinice prilikom prelaza i da ih podržavaju na desnoj obali reke. Ojačana 14. divizija imala je oko 16 pešadijskih bataljona, 6 kozačkih satnija, 64 oruđa i inžinjerijske jedinice.

Bilo je isplanirano da se desantni odred preko reke prebaci u osam tura. Pri određivanju jačine i sastava jedinica svake ture vodilo se računa da se obezbedi njena borbena samostalnost. Pešadija je bila dužna da se prevozi pontonima, a artiljerija skelama.

Svi proračuni u vezi sa prelazom preko reke bili su u jednom dokumentu, koji se sa izvesnom rezervom može smatrati prvim tabelarnim planom forsiranja.

Pred početak forsiranja na reci su postavljene minske prepreke, koje su zajedno sa dejstvom poljske artiljerije isključivale mogućnost prilaza turske flotile u rejonu Zimnića.

Forsiranje reke počelo je u noći 26/27. juna. Veslačima je bilo teško da se bore sa snažnim tokom Dunava i da sačuvaju poredak kretanja. Vetar i matica su razbacali flotilu po reci. Pontoni su pristajali na obalu uzvodno i nizvodno od naznačene tačke.

Oko 3 časa na tursku obalu se iskrcalo 12 četa i 60 kozaka, ali nisu imali ni jednog topa. Mostobran koji je zauzela pešadija nije bio veći od jednog kvadratnog kilometra. Neprijatelj je u svitanje privukao svoje rezerve i protivnapadima nastojao da likvidira mostobran koji su držale ruske jedinice. Boj je bio izuzetno uporan, borbe prsa u prsa sledile su jedna za drugom. Jedinice prebačene u drugom talasu iz pokreta su stupale u boj. Borbu

desanta podržavala je artiljerija sa severne obale. Oko 10 časova mostobran je proširen na dva kvadratna kilometra. Na mostobranu su već bile tri streljačke brigade. U 11.00 časova prebačene snage su preduzele opšti napad, zauzele Svištov i obezbedile uslove za podizanje mosta preko Dunava radi prelaska glavnih snaga. Gubici 14. pešadijske divizije iznosile su 800 poginulih i ranjenih. Posle zauzimanja Svištova podignut je pontonski most, preko koga su za deset dana prešle glavne snage ruske vojske.

Rusko iskustvo stečeno pri forsiranju Dunava pručavalo se u svim vojskama i predstavljalo je osnovni materijal za razradu teoretskih osnova forsiranja reka i praksi borbene pripreme jedinica.

*

Tako su se u ratovima druge polovine XIX veka, uglavnom pod uticajem masovne upotrebe usavršenog izolučenog oružja, bitno izmenile karakteristike boja i načini vođenja borbenih dejstava.

Opremanje jedinica brzometnim oružjem dovelo je do naglog povećanja gustine i uloge vatre u boju. Vođenje borbe u zbijenim borbenim porecima postalo je nemoguće, kolone su zamenjene streljačkim strojem. Vatra je sve više postajala karakteristična odlika boja.

Priprema napada i juriša puščanom i artiljerijskom vatrom postala je obavezna etapa boja. Savlađivanje duboke zone zaprečne vatre zahtevalo je: prebacivanje, iskorisćavanje prirodnih zaklona i samoukopavanje. Nastupanje nije moglo biti uspešno bez kombinovanja vatre i pokreta, bez tesne uzajamne podrške pešadije i artiljerije i široke primene manevra na bojištu.

Naglo povećanje vatrene moći jedinica izazvalo je dalji razvoj načina inžinjerijskog utvrđivanja zemljišta u boju, dovelo do daljeg jačanja uloge artiljerije u vatrenoj pripremi i podršci.

Masovna upotreba novog oružja i izmenjeni karakter i način vođenja borbenih dejstava postavili su veće zah-

teve u pogledu komandovanja jedinicama u boju. Dugo-trajni i napregnuti boj zahtevao je od starešina svih stepena sposobnost da predvide razvoj borbe, da pravilno i brzo procene značaj nastalih promena u situaciji, upoznaju svoje potčinjene sa situacijom i njihova dejstva usmere na rešavanje opštег zadatka, da brzo organizuju i u toku boja podržavaju tesno sadejstvo svih rodova vojske i svih jedinica, od najnižih do združenih.

Novi načini vođenja borbenih dejstava, nastali pod uticajem novog oružja u ratovima druge polovine XIX veka, znatno su uticali da se izmeni uloga rodova vojske i dalje razviju njihovi organizacioni oblici. U pomenutom periodu nastavlja se kvalitativno i kvantitativno naranjanje artiljerije i inžinjerije. Pojavljuju se železničko-putne jedinice i jedinice veze. Uloga konjice i dalje opada.

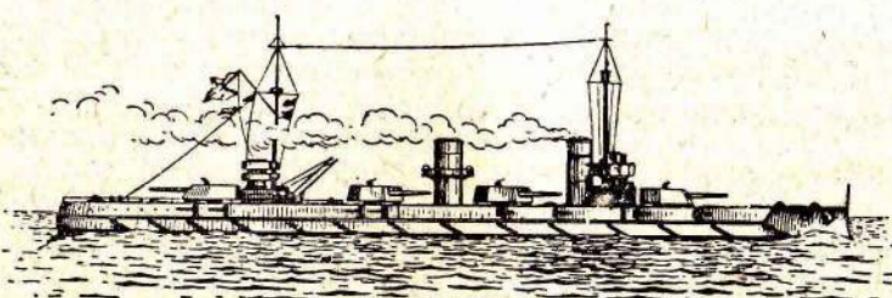
4. Osobenosti vojnopoljske veštine

Brzi porast industrijske proizvodnje imao je velikog uticaja na razvoj ratne mornarice. Zamena drvenih jedrenjaka gvozdenim sa parnim mašinama značila je korenitu promenu u opremljenosti ratne flote. Krimski rat 1853—1856. godine, kojim je završena viševekovna istorija flote jedrenjaka i započeta nova epoha — epoha parne flote, predstavljao je prelomni momenat u razvoju mornarice.

Bitka kod Sinopa (novembra 1853) bila je poslednja velika bitka flote jedrenjaka. To je bio primer aktivne ofanzivne taktike Nahimova. Tada su prvi put upotrebljena oruđa iz kojih se gađalo bombama. Bitka je pokazala potpunu prednost ruske vojnopoljske veštine nad turском i engleskom. U četvoročasovnom boju bile su uništene turska eskadra i obalske baterije.

Prvi ratni brodovi sa parnim mašinama bili su gvozdeni brodovi sa točkovima, naoružani topovima sa glatkim cevima. Na dalji razvoj parne flote znatno je uticala pojava izolučene artiljerije 50—60-ih godina XIX veka, koja

se punila kroz zadnjak cevi. Sa porastom vatrene moći povećavala se debljina bočnih brodskih strana, a sve se više počela primenjivati i oklopna zaštita najosetljivijih delova brodova. 60-ih godina XIX veka pojavili su se prvi oklopljeni brodovi, koji su kasnije bili osnovna udarna snaga mornarice. Umesto sa točkòvima, otpočela je izgradnja brodova sa vijkom znatno veće brzine.

Sl. 9. Linijski brod s početka XX veka

Da bi se povećala vatrena moć brodova, oruđa se postavljaju u obrtne kupole (sl. 9). Pojavljuju se specijalni artiljerijski brodovi: oklopnači, monitori i topovnjače.

Uporedo sa razvojem brodske artiljerije i oklopa stvaraju se i usavršavaju sredstva za dejstvo po podvodnom delu broda. U tu svrhu u drugoj polovini XIX veka uveliko se razvijaju mine i torpeda, pojavljuju se novi tipovi brodova — torpiljarke, razarači, minopolagači i, najzad, podmornice. Krajem XIX veka u nizu zemalja počinje izgradnja podmornica.

Naoružavanje podmornica kvalitativno novom tehnikom izmenilo je karakter pomorskog boja, a primenu novih načina vođenja borbenih dejstava na moru učinilo neophodnom. Poznato je da se do kraja XIX veka pomorski boj sastojao iz dve međusobno povezane etape — artiljerijskog dvoboja i nanošenja kljunovih udara po najosetljivijim mestima podvodnog dela protivničkog broda.

Opremanje mornarice brodovima sa vijkom znatno je povećalo njihove manevarske sposobnosti. Međutim, manja autonomija parnih brodova u poređenju sa jedrenjacima (neophodnost remonta mašina, popuna gorivom i sl.) i mnogo složeniji sastav flota iziskivali su usavršavanje sistema baziranja mornarice. Bilo je potrebno znatno proširenje baza i njihovo opremanje u tehničkom pogledu.

5. Razvoj vojnoteoretske misli

Ruska vojnoteoretska misao. Okolnost što je Rusija krenula putem kapitalističkog razvitka uticala je na sve oblasti društveno-ekonomskog života zemlje, pa i na oružane snage.

Vojne reforme, sprovedene 60—70-ih godina XIX pod rukovodstvom D. A. Miljutina, imale su zadatak da prilagode oružane snage samodržavlja novim uslovima buržoaskog razvoja zemlje. S tim u vezi pred ruskom vojnoteoretskom misli postavio se niz praktičnih zadataka na razradi novih oblika i metoda pripreme oružanih snaga.

Razradjujući pitanja organizacije i pripreme vojske, ruski vojni teoretičari poklanjali su veliku pažnju stečenom iskustvu. Tako je u drugoj polovini XIX veka u Rusiji objavljen veliki broj vojnoistorijskih radova, u kojima se objektivno osvetljavala delatnost velikih ruskih vojskovođa. Među njima su najznačajniji radovi Puzirevskog, Maslovskog, Bobrovskog, Petraševskog, Miljutina i Dragomirova. Progresivni teoretičari nacionalne škole ratne veštine uporno su zahtevali da se u ruskoj vojsci obnove tradicije Suvorova i Kutuzova u obuci i pripremi jedinica. Oni su ukazivali na nužnost izučavanja, u prvom redu, nacionalnog borbenog iskustva i, posebno, iskustva krimskog i rusko-turskog rata.

Zahvaljujući naporima progresivnog dela ruskih vojnih rukovodilaca, krajem XIX veka su preispitani programi vojne akademije iz istorije ratne veštine. U novim programima poklonjena je znatno veća pažnja pitanjima istorije ruske ratne veštine.

Uporedno sa razvojem vojnoistorijske literature ruska vojna misao je posvećivala veliku pažnju razradi pitanja teorije rata i boja. Istaknutiji teoretičari iz ove oblasti bili su Ler, Dragomirov i Makarov.

G. A. Ler (1829—1904) je dugo radio u vojnoj akademiji kao profesor, a zatim i načelnik akademije. Osnovna oblast njegovog naučnog rada bila je strategija. Pozitivna crta Lerovog učenja je u tome što je priznavao jedinstvo politike i strategije i strategije i taktike, pri čemu je odlučujuću ulogu pridavao politici, a u odnosu na taktiku — strategiji. Što se tiče socijalne prirode rata, Ler je, kao ideolog reakcionarne klase, rat u životu naroda smatrao prirodnom pojavom.

Leru pripada velika zasluga što je u akademiji osnovao katedru istorije ratne veštine. On je visoko cenio vojnoistorijsko iskustvo, koje mu je u razradi pitanja strategije i taktike uvek služilo kao osnova.

Ipak, pošto je bio metafizičar, Ler je, u suštini, negirao postupnost razvoja ratne veštine i u svojim radovima pokušao da dokaže da su osnovni principi taktike i strategije nepromenljivi i večni. Podložnost ratne veštine promenama priznavao je jedino u primjenjenom delu.

Pitanja taktike Ler je izložio u svojim udžbenicima. Godine 1866. objavljene su »Beleške iz taktike za vojne škole«. Ler je docnije ovaj udžbenik preradio i 1877. i 1880. godine objavio u vidu lekcija u akademiji pod nazivom »Primjenjena taktika«.

Prema Lerovoj terminologiji, važećoj u ruskoj vojsci do 1910. godine, taktika se delila na *elementarnu* (»istraživanje svojstava elemenata boja«) i *primjenjenu* (»istraživanje načina što uspešnije primene tih elemenata i njihove kombinacije u različitim ratnim situacijama«).

Tadašnja vrednost ovog Lerovog rada sastojala se u tome što je autoru — u uslovima velikih neslaganja o pitanjima taktike, izazvanog masovnom primenom izolovanog oružja — pošlo za rukom da sakupi, istraži i kritički uopšti najrasprostranjenije poglеде na rešavanje mnogih taktičkih problema.

Pozitivno u »Primenjenoj taktici« bilo je i to što je Ler priznavao da na razvoj taktike utiču takvi činioći, kao što su kvalitativno usavršavanje oružja i brojno povećanje oružanih snaga. Pa ipak, to priznanje je bilo jednostrano. Tako, Ler je tvrdio da promene u naoružanju i brojni porast oružanih snaga utiču samo na primjenju taktiku, to jest na praktičnu primenu osnovnih taktičkih principa, koji su, po njegovom mišljenju, nepromenljivi. Taktički principi su, prema rečima Lera, večni, sami po sebi nepromenljivi, ali zato njihova primena nema granica.

Razvoju ruske vojnoteoretske misli mnogo je doprineo general M. I. Dragomirov (1830—1905). Osobenost Dragomirova kao teoretičara ogleda se u tome što je on sve svoje vojnoteoretske postavke, pretežno iz taktike i vaspitanja i obuke jedinica, neprestano proveravao u praksi. Znatan deo svoje vojne službe on je proveo u jedinicama, gde je bio na raznim dužnostima, od komandanta divizije do komandanta vojnog okruga. U svojim teoretskim radovima Dragomirov je priznavao odlučujuću ulogu čoveka. On je smatrao da razna tehnička usavršavanja u vojnom delu ne umanjuju čovekovu ulogu, već je povećavaju. Zbog toga je Dragomirov poklanjao izuzetno veliku pažnju pitanjima obuke i vaspitanja jedinica. Pri razradi ovih pitanja Dragomirov je za osnovu uzimao Suvorovljevu »Veštini pobeđivanja«.

Jedna od važnijih pretpostavki racionalnog obučavanja jedinica, prema mišljenju Dragomirova, morao je biti zahtev da se vojska u miru obučava onome što će morati da čini u ratu. Dragomirov je smatrao da je praktično pokazivanje glavni metod u obuci jedinica. On je zahtevao da se u obuci postigne potpuna jasnoća, sigurnost i postupnost. Važnija metodska pravila obuke jedinica, koja je razradio Dragomirov, nisu ni do danas izgubila od svog značaja.

Dragomirov je 1879. godine objavio svoj »Udžbenik taktike«, koji je podelio u dva dela: »Svojstva jedinica« i »Upotreba jedinica«. Oba dela udžbenika bila su izložena u vidu skladnog pedagoškog sistema, koji je pružao odgo-

vor na najbitnija pitanja pripreme jedinica: »čemu učiti« i »kako učiti«.

U istoriji ruske mornarice istaknuto mesto zauzimao je admiral S. O. Makarov (1848—1904), jedan od najtalentovanijih predstavnika ruske ratne mornarice druge polovine XIX i početka XX veka. Njegova borbena delatnost i teoretski radovi iz oblasti ratne mornarice imali su znatan uticaj na razvoj domaće i inostrane vojnopravne morske misli.

Iz pera admirala Makarova nastao je veliki broj vojnoteoretskih radova iz oblasti brodogradnje, taktike vođenja pomorskog boja, kao i iz oblasti obuke i vaspitanja ličnog sastava mornarice. Najznačajniji naučni radovi Makarova iz oblasti ratne mornarice su: »Analiza elemenata od kojih zavisi borbena moć brodova« (1894) i »Razmišljanje o pomorskoj taktici« (1897). Druga knjiga predstavlja prvo kapitalno delo iz taktike parne flote. Makarov je prvi definisao da je »pomorska taktika nauka o pomorskom boju. Ona proučava elemente od kojih zavisi borbena moć brodova i načine njihove najkorisnije upotrebe u raznovrsnim ratnim situacijama«.

Makarov je bio čovek velike erudicije. On se istakao ne samo kao veliki teoretičar već i kao naučnik-geograf, novator i pronalazač u oblasti artiljerijskog i minsko-torpédognog oružja, tvorac osnove otpornosti i vodonepropustljivosti brodova.

U celini, ruska vojnoteoretska misao druge polovine XIX veka učinila je znatan korak napred u razradi osnovnih problema vojne nauke. Ipak, mnoge teoretske progresivne postavke nisu bile sprovedene u život. Smetnja tome bio je carizam, koji je na rusku vojsku gledao kao na jedno od važnijih sredstava u sprovođenju svoje reakcionarne politike.

Vojnoteoretska misao Nemačke. Vojnoteoretska misao Nemačke u pomenutom periodu najpotpunije je predstavljena u radovima Moltkea (1800—1891), koji je dugo bio načelnik pruskog, a zatim nemačkog Generalštaba. Od kraja 60-ih do kraja 80-ih godina Moltke je bio

poznati nosilac zvaničnih stavova vojnoteoretske misli. Njegovi pogledi na krupne probleme vojne teorije izloženi su u tretomnom delu »Ratne pouke«.

Moltke je potpuno delio mišljenje Klauzevica o suštini rata. On je, međutim, još kategoričnije nego Klauzevic sprovodio stav da rat nije pojava društvenog života, već biološka pojava — razuzdanost strasti, koju je on htio da iskoristi za osvajanja. Priznajući uticaj politike na početak i završetak rata, Moltke je negirao neophodnost da se trezveno razmatra politička situacija i uzimaju u obzir nastale promene radi rukovodenja oružanim snagama u samom toku rata. Otuda je usledila tvrdnja da strategija ne zavisi od politike i da je, nezavisno od objektivne političke situacije, mogućno i potrebno ići na rizik u ostvarivanju dalekosežnih ratnih planova. Iz te Moltkeove tvrdnje proizišla je i praktična orientacija na ratni avanturizam u strategiji.

Moltke se nije bavio samo pitanjima suštine rata. On je, takođe, pokušavao da razradi i najcelishodnije načine vođenja rata. Jednim od najvažnijih pitanja strategije Moltke je smatrao teoriju mobilizacijskog razvoja.

Moltke i Generalstab, kojim je on rukovodio, u svojim mobilizacijskim planovima polazili su od toga da svu vojsku treba mobilisati prvih dana rata i koncentrisati je blizu granice, da bi se odmah bacila u »glavnu bitku«. Greška u početnom grupisanju snaga, prema Moltkeovom mišljenju, jedva da se može ispraviti u toku cele kampanje. Prema tome, tok čitavog rata predodređen je strategijskim razvojem, a ne političkim sadržajem rata, političkom situacijom, ekonomikom ili moralnim duhom vojske.

Prema tome, precenjivanje čisto vojne strane, težnja da se odmah iskoriste sve svoje snage za postizanje brze pobeđe nad neprijateljem, zanemarujući pri tome sve druge momente političkog i ekonomskog karaktera, jesu karakteristike Moltkeove strategije.

Razume se, početni strategijski razvoj snaga ima veliki značaj, on utiče na tok prvih kampanja, ali ne određuje ishod čitavog rata.

U rešavanju pitanja odnosa strategije i taktike Moltke je zastupao Klauzeviceve stavove. Moltke je strategiju nazivao »sistom podupirača«, pomoćnom oblasti koja služi taktici. »Pred taktičkom pobedom« — pisao je on — »začute zahtevi strategije i ona se prilagođava novonastaloj situaciji«. Moltke je tvrdio da je prvi boj ispit svih procena i proračuna. Ne izdrži li se prvi boj — znači da su svi proračuni propali.

Moltkeovi pogledi na krupne probleme vojne teorije bili su u Nemačkoj vladajući sve do kraja XIX veka, kada se pojavio sledbenik Moltkea Šlifen (1833—1913), koji je od ovoga nasledio dužnost načelnika generalštaba i sve njegove osnovne ideje.

Na prelazu iz XIX u XX vek u Nemačkoj se odvijao prelaz kapitalizma u njegov viši stadijum — imperijalizam. Nemački imperijalizam je stupio na arenu borbe za svetsko gospodstvo u vreme kada je bila završena podela sveta. Glavni sadržaj političkog života Nemačke bila je priprema novog imperijalističkog rata radi ponovne podele već podeljenog sveta u skladu sa promenjenim odnosom snaga. Šlifenvi vojnотeorijski stavovi imali su odlučujući uticaj na pripremu oružanih snaga i cele Nemačke za rat.

U rešavanju strategijskih pitanja Šlifen se rukovodio tezom: »političku situaciju određuje vojna situacija«. On je smatrao da se pri nepovoljnoj političkoj situaciji, pri nepovoljnem odnosu oružanih snaga i materijalnih mogućnosti može izvojevati pobeda. Nužno je samo grupisati sve snage za postizanje odlučujućeg uspeha jednim udarom. Pobeda u ratu može se postići znatno slabijim snagama. Za to je dovoljno pronaći najosetljiviju neprijateljsku tačku i tu jednovremeno uvesti u borbu sve najbolje snage. Takav je, prema Šlifenu, prvi strategijski princip.

Drugi princip Šlifene strategije zahtevao je da rat kratko traje, jer bi se u dugom ratu Nemačka brzo iscrplala.

Naročitu pažnju Šlifen je posvećivao razradi raznovrsnih oblika manevra. Šlifen je smatrao da je moguće

da se odlučujuća pobeda u ratu postigne u jednoj operaciji (tačnije, u jednoj bici), za nekoliko dana, okruženjem i uništenjem osnovnih neprijateljskih snaga. Nastojanje da se izvojuje pobeda u jednoj bici bio je treći princip Slifenove strategije.

Slifenove poglede na najkrupnije vojne probleme prihvatali su svi rukovodeći ljudi Nemačke krajem XIX veka.

Priprema imperijalističkog rata za ponovnu podelu sveta predstavljala je glavni sadržaj političkog života Nemačke na prelazu iz XIX u XX vek. Usled toga se nemačka vojna ideologija, pozvana da ostvari zamisao nemačkih imperijalista, odlikovala krajnje agresivnim, imperijalističkim karakterom. Nesrazmerna apetita nemačkog imperijalizma sa stvarnim snagama logično je vukla njegove vojne ideolege u strategijske avanture, u »blickrieg«.

Francuska vojnoteoretska misao. Na razvoj vojnoteoretske misli u Francuskoj ogroman uticaj je izvršio francusko-pruski rat 1870—1871. godine. Francuska je bila pobeđena. Od nje su bile otrgnute dve u ekonomskom pogledu važnije oblasti — Elzas i Lorena.

Francuska buržoazija, ugušivši revolucionarni pokret proletarijata, odmah je pokrenula pitanje revanša. Za ostvarenje te zamisli bilo je neophodno preispitati vojnoteoretske poglede. Taj zadatak je i bio jedan od značajnijih u sistemu mera za pripremu oružanih snaga Francuske.

Jedan od najistaknutijih predstavnika vojnoteoretske misli Francuske u drugoj polovini XIX veka bio je Leval (1823—1908), koji je neko vreme zauzimao položaj ministra vojske.

Godine 1892. izšao je Levalov rad »Uvod u pozitivni deo strategije«. Autor je sebi postavio osnovni zadatak da način mišljenja ponovo usmeri na egzaktne metode vojne nauke, da pozitivizmom prožme oblast vojnog obrazovanja.

Da bi otvorio široko polje svom pozitivističkom načinu rada, Leval je nastojao da strategiju osloboди od istorizma i veze sa politikom. On je istupao protiv poveziva-

nja strategije i politike i proklamovao nezavisnost strategije od politike.

Leval je strategiju smatrao najvažnijom starešinskom obavezom. Zadatak strategije je da odredi opšti pravac aktivnosti oružanih snaga. Strategija se, po njegovom mišljenju, sastoji iz ideje i metoda njene primene. Svu svoju pažnju Leval je sasredio na tehnički deo strategije, to jest u prvi plan je isticao tehniku izvršenja. On je priznao razvoj strategije samo u tehničkom pogledu: kako komandovati velikom vojskom i kako je prikupiti u rejonu bitke.

Leval je smatrao da ne treba pretvarati u principe izreke, postavke i pravila koji se pozajmljuju od velikih vojskovođa. On je osporavao Žominijevu tvrdnju o neizmenljivosti i večnosti principa vođenja rata i boja, koje je razradio Napoleon.

Uzroci poraza Francuske u ratu 1870—1871. godine, prema Levalovom mišljenju, bili su, pre svega, u tome što francuski generali »nisu imali potrebnu osnovu, to jest znanja o vođenju rata«. Razume se, neobdarenost generala francuske vojske, naročito onih u vrhovima, nije mogla da ne bude jedan od uzroka njenih poraza. Pa ipak, taj poraz je bio posledica drugih, dubljih uzroka niske borbene sposobnosti francuske vojske, koji su imali socijalno-ekonomski i politički karakter.

Jedna od slabih strana Levalovih vojnoteoretskih radova bilo je ignorisanje iskustva, prakse.

U oblasti taktike Leval je mnogo radio na pitanjima organizacije marševanja. On je nastojao da pronađe postupke koji bi omogućavali da se za najkraće vreme izvrše dugi marševi, a da se pri tome sačuva potpuna borbena gotovost jedinica. Osnovu svih teoretskih Levalovih postavki o organizaciji marševanja čine proračuni. Proračunu se pridavao prvorazredni značaj ne samo na maršu već i u boju. Boj mora da se organizuje i vodi na osnovu strogog proračuna. Proračun se odnosio čak i na moralni faktori i sve slučajnosti do kojih može doći u boju. U težnji da se boj potčini strogim proračunima mogu se videti

one metodičnosti u borbenim dejstvima francuskih jedinica, koja je naročito došla do izražaja u prvom svetskom ratu.

Drugi predstavnik vojnoteoretske misli Francuske toga perioda bio je general Langua (1839—1912), koji se bavio, uglavnom, pitanjima taktike artiljerije. Langua je priznavao neophodnost sadejstva artiljerije sa drugim rođovima vojske i masirane upotrebe artiljerije u boju. On je, takođe, obrazložio stav o celishodnosti raspodele zadataka u artiljeriji: jedne baterije pripremaju juriš, druge vode borbu sa neprijateljskim baterijama i, najzad, treće podržavaju juriš pešadije.

Međutim, idealistički pogled na svet i metafizički metod istraživanja naveli su Langua na niz nepravilnih zaključaka. On je, na primer, dokazivao da progres u naoružanju umanjuje značaj broja, naročito ljudi. Kasniji ratovi potpuno su pobili tu postavku i pokazali da uporedno sa usavršavanjem naoružanja i uopšte borbene tehnike raste i masovnost njene primene. Langua je, takođe, nepravilno gledao na pitanje odnosa taktike i tehnike. On je smatrao da je tehnika potčinjena taktici. Međutim, veza taktike i tehnike je mnogo složenija, ona je uzajamna.

Pojava marksističke vojne teorije. Pobeda i učvršćenje kapitalizma doveli su do daljeg brojnog porasta radničke klase, do jačanja njene klasne svesti i organizovanosti. Sredinom XIX veka radnička klasa je u mnogim zemljama već istupala kao samostalna društvena snaga, čija je ideologija bio marksizam — jedino pravilna nauka o zakonima razvitka prirode i ljudskog društva, nauka o putevima i metodama pobeđe socijalizma i izgradnje komunističkog društva. Tvorci nauke o revolucionarnom preobražaju društva bili su Marks i Engels.

Razrađujući revolucionarnu teoriju proletarijata, Marks i Engels su posvećivali veliku pažnju i pitanjima vojne teorije. Oni su smatrali da je ovlađivanje vojnim delom jedan od uslova pobeđe radničke klase.

Vojnoteoretski radovi Marksa i Engelsa u tom periodu bili su usmereni, pre svega, na razradu problema oru-

žanog ustanka. Teoriju oružanog ustanka razrađivali su na osnovu revolucionarnog iskustva 1848—1849. godine. Engels je u klasičnoj formi uopštio iskustvo ove revolucije u svom radu »Revolucija i kontrarevolucija u Nemačkoj«.

»Ustanak je veština« — pisao je Engels — »isto tako kao i rat, kao i druge vrste veštine. On podleže izvesnim pravilima, čije zanemarivanje dovodi do propasti partiju koja ih se, sopstvenom krivicom, ne pridržava«²⁸⁾. Dalje je Engels formulisao ta pravila, čija se osnovna suština svodi na to da se, prvo, nikada ne treba igrati oružanim ustankom, ne zaboravljati da se na strani borbenih snaga protiv kojih ustanici moraju da se bore u potpunosti nalaze prednosti organizacije, discipline i uobičajenog autoriteta; drugo, kad jednom ustanak otpočne, treba dejstvovati s najvećom odlučnošću i prelaziti u napad; odbrana je smrt svakog oružanog ustanka; treće, svakodnevno postizati nove, makar i male uspehe i na svojoj strani održavati moralnu prevagu.

To je bio prvi pokušaj uopštavanja strategije i taktike oružanog ustanka proletarijata. Docniji revolucionarni pokreti proletarijata, posebno Pariska komuna i revolucija u Rusiji 1905. godine, obogatili su teoriju i praksu oružanog ustanka.

Za oslobođilačku borbu proletarijata izuzetno važan značaj su imala tri pravila ratne veštine oružanog ustanka. U pripremi oružanog ustanka 1917. godine Lenjin je skrenuo pažnju partiji boljševika na ta pravila ratne veštine i zahtevao da se ona nepokolebljivo sproveđe u život.

Izučavajući problem društvenog života, Marks i Engels nisu mogli da ne obrate pažnju na takvu pojavu u razvitku ljudskog društva kao što je rat.

Pitanja o ratu i oružanoj sili pokretali su i objašnjavali buržoaski sociolozi i političari, ali svojim stavovima oni nisu raščišćavali, već su izvrstali i još više zamagljivali

²⁸⁾ К. Маркс и Ф. Энгельс. Соч., т. 8, изд. второе, М., 1957, стр. 100.

ta pitanja, jer se u izlaganju problema nisu rukovodili zahtevima nauke, nego uskim interesima vladajuće eksplotatorske klase.

Marks i Engels su pokazali, prvo, da je rat društvena pojava, jer je posledica protivrečnosti klasnog društva i, drugo, da je on istorijska pojava, jer je nastao na određenom stepenu razvijenosti ljudskog društva, to jest sa pojmom privatne svojine i klase.

Uporedno sa rešavanjem pitanja o poreklu rata Marks i Engels su otkrili uzroke nastanka armije i ukazali na njen klasni karakter. Eksplotatorske klase na sve moguće načine skrivaju klasnu suštinu i namenu države i njenog značajnog organa — armije. Oni pokušavaju da ih prikažu kao večno postojeće natklasne organizacije, čija je namena, tobož, da štiti interes celog naroda, celog društva, da održava red i poredak. Marks i Engels su razoblicili i onu lažnu tvrdnju o večnosti i nadklasnom karakteru oružane sile, kao jednom od najvažnijih organa države.

Država je nastala na osnovu podele društva na neprijateljske klase, kao politička organizacija u ekonomskom pogledu vladajuće klase za gušenje ugnjetenih klasa i porobljavane drugih naroda. Ove funkcije države obavlja, uglavnom, oružana sila.

Prema tome, armija je organizacija oružanih snaga države, stvorenih radi nasilnog sprovođenja njene unutrašnje i spoljne politike. Armija je — kao i država i rat — konkretno-istorijska pojava. Ona nije oduvek postojala i u određenim uslovima neće biti neophodna.

Marks i, naročito, Engels, koga je Lenin smatrao velikim poznavaocem vojnog dela, poklanjali su veliku pažnju izučavanju i uopštavanju iskustava savremenih imratova. Analizirajući bilo koji rat, oni su ga uvek posmatrali sa gledišta interesa proletarijata.

Proučavajući veliko vojnoteoretsko nasleđe osnivača marksizma, mi vidimo kako Engels dosledno sprovodi misao da se na svaki rat mora gledati kao na produženje politike određenih klasa drugim sredstvima i da je za oce-

nu suštine svakog rata neophodno proučiti sveukupnost političkih odnosa država i klasa koje su izazvale određeni rat i rukovode njime.

Engels je, proučavajući iskustva mnogih ratova, utvrdio da vojna sila jedne države, moć njene armije zavise od stepena njenog ekonomskog razvijanja, stanja njene narodne privrede. Razvijajući tu postavku, Engels je istakao veoma značajnu zakonitost u razvoju ratne veštine »naoružanje, sastav organizacija, taktika i strategija zavise pre svega od u datom momentu postignutog stepena proizvodnje...«²⁹⁾.

Među Engelsovim vojnim radovima posebno mesto zauzima članak »Mogućnosti i preduslovi rata Svetе alijanse protiv Francuske 1852. godine«. U tom članku Engels je pokrenuo pitanje o proleterskom načinu vođenja rata. Uslovi nastanka novog načina ratovanja su »stvarno oslobođenje proletarijata, potpuno uklanjanje svih klasičnih razlika i potpuno podruštvljavanje svih sredstava za proizvodnju...«³⁰⁾. Ovi uslovi, a naročito porast proizvodnih snaga, kao rezultat ostvarenja proleterske revolucije, dovode do novog, proleterskog načina vođenja rata. Engels je tvrdio da će nova svojstva proleterske armije biti: visoka pokretljivost, masovnost i opremljenost oružane sile izvrsnom tehnikom, visoka svest i heroizam njenih boraca.

*

Pobeda i učvršćenje kapitalizma odlučujuće su uticali na promenu uslova i načina vođenja rata i boja. Likvidacija feudalnih odnosa omogućila je prelazak ka popuni oružanih snaga na osnovi opšte vojne obaveze i stvaranja masovne buržoaske vojske.

Pobeda kapitalizma dovela je do brzog porasta industrije i stvaranja savršenijeg oružja i drugih materijalno-

²⁹⁾ Ф. Энгельс. Избранные военные произведения. Воениздат. 1956. стр. 11.

³⁰⁾ К. Маркс и Ф. Энгельс. Соч. т. VIII, стр. 461.

-tehničkih sredstava (parna flota, železnice, telegraf), koja su korišćena u vojne svrhe. Povećanje obima kapitalističke industrije, stvaranje i dalji razvoj novih tehničkih sredstava i novog oružja proširivali su i učvršćivali materijalno-tehniku bazu oružanih snaga, obezbeđivali mogućnost njihovog daljeg brojnog porasta. Istovremeno su novi principi popune, primena novih borbenih sredstava i brojni porast vojske povećavali njenu zavisnost od ekonomike i moralno-političkog stanja stanovništva zemlje. Usavršavanje oružja i primena novih tehničkih sredstava u ratne svrhe, uporedo sa brojnim porastom vojski, uticali su na dalje povećanje razmara rata i na razvoj načina ratovanja.

U ratovima XIX veka nastala je i oformila se nova strategija, čiji je glavni princip koncentracija krupnih snaga na odlučujućim pravcima u svrhu uništenja neprijateljske žive sile. Kordonska strategija konačno je preživela svoj vek. Povećanje razmara rata i tešnja i organska veza između pojedinih bitaka doveli su do proširenja funkcija strategije i do složenijih oblika i metoda strategijskog rukovođenja, oblika i načina strategijskih dejstava. Strategija je sada morala da rešava takve nove zadatke, kao što su izrada mobilizacijskih planova, izbor i priprema glavnog vojišta i operacijskih pravaca. Naročit značaj dobila je organizacija strategijskog sadejstva jedinica koje dejstvuju na različitim vojištima ili na raznim operacijskim pravcima, kao i sadejstva kopnene vojske i ratne mornarice. Iskrsla je potreba da se pravovremeno planiraju ne samo koncentracija i razvoj jedinica na početku ratnih dejstava već i samo vođenje rata, njegove pojedine kampanje i bitke. U ratovima druge polovine XIX veka, naročito u borbenim dejstvima pruske vojske kod Sedana 1870. godine i ruskih snaga pri forsiranju Dunava i savlađivanju planine Balkana 1877. godine, vrlo jasno i u to vreme najpotpunije došle su do izražaja osnovne crte operacije koja je tek nastajala.

Početkom XIX veka, umesto linijske, pojavila se nova taktika, čiji je osnovni princip bilo tesno sadejstvo

svih rodova vojske u boju i postrojavanje dubokih borbenih poredaka, kombinovanih iz kolona i rasutih strojeva strelaca. Međutim, brzo usavršavanje streljačkog i artiljerijskog naoružanja i brojno povećanje vojski u drugoj polovini XIX veka izmenili su karakter boja, načine taktičkih dejstava i ulogu u mesto različitih rodova vojske. Preoružavanje vojski savršenijim izolučenim oružjem dovelo je do naglog povećanja vatrene moći, usled čega kolonu smenuje streljački stroj, koji je postao osnovni oblik borbenog poretka.

Pod uticajem novog oružja borbeni poreci su po frontu postali izrazito rastresitiji, smanjena je njihova gustina. Sasređivanje žive sile na pravcu glavnog udara počelo je da se zamjenjuje masiranjem vatre. Jačanje uloge vatre u boju dovelo je do smanjenja značaja i udela konjice i povećanja uloge artiljerije. Početkom XIX veka pešadija konačno postaje osnovni rod vojske. Znatno se povećavaju inžinjериjske jedinice, niču jedinice veze i putno-železničke jedinice.

Promena načina borbenih dejstava ozbiljno je uticala na razvoj organizacionih oblika jedinica. U oružanim snagama velikih država divizija je postala osnovna taktička združena jedinica, koja je u sebe uključivala sve osnovne rodove vojske. Radi poboljšanja komandovanja divizije su počele da se objedinjavaju u korpuze, a ovi — u armije.

Zbog brojnog porasta vojnih snaga, povećanja zamaха bitaka i sve složenijih oblika i načina vođenja borbenih dejstava naglo su se povećali zahtevi u vezi sa organizacijom komandovanja jedinicama i pripremom komandnih kadrova. Štabovi su postali osnovni organi rukovođenja.

Izmenjeni karakter boja i načini njegovog vođenja neodložno su zahtevali stvaranje novih, savršenijih sredstava veze i široko uvođenje telegraфа u oružane snage, čak i u taktičke jedinice.

Promene nastale u vojnom delu u XIX veku našle su svoga odraza i u vojnoteoretskoj misli toga perioda. Bur-

žoaski vojni teoretičari, međutim, zbog svoje klasne ograničenosti i metafizičkog metoda istraživanja nisu imali pravilno da shvate i teoretski obrazlože nužnost razrade novih načina vođenja borbenih dejstava i rata u celini. Većina vojnih teoretičara pokušavala je da nađe rešenje novih problema samo u praksi prošlih ratova, ne vodeći računa o novim uslovima.

Marksističko učenje o ratu i armiji, koje se pojavilo u drugoj polovini XIX veka, predstavljalo je osnovu na kojoj je docijene ponikla i razvijala se sovjetska vojna nauka.

Glava peta

RATNA VEŠTINA U EPOHI IMPERIJALIZMA

(do 1918. godine)

Imperijalizam je najviši i poslednji stadijum kapitalističkog društvenog poretku. Dajući najkraću definiciju imperijalizmu Lenjin ga je okarakterisao kao monopolistički kapitalizam, jer je najvažnije obeležje imperijalizma bila neviđena koncentracija proizvodnje i prelaz sa slobodne konkurenциje na vladavinu monopola. Prelaz ka imperijalizmu krajem XIX i početkom XX veka označavao je produbljivanje i zaoštravanje do krajnjih granica svih ranijih, kao i pojavu novih, još oštrijih protivrečnosti kapitalizma.

Zbog neravnomernog i skokovitog razvoja pojedinih kapitalističkih zemalja u eposi imperijalizma »mirni« razvitak kapitalističkih država postao je nemoguć. Težnja kapitalističkih monopola za izvlačenjem maksimalnih profita neprekidno je podsticala na borbu za nova tržišta i izvore sirovina, pojačavala porobljavanje i pljačku naroda ne samo svoje zemlje već i naroda drugih zemalja. Međutim, svet je već bio podeljen između najvećih imperijalističkih grabljivaca i »slobodnih« teritorija nije bilo. A Zato su u epohi imperijalizma postali neizbežni imperijalistički ratovi za ponovnu podelju podeljenog sveta.

Prelaz kapitalizma u stadijum imperijalizma praćen je ne samo promenama socijalno-ekonomskih uslova vođenja rata već i širenjem materijalno-tehničke baze oružane snage. Dalji razvoj i usavršavanje mašinske proiz-

vodnje, nova naučna i tehnička otkrića krajem XIX i početkom XX veka obezbedili su uslove za stvaranje novih vrsta oružja i drugih tehničkih sredstava, korišćenih u vojne svrhe. Primena bezdimnog baruta, na primer, omogućila je da se u ogromnoj meri usavrši ručno oružje: smanji njegov kalibar, da se povećanjem brzine leta zrna povećaju domet i tačnost pogadanja, da se usavršavanjem zatvarača i primenom magacina poveća brzina gađanja.

Uvođenjem bezdimnog baruta, uporedo sa pronalaskom sjedinjenog metka, obezbeđeni su neophodni tehnički preduslovi za uspešnu proizvodnju automatskog oružja. Početkom 80-ih godina XIX veka američki konstruktor i preduzetnik Maksim konstruisao je prvi mitraljez.

Primena u artiljeriji bakarnih čaura, sjedinjenog metka i čeličnih cevi omogućila je izradu brzometnih oruđa različitih kalibara i sistema, dometa 6—8 km.

Dalje usavršavanje tehnologije proizvodnje i industrijske tehnike, široka upotreba čelika u proizvodnji borbenе tehnike, usavršavanje parnih mašina i motora sa unutrašnjim sagorevanjem izvršili su ogroman uticaj na dalji razvoj ratne mornarice. Pojavili su se novi tipovi ratnih brodova: oklopnače, razarači, podmornice. Borbeni moći i borbene mogućnosti flote naglo su porasle.

Krajem XIX veka pojavili su se prvi modeli aviona. Godine 1900. u Rusiji je uspostavljena prva u svetu linija radio-veze.

Visoki stepen proizvodnje omogućavao je da se novo oružje i borbena tehnika proizvode u velikim količinama i da se njima opremaju milionske vojske.

Proširivanje i učvršćivanje ekonomске baze oružanih snaga, pojava na vojištima višemilionskih vojski, opremljenih novom mašinskom borbenom tehnikom, ozbiljno su menjali uslove vođenja oružane borbe. Borbena dejstva odvijala su se jednovremeno na ogromnom prostranstvu. Siroko razvijena železnička mreža omogućavala je da se u kratkom roku ostvari potrebna koncentracija snaga ili njihovo pregrupisavanje na velikim rastojanjima. Upotreba telegraфа, telefona i radija kao sredstava veze bitno

je izmenila načine komandovanja jedinicama i olakšala rad komandama različitih stepena na objedinjavanju napora velikih masa vojske u postizanju jedinstvenog cilja u boju ili bici.

Brojno povećanje oružanih snaga i, naročito, porast njihove tehničke opremljenosti doveli su do naglog povećanja uloge ekonomskog faktora u ratu, pojačali zavisnost toka i ishoda rata od ekonomskih mogućnosti zemlje. Veza između fronta i pozadine postala je još tešnja.

U ratovima imperijalističke epohe neizmerno je porasla uloga širokih narodnih masa. »Nepovratno su otišla u večnost vremena« — pisao je Lenjin — »kada su ratove vodili najamnici ili predstavnici kaste poluodvojene od naroda. Ratove sada vode narodi . . .«¹⁾). U vezi s tim porasla je uloga moralnog faktora i značaj ideološke pripreme rata.

U epohi imperijalizma klasne protivrečnosti su se zaostriile do krajnijih granica. Revolucionarna borba radničke klase, kojom su rukovodile marksističke partije, primila je organizovani karakter i neobično široki zamah. U takvim uslovima buržoaziji je bilo teže da natera narodne mase da učestvuju u nepravednim, osvajačkim ratovima. Zato buržoazija, pripremajući imperijalističke ratove, na sve načine nastoji da prikrije istinske ciljeve rata, da svest vojske i narodnih masa zatruje militarističkom propagandom, propagandom šovinizma i religioznog fanatizma.

Promena socijalno-ekonomskih uslova vođenja rata u epohi imperijalizma i primena novih tehničkih sredstava izvršili su veliki uticaj na promene u ratnoj veštini. Uticaj novih tehničkih borbenih sredstava na razvoj ratne veštine došao je do izražaja u toku američko-španskog rata 1898. i u englesko-burskom ratu 1899—1902. godine, koji se ubrajaju među prve imperijalističke ratove. Novi momenti u razvoju ratne veštine, vezani za primenu sa-

¹⁾ В. И. Ленин. Соч., т. 8, стр. 34.

vršenijih borbenih sredstava, jasnije su izraženi u toku rusko-japanskog rata 1904—1905. godine i naročito u prvom svetskom ratu od 1914. do 1918. godine.

I. RATNA VEŠTINA U RUSKO-JAPANSKOM RATU 1904—1905.

Rusko-japanski rat izbio je u složenoj međunarodnoj situaciji, izazvanoj krajem XIX veka borbom za ponovnu podelu robnih tržišta i izvora sirovina. Popriše najžešće borbe postao je Daleki istok, posebno Kina, gde su se sukobljavali protivrečni interesi krupnih imperijalističkih država. Naročito oštре protivrečnosti ovde su izbile između Japana i Rusije.

Japan je težio da osvoji Koreju i Mandžuriju, a zatim da produži napad neposredno na Kinu. Sem toga, japanski imerijalisti su već tada maštali o osvajanju Sahalina i otimanju od Rusije Dalekog istoka.

Ekspranzija japanskog imperijalizma, međutim, naišla je na otpor ruskog carizma koji je i sam težio osvajanju teritorije Kine. Zaoštravanju suprotnosti između Japana i Rusije doprineli su Nemačka, SAD i Engleska. Rat između Rusije i Japana bio je u interesu tih država, jer im je uzajamno slabljenje Japana i Rusije olakšavalo vlastito prodiranje u Kinu.

Rat između Rusije i Japana počeo je u noći 8/9. februara 1904. godine iznenadnim napadom japanske flote na rusku eskadru, čije su glavne snage bile u Port Arturu, a deo u Čemulpu (Inčonu). Prema, tome, iako su u ovom ratu obe strane imale imperijalističke ciljeve, a sam rat obostrano nosio imperijalistički karakter, agresor je bio Japan, koji je isprovocirao i otpočeo rat.

1. Oružane snage i planovi strana

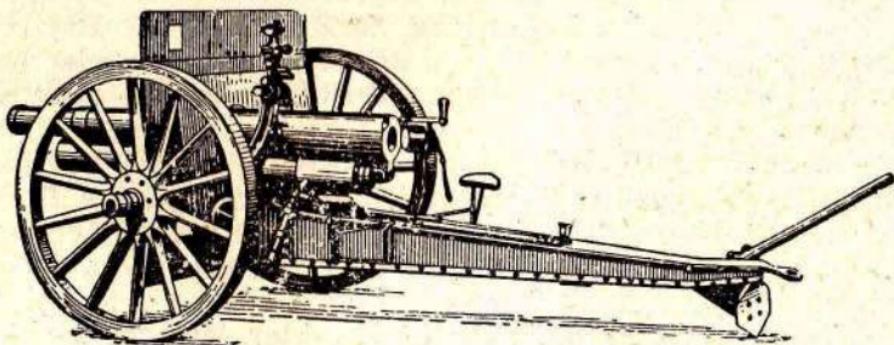
Ruska vojska i flota uoči rata. Kadrovska ruska vojska imala je 1904. godine 1,050.000 ljudi, od kojih se na Dalekom istoku nalazilo svega oko 100.000.

Unutrašnja politička situacija u Rusiji 1904. bila je izuzetno složena. U zemlji je sazrevala revolucija. Carska vlada je najbolje kadrovske jedinice držala u centralnim rejonima zemlje radi gušenja revolucionarnih pokreta radnika i seljaka. Mandžurskom vojištu se nije poklanjala potrebna pažnja. Čak i posle izbijanja rata carska vlada je tamo upućivala slabo obučene jedinice, pretežno popunjene rezervnim kadrom.

Najviša organizacijska i taktička jedinica u ruskoj vojsci bio je korpus, koji se sastojao iz dve pešadijske i jedne konjičke divizije. Svaka pešadijska divizija je u svom sastavu imala četiri pešadijska puka, artiljerijsku brigadu (48 oruđa) i konjičku satniju. Divizija je, takođe, imala svoju komoru i bolnicu.

Sva ruska pešadija bila je naoružana novom puškom magacinkom Mosina. Mitraljeza je bilo vrlo malo, jer su ih viši rukovodeći krugovi ruske vojske potcenjivali.

Ruska poljska artiljerija je u svom naoružanju imala top od tri palca (76 mm), model 1902, domet do 6,5 km (sl. 10). Granata za rušenje zemljanih utvrđenja nije bilo.

Sl. 10. Poljski top 76 mm model 1902.

Na početku rata ruska vojska gotovo i nije imala novu brdsku artiljeriju. U to vreme ruske snage na Dalekom istoku raspolagale su sa svega 12 brdskih oruđa.

Godine 1900. izašla su nova »Pravila strojeve pešadijske službe«, a 1901. — projekat »Ratne službe« i »Uput-

stva za borbenu upotrebu odreda svih rodova oružja». Prema ovim pravilima borbeni poredak jedinica sastojao se iz borbenog dela i opšte rezerve. Jedinice borbenog dela su bile dužne da svojom vatrom i delimičnim jurišima pripreme napad, a u odbrani — da rastroje borbeni poredak protivnika i da ga zaustave. Opšta rezerva, u koju je određivano do polovine svih snaga, bila je namenjena za nanošenje odlučujućeg udara neprijatelju i za podršku borbenog dela. Borbeni deo se delio na borbene odseke (obično dva — desni i levi), od kojih se svaki, takođe, sastojao iz svog borbenog dela i rezerve. Četna rezerva je nazivana podrškom.

Pešadija borbenih delova nastupala je u streljačkim strojevima, sa rastojanjem između boraca od dva koraka. Ona se kretala običnim korakom u stojećem stavu, bez pretrčavanja, sve do podilaska neprijatelju na odstojanju efikasne puščane vatre (800 do 1.000 m). Nastupanje u zoni efikasne puščano-mitraljeske vatre već se izvodilo prebacivanjem celokupnog streljačkog stroja od zaklona do zaklona. Najzad, na liniji udaljenoj 50 do 100 koraka od neprijatelja, pešadijski strojevi, u koje su tog trenutka ulazile i četne rezerve, zbijali su se da bi povećali silinu udara bajonetom i trčećim korakom bacali se na juriš. Pukovske, divizijske i korpusne rezerve kretale su se, po pravilu u smaknutim postrojima.

Do početka juriša artiljerija je bila dužna da svojom vatrom neutrališe u prvom redu artiljeriju neprijatelja i donekle njegovu živu силу i time pripremi napad. Početkom juriša, artiljerija je prenosila vatrnu na neprijateljske rezerve.

Komandovanje borbenim porecima u boju, na nivou bataljon — divizija, ostvarivalo se putem naređenja, koja su prenosili kuriri — pešaci i konjanici. Telefonska i telegrafska veza postojala je samo u korpusima i armijama. Sve starešine od komandira četa naviše nalazile su se iza borbenih poredaka.

Dakle, pravila su vodila računa o novom oružju i zahtevala još rastresitije borbene poretke, obezbeđenje jedin-

stva vatre i pokreta, tesno sadejstvo pešadije i artiljerije. Ruska pravila, bazirana na iskustvu ratova i razvoju borbenе tehnike, u celini su odgovarala uslovima svog vremena. Pa ipak, nove pravilske odredbe, usled učmalosti i rutinerstva carskog generaliteta, sporo su prodirale u jedinice. Zbog toga je na početku rata priprema ruske vojske u taktičkom pogledu imala mnogo nedostataka. Mnogi vojni rukovodioci carske Rusije su potcenjivali novo brzometno oružje, zanemarivali samoukopavanje jedinica i njihovo prilagodjavanje zemljištu. U toku napada se često zabranjivalo da se zaledne, čak i radi otvaranje vatre. Za vreme nastupanja jedinice su morale da se kreću u gustim postrojima i stojećem stavu. U mnogim korpusima se praktikovalo da se juriša na nož bez vatrene pripreme. Pešadija se, uglavnom, obučavala u otvaranju plotunske vatre. Od artiljerije se često zahtevalo da otvara vatrnu samo sa bliskih odstojanja i sa nezaklonjenih položaja, iako je već tada u Rusiji bila razrađena teorija gađanja sa zaklonjenih vatrenih položaja.

Na početku rata ruska flota je u svom sastavu imala svega 231 ratni brod. Veliki deo ovih brodova nalazio se na Crnom i Baltičkom moru. Ruska Tihookeanska eskadra imala je 66 borbenih jedinica. Bila je podeljena u dva dela — u Vladivostoku i Port Arturu. Udaljenost između ovih luka iznosila je 1.800 kilometara. Da bi se iz jedne luke došlo u drugu, trebalo je proći kroz Cušimski (Korejski) moreuz, u kome su bile grupisane glavne snage japanske flote. Glavna Tihookeanska flota nalazila se u Port Arturu, koji je imao povoljan strategijski položaj. Kao pomorska baza, pak, on je bio rđavo opremljen i slabo zaštićen, naročito sa kopna. Pošto floti nije dato dovoljno sredstava, brodovi Tihookeanske eskadre su više stajali u bazama, malo su plovili i malo gađali. Nije bila sprovedena ni jedna zajednička vežba flote sa tvrđavskom artiljerijom. Od krimskog rata ruska ratna mornarica nije imala borbeno iskustvo.

Zato je, borbena sposobnost ruske flote, kao i kopnene vojske, bila na niskom stupnju. »Vojna moć ruskog samo-

državlja bila je prividna»²⁾). Truli ruski carizam pokazao se nesposobnim da pripremi vojsku i flotu za rat. Vojno rukovodstvo ruskog samodržavlja otvoreno je potcenjivalo svoga protivnika. Izviđanje se sprovodilo rđayo, vojište se nije proučavalo, niti pripremalo za rat.

Japanska vojska i flota uoči rata. Japanska vojska je na početku rata imala 375.000 ljudi i 1.140 artiljerijskih oruđa. U toku rata u vojsku je bilo pozvano više od milion ljudi. Najviša organizacijska i taktička jedinica japanske vojske bila je divizija, približno iste organizacije kao i ruska. Japanci nisu imali korpuze. Sva im je pešadija bila naoružana novom puškom magacinkom Arisaka, sa približno istim taktičko-tehničkim karakteristikama kao i ruska izolučena puška. Japanska vojska je raspolagala sa 200 teških mitraljeza, nabavljenih u inostranstvu. Artiljerija je u naoružanju imala top 75 mm i tvrđavsku i opsadnu artiljeriju kalibra do 280 mm. Prednost japanske artiljerije sastojala se u tome što je u svom sastavu imala do 60 procenata brdske artiljerije. U taktici japanske vojske preovladale su ofanzivne tendencije. Pri tome su se, ipak, ispoljavale opreznost i neodlučnost. Opšti nivo obučenosti japanske vojske u taktičkom pogledu bio je skoro isti kao i kod ruske vojske.

Centralno mesto u pripremi Japana za rat zauzimala je izgradnja ratne mornarice. Na početku rata Japanci su imali oko sto ratnih brodova. Većina velikih ratnih brodova bila je izgrađena u Engleskoj i imala je najnovije naoružanje. Oklopni krstaši Japanaca imali su bolji oklop i noružanje od ruskih. Mnogi japanski brodovi su, sem toga, razvijali veću brzinu od ruskih. Japanska flota je posedovala borbeno iskustvo novijeg datuma. Mnogi brodovi plovili su tokom cele godine. Flota je bila obezbeđena potpuno opremljenim bazama, raspoređenim u blizini predviđenih rejona borbenih dejstava. Prednost japanske mornarice u baziranju sastojala se u tome što je ona bila pri-

²⁾ В. И. Ленин. Соч., т. 8, стр. 35.

kupljena u jednom rejonu i što je razdvajala rusku Tihookeansku flotu na dva dela.

Japanska komanda, pripremajući se za rat, dobro je proučila vojište i organizovala široku špijunsku mrežu kako u Mandžuriji, tako i u samoj Rusiji.

Planovi strana. Pošto Rusija nije bila pripremljena za rat, plan koji je razradio ruski Generalštab imao je odbambeni karakter. Planom se predviđalo da se u slučaju iznenadnog japanskog napada vode odbrambena dejstva raspoloživim snagama prvih šest meseci, dok se ne prikupi dovoljno snaga za prelazak u ofanzivu. Posle toga se predviđao prelaz u napad radi izbacivanja protivnika iz Mandžurije. Da bi se japanskoj vojsci naneo potpuni poraz, bilo je predviđeno iskrcavanje desanata na japanska ostrva.

Za vreme prikupljanja snaga na Dalekom istoku Tihookeanska flota je imala zadatak da ne dozvoli iskrcavanje japanskih desanata u Mandžuriji i da obezbedi prevlast na Žutom moru.

Pred početak ratnih dejstava ruska vojska u Mandžuriji bila je koncentrisana u četiri rejona: 30.000 ljudi — u rejonu Mukden — Liao-Jang; 22.000 — kod Hajčena; 18.000 — na reci Jalu u rejonu Sahodzi — Tjurenčen i 30.000 — u rejonu Port Artur — Daljni. Za komandanta Mandžurske armije postavljen je general Kuropatkin. DOBRO IME

Japanska komanda, imajući u vidu nespremnost Rusije za rat, izradila je plan aktivnih dejstava. Plan je predviđao da se iznenadnim napadom uništi Tihookeanska eskadra, zadobije prevlast na moru i zauzme mostobran u Koreji i na Ljaotunškom poluostrvu. Japanci su posle toga nameravali da iskrcaju svoje glavne kopnene snage i, preduzimajući koncentričan napad na Mukden, da unište rusku vojsku u Mandžuriji pre dolaska pojačanja iz Rusije. Ovaj plan je trebalo da ostvare flota i četiri armije kopnene vojske, ukupne jačine 200.000 do 250.000 ljudi pod komandom maršala Ojame.

Prema tome, Japan je računao da rat dobije u kratkom roku, oslanjajući se, pre svega na preimrućstva vojišta i iznenadnog napada na nespremnu za rat Rusiju.

Japanski plan je u osnovi bio avanturistički, jer su njegovi autori očevidno precenjivali svoje i potcenjivali ruske snage.

2. Kratak pregled toka borbenih dejstava

Borba za prevlast na moru. U rusko-japanskom ratu borbena dejstva su počela iznenadnim napadom japanske flote na ruske brodove u Port Arturu i (Čemulpu) Inčonu. U toku ovog napada pogodene su dve oklopnače i jedna krstarica, koje su za dugo bile izbačene iz stroja. Ruska eskadra je, sem toga, izgubila krstaricu »Varjag« i topovnjaču »Korejac«, koje su se nalazile u Inčonskoj luci.

Dakle, Japanci su u samom početku rata uspeli da obezbede relativnu nadmoćnost na moru, ali ne da izvijuju i potpunu prevlast, jer im nije pošlo za rukom da unište rusku flotu što im je bio cilj. Japanske komunikacije bile su i dalje ugrožene.

Zbog toga je japanska komanda donela odluku da blokira rusku eskadru u Port Arturu i da je neprekidnim bombardovanjem uništi na unutrašnjem sidrištu. U toku februara i prvih dana marta Japanci su nekoliko puta pokušali da ruskoj eskadri zatvore izlaz iz unutrašnjeg zaliva Port Artura, ali su svi pokušaji ostali bez uspeha. Blokadu ruske eskadre Japancima je bilo teško da izvrše naročito posle 8. marta 1904. godine, kada je u Port Artur stigao novi komandant Tihookeanske flote — istaknuti ruski pomorac vice-admiral Stepan Osipovič Makarov.

U teškoj situaciji, pri znatnoj brojnoj nadmoćnosti neprijatelja, Makarov je preuzeo niz mera da bi pojačao i aktivirao dejstva ruske flote u Port Arturu. Pre svega, doneta je odluka da se miniraju prilazi poluostrvu Kvantung*) i ne dopusti iskrcavanje japanskog desanta, koji bi mogao da ugrozi pomorsku bazu sa kopna. Mobilisane su sve snage da se brzo završi remont oštećenih brodova, kako bi se japanskoj floti naneo udar na otvorenom moru. Da bi ruska flota na Dalekom istoku bila potpunije iskor-

*) Južni deo poluostrva Ljaotung. — Prim. prev.

ščena, Makarov je naredio vladivostočkom odredu krstića da otpočnu aktivna dejstva na neprijateljskim komunikacijama u Japanskom moru radi odvlačenja dela japanske flote od Port Artura.

Makarov je 22. marta izveo eskadru iz luke, ali admiral Togo, komandant japanske flote, nije prihvatio borbu i odstupio je ka japanskim ostrvima. Na žalost, izuzetno plodna aktivnost talentovanog ruskog admirala nije trajala dugo. Vraćajući se u Port Artur posle redovne plovidbe po moru, Makarov je 13. aprila 1904. godine zajedno sa svojim štabom poginuo na oklopniči »Petropavlovsk», kada je ova, naišavši na minu, odletela u vazduh. Pogibijom Makarova prestale su aktivne operacije ruske flote.

Prvi bojevi na kopnu. Pošto nisu postigli odlučujući uspeh na moru, Japanci su snagama svoje 1. armije³⁾ — 30.000 ljudi i 108 oruđa pod komandom generala Kurokija — napali ruski odred od 18.000 ljudi i 62 oruđa, koji se, pod komandom generala Zasuliča, branio na reci Jalu. Snage odreda su bile razvučene na širokom frontu. Rovovi su bili u jednoj liniji i skoro nemaskirani. Artiljerija je, takođe, bila raspoređena na otkrivenim padinama visova.

Rezerva, koja je uključivala u sebe skoro polovinu snaga, nalazila se na 10 km iza osnovne odbrambene linije.

Napad Japanaca je počeo noću 1. maja 1904. godine. Japanska pešadija je nastupala u gustim strojevima, za kojima su se na 300 do 400 metara kretale četne kolone, predviđene da pojačaju jurišne strojeve. Ruske jedinice su dočekale Japance snažnom vatrom i u više mahova prelazile u protivnapad. Japanci su trpeli velike gubitke. Ali, snage su bile nejednake. Znatan deo ruskih jedinica koje su bile u rezervi bio je praktično neaktiviran. Neprijatelju je pošlo za rukom da odbije levo krilo ruskog odreda i prinudi ga da odstupi u pravcu Liao-Janga.

Povlačenje Zasuličevog odreda omogućilo je Japancima da svoje snage iskrcaju neposredno na Ljaotunško

³⁾ 1. japanska armija iskrcała se februara 1904. godine u Južnoj Koreji, a aprila uputila na reku Jalu.

poluostrvo i otpočnu napad za zauzimanje Pórt Artura. Krajem maja 2. japanska armija, jačine oko 40.000 ljudi i 216 oruđa, podišla je gradu Kinčou (Činhsien), gde se branila 4. ruska pešadijska divizija, štiteći prilaz Port Arturu sa severa. Ova divizija je u svom sastavu imala 18.000 ljudi i 131 oruđe. Pa ipak, za odbranu položaja na prevlaci bio je izdvojen samo 5. sibirski puk i pet lovačkih komandi sa ukupno 3.800 ljudi, 65 oruđa i 10 mitraljeza. Komandant divizije je ostale snage držao u svojoj rezervi na udaljenosti 10 do 12 kilometara od prednjeg kraja.

Do početka boja ruske jedinice su izradile dva reda streljačkih rovova sa skloništima i nadstrešnicama za zaštitu od šrapnela, pet reduta, tri linete i 13 artiljerijskih baterija. Ispred prednjeg kraja podignuta je žičana prepreka od četiri do pet redi kolja i ukopane 84 fugase.

Od četiri divizije, koliko ih je u svom sastavu imala 2. japanska armija, za napad na ruske položaje određene su tri, što je Japancima obezbeđivalo trostruku nadmoćnost u artiljeriji, a desetostruku u živoj sili.

Japanske snage su 26. maja posle artiljerijske pripreme krenule u napad na ruske položaje iz tri pravca. 5. puk je herojski odbijao japanske juriše, ali su snage bile nejednake. Kao i u borbama na reci Jalu, japanske jedinice su nastojale da obuhvate bokove branioca i okruže ga.

U noći 26/27. maja 5. sibirski puk, koji je imao oko 200 poginulih i 600 ranjenih, pred opasnošću od okruženja, povukao se ka stanici Nangualin. Japanci su imali oko 200 mrtvih i preko 3.000 ranjenih.

U boju kod Kinčoua ponovo su se ispoljile štetne posledice zbog zadržavanja jakih snaga u rezervi: veći deo jedinica 4. divizije, u stvari, nije uzeo učešća u boju. Upošredo s tim ovaj boj je pokazao da su puške magacinke i mitraljezi izrazito povećali snagu odbrane. Jedan ruski puk bio je u stanju da ceo dan odbija juriše tri japanske divizije. Japanci su svaki juriš pripremali artiljerijskom vatrom. Pa ipak, odsustvo izviđanja otežavalо je japanskoj artiljeriji borbu sa vatrenom tačkama ruskih jedinica.

Napadajući u gustim strojevima, pešadija je trpela velike gubitke od vatre neuništenih ruskih mitraljeza.

Posle Kinčoua ruske jedinice su bez borbe ostavile i trgovačku luku Daljni. Krajem maja Japanci su bili zaustavljeni na takozvanim položajima »na prevojima«, gde su i prešli u odbranu.

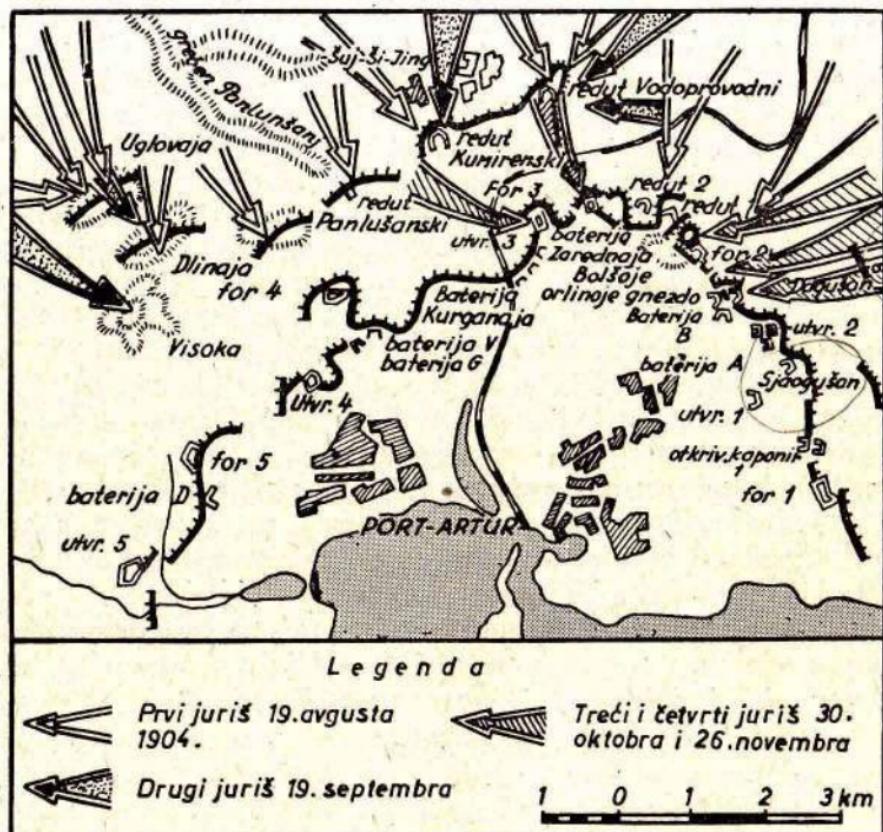
Obrana Port Artura. Japanski napad i prvi juriš na tvrđavu. Od samog početka rata japanska komanda je nastojala da u prvom redu zadobije punu prevlast na moru. Bez rešenja toga zadatka Japanci nisu mogli da organizuju veću ofanzivu protiv ruskih snaga na kopnu, jer je njihove pomorske komunikacije svakog trenutka mogla da prekine ruska flota. U vezi s tim japanska komanda je, posle niza neuspelih pokušaja da razbije rusku eskadru, svojim osnovnim zadatkom smatrala osvajanje Port Artura — baze ruske Tihookeanske flote. Zato je bila formirana nova, 3. japanska armija, specijalno osposobljena za juriš na tvrđave. Njena artiljerija se pretežno sastojala od opsadnih oruđa. Za komandanta armije postavljen je general Nogi, komandant pešadijske brigade koja je za vreme japansko-kineskog rata 1894. godine zauzela Port Artur. Japanci su tokom juna i jula u nekoliko bojeva zauzeli niz dominirajućih visova i izbili pred samu tvrđavu Port Artur.

Kada su počele neposredne borbe za tvrđavu, glavni odbrambeni pojas Port Artura (šema 16) sastojao se iz pet forova, tri zemljana utvrđenja poljskog tipa i četiri samostalne baterije. U međuprostorima između ovih objekata iskopani su streljački rovovi. Na krilima tvrđave — na visovima Sjaogušan, Dagušan, Visoka i Uglova — uređeni su istureni položaji poljskog tipa, a u centru — u Šujšinskoj dolini — izrađena tri reduta. Iza pojasa osnovnih utvrđenja postavljene su mnogobrojne baterije i samostalne artiljerijske tačke sa ukupno 400 oruđa. Opšta dubina odbrane nije bila veća od 1 do 1,5 km.

Iako je odbrana tvrđave bila organizovana pravovremenno, ipak je imala niz bitnih nedostataka. Tvrđava je raspolagala sa vrlo malo fortifikacijskih objekata stavnog tipa, utvrđenja su bila raspoređena u liniji, dominirajuće

visove je zaposeo neprijatelj, a odbrambeni objekti su bili samo zamaskirani.

Tvrđavske snage brojale su 40.000 ljudi ličnog sastava, 646 artiljerijskih oruđa i 62 mitraljeza. Na svako artiljerijsko oruđe bilo je prosečno po 400 zrna. Ruska eskadra je imala 38 borbenih brodova; oni su se nalazili na unutrašnjem sidrištu i nisu vodili aktivna dejstva.

Šema 16. Odbrana Port Artura

Japanska armija za opsadu tvrđave imala je 60.000 ljudi, 72 mitraljeza i 400 topova, od kojih su 198 bili opsadni. Japanska flota, sastava 52 ratna broda, blokirala je Port Artur.

Dugotrajna opsada tvrđave nije išla u račun Japancima. Oni su smatrali da se energičnim jurišom može zauzeti tvrđava i brzo oslobođiti 3. armija radi pružanja pomoći glavnim japanskim snagama, koje su se u to vreme pripremale za borbu sa glavnim ruskim snagama kod Liao-Janga.

Napad Japanaca na Port Artur počeo je 7. avgusta jurišem na isturene položaje ruskih jedinica na visovima Dagušan i Sjaogušan, koji su dominirali nad okolnim zemljишtem.

Protiv tri ruska bataljona, koji su branili visove, Japanci su bacili 12 bataljona. Četiri dana su vođeni žestoki bojevi. Gotovo svaki juriš završavao se borbom prsa u prsa. U pomoć ruskom odredu 8. avgusta je stiglo deset brodova, koji su svojom vatrom primorali neprijatelja da privremeno obustavi napad. Ali je podrška flote bila kratkotrajna, jer su brodovi ubrzo otišli. Branioci visova pretrpeli su velike gubitke i, bez podrške rezervi, bili prinuđeni da napuste Dagušan. Borba za Sjaogušan trajala je još dva dana. Po cenu gubitka 1.280 ljudi Japancima je pošlo za rukom da zauzmu i ovaj vis. Japanci su 19. avgusta krenuli u prvi juriš na tvrđavu. Žestoke borbe trajale su do 24. avgusta. Neprijatelj je preduzimao juriše i danju i noću, ali su svi bili odbijeni. On je uspeo da zauzme samo neka isturena utvrđenja. Japanski gubici iznosili su preko 20.000 ljudi. Pretrpevši takve gubitke, Japanci su bili prinuđeni da se odreknu daljih pokušaja da zauzmu tvrđavu brzim napadom i prešli su na dugotrajanu opsadu.

Bitka kod Liao-Janga. Pošto je pokušaj osvajanja tvrđave brzim napadom propao, Japanci nisu mogli da na sever prebace 3. armiju radi napada na glavne ruske snage, koje su se grupisale u rejonu Liab-Janga. Imajući u vidu opasnost od daljeg pogoršavanja odnosa snaga u Mandžuriji i mogućnost pokušaja ruske komande da svojim glavnim snagama iz rejona Liao-Janga kreće na jug radi deblokiranja Port Artura, japanska komanda je donela odluku da započne bitku kod Liao-Janga u uslovima brojne nadmoćnosti

ruske vojske: Japanci su imali 125.000 ljudi i 484 topa, dok su ruske snage brojale 160.000 ljudi i 592 artiljerijska oruđa.

Japanci su nastojali da nanesu poraz ruskim snagama kod Liao-Janga pre nego što ovima kao pojačanje pristignu rezerve iz centralnih rejona Rusije. Neuspešna dejstva ruskih jedinica u nizu prethodnih bojeva učvrstili su uverenost japanske komande da će slabijim snagama moći da razbiju brojno jaču rusku vojsku.

Bici kod Liao-Janga prethodila su veoma poučna, sa gledišta upotrebe artiljerije, borbena dejstva kod stanice Tašičao. U ovom rejonu su 1. i 4. sibirski korpus, zaposevši odbrambeni položaj preprečili put 2. japanskoj armiji, koja se kretala ka Liao-Jangu.

Boj do koga je došlo 23. jula pretvorio se u artiljerijski dvoboj, koji je trajao celog dana. U ovom boju ruski artiljeri su uspešno primenili gađanje sa zaklopljenih vatrenih položaja. Vatreni položaji artiljerije izabrani su iza grebena visova. Vatrom artiljerije upravljalo se sa osmatračnica, raspoređenih ispred baterija. U toku dana sedam ruskih baterija, raspoređenih na zaklopljenim položajima, uspešno se borilo vatrom sa sedam japanskih pukova, koji su gađali sa otkrivenih vatrenih položaja. Japanci nisu mogli da otkriju i neutrališu ruske baterije.

U rejonu Liao-Janga pravovremeno su bila uređena tri odbrambena položaja; oslanjajući se na njih, ruská komanda je odlučila da ovde bije bitku sa glavnim japanskim snagama.

Prvi, »zaštitnički« položaj, širine 75 km, pripreman je na 30 kilometara jugoistočno od Liao-Janga. Utvrđivanje položaja nije bilo završeno, jer je trebalo da posluži samo za borbu zaštitnih delova.

Drugi, »istaknuti« položaj, širine 22 km, bio je uređen na 8 km od Liao-Janga. Osnovni fortifikacijski objekti na ovom položaju bili su streljački rovovi nepotpunog profila i neznačna količina veštačkih prepreka (žičane prepreke, zaseke, vučje lame).

U neposrednoj blizini grada nalazio se treći, glavni položaj, širine 15 km. On se sastojao iz osam forova i osam reduta, u čijim su međuprostorima bili uređeni streljački rovovi i vatreni položaji artiljerije. Ispred prednjeg kraja izrađene su veštačke prepreke.

Nedostaci sva tri položaja bili su njihov linijski raspored, odsustvo dubine i otkriveni bokovi.

Novi elementi u organizaciji odbrane, u poređenju sa odbranom u ratovima XIX veka, bili su široko primenjivanje utvrđenja poljskog tipa i veštačkih prepreka, težnja za stvaranjem neprekidnog odbrambenog fronta i njihovo ešeloniranje po dubini izradom nekoliko položaja.

Plan ruske komande sastojao se u tome da se uzastopnom odbranom na ranije pripremljenim položajima Japancima nanesu veliki gubici, slomi njihov napad i dobije vreme za dovođenje novih pojačanja. Osnovni nedostatak plana sastojao se u tome što se neprijatelju prepuštala inicijativa dejstava, dok su ruske snage, imajući opštu brojnu nadmoćnost, bile osuđene na pasivno iščekivanje. Pri organizaciji odbrane stvorene su krupne rezerve. Kuropatkin je u svojoj rezervi imao dva korpusa, od kojih je jedan bio raspoređen u Liao-Jangu, a drugi u Mukdenu. Osim toga, komandanti korpusa su izdvojili u rezervu 40 do 50% svih svojih snaga. Na taj način ruske snage su izgubile brojnu nadmoćnost neposredno na bojištu. Japanci su, pak, bacili u boj sve svoje snage, ne ostavljajući nikakve rezerve i time stvorili brojnu nadmoćnost na krilima.

Japanska komanda je planirala da napadom 4. armije veže glavne ruske snage sa fronta, a napadom 1. armije sa istoka i 2. armije sa zapada da obide bokove ruske vojske i završi njeno okruženje.

Bitka je počela 24. avgusta nastupanjem 1. japanske armije radi obuhvata bokova istočne ruske grupacije. Japanci su tim napadom želeli da na levo krilo privuku i rezerve ruske komande i na taj način oslabe njeno desno krilo, protiv koga su pripremali svoj glavni udar.

Na ovom odseku bojeve je još u početku karakterisala upornost. Koristeći otkrivene bokove ruske vojske, Japanci

su preduzeli niz pokušaja da obuhvate braniočeve snage, ali su pretrpeli neuspeh. Ruske jedinice su odbile sve neprijateljske juriše.

Posle dva dana u napad su prešle 4. i 2. japanska armija. Na nizu odseka one su podišle ruskim položajima sasvim blizu, ali nisu mogle da savladaju upornu odbranu i pretrpele su velike gubitke.

Ne postigavši uspeh u centru, japanske snage su počele polako da obuhvataju desni bok ruskih jedinica. General Kuropatkin, koji nije imao sigurne podatke o snagama i namerama neprijatelja, video je u tom pokušaju Japanca opasnost okruženja cele ruske vojske i, ne iskoristivši sve mogućnosti odbrane na prvoj liniji, naredio je jedinicama da se povuku na »istaknuti« položaj.

Povukavši se na ovaj položaj, ruske snage su sačuvale svoj prvobitni borbeni poredak. Kao i ranije, veći deo jedinica sačinjavao je raznovrsne rezerve, koje, po pravilu, nisu uzimale učešća u borbama. U borbenoj liniji bilo je razvijeno najviše 40 procenata jedinica. Ostao je i stari plan opštih dejstava — čekati napad neprijatelja. Japanci su, takođe, zadržali raniji raspored snaga i sredstava i osnovnu ideju svoga plana — težnju ka okruženju ruske vojske. Imajući u vidu iskustvo iz bojeva na »zaštitničkom« položaju, kada je ravnomerno nastupanje japanskih armija omogućilo ruskoj komandi da slobodno manevruje svojim rezervama, Japanci su 30. avgusta preduzeli jednovremeni napad snagama sve tri armije.

Tokom celog dana vodili su se uporni bojevi. Nastupajući u gustim borbenim porecima, japanske jedinice su trpele velike gubitke. Puščano-mitraljeskom i artiljerijskom vatrom i odlučnim protivnapadima ruske snage su uspešno odbijale napad Japanaca na svim pravcima.

Pošto su se ubedili da rusku odbranu ne mogu probiti frontalnim napadima, Japanci su u noći 30/31. avgusta prebacili deo snaga 1. armije na desnu obalu reke Taj-Cu Hoa i počeli obuhvat levog krila ruske vojske. Istovremeno su pojačali i napad na njeno desno krilo.

Ponovo, kao i 30. avgusta, japanski juriši su uspešno odbijeni na svim odsecima. Štaviše, 31. avgusta je stvorena povoljna situacija za nanošenje moćnih protivnapada na oslabljeno desno japansko krilo, koje se našlo odvojeno od delova 1. armije. Međutim, ova povoljna situacija nije iskorisćena.

U podne 31. avgusta ruskim snagama je naređeno da se povuku na glavni položaj kako bi skratile liniju fronta i oslobodile znatan deo jedinica radi suprotstavljanja obuhvatnom manevru 1. japanske armije. Odlučnim protivnapadima ruske snage su u toku 1. i 2. septembra zaustavile napad 1. japanske armije i prinudile je da pređe na odbranu. Napadi Japanaca na drugim odsecima bili su, takođe, odbijeni.

Položaj Japanaca je postao očigledno nepovoljan 2. septembra pred veče. Oni su uveli u borbu sve raspoložive snage, front njihovih armija se rastegao, dok su im jedinice usled velikih gubitaka bile veoma oslabljene. U besplodnim napadima Japanci su izgubili preko 20.000 ljudi. U naročito teškom položaju bila je 1. armija, koja se našla sama pred moćnom ruskom grupacijom, predviđenom za protivudar. Kako je kasnije utvrđeno, Japanci su nameznavali da 3. septembra izjutra povuku 1. armiju iza reke Taj-Cu Hoa. Ali je novo naređenje Kuropatkina za povlačenje ruske vojske prema Mukdenu došlo pre predviđenog odstupanja Japanaca. Izvršavajući ovo naređenje, ruske snage su 3. septembra napustile položaje kod Liao-Janga i otpočele povlačenje ka Mukdenu.

Tako je ruska vojska krivicom višeg rukovodstva, ne pretrpevši poraz, napustila položaj i povukla se u momentu kada je mogla iskoristiti povoljnu situaciju i, prelaskom u odlučan protivnapad, uništiti japansku armiju, koja je usled ogromnih gubitaka bila veoma oslabljena. O osetnom slabljenju Japanaca svedoči i činjenica da za vreme povlačenja ruskih jedinica neprijatelj nije ispoljio nikakvu aktivnost.

Bitka kod Liao-Janga, koja je u toku ovog rata predstavljala pravi sudar glavnih snaga zaraćenih strana, po

svom obimu nije imala sebi ravne u dotadašnjoj istoriji: ona se odvijala na frontu širine 75 kilometara i trajala 11 dana. To je bila prva bitka u kojoj su se sukobile dve masovne vojske, naoružane brzometnom artiljerijom, puškama magacinkama i mitraljezima.

Bitka je pokazala da je upotreba novog oružja povećala borbene mogućnosti jedinica kako u napadu, tako i u odbranu i zakonomerno uslovila primenjivanje novih načina dejstva jedinica na bojištu. Pre svega, porast moći i dometa vatrenog dejstva branioca primorao je Japance da svoje jedinice razviju u borbene poretke na znatno većim odstojanjima nego ranije. Pojedine japanske divizije razvijale su se u borbene poretke na udaljenosti od 2 do 5 km od odbrambenih položaja. Istina, borbeni poreci bili su zbijeni kao i ranije, što je u uslovima izrazitog povećanja vatrene moći neizbežno prouzrokovalo velike gubitke.

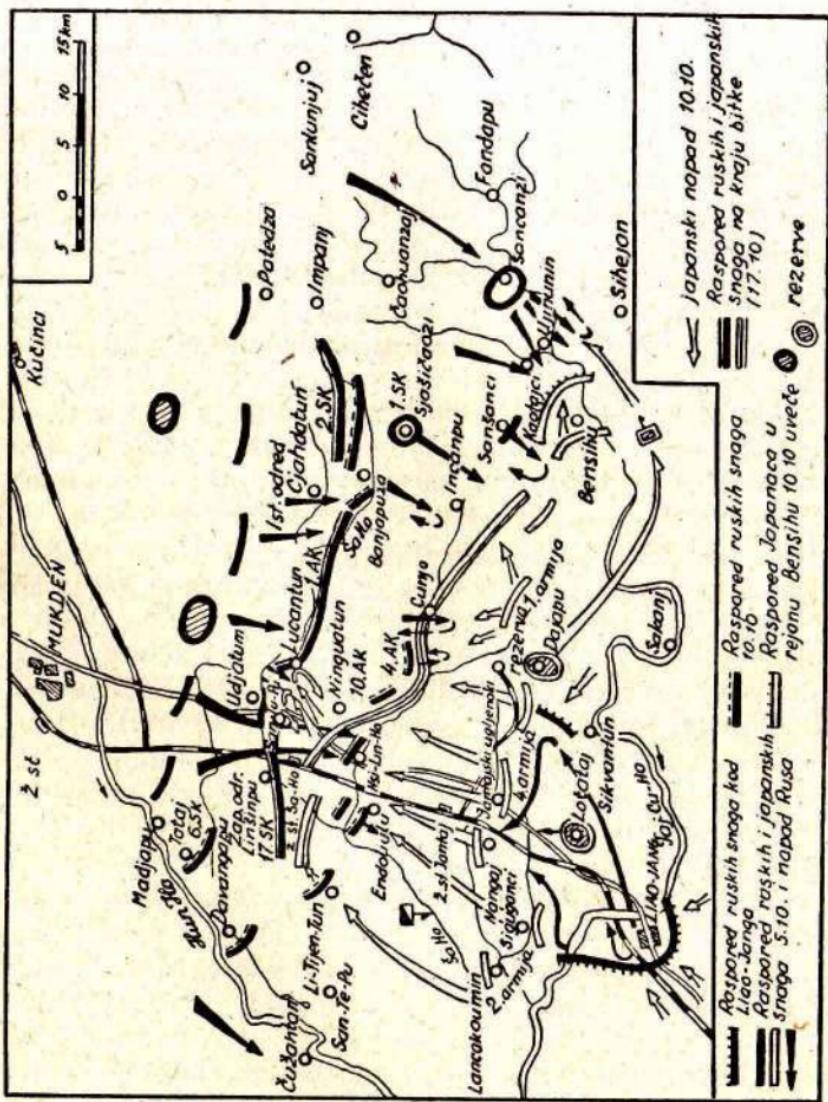
Za vreme nastupanja od linije razvoja u streljački stroj (1.500—2.000 m) do jurišnog položaja postalo je obavezno prebacivanje vojnika po grupama, samoukopavanje i dejstvo puščano-mitraljeskom vatrom po braniocu.

S druge strane, porast vatrenih mogućnosti napadača naterao je potrebu da se poveća dubina odbrane, odustane od podizanja niza utvrđenja tipa fora, reduta, linete i pristupi uređenju neprekidnih linija rovova i izradi veštačkih prepreka ispred odbrambenih položaja (žičane prepreke, zasede, vučje lame, fugase, krstila, rovovi).

Proširenje fronta i povećanje dubine jednovremeno vođenih borbenih dejstava u vrlo oštrot formi su postavili pitanje organizacije neprekidnog izviđanja kako u napadu, tako i u odbrani.

Pa ipak, sve ove nove pojave ratne veštine nisu odmah i u potpunosti shvatile komande obe strane; jedinice su često primenjivale zastarele načine dejstva i nastupale u zbijenim borbenim porecima; nije bilo dobro organizованo sadejstvo pešadije i artiljerije, odsustvovalo je neprekidno komandovanje jedinicama, nedostajalo je izviđanje u toku bitke.

Susretna borba na reci Ša Hou (šema 17). Krajem septembra 1904. godine japanska vojska je izbila na reku Ša Ho sa 170.000 ljudi i 684 artiljeriska oruđa. Ruske snage su u svom sastavu imale 210.000 ljudi i 758 topova. Pri

Šema 17. Borba u susretu na reci Ša Hou (5. do 16. oktobra 1904)

takvom odnosu snaga japanska komanda je zauzela stav iščekivanja, tražeći načina da što pre zauzme Port Artur prebaciv 3. armiju u Mandžuriju radi pojačanja svoje glavne grupacije.

Sa prelazom na napad nije se žurilo ni ruskoj komandi. Jedinice su se utvrđivale na posednutim položajima i očekivale japanski napad. Jačanje, međutim, revolucionarnog pokreta u Rusiji i sve veće nezadovoljstvo zbog rata u zemlji izazvali su krajnju uznemirenost carske vlade.

Pokušavajući da spase »čast« imperije i podigne prestiž samodržavlja, carska vlada je zahtevala da se organizuje napad Mandžurske artiljerije i time pomogne osprednjutom Port Arturu.

Plan napada je predviđao da se Japanci potisnu iza reke Taj-Cu Hoa. Glavni udar snagama tri korpusa trebalo je naneti levim krilom na planinskom zemljištu; snage desnog krila (dva korpusa) imale su zadatku da polako nastupaju duž železničke pruge i da na sebe privuku neprijateljske snage sa glavnog pravca. Tri korpusa su ostavljena u rezervi.

Osnovni nedostatak ovog plana sastojao se u krajnje ograničenom cilju — potiskivanju neprijatelja; uništenje njegove žive sile nije bilo predviđeno. Pri tome je glavni udar trebalo naneti na planinskom zemljištu, u vreme kada ruska vojska nije bila pripremljena za dejstva u planini, niti je imala dovoljno brdske artiljerije. Sem toga, izdvajanje jake rezerve slabilo je snagu udara.

Ruske jedinice su prešle u napad 5. oktobra 1904. godine. Jedinice istočnog odreda nisu našle na ozbiljniji otpor i, nastupajući bespućem, uspele su da potisnu Japance i zauzmu povoljan položaj za nanošenje udara u bok 1. armije. Napad je, ipak, 10. oktobra privremeno obustavljen radi sagledavanja situacije i preciziranja plana daljih dejstava. To su Japanci iskoristili i sami prešli u napad. U toku japanskog napada ruske snage su vodile čitav niz susretnih borbi, koje su bile izuzetno žestoke. U više slučajeva borbe su vođene ne samo danju već i noću. Noćni napadi jedi-

nica obe strane izvođeni su, uglavnom, bez artiljerijske pripreme; jedinice su napadale gustim strojevima, sa minimalnim rastojanjima između vojnika. Noćni juriši u većini slučajeva su se završavali borbom prsa u prsa.

Žestoke susretne borbe trajale su do 15. oktobra. Po cenu ogromnih gubitaka Japancima je pošlo za rukom da na više odseka reke Ša Hoa potisnu ruske snage. Dalje japansko nastupanje bilo je zaustavljen.

Pošto je uvideo da ne može izvršiti obuhvat bokova ruskih snaga, ni računati sa probojem ruske odbrane, maršal Ojama je 15. oktobra odlučio da na dostignutoj liniji pređe u odbranu.

S druge strane, Kuropatkin je, ohrabren tokom borbi od 14. i 15. oktobra, kada su ruske snage snažnim protiv-napadima i upornom odbranom odbile sve japanske juriše, 16. oktobra izjutra odlučio da pređe u napad na svom desnom krilu radi ponovnog uspostavljanja prvobitnih položaja 17. i 10. armijskog korpusa na levoj obali reke Ša Hoa.

Međutim, u noći 15/16. oktobra Japanci su iznenadnim noćnim napadom zauzeli u taktičkom pogledu važan brežuljak, koji se nalazio na centru odbrane ruskih snaga. Zbog toga je Kuropatkin odustao od ranije donete odluke o prelasku u napad svojim desnim krilom i naredio komandantu 1. armijskog korpusa da po svaku cenu povrati »brežuljak sa drvetom«, docnije nazvan Putilovski, po prezimenu generala Putilova, koji je komandovao Istočnosibirskom streljačkom brigadom.

Za napad na »brežuljak sa drvetom«, koji je držala japanska pešadijska brigada, izdvojeno je iz tri korpusa 25 bataljona.

Opšta zamisao za napad sastojala se u tome da se brežuljak napadne istovremeno sa tri strane. Napadu, predviđenom za 15. oktobar u 18.00 časova, trebalo je da pretodi tročasovna artiljerijska priprema šest artiljerijskih baterija. Mada su za napad na brežuljak izdvojene jedinice iz tri korpusa, njihova dejstva nisu bila usaglašena ni po mestu ni po vremenu.

Napad je počeo nejednovremeno, još pre završetka artiljerijske pripreme. Sa prelaskom u napad, ruske baterije su otvorile brzu vatru na japanske rovove; neprijatelj je odgovorio artiljerijskom, mitraljeskom i puščanom vatrom. Bataljoni 22. pešadijske divizije koji su učestvovali u napadu u skokovima su podišli reci Ša Hou bez ispaljenog metka, brzo prešli reku i počeli se penjati uz padine brežuljka. Snažna japanska vatra nanosila je napadaču prilične gubitke. Iz stroja su izbačena sva tri komandanta puka, mnogo oficira, a borci raznih pukova su se pomešali. Ipak, između 21 i 22 časa, već po potpunom mraku, delovi 22. pešadijske divizije zauzeli su severni ogrank »brežuljka sa drvetom«.

Istovremeno sa 22. pešadijskom divizijom u napad je sa istočne strane krenuo 36. istočnosibirski puk. U 19 časova bataljon ovog puka upao je u prvu liniju japanskih rovova sa fronta, dok je drugi bataljon u isto vreme naneo udar Japancima iz pozadine. Razvila se krvava borba prsa u prsa, koja se završila pobedom Rusa. Puk se utvrdio na brežuljku, ali nije mogao da ga zadrži. Bez veze sa 22. pešadijskom divizijom i Istočnosibirskom brigadom, 36. puk je noću upao pod artiljerijsku vatru ruske 22. pešadijske divizije, izložio se snažnim protivnapadima Japanaca sa dve strane i napustio brežuljak.

Poslednja je u napad prešla Istočnosibirска brigada, koja je imala zadatak da napadne brežuljak sa zapada. Pukovima brigade posle prelaza preko reke Ša Hoa predstojalo je da pređu oko kilometar i po da bi podišli brežuljku. Po sumraku koji je nastupao pukovi su brzim koracima i bez zaustavljanja prešli to odstojanje i bez ijednog ispaljenog metka sa povicima »ura« upali u japanske rovove. Japanci nisu izdržali snažan udar ruskih vojnika i počeli su da odstupaju u pravcu juga.

Pošto su ruske snage zauzele u taktičkom pogledu važan brežuljak, Japanci su bili prinuđeni da sa reke Ša Hoa povuku svoju 3. diviziju i posle borbe u kojoj su pretrpeli velike gubitke napuste selo Saho-Pu.

Boj za Putilovski brežuljak otkrio je niz nedostataka u taktici ruskih snaga, naročito u dejstvima 22. pešadijske divizije, čije su jedinice tek došle na front i još nisu imale borbenog iskustva. Borbeni poredak jedinica ove divizije bio je linijski i zgusnut, što je otežavalo nastupanje, doveđilo do mešanja jedinica i narušavanja komandovanja. Priprema juriša puščanom vatrom nije vršena. Umesto manevra na bojištu, jedinice 22. pešadijske divizije, kao po pravilu, napadale su neprijatelja frontalno. Za vreme napada jedinice nisu bile u međusobnoj vezi, između njih nije bilo organizovano sadejstvo.

Bojem za brežuljak završena su napadna dejstva obe strane. Pošto ni jedna strana nije postigla bitne rezultate, 17. oktobra obe vojske su se zaustavile na dostignutim linijama i pristupile utvrđivanju svojih položaja. Na frontu širine preko 60 kilometara, u poljskim uslovima, obrazovan je pozicijski front, što je predstavljalo novu pojavu u ratnoj veštini.

Obrana ruskih snaga na reci Ša Hou sastojala se iz glavnog utvrđenog položaja, dubine do 3,5 km, i pozadinskog položaja, udaljenog 30 km od prvog. Glavni položaj imao je 2—4 odbrambene linije, koje su se sastojale iz streljačkih rovova, reduta, saobraćajnica i veštačkih prepreka. Pešadijska divizija je, načelnō, zauzimala dve odbrambene linije, čija je opšta dubina dostizala 1,5 kilometar. Artillerija je u odbrani bila raspoređivana na drugoj liniji i otvarala vatru pretežno sa zaklonjenih položaja. Fortifikacijska osnova odbrane postao je streljački rov, mada su reduti i naseljena mesta, podešena za odbranu, smatrana kao i ranije, taktičkim osloncem.

Tako se, u poređenju sa bitkom kod Liao-Janga, obrana ruskih snaga na reci Ša Hou karakterisala daljim povećanjem dubine i usavršavanjem inžinjerijskih objekata, širokim uvođenjem u sistem odbrane streljačkih rovova, koji su često bili povezani linijama neprekidnih tranšeja.

Postepeno osvajanje Port Artura. Sa prelaskom u odbranu počelo je takozvano »šahojsko sedenje«, koje je po-

tvrdjivalo nameru da se od manevarskih pređe na pozicijske oblike borbe i pretilo da se rat otegne i postane dugotrajan. Ali, dugotrajan rat je Japanu pretio katastrofom. U uslovima kada su ruskoj vojsci pristizale sve veće rezerve, japanska komanda nije mogla da računa na promenu odnosa snaga u svoju korist. Japan nije imao na raspolaganju velike pripremljene kontingente jedinica. Izlaz iz nastale situacije mogao je naći samo uz pomoć 3. japanske armije, koja je bila prikovana kod Port Artura. Zato je japanska komanda, koristeći neaktivnost ruske komande posle bitke na reci Ša Hou, sve svoje rezerve bacila na Port Artur. Pretrpevši neuspeh u pokušaju da tvrđavu zauzme energičnim jurišem u avgustu, Japanci su pristupili opsadnim radovima. Dovućena su moćna opsadna oruđa od 11 palaca. Na prilazima Port Artura Japanci su počeli da izrađuju približnice i paralele, radi postepenog približavanja ruskim utvrđenjima.

Ruske jedinice su za to vreme nastavile da usavršavaju svoju odbranu. Noću su vršeni ispadni u svrhu izviđanja i rušenja neprijateljskih zemljanih objekata. Posle neuspelog pokušaja ruske eskadre u avgustu da otplovi u Vladivostok, deo ličnog sastava flote je upućen da pojača garnizon tvrđave.

Drugi juriš na tvrđavu Japanci su preduzeli 19. septembra, nanoseći glavni udar na centar ruskih položaja i vis Visoka. Na ostalim odsecima bili su preduzeti samo demonstrativni napadi. Žestoki bojevi trajali su do 22. septembra. Iako su imali brojnu nadmoćnost, Japanci nisu uspeli da slome rusku odbranu. Pretrpevši velike gubitke, oni su zauzeli samo nekoliko isturenih ruskih utvrđenja. Dalje napredovanje Japanaca bilo je zaustavljeno, a njihovi višestruki pokušaji da zauzmu vis Visoka ostali su bez rezultata. Veliku ulogu u odbijanju japanskih juriša odigrali su ruski artiljeri, koji su smelo prebacivali svoja oruđa napred i neposrednim gađanjem kartečom izbliza nanosili Japancima velike gubitke.

Pošto su obustavili besplodne napade, Japanci su se ponovo latili inžinjerijskih radova, nastojeći da se približe

ruskim utvrđenjima. Preduzeli su opsežne podzemne min-ske rade. Jednovremeno je japanska artiljerija, uklju-čujući tu i teške haubice, nastavljala da gađa osnovna odbrambena utvrđenja ruske vojske.

Bitka na reci Ša Hou odložila je sledeći juriš. Tek 30. oktobra, posle trodnevne pripreme, Japanci su preduzeli treći juriš na tvrđavu. Ali su i ovog puta svi njihovi po-kušaji bili odbijeni.

Neuspeh trećeg juriša prinudio je Japance da pojačaju zemljane rade radi približavanja tvrđavskim forovima i da razviju podzemnu minsku borbu širih razmara. Japanci su nastojali da minskim galerijama izbiju ispod osnovnih forova i eksplozijama raščiste put svojoj pešadiji i omoguće joj prodor u dubinu odbrane ruskih jedinica.

U novembru se pogoršao položaj garnizona u Port Arturu. Mada su ruske jedinice odbile i treći juriš, mnogi tvrđavski objekti su bili ozbiljno oštećeni, deo baterija je izbačen iz stroja, a brojno stanje garnizona se znatno sma-njilo. U teškom položaju nalazili su se i ruski brodovi, koji su bili podvrgnuti neprekidnoj artiljerijskoj vatri. Deo brodova je bio potopljen na unutrašnjem sidrištu.

U ovakvoj teškoj situaciji vojnici i oficiri garnizona opsednute tvrđave pokazali su izuzetnu srčanost i hrabrost, snalažljivost i stvaralačku inicijativu. U odgovor na podzemne minskе rade Japanaca branioci Port Artura su poveli odlučnu protivminsku borbu, često svodeći na nulu sve što bi Japanci prethodno uradili.

Posade brodova su danonoćno i uporno radile na opravci oštećenja, nastojeći da brodovi budu uvek spremni da isplove. Koristeći vlastitu tehniku, mornari su prilago-dili minskе brodske uređaje za izbacivanje morskih mina na neprijateljske rovove. U pojedinim slučajevima okrugle mine za zaprečavanje puštane su niz padine visova u ras-pored Japanaca, pri čemu su im nanosile velike gubitke. Bila je organizovana izrada ručnih bombi od praznih čaura malokalibarskih artiljerijskih oruđa i kutija od konzervi. Najzad, mornarički potporučnik S. N. Vlasjev, koristeći

ishabane topovske cevi i obične metalne cevi, izradio je novo oružje, koje je predstavljalo prototip budućeg minobacača.

Dobivši novo pojačanje, Japanci su 26. novembra preduzeli četvrti juriš. Glavne snage neprijatelj je upravio na one iste tačke koje je napadao i u toku trećeg juriša. Ipak su prvi naleti Japanaca i ovog puta bili odbijeni. Tada su oni sve svoje napore usredsredili na vis Visoka, za koji su se borbe vodile devet dana. Izgubivši oko 12.000 ljudi, Japanci su 5. decembra zauzeli ovaj vis.

Pošto su na Visokoj postavili svoje osmatračnice za korekturu vatre, Japanci su iz haubica 280 mm počeli da gađaju rusku eskadru. Ruski brodovi, koje je sopstvena nesposobna komanda osudila na propast, 9. decembra su potopljeni u luci, a njihove posade upućene na kopno da brane grad. Jedino je oklopniča »Sevastopolj« isplovila na vanjsko sidrište, gde je preko 20 dana herojski odbijala napade japanske flote i tek posle predaje Port Artura, po naređenju komande, bila potopljena.

Pošto su zauzeli Visoku, Japanci su odustali od neposrednog juriša na tvrđavu. Oni su pojačali bombardovanje grada i sve svoje napore usredsredili na to da jedinice što više približe osnovnim utvrđenjima.

General Kondratenko, koji je stajao na čelu celokupne odbrane Port Artura i bio njena duša, poginuo je 15. decembra. Posle njegove pogibije neposredna odbrana grada prešla je u ruke Steselja i Foka, koji su odlučili da kapituliraju. Ali, odmah predati tvrđavu, čiji je garnizon herojski odbijao sve neprijateljske napade, nije bilo mogućno. Zato je Fok počeo postepeno da napušta odbranu grada, predajući neprijatelju položaje jedan za drugim. Njegove postupke potpuno je podržao Steselj.

Krajem decembra Japanci su zauzeli forove broj 2 i 3, pošto su ih prethodno digli u vazduh pomoću minskih galerija. Kada je Japancima predao ove forove, Fok je referisao Steselju da je položaj tvrđave beznadežan, a nje na dalja odbrana nekorisna. U takvoj situaciji 29. decembra je sazvan Savet odbrane tvrđave. Većina članova Saveta

izjasnila se za nastavljanje odbrane. Međutim, Steselj nije vodio računa o mišljenju Saveta, pa je 1. januara potpisao akt o kapitulaciji garnizona u Port Arturu.

Tvrđava se predala pre vremena. Čak je carski sud bio prinuđen da zbog izdaje izrekne Steselju smrtnu kaznu, koja je zatim zamjenjena desetogodišnjim zatvorom.

Herojska odbrana ruskih jedinica u Port Arturu bio je glavni događaj rata. Pad Port Artura predodredio je ishod celog rata. »Kapitulacija Port Artura je prolog za kapitulaciju carizma«⁴⁾.

Dok je garnizon tvrđave vezivao za sebe celu armiju, a u Port Arturu se nalazila ruska eskadra, Japanci nisu mogli biti sigurni u uspešan ishod rata. Prema Port Arturu kretala se eskadra Rožestvenskog, koja bi, sjedinivši se sa eskadrom iz Port Artura, mogla iz temelja da izmeni situaciju na moru i odseče japanske armije koje su se nalazile u Mandžuriji. Zbog toga Japanci nisu žalili snage i sredstava za juriš na tvrđavu, čiji je pad rešavao osnovno pitanje rata — prevlast na moru. U borbama kod Port Artura Japanci su izgubili 110.000 ljudi i 20 brodova.

Mukdenska bitka (šema 17. i 18). Pad Port Artura i uništenje osnovnih snaga ruske Tihookeanske flote značilo je da je Japancima pošlo za rukom da privremeno, do dolaska eskadre Rožestvenskog, obezbede sebi punu prevlast na moru.

Japanska komanda je žurila da do kraja iskoristi ovo preimrućstvo i uništenjem ruskih snaga kod Mukdена ishod rata reši konačno u svoju korist. U tom cilju Japanci su ubrzano prebacivali 3. armiju iz rejona Port Artura ka Mukdenu. Istovremeno je bila formirana nova, 5. armija, koja je takođe bila upućena prema Mukdenu.

Sredinom februara 1905. godine Japanci su kod Mukdена, na frontu dugom više od 100 kilometara, grupisali svih svojih armija — 270.000 ljudi, 1.082 artiljerijska oruđa i 200 mitraljeza. Japanska komanda je i ovoga puta planirala da potpuno okruži rusku vojsku, obuhvatajući je

⁴⁾ В. И. Ленин. Соч., т. 8, стр. 37.

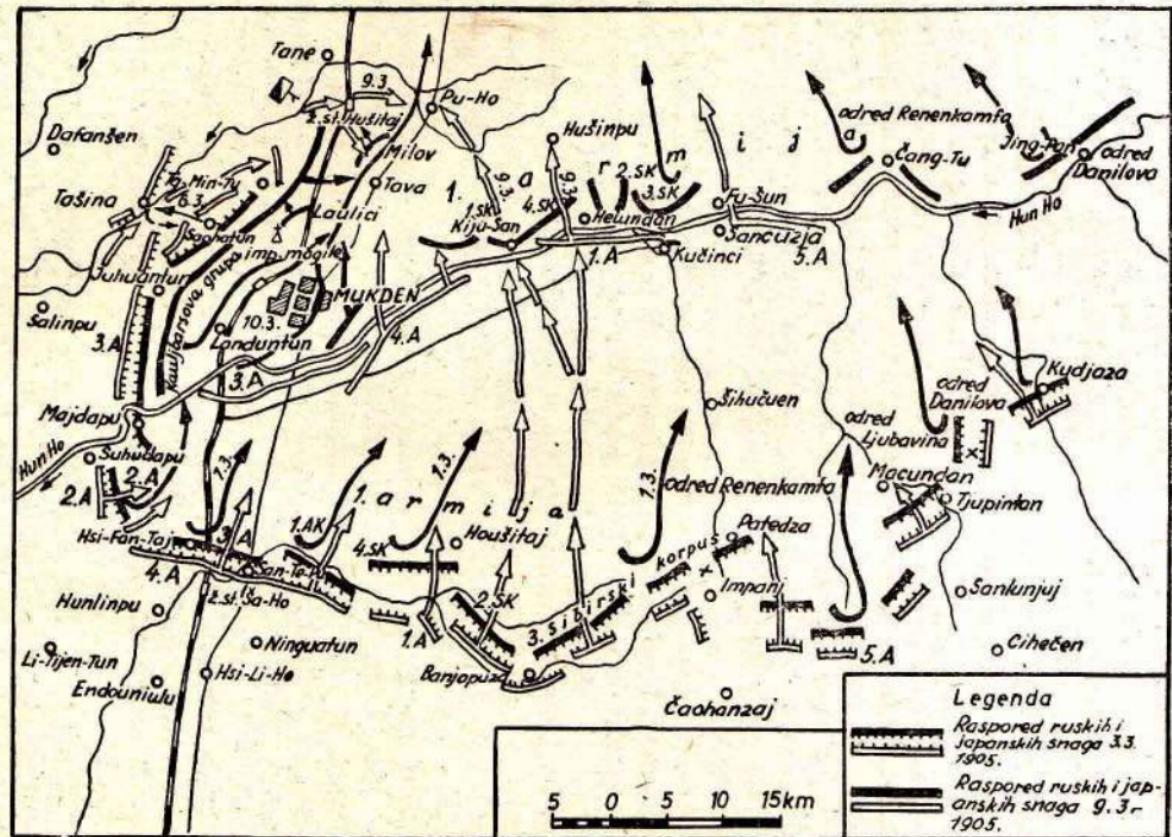
sa bokova snagama novoprstigle 5. i 3. armije. Ostale tri japanske armije trebalo je da frontalnim napadima prikuju ruske snage na reci Ša Hou. Japanska komanda je nameravala da glavni udar nanese svojim levim krilom, obuhvatajući desni bok ruske vojske.

Za napad su se pripremali i Rusi. U to vreme ruska Mandžurska armija, koja je držala položaje duž reke Ša Hoa, radi lakšeg komandovanja bila je podeljena u tri samostalne armije. Na desnom krilu, na odseku širine 25 km, bila je razvijena 2. armija; u centru, na frontu od 20 km, položaje je posela 3. armija; 1. armija je bila razvijena na levom krilu, na odseku širine 45 km. Otkrivene bokove štitili su samostalni odredi. Ukupna jačina ruskih snaga dostizala je 330.000 ljudi sa 1.266 artiljerijskih oruđa i 56 mitraljeza.

Prema tome, ruske snage su bile nadmoćnije u živoj sili i artiljeriji. Međutim, ta nadmoćnost je do početka bitke bila izgubljena. Oko 50.000 ljudi Kuropatkin je izdvojio u rezervu; 15.000 je upućeno radi zaštite pozadine. Pred početak bitke ruska komanda je više jedinica uputila prema južnom delu Usurske oblasti, poverovavši lažnim glasovima da se 3. japanska armija navodno uputila ka Vladivostoku, a ne ka Mukdenu.

Pod pritiskom carske vlade, zastrašene započetom revolucijom, komanda Mandžurske armije je razradila plan za napad, prema kome je udar nanosila samo jedna — 2. armija, sa zadatkom da zauzme selo San-Te-Pu, koje je navodno predstavljalo ključ celog japanskog položaja. Jedinice 3. i 1. armije bile su dužne da izvode samo demonstrativna dejstva. Sporost u pripremanju ovih dejstava dovela je do toga da su inicijativu preuzeли Japanci, koji su, pošto su obezbedili nadmoćnost na krilima, prvi prešli u napad.

Odlučujućoj bici glavnih snaga prethodile su četvorodnevne borbe prethodnice na levom krilu. Japanska komanda, pošto je nameravala da glavni udar nanese obuhvatom desnog boka ruskih snaga, odlučila je da lažnim manevrom prinudi Ruse da rezerve sa desnog krila pre-

Šema 18. Mukdenska bitka (3. i 4. etapa, od 4. do 10. marta 1905)

baci na levo krilo. Zato je 23. februara napad otpočela samo desnokrilna 5. japanska armija. Potisnuvši na sever ruski Cinhečenski odred, 5. armija, podržana 1. armijom, počela je obilazak levog boka 1. ruske armije. Napad desnokrilne 5. japanske armije potpuno je iznenadio Kuropatkina i on je istog trenutka odustao od ranije donete odluke za napad 2. armije na selo San-Te-Pu. Štaviše, mada su jedinice 1. ruske armije odbile sve napade Japanca i nanele im teške gubitke, Kuropatkin je svoju rezervu, jačine 42 bataljona, uputio na levo krilo. Japanci su, upravo, to i hteli.

Sačekavši dok Rusi ogole svoj desni bok, Japanci su 27. februara svojom 3. i 2. armijom naneli glavni udar ruskim jedinicama, obuhvatajući njihov desni bok.

Pogrešno protumačena japanska zamisao dovela je rusku vojsku u težak položaj: njene glavne snage bile su razvučene na frontu preko 100 km, a u rezervi na desnom krilu nalazila se samo jedna divizija. Otkrivši obuhvat desnog boka, ruski komandant nije imao dovoljno spremnih snaga da bi parirao Japancima. Pružila se mogućnost da se prikupljenim snagama na levom krilu izvrši prođor na spoju 1. i 5. japanske armije i razvije udar u pozadinu njihove grupacije, ali Kuropatkin nije dozvolio komandantu 1. armije da nastupa, već je naredio da Japance zastavi i pređe u odbranu, što je i učinjeno.

Dok su 1. i 3. ruska armija mirovale, Japanci su potisnuli 2. rusku armiju i prinudili je da povije svoje nezaštićeno krilo. Kuropatkin je odlučio da pregrupiše svoje rezerve sa levog krila na desno i protivudarom slomi obuhvatni napad 3. japanske armije. Istovremeno je doneta odluka da se desno krilo 2. ruske armije produži, angažovanjem u tu svrhu jedinica iz prve linije ostalih odseka fronta.

Stoga je iz 3. i 1. armije otpočelo izvlačenje pojedinih četa, bataljona i pukova, od kojih su brzo formirani odredi i upućivani u 2. armiju.

Zahvaljujući sporim i neodlučnim dejstvima Japanaca, ruska komanda je 6. marta u zoni 2. armije uspela da pri-

kupi oko 120 bataljona sa 366 oruđa. Stvoreni su povoljni uslovi za slamanje japanskog obuhvatnog manevra. Tada je Kuropatkin doneo odluku da nanese protivudar u bok i pozadinu japanske grupe za obuhvat i prinudio je da obustavi obuhvatni pokret. Međutim, ostvarenje ove pravilne odluke nije bilo potpuno obezbeđeno. Protivudar je trebalo da nanese samo 2. armija i to trećinom svojih snaga. Ostale armije nisu dobine zadatak da aktivno dejstvuju. Sam Kuropatkin je, u stvari, samovoljno napustio rukovanje pripremom i organizacijom protivudara i sproveđenje ove mere poverio komandantu 2. armije. Zbog slabe pripreme, protivudar 2. armije nije uspeo. Posle krvavih, ali bezuspešnih bojeva, jedinice 2. armije su 7. marta izjutra obustavile aktivna dejstva.

Odbivši protivudar jedinica, Japanci su pregrupisali svoje snage i obnovili napad. Pod udarima nadmoćnijih neprijateljskih snaga, 2. ruska armija je počela da odstupa ka Mukdenu. Ne obazirući se na to što su ostale dve armije uspešno odbijale napade tri japanske armije, Kuropatkin im je 7. marta naredio da napuste utvrđene položaje na reci Ša Hou i povuku se iza reke Hun Hao.

Takva odluka je proizilazila iz težnje da se skrati front i od izvučenih jedinica obrazuje rezerva radi produženja desnog krila i da se novim protivudarom Japanci onemoguće da izbjiju na železničku prugu severno od Mukdена.

Protivnapad na nadmoćnije snage 2. japanske armije, preduzet 9. marta severno od Mukdena, nije bio uspešan. U isto vreme, napustivši utvrđene položaje na reci Ša Hou, 3. i 1. ruska armija nisu uspele da organizuju čvrstu odbranu na reci Hun Hou. Ovo je Japancima omogućilo da 9. marta probije odbranu 1. ruske armije i delom snaga otpočnu obuhvat njenog levog krila, u isto vreme kad se 3. japanska armija, obuhvatajući desno krilo 2. ruske armije, 9. marta našla u njenoj pozadini. Nad ruskom vojskom nadvila se opasnost od okruženja. U noći 9/10. marta ruske snage su dobine naređenje da se povuku na liniji severno od Mukdena.

Povlačenje ruske vojske proteklo je neorganizovano: konjica, koja nije učestvovala u borbi, povukla se pre pешadije i artiljerije, komore su zakrčile sve puteve, armijske zalihe iz Mukdена nisu bile evakuisane, glavnokomandujući i njegov štab, kao i niži štabovi, ispustili su iz ruku komandovanje jedinicama.

3. i 1. japanska armija spojile su se 11. marta u rejonu Pu Hoa, ali su glavne ruske snage u to vreme već bile van obruča okruženja i ubrzo organizovale odbranu na sipin-gajskim položajima. U okruženju se našao samo deo ruskih zaštitnica.

Iako je ruska vojska, izgubivši 89.000 ljudi, pretrpela poraz i odstupila, ipak ona nije bila razbijena, niti je kapitulirala, kako su očekivali Japanci. Ojamin plan — da se ruskoj vojsci kod Mukdена priredi »Sedan«, čiji je svedok bio i sam Ojama, u svojstvu vojnog atešea u Nemačkoj — propao je. Za potpuno okruženje ruske vojske, i pored nesposobnosti ruske komande, Ojama nije imao ni snaga, ni umeštosti. U mukdenskoj bici »pobedioci« su i sami izgubili 71.000 ljudi.

*

Poraz ruske vojske kod Mukdена nije bio rezultat samo nesposobnosti Kuropatkina i njegovih pomoćnika iz redova nemačkih barona. On je bio posledica još i zaostalosti i raspadanja celokupne vojne organizacije carizma.

I uništenje eskadre admirala Roždestvenskog u Cušimskom moreuzu u maju 1905. godine bilo je jasan pokazatelj trulosti vojne organizacije ruskog samodržavlja.

Eskadra Roždestvenskog, sastava 38 borbenih jedinica raznih tipova, isplovila je 16. oktobra 1904. godine iz Libave da bi pojačala rusku Tihookeansku flotu. Njen sastav je izabran na brzinu i u toku plovidbe se popunjavao na račun Crnomorske flote. Neki su brodovi isplovili nedovršeni, pa su ih završavali na putu. Eskadri je predstojalo da pređe ogromno rastojanje, a da na pravcu kretanja nije imala ni jedne baze.

Eskadra je 27. maja 1905. godine ušla u Cušimski moreuz, gde je i pretrpela poraz od nadmoćnijih snaga japanske flote. »Ruska ratna flota je definitivno uništena« — pisao je Lenjin povodom ove velike tragedije. — »Rat je nepovratno izgubljen... Pred nama je ne samo vojni poraz već i potpun vojni krah samodržavlja⁵⁾.

Posle cušimske katastrofe, koja je izazvala novi talas mržnje naroda prema carizmu, spahiye i kapitalisti su izgubili nadu da će dobiti rat i iskoristiti pobedu za gušenje revolucije. Videći da se revolucija približava, vladajuće klase su počele požurivati carsku vladu da zaključi mir sa Japanom i time olakša da se revolucija uguši.

O miru je prvi progovorio Japan. Japanska vlada je znala da vreme ne radi u njenu korist. Materijalne zalihe i ljudske rezerve Japana bile su istrošene, državni dug se za vreme rata povećao pet puta. Rat je bilo mogućno produžiti samo zaključivanjem novih zajmova u SAD, koji bi Japan doveli u zavisan položaj. Ruska vojska, koja se utvrdila na sipingajskim položajima, već je krajem marta dostizala 360.000, a u avgustu — 446.000 ljudi. Nastavljanje rata pri takvom odnosu snaga na kopnu Japanu nije obećavalo ništa dobro.

Zato je dva dana posle cušimske bitke japanska vlada odlučila da, dok ne bude kasno, pobere plodove pobjede, pa se obratila Predsedniku SAD da posreduje u pregovorima za mir sa Rusijom. Pod pritiskom SAD 5. septembra 1905. godine carska vlada je potpisala sramni Portsmutski mirovni ugovor, prema kome su Japanu ustupljeni Port Artur i Daljni; Japanci su, sem toga, prisvojili i južni deo Sahalina.

Tako se rusko-japanski rat završio porazom Rusije. Ali »nije ruski narod pretrpeo sraman poraz, već rusko samodržavlje«⁶⁾. Trulost poretku ruskog samodržavlja, koja se odrazila i na stanje ruske vojske i flote; nespremnost Rusije za rat na mandžurskom vojištu, kao posledica potcenjivanja ovog vojišta a tako i Japana kao protivnika;

⁵⁾ В. И. Ленин. Соч., т. 8, стр. 449.

⁶⁾ В. И. Ленин. Соч., т. 8, стр. 37.

nesposobnost ruskog generaliteta da rukovodi jedinicama na bojištu, kombinovana ponekad sa direktnom izdajom, kao posledica trulosti celokupne vojne organizacije carizma; slabo sadejstvo između kopnene vojske i flote; neprijateljski odnos širokih narodnih masa prema ovom ratu — sve su to osnovni uzroci poraza Rusije.

3. Značaj rusko-japanskog rata u razvoju ratne veštine

Rusko-japanski rat je bio prvi veliki rat u epohi imperializma. U toku ovog rata borbenih dejstava su se vodila u novim socijalno-ekonomskim uslovima, na novoj materijalno-tehničkoj bazi. Lenjin je rusko-japanski rat okarakterisao kao rat epohe »brzometnih pušaka manjeg kalibra, brzometnih topova, složenih tehničkih uređaja na brodovima i rastresitog rasporeda u bitkama na kopnu«⁷⁾.

Ovaj rat je ukazao na ogroman značaj ekonomskog i moralnog faktora. On je, pre svega, zahtevao masovnu proizvodnju svih vrsta naoružanja i opreme. Uloga pozadine uopšte, posebno trupne i armijske, neizmerno je porasla. Neprekidno snabdevanje jedinica municijom i hranom počelo je da dobija odlučujuću ulogu u postizanju uspeha u bici.

Novi uslovi ratovanja, vezani za pojavu na bojištima masovnih vojski opremljenih novom borbenom tehnikom, zakonomerno su izazvali promene u načinima vođenja borbenih dejstava i rata u celini. Bilo je neophodno usavršavanje osnovnih modela borbene tehnike i organizacionih oblika oružane sile.

Dalje povećanje fronta jednovremenih borbenih dejstava i prerastanje bitaka u operacije, povećanje uloge pokretljivosti jedinica uz istovremenu pojavu pozicionih oblika borbe i rastresitih borbenih poredaka jedinica, sve složeniji načini organizacije boja i sve veća uloga sadejstva osnovnih rodova vojske — to je bila opšta tendencija razvoja ratne veštine, manifestovana u toku rusko-japanskog rata. Upotreboom železničkog transporta i tehničkih sred-

⁷⁾ В. И. Ленин. Соч., т. 8, стр. 35.

stava veze (telegraf, telefon) naglo su se povećale strateške mogućnosti protivničkih snaga za brzu koncentraciju krupnih grupacija na vojištu kao i za rukovođenje jedinicama pri dejstvima na velikom prostranstvu.

Učešće u ratu masovne vojske, opremljene usavršenom borbenom tehnikom, povećalo je borbenu moć jedinica i dovelo do znatnog proširenja fronta jednovremenih borbenih dejstava. Bitke su se u ovom ratu odvijale na frontovima od nekoliko desetina kilometara i trajale su po nekoliko sedmica. Bitka kod Mukdena vodila se na frontu od 150 km i trajala je tri sedmice. Ova je bitka, u suštini, već predstavljala operaciju, budući da se sastojala od bojeva i manevra taktičkih i operativnih jedinica, odvojenih po vremenu i prostoru, ali objedinjenih opštom zamisli i usmerenih na postizanje jedinstvenog cilja.

Upotreba mitraljeza i brzometne puške definitivno je potisnula guste borbene poretke jedinica, strojevi su postajali redi. Mitraljez i usavršavanje fortifikacijskih objekata izrazito su povećali odbrambenu moć i prinudili napadača da kombinuje vatru i pokret, da brižljivo koristi zemljište, primenjuje samoukopavanje, izviđa, vrši vatrenu pripremu juriša, da široko primenjuje obuhvate i obilaske i koristi noć za vođenje boja. Artiljerija je počela da otvara vatru sa zaklonjenih položaja. Rat je iziskivao povećanje kalibara artiljerijskih oruđa i široko uvođenje haubica.

Pod uticajem daljeg usavršavanja borbenih sredstava (oružja) u toku ovog rata dolazi do pojave pozicijskih oblika vođenja borbe na otvorenom polju. Istovremeno se povećava uloga manevra u toku borbe — obuhvati i obilasci bokova, probor fronta i razvoj uspeha, manevrovanje rezervama. Raste i značaj taktičkog i operativnog sadejstva jedinica.

Rat na moru ukazao je na nužnost daljeg usavršavanja mornarice: povećanje dometa i brzine gađanja brodske artiljerije, povećanje brzine i oklopne zaštite brodova, izgradnja ratnih brodova specijalne namene. Veliki značaj dobija i organizacija sadejstva između flote, tvrđavskog garnizona i kopnene vojske.

Pokazalo se da vođenje borbenih dejstava u uslovima zasićenosti jedinica novim tehničkim sredstvima nameće veće zahteve vojnicima, mornarima i oficirima kopnene vojske i mornarice. Od ličnog sastava se zahtevala visoka borbena obučenost i umešno rukovođenje savremenom borbenom tehnikom. Rat je tražio pismenog, svesnog i inicijativnog vojnika. »Bez inicijativnog, svesnog vojnika i mornara uspeh u savremenom ratu nije moguć«⁸⁾.

Iskustvo rusko-japanskog rata u ogromnoj meri je uticalo na razvoj vojnog dela. Izvršene su izmene u organizaciji i tehničkom opremanju svih rodova vojske, izdata su nova pravila i uputstva za borbenu upotrebu različitih rodova vojske i tehničkih sredstava.

II. RATNA VEŠTINA U PRVOM SVETSKOM RATU 1914—1918.

1. *Uzroci i karakter rata*

Jedna od osnovnih odlika međunarodnih odnosa u predratnom periodu bilo je izrazito zaoštrevanje borbe između najvećih imperijalističkih zemalja za kolonije, robna tržišta i izvore sirovina. Zaoštrevanje ove protivrečnosti poticalo je otuda što je početkom XX veka već bila završena podela sveta, što na Zemljinoj kugli nije ostalo teritorije koju nisu zaposele kapitalističke države. »...Neizbežno je nastupila era monopolističkog posedovanja kolonija, pa, prema tome, i veoma oštре borbe za podelu i preraspodelu sveta«⁹⁾). Kao rezultat neravnomernog N i skokovitog razvoja kapitalizma u epohi imperijalizma, neke zemlje, koje su na kapitalistički put razvitka stale docnije od drugih, za kratko vreme su u tehničkom i ekonomskom pogledu stigle i prestigle stare kolonijalne sile.

U tome pogledu je narocito tipičan bio razvitak Nemačke, koja je definitivno krenula kapitalističkim putem tek posle francusko-pruskog rata 1870-1871. godine. Oko 1900. godine Nemačka je po nivou industrijske proizvodnje

⁸⁾ В. И. Ленин. Соч., т. 8, стр. 35.

⁹⁾ В. И. Ленин. Соч., т. 22, стр. 286.

prestigla Englesku i Francusku, ali je od njih znatno zaostajala u veličini kolonijalnih poseda. Zbog toga su se najčešće sukobljavali interesi Nemačke i Francuske, i to ne samo na kolonijalnim, već i na evropskim tržištima, gde je Nemačka sve više potiskivala Englesku. Nemačka je otvoreno težila da osvoji engleska tržišta na Bliskom istoku i u Africi.

Imperijalističke protivrečnosti između Nemačke i Engleske odigrale su odlučujuću ulogu u izbijanju prvog svetskog rata. Ali, ove protivrečnosti nisu bile jedine.

Kolonijalna ekspanzija Nemačke nailazila je na otpor Francuske, koja je, kao i Engleska, vladala ogromnim kolonijama. Francusko-nemački kolonijalni interesi sukobljavali su se, pre svega, u Maroku, čijem su osvajanju težile obe strane. Pa ipak, osnovna protivrečnost između ovih zemalja bilo je pitanje Alzasa i Lorene, koje je 1871. godine prisvojila Nemačka.

Svojim prudorom na Bliski istok Nemačka je ugrozila interes Rusije u basenu Crnog mora. Nemački imperijalisti su, sem toga, nastojali da od Rusije otrgnu Finsku, Pribaltik, Ukrajinu i da prođu na Kavkaz. Austro-Ugarska, istupajući u savezu sa Nemačkom, bila je ozbiljan konkurent carskoj Rusiji u borbi za uticaj na Balkanu.

Podela Evrope na dva neprijateljska tabora i međusobni ratovi ovih pogodovali su imperijalistima SAD, jer je to stvaralo povoljne uslove za dalju američku ekspanziju, u prvom redu, u Latinskoj Americi i na Dalekom istoku. Američki imperijalisti su računali da iz rata u Evropi izvuku maksimalne koristi. *DA SE OBOSATI!*

Imperijalisti svih zemalja videli su u novom ratu, koji su pripremali, ne samo mogućnost za razrešavanje spoljnih protivrečnosti već i sredstvo koje bi im moglo pomoći da izidu na kraj sa sve većim nezadovoljstvom unutar zemlje i da uguše revolucionarni pokret koji je sve više rastao. Buržoazija je računala da će u toku rata razbiti međunarodnu solidarnost radnih ljudi, istrebiti najbolji deo radničke klase i odvući pažnju proletarijata sa borbe protiv kapitalizma i za socijalističku revoluciju.

Zaoštravanje spoljnopolitičkih protivrečnosti između zemalja dovelo je još mnogo pre rata do podele sveta na dva neprijateljska tabora i do stvaranja dve osnovne imperialističke grupacije — Trojnog saveza (Nemačka, Austro-Ugarska, Italija) i Trojnog sporazuma ili Antante (Engleska, Francuska, Rusija).

Ubistvo austrijskog prestolonaslednika Franca Ferdinanda u Sarajevu poslužilo je kao povod za prvi svetski rat. Kao odgovor na ovo ubistvo, austrijska vlada je, sa odobrenjem Nemačke, postavila Srbiji ultimatum kojim se zahtevalo da se Austro-Ugarskoj dopusti široko mešanje u unutrašnja pitanja Srbije. Iako je Srbija prihvatile gotovo sve uslove, Austro-Ugarska joj je 28. jula 1914. godine objavila rat, otvoreno provocirajući angažovanje drugih zemalja.

Carska vlada je 31. jula, kao odgovor na pretnje Nemačke, objavila opštu mobilizaciju. Nemačka je ovo iskoristila kao povod da 1. avgusta objavi rat Rusiji. Nemačka je 3. avgusta objavila rat i Francuskoj i istovremeno upala u Belgiju, narušavajući njenu neutralnost. Engleska je objavila rat Nemačkoj 4. avgusta.

Italija nije stupila u rat na strani Nemačke i objavila je svoju neutralnost. Uzrok ovome ležao je u zaoštravanju protivrečnosti između Italije i Austro-Ugarske.

Japanski imperijalisti su odlučili da iskoriste angažovanje Nemačke na Zapadu — da osvoje njene kolonije na Dalekom istoku, pa je 23. avgusta 1914. Japan stupio na stranu Antante.

Turska je stupila u rat na strani Nemačke 30. oktobra 1914. godine.

Budući da je ovaj rat za ponovnu podelu sveta zadirao u interesu svih imperijalističkih zemalja, u njemu su se docnije našle SAD i niz drugih država i on je postao svetski, kako po svojim političkim ciljevima, tako i po razmerama.

Po svom karakteru rat 1914 — 1918. godine bio je sa obe strane imperijalistički, osvajački, nepravedan. To je bio rat za ponovnu podelu sveta.

2. Oružane snage protivničkih strana

Početkom prvog svetskog rata sve velike evropske države imale su masovne regularne vojske, popunjavane na osnovu opšte vojne obaveze. Jedino je u Engleskoj vojska bila najamnička i popunjavala se vrbovanjem dobrovoljaca. Takav karakter engleske vojske poticao je, uglavnom, iz tradicionalne politike engleskog imperijalizma »hvatanja žara tuđim rukama« i potrebe vođenja gotovo neprekidnih pljačkaških, kolonijalnih ratova.

Brojno stanje vojski u miru i posle završetka mobilizacije u najvećim evropskim državama vidi se iz sledeće tabele¹⁰⁾:

Brojno starje vojski	D r ž a v e				
	Francuska	Engleska	Rusija	Neimačka	Austro-Ugarska
1. U miru	766.000	258.000	1,360.000	801.000	436.000
2. Posle završetka mobilizacije	3,781.000	658.000	5,338.000	3,840.000	2,500.000

Najviša operativna jedinica u svim vojskama bila je armija; ona se sastojala iz nekoliko korpusa. Komandant operativne armije (sem u Rusiji) potčinjavao se neposredno vrhovnoj komandi. U Rusiji je bilo predviđeno razvijanje komandi frontova radi rukovodjenja borbenom delatnošću nekoliko armija. U toku rata ovo iskustvo su prihvatile i druge zemlje, obrazujući grupe armija.

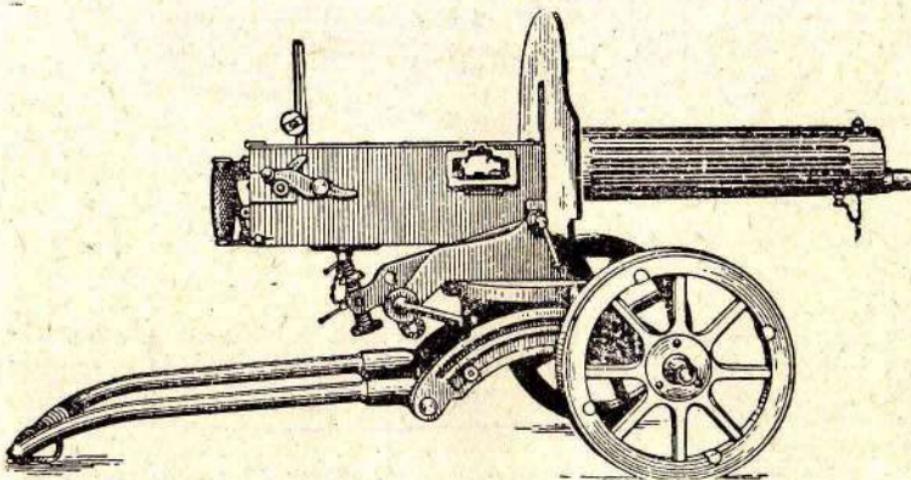
Osnovni rodovi vojske bili su pešadija, artiljerija i konjica. Udeo jedinica veze, inžinjerije i drugih specijalnih delova, usled njihove malobrojnosti, bio je neznatan (oko 2%).

¹⁰⁾ Vidi: Общий курс истории военного искусства. Выпуск третий. Военное искусство эпохи империализма. Воениздат, 1954, стр. 157, 182.

Vojske svih država imale su mnogo zajedničkog u organizaciji pešadije. Najviša operativno-taktička jedinica bio je korpus, koji se obično sastojao iz dve do tri divizije, konjičkih, artiljerijskih i drugih taktičkih jedinica i delova za obezbeđenje.

Pešadijska divizija je imala četiri puka, objedinjena u dve brigade, artiljerijski puk (ili artiljerijsku brigadu — u Rusiji) i druge specijalne jedinice. Borbeni sastav pešadijske divizije prosečno je iznosio 12.000 do 16.000 boraca, 36 do 38 artiljerijskih oruđa, 27 do 28 mitraljeza i 100 do 300 sabalja.

Pešadijski pukovi su u svim vojskama imali gotovo istovetnu tehniku; osnovno borbeno sredstvo bila je puška

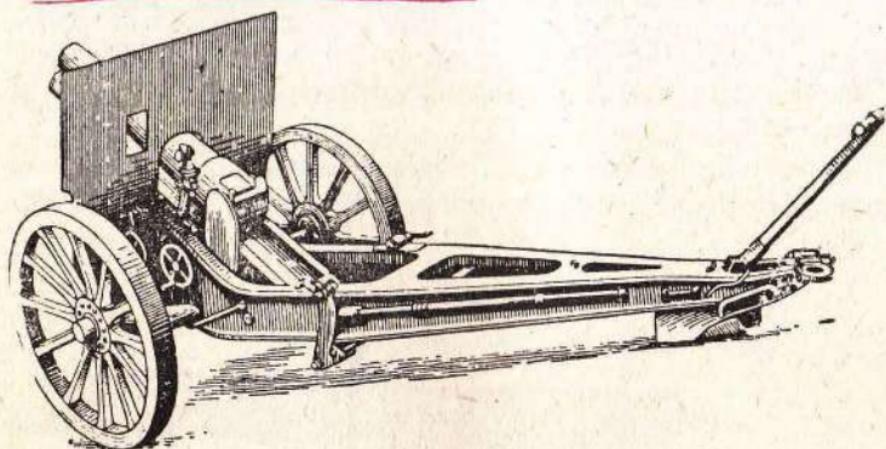

Sl. 11. Teški mitraljez 7,62 mm. model 1910.

magacinka sa nišanskom daljinom do 2.000 metara i brzinom gađanja 10-12 metaka u minutu. U svakom puku je, osim toga, bilo 6 do 8 teških mitraljeza (sl. 11).

Za razliku od mitraljeza, koji je bio pukovsko sredstvo, artiljerija se nalazila na raspolaganju komandanta divizije i bila divizijsko sredstvo. U raznim vojskama artiljerijski puk (brigada) divizije imao je u svom sastavu 36 do 48 oruđa.

Osnovno oruđe divizijske artiljerije bio je top kalibra 75 i 76 mm, dometa 6 do 8 km. Na početku rata bilo je malo teške artiljerije. Tako, na primer, od ukupne količine artiljerijskih oruđa teška artiljerija (sl. 12) je u francuskoj vojsci sačinjavala 15%, u ruskoj — 3%, a jedino u nemačkoj vojsci — 25 procenata. Maksimalni domet teške artiljerije iznosio je do deset kilometara.

Sl. 12. Haubica 122 mm, model 1910.

Drugi rodovi i vidovi vojske bili su slabo razvijeni. Na početku rata aviona (sl. 13) su imali: oružane snage Rusije — 263, Nemačke — 232, Francuske — 156, Engleske — 30¹¹).

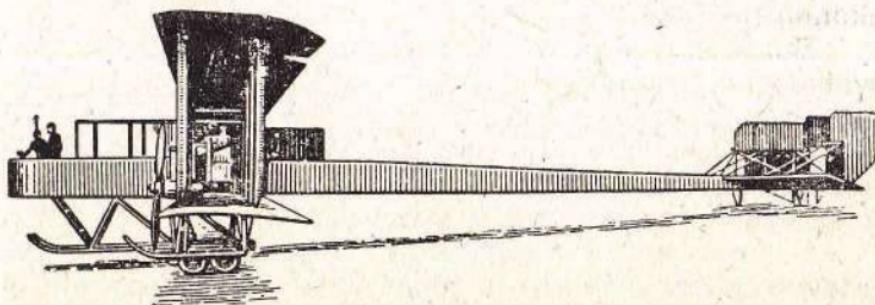
U sastavu armijskih korpusa postojala su odeljenja sa po 3 do 6 aviona, namenjenih za izviđanje.

Sve vojske su imale veoma malo oklopnih automobila (sl. 14) i oklopnih vozova. Godine 1914. u oružanim snagama Nemačke bilo je oko 4.000 automobila, Rusije — 4.500, Engleske — 900, Francuske — 6.000.

Kvalitet i kvantitet ratne tehnike u celini je u svim vojskama zaostajao za objektivnim mogućnostima visoko

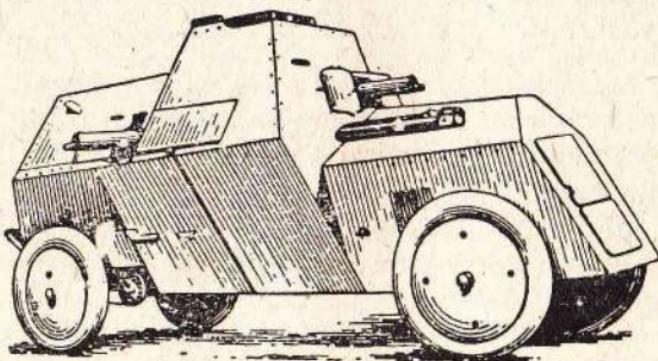
¹¹) Planirano je da u sastavu ekspedicijonog korpusa budu upućeni u Francusku.

razvijene industrije, koja je bila u stanju da oružane snage opremi savršenjom i brojnijom tehnikom. Glavni teret borbe, kao i ranije, padao je na pešadiju, naoružanu

Sl. 13. Avion »ruski vitez« (1913)

puškom. Buržoaski vojni rukovodioci nisu mogli pravilno da predvide karakter budućeg rata, niti da odrede veličinu snaga i sredstava, potrebnih za njegovo vođenje.

Sl. 14. Oklopni automobil Rusko-baltičkog zavoda (1914)

Bez obzira na izvesnu spoljnu razliku u pogledima pojedinih zemalja na načine vođenja rata, koja je poticala iz socijalno-političkih, nacionalnih, geografskih i drugih osobenosti svake od njih, sve su one imale jednu zajedničku crtu. Vojni rukovodioci i teoretičari svih zemalja

nisu mogli u potpunosti da shvate i uzmu u obzir sve promene do kojih je u vojnem delu došlo za poslednjih 10 do 15 godina. Oni su shvatili promene u karakteru rata, nastale usled pojave masovnih vojski na bojištu i porasta ekonomsko-tehničke baze rata.

Buržoaski vojni teoretičari su u predvečerje prvog svetskog rata najviše dostignuće vojne misli videli u podražavanju primera ratničke veštine Napoleona, Moltkea i drugih vojskovođa XIX veka. Iako se iskustvo poslednjih ratova (englesko-burski, rusko-japanski) izučavalo, ono se nije dovoljno uzimalo u obzir.

Na promene u oblicima boja, do kojih je došlo u tim ratovima, gledalo se kao na slučajne pojave, izuzetke, izazvane osobenostima vojišta, slabom pripremom jedinica ili pogrešnim dejstvima vojskovođa. Tako se, na primer, pojava pozicijskog fronta u rusko-japanskom ratu gotovo u svim vojskama smatrala slučajnom.

Iskustvo poslednjih ratova je potvrđilo da se povećala otpornost jedinica i mogućnost vojski da brzo uspostave borbenu sposobnost jedinica koje su pretrpele gubitke u boju. Sve je ukazivalo na to da savremeni ratovi ne mogu biti kratkotrajni. Pa ipak, generalštabovi svih zemalja računali su na kratkotrajan rat. Na osnovu takvih zaključaka odreditvane su mobilizacijske rezerve proračunate za rat koji bi trajao samo nekoliko meseci.

U taktičkoj pripremi sva pažnja se posvećivala napadu, pa su i jedinice obučavane, uglavnom, za vođenje tog vida borbe. Nije se sagledavala uzajamna veza između napada i odbrane, a odbrambeni boj je podređivan napadnom. Potcenjivane su jačina i mogućnosti neprijateljske odbrane.

Nesposobnost buržoaskih vojnih mislilaca da pravilno shvate uzajamnu vezu između ova dva vida borbe dovele je do mnogobrojnih grešaka kako u obuci, tako i u naoružanju vojski. Jedinice su na bojištima morale svojom krvljku da plačaju zbog nepravilnih taktičkih pogleda, ukorenjenih u vojskama zaraćenih strana na početku svetskog rata. Iako se napad smatrao jedinim oblikom borbenih dejstava, on po svojoj organizaciji i metodama svog ostva-

rivanje nije odgovarao novim uslovima rata. U toku napada nije bilo sadejstva rodova vojske, značaj vatre se potcenjivao, borbene poretkе je odlikovala velika gustina.

Već na samom početku rata postalo je sasvim očigledno da pripreme vojnih snaga, njihovo naoružanje i organizacija nisu prilagođeni novim uslovima boja i rata u celiini. Sve zaraćene strane su morale u toku rata da vrše preoružavanje i preobuku svojih jedinica.

Približno isto stanje bilo je i u mornaricama zaraćenih država. Glavne učesnice rata su na početku borbenih dejstava imale velike ratne flote, opremljene raznovrsnim bojnim brodovima. U niže navedenoj tabeli prikazano je stanje flota najvećih država na početku rata¹²⁾:

U tabelu nisu uneti brodovi u izgradnji i oni koji su izgrađeni pre deset i više godina.

Klase brodova	D r ž a v e						
	Engleska	Fran-cuska	Italija	Rusija	Japan	Nema-čka	Austro-Ugarska
Linijski brodovi-drednoti	20	4	3	—	2	14	3
Krstarice svih tipova	80	23	13	10	17	40	13
Razarači	98	54	20	30	38	97	18
Podmornice	47	35	11	13	4	20	4

Iz tabele se vidi da je osim linijskih brodova — drednota, koji su dugo vremena smatrani osnovom flote, na početku rata veća pažnja posvećivana razvoju razarača i podmornica. Međutim, teorija upotrebe ovih borbenih sred-

¹²⁾ Vidi: Общий курс истории военного искусства. Выпуск третий. Военное искусство эпохи империализма. Воениздат, 1954, стр. 161.

stava nije bila razrađena, pa im je dodeljivana pomoćna uloga. Na pomorski boj se, kao i ranije, gledalo kao na jednoaktni sukob linijskih brodova. Razarači i podmornice smatrani su sredstvom obalske odbrane. Pitanja sadejstva raznovrsnih snaga flote nisu razrađivana. Nisu bile stvorene ni više taktičke jedinice od brodova raznih klasa.

3. Ratni planovi i strategijski razvoj oružanih snaga

Nemački ratni plan. Suština nemačkog ratnog plana, koji je razrađen pod rukovodstvom Šlifena a koji je zatim utanačio Moltke-mlađi, sastojala se u težnji da se protivnici tuku postupno: braneći se na istoku, naneti udar Francuskoj i uništiti njenu vojsku u glavnoj bici, a zatim glavne snage prebaciti na istok i razbiti rusku vojsku. U oba slučaja računalo se na kratkotrajan rat. Ta okolnost je uticala na izbor ofanzivnog vida strategijskih dejstava.

Nemački plan je predviđao bočni manevar radi obilaska francuskih snaga i ostvarenja grandiozne »Kane«.

Predviđeno je da se glavni udar nanese kroz Belgiju, obilaskom glavnih francuskih snaga sa severa u svrhu njihovog okruženja.

Planirano je da se na istoku razvije svega 15 do 16 divizija da zaštite istočnu Prusku od eventualnog upada ruskih jedinica. Određeno je da se protiv Rusije angažuju osnovne austrougarske snage.

Osnovni nedostatak nemačkog plana bio je precenjivanje svojih i potcenjivanje protivničkih snaga, kao i težnja da se ishod borbe na svakom od frontova reši jednom — glavnom bitkom. U sasvim izmenjenim uslovima mehanički su prenošeni oblici i načini vođenja rata i boja iz ranijih perioda.

Predviđeni veliki manevar radi obilaska levog krila celokupne francuske vojske nije bio dovoljno promišljen ni obezbeđen. Sve su armije bile jednake po svom sastavu. U uslovima kada su se snage za obilazak morale kretati dva puta brže, obilazni manevar na dubinu od 400 kilometara

tara bio je neostvarljiv, jer su desnokrilne armije udarne grupacije bile prinuđene da zaostaju ili da na svoju ruku izmene pravac nastupanja. Za operaciju nisu bile obezbeđene ni dovoljne rezerve.

Austrougarski plan. Na izradu austrougarskog plana ogromnog uticaja je imao nemački Generalštab, koji je nastojao da austrijskim snagama veže ruske armije za vreme nanošenja osnovnog nemačkog udara na Francusku. S obzirom na to, austrougarski Generalštab je bio prinuđen da planira jednovremena aktivna dejstva protiv Rusije, Srbije i Crne Gore. Sem toga, nova orientacija Rumunije na Antantu, nepouzdanost Italije kao saveznika i mogućnost njenog prelaska na stranu Antante, iziskivali su posedovanje jakih rezervi, neophodnih za eventualna dejstva i protiv tih zemalja.

Planirano je da se prema Rusiji razviju četiri armije: 2. i 3. armija da nastupaju u pravcu istoka i severoistoka radi ovlađivanja rejonom Dubno — Rovno — Luck i da aktivno dejstvuju na proskurovskom pravcu; 1. i 4. armija su bile dužne da protiv ruskih armija razviju napad na sever između reka Zapadnog Buga i Visle. Takav pravac dejstava austrougarske armije objašnjavao se težnjom da se obezbedi sadejstvo sa nemačkim snagama, koje su imale zadatak da nastupaju, prema Moltkeovom obećanju, iz Istočne Pruske na jug.

Na granici prema Srbiji bilo je predviđeno da se razviju 5. i 6. armija radi ofanzivnih dejstava u dubinu ove zemlje.

Rezervne grupe (ešelon »B«), sastava 12 pešadijskih divizija, jedne konjičke divizije i 6 landšturmских i rezervnih brigada, bilo je predviđeno za pojačanje grupacije razvijene prema Rusiji ili, u slučaju rata samo sa Srbijom i Crnom Gorom, za pojačanje 5. i 6. armije.

Osnovni nedostatak austrougarskog plana bio je u tome što prilikom njegovog sastavljanja nisu objektivno uzete u obzir ekonomske i moralne mogućnosti zemlje. Postojeće snage i sredstva nisu odgovarali postavljenim zadacima. Ofanzivna dejstva austrougarske vojske diver-

gentnim pravcima neizbežno su vodila razdvajaju i izolovanju pojedinih armija i omogućavale razbijanje svake od njih posebno.

Francuski plan. Ratni plan koji je razradio francuski Generalstab predviđao je aktivna dejstva protiv Nemaca jedino u slučaju kad Nemačka bude prinuđena da znatan deo svojih snaga i sredstava baci na ruski front. Politika francuske buržoazije, usmerena na to da u ratu sa Nemačkom iskoristi rusku vojsku u svrhu stvaranja najpovoljnijih uslova za dejstva na zapadnoevropskom bojištu, našla je svoj puni izraz u francuskom ratnom planu, koji se odlikovao stavom pasivnog čekanja.

Bilo je predviđeno da se francuske armije razviju u dva ešelona: u prvom ešelonu — četiri armije, u drugom — jedna armija. Planirano je da se od francuskih snaga u prvom ešelonu obrazuju tri grupacije: Lorenska, Belgij-ska i Centralna.

Lorenska grupacija, koja je u svom sastavu imala 1. i 2. armiju (deset korpusa i četiri konjičke divizije), razvijala se u rejonu Belfor — Nansi sa zadatkom da preduzme napad na Lorenu i Alzas.

Belgijska grupacija — 5. francuska armija (pet korpusa i jedna konjička divizija) — trebalo je da se razvije u rejonu Monmedi — Mezjer i, zavisno od aktivnosti protivnika, da dejstvuje prema istoku ili severoistoku.

Centralna grupacija — 3. armija (tri korpusa i jedna konjička divizija) — prikupljala se u rejonu Verdena i trebalo je da posluži kao spona između Belgijske i Lorenske francuske grupacije.

U drugom ešelonu predviđeno je razvijanje 4. armije. Ona je dobila zadatak da bude spremna za podršku Belgijske ili Lorenske grupacije.

U celini, francuske snage su, prema ovom planu, imale da dejstvuju uglavnom na istok. Iako se francuska komanda na rečima pridržavala aktivnih dejstava i propovedala ofanzivu, ratni plan koji je ona izradila nosio je, u suštini, obeležje pasivnog čekanja, jer su dejstva fran-

čuskih snaga bila potpuno podređena dejstvima protivnika. Obrazovanje tri grupacije neizbežno je vodilo rasparčavanju snaga.

Engleski plan. Suština engleskog ratnog plana na kopnu sastojala se u predviđenom upućivanju u Francusku ekspedicione armije, jačine sedam divizija. Plan je bio izrađen pod pretpostavkom da Engleska neće morati da uloži veće napore u ratu na kopnenim vojištima. Svi proračuni engleskih vladajućih krugova zasnivali su se na pretpostavci da će im poći za rukom da glavni teret rata na kopnu prebace na svoje savezниke — Rusiju i Francusku.

Obezbediti prevlast na moru, gde su Englezi imali više snaga od svih država nemačke koalicije zajedno, bio je osnovni zadatak koji je Engleska sebi postavila.

Ruski plan. Ratni plan protiv Nemačke i Austro-Ugarske razrađen je u uslovima ekonomske i političke zavisnosti carske Rusije od anglo-francuskog kapitala. Imperialisti Engleske i Francuske, dajući carskom samodržavlju zajmove pod veoma nepovoljnim uslovima, nametnuli su Rusiji teške vojne obaveze, sa kojima je Generalstab prilikom izrade ratnog plana morao računati.

Vlastiti interesi samodržavlja zahtevali su da se glavni udar nanese ne Nemačkoj, već Austro-Ugarskoj. Uspeh takve ofanzive izvodio je ruske snage na Balkan, gde su one mogle da računaju sa podrškom slovenskih naroda. Uz to, izlazak ruske vojske preko Karpata u mađarsku ravnicu ozbiljno je ugроžavao šleski industrijski rejon.

Pa ipak, zbog svoje zavisnosti od Engleske i Francuske, Rusija je morala najkasnije 15 dana od objave rata da otpočne ofanzivna dejstva neposredno protiv Nemačke, kako bi odvukla njene snage sa zapada i oslabila udar nemačke vojske po francuskim armijama. Imajući u vidu ove protivrečne okolnosti, ruska komanda je prilikom planiranja rata donela odluku o jednovremenoj ofanzivi protiv oba protivnika, što je očigledno bio nerealan poduhvat.

Prema ratnom planu ruska vojska je obrazovala dva fronta: Severozapadni i Jugozapadni.

Severozapadni front je imao zadatku da okruži i uništi 8. nemačku armiju i zauzme istočnu Prusku, kao mostobran za dalje nastupanje u dubinu Nemačke.

Jugozapadnom frontu je bilo postavljeno da koncentričnim nastupanjem okruži i uništi austrougarske i nemačke snage koje su se nalazile u Galiciji.

Za zaštitu Petrograda razvijena je 6. samostalna armija. Za osmatranje obale Crnog mora i zaštitu granice prema Rumuniji, u rejonu Odese formirana je 7. armija. Osim toga, u strategijskoj rezervi je ostalo još devet korpusa.

Glavnim pravcem dejstva ruska komanda je smatrala nanošenje udara Austriji, ali za ovo čak ni po planu nije mogla obezbediti dovoljno snaga. Grupacija koja je ovde stvorena mogla je biti samo za jedan i po puta jača od grupacije na pomoćnom pravcu.

Plan ruske komande odražavao je zavisnost carske Rusije od Francuske i Engleske, što je došlo do izražaja i u raspodeli snaga na najvažnijim prvcima. Ta raspodela nije odgovarala ciljevima rata, niti je obezbeđivala otimanje inicijative, neophodne naročito u uslovima jednovremenog vođenja rata sa dva protivnika.

*

Opšti nedostatak svih ratnih planova sastojao se u tome što oni nisu vodili dovoljno računa o ulozi ekonomskog i moralnog faktora i što su bili sračunati na vođenje rata samo mobilizacijskim rezervama pripremljenim u miru. Generalštabovi su polazili od neosnovane prepostavke da će rat biti kratkotrajan. Sve zaraćene strane planirale su samo ofanzivna dejstva, koja, uz to, nisu bila dovoljno proučena, niti obezbeđena potrebnim snagama i sredstvima. Planovi zemalja u okviru koalicije takođe nisu bili usaglašeni.

Do početka ratnih dejstava jedino je u Nemačkoj bio potpuno završen strategijski razvoj jedinica u skladu sa prihvaćenim ratnim planom. Nemci su protiv Francuske

i Belgije razvili 86 pešadijskih i 10 konjičkih divizija na frontu širine 400 kilometara. U prvoj liniji razvijene su pešadijske, a u drugoj — konjičke divizije. Glavna nemačka grupacija, jačine 26,5 korpusa, bila je razvijena na desnom krilu. Od tvrđave Mec do švajcarske granice razvijeno je osam korpusa, koji su predstavljali pomoćnu grupaciju. Nasuprot nemačkim jedinicama stajalo je 85 pešadijskih i 12 konjičkih divizija francuske, engleske i belgijske vojske. Međutim, raspored ovih jedinica nije odgovarao situaciji nastaloj početkom ratnih dejstava. Zato je od 4. avgusta francuska komanda pristupila pregrupisavanju svojih snaga da bi glavne snage postavila prema nemačkoj vojsci koja je nastupala preko Belgije. Pa ipak, do početka graničnih borbi pregrupisavanje nije bilo u potpunosti završeno.

Iz navedenih podataka se vidi da na početku rata na zapadnoevropskom vojištu nijedna strana nije imala opštu brojnu nadmoćnost. No, nemačka komanda je na pravcu glavnog udara obezbedila dvostruku brojnu nadmoćnost.

Usled političke i ekonomске zavisnosti carske Rusije od Francuske i Engleske, ruska vojska je bila prinuđena da borbena dejstva otpočne u vreme kada njen strategijski razvoj nije bio završen. Do početka aktivnih dejstava mogla je biti spremna tek jedna trećina ruskih oružanih snaga, ali su pozadinske jedinice i ustalone bile skoro potpuno nespremne.

Glavne ruske snage su polovinom avgusta, u skladu sa prihvaćenim ratnim planom, bile razvijene u dve osnovne grupacije.

Jedinice Severozapadnog fronta (1. i 2. armija), jačine 17,5 pešadijskih i 8,5 konjičkih divizija, bile su razvijene na granici prema istočnoj Pruskoj, na frontu ukupne dužine od oko 250 kilometara. Prema Severozapadnom frontu stajala je 8. nemačka armija jačine 15 pešadijskih i jedne konjičke divizije. Glavne snage 8. armije bile su grupisane pred frontom 1. ruske armije.

Snage Jugozapadnog fronta bile su razvijene na granici prema Austro-Ugarskoj, na frontu ukupne dužine od

oko 500 kilometara, od Lublina do Proskurova. U sve četiri armije (4, 5, 3. i 8. armija) ovog Fronta bilo je 34,5 pešadijskih i 12,5 konjičkih divizija. Prema ovim snagama stajalo je 37 pešadijskih i 13 konjičkih austrijsko-nemačkih divizija.

Tako su snage protivničkih strana na celom istočno-evropskom vojištu bile gotovo jednake: na austrijsko-nemačkoj strani oko 70 divizija, na ruskoj — 73 divizije.

I opšti odnos snaga obe koalicije na glavnim vojištima na početku ratnih dejstava bio je gotovo potpuno jednak. Antanta je na oba vojišta razvila 170 divizija, a nemačka koalicija — 167. Razvoj oružanih snaga obe zaraćene strane bio je izvršen u jednom strategijskom ešelonu.

Rezerve su pri takvom razvoju dobile naročiti značaj, jer je samo pomoću njih bilo mogućno suštinski izmeniti osnovno grupisanje snaga i pojačavati napore iz dubine. U tome pogledu položaj zaraćenih snaga nije bio jednak. Iako su pripremljene rezerve u obe koalicije bile neznatne, Antanta, naročito Rusija, imala je veće mogućnosti za narastanje siline udara na račun divizija, čije je formiranje kasnilo zbog spore mobilizacije. U konačnom rezultatu znatno veći izvori popune ljudstva na strani Antante stvarali su realne preduslove za obezbeđenje njenе brojne nadmoćnosti po završetku mobilizacije. Istina, ostvarenje te nadmoćnosti bilo je mogućno samo po isteku određenog vremena. Pored toga, Antanta je bila nadmoćnija i u pogledu ekonomskih mogućnosti.

Nedostatak pripremljenih rezervi na početku rata i nastojanje da se vode samo manevarska dejstva doveli su do toga da se pri razvoju jedinica nije obezbedio jedinstven, neprekidan front. Istovremeno, težnja da se oružnom silom zaštiti čitava granična linija dovela je do toga da su na svim osnovnim pravcima armije bile razvijene na relativno širokim frontovima.

Prema tome, strategijski razvoj snaga protivničkih strana nije bio u skladu sa usvojenim ratnim planovima, koji su kod svih bili izrađeni u ofanzivnom duhu.

4. Kampanja 1914. godine

Podela prvog svetskog rata na tri perioda — manevarski (1914), pozicijski (1915—1917) i završni (1918) — prihvaćena u ranije objavljenim radovima, ne može se uzeti kao opravdana. Prvo, u datom slučaju nema jedinstvenog kriterijuma periodizacije, jer su kod prva dva perioda za osnovu uzeta karakteristična obeležja borbenih dejstava, a kod trećeg — hronološko obeležje, to jest 1918. godina kao poslednja kampanja rata. Drugo, takva periodizacija ne odražava vojno-politički sadržaj (rezultat) svakog perioda.

Iz istih razloga ne treba se složiti ni sa podelom rata samo na dva perioda — manevarski i pozicijski.

- Svojevrsnost prvog svetskog rata je u tome što su se strategijski planovi zaraćenih strana, na osnovu rezultata prethodnih operacija, bitno menjali svake godine. S druge strane, i pretežna većina operacija nosila je sezonski karakter, jer su izvođene uglavnom leti.

Stoga je najcelishodnije da se razvoj ratne veštine u prvom svetskom ratu razmatra po osnovnim kampanjama.

Borbena dejstva na zapadnoevropskom vojištu. Granična bitka. Ratna dejstva na zapadnoevropskom frontu počela su 4. avgusta 1914. godine upadom nemačkih snaga u Belgiju. Slaba belgijska vojska nije mogla dugo da pruža otpor i odstupila je prema Antverpenu. Zahvaljujući tome nemačke snage su do bile mogućnost da nesmetano nastupaju prema francuskoj granici.

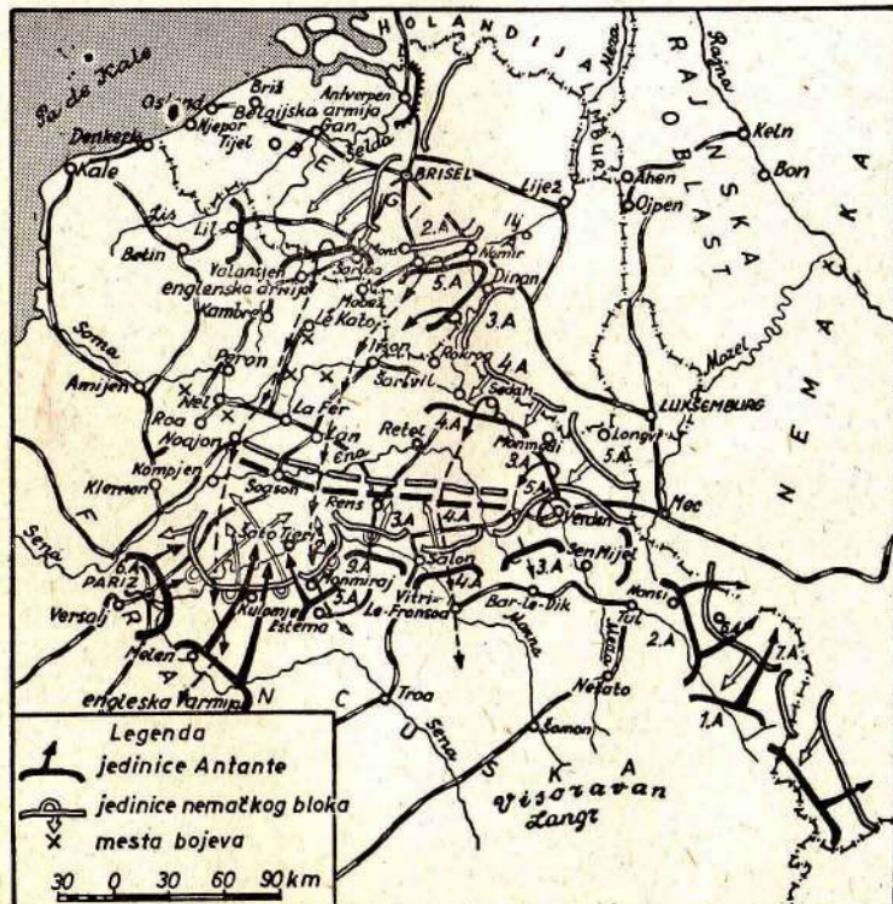
Na južnom delu fronta prvih dana rata vođena su samo izviđačka borbena dejstva. Tek sredinom avgusta ovde su se razvile borbe većih razmera. Ali, ofanzivna dejstva obe strane nisu bila uspešna, pa se front na tom delu stabilizovao.

Brzo nadiranje Nemaca kroz Belgiju i Luksemburg prinudilo je francusku komandu da ubrza razvoj svojih snaga. Francuzima, međutim, nije pošlo za rukom da u toku avgusta stvore odgovarajuću grupaciju na pravcu glavnog nemačkog udara. Oni su u borbu protiv Nemaca

stupili pre nego što su u potpunosti završili razvoj svih svojih oružanih snaga.

Prva, takozvana granična bitka između nemačke i francuske vojske odvijala se na frontu dugom 250 kilometara i trajala je od 21. do 25. avgusta 1914. godine (šema 19).

Obe strane su vodile borbena dejstva u skladu sa principima kojih su se pridržavale i pred rat. Zanemarivanje odbrane i težnja da se svi zadaci na bojištu rešavaju

Šema 19. Početak borbenih dejstava na zapadnoevropskom vojištu i bitka na reci Marni

isključivo napadom doveli su do toga da su u većini slučajeva borbena dejstva operativnih i taktičkih razmera u početku rata imala karakter susretnih borbi. Sa izbijanjem rata snage obe strane krenule su iz rejona prikupljanja jedna drugoj u susret. Kretanje su izvodile marševskim poretkom u korpusnim i divizijskim kolonama. Osnovne zadatke u vezi sa obezbeđenjem otkrivenih bokova i izviđanjem ostvarivala je konjica. Izviđanje iz vazduha vršila je avijacija.

Boj su otpočinjale prethodnice. Za to vreme glavne snage su produžavale kretanje, raščlanjujući se u manje kolone i tako nastupale sve do izbijanja jedinica u zonu efikasne puščano-mitraljeske vatre. Artiljerija se u to vreme razvijala radi vođenja borbe sa neprijateljskim baterijama.

Stigavši u zonu efikasne puščano-mitraljeske vatre, niže taktičke jedinice, osim rezervi, razvijale su se u strelicački stroj i, otvarajući vatru iz pokreta, dalje se približavale neprijatelju. Sa odstojanja od 50 metara vojnici su se bacali u juriš na bajonet.

I pored skoro jednakog opštег odnosa snaga na celom frontu, Nemci su, usled pogrešnog strategijskog razvoja francuske vojske, postigli na severnom krilu odnos jedan i po prema jedan, a na obuhvatnom krilu čak i dva prema jedan. Uz to su nemačke snage imale povoljniji obuhvatni operativni položaj. Sve ovo je doprinelo da se granična bitka završila porazom anglo-francuskih snaga i njihovim odstupanjem prema reci Marni. Već se u prvim bojevima pokazalo da predratni taktički postupci ne odgovaraju novim uslovima borbenih dejstava. Naročito je bilo slabo sadejstvo pešadije sa artiljerijom. Svi pokušaji pešadije da nastupa pre nego što neprijateljski mitraljezi budu neutralisani artiljerijskom vatrom završavali su se neuspehom.

Praksa je već prvih dana rata zahtevala izdvajanje niza uputstava za primenu novih taktičkih postupaka. Postalo je očigledno da se napad može preduzeti tek posle odgovarajuće artiljerijske pripreme; da ne treba nastupati

gustum strojevima, već rastresitim borbenim porecima; samoukopavanje je postalo neophodno.

Granična bitka je izrazito izmenila opštu situaciju na zapadnoevropskom vojištu, ali nije rešila ishod rata. Iako su osnovne francuske snage pretrpele poraz, one ipak nisu bile razbijene, već su odstupale u dubinu zemlje u susret rezervama koje su bile u pokretu.

Nemačka komanda je precenila rezultate granične bitke, smatrajući da je ishod celog rata već predodređen i da preostaje samo gonjenje francuskih i engleskih snaga, koje su odstupale. Armijama su bili ukazani samo pravci nastupanja. Moltke je smatrao da će sada komandanti armija samostalno rešavati sva pitanja operativnog sadejstva.

Dva i po korpusa iz sastava udarne nemačke grupacije izvučena su iz borbe radi prebacivanja u istočnu Prusku da bi odbili ruski napad.

Bitka na Marni. Protivofanziva francusko-engleskih snaga. Producavajući gonjenje prednji delovi 1. nemačke armije izbili su 3. septembra uveče na Marnu, istočno od Pariza. Deo snaga ove armije čak je prešao na južnu obalu Marne. Sutradan su na Marnu izbile 2. i 3. nemačka armija. I pored toga, bilo je očigledno da je plan nemačke komande, sračunat na okruženje cele francuske vojske putem dubokog obilaska njenog levog boka, propao. Istovremeno, prikupljanje jake francuske grupacije u rejonu Pariza ozbiljno je ugrozilo desni bok nemačke udarne grupacije, koja je izbila na Marnu. Protiv 1., 2. i 3. nemačke armije već su dejstvovalе četiri armije: 9., 5. i 6. francuska armija i engleska armija.

U takvoj situaciji Moltke je izdao novu direktivu, prema kojoj su 1. i 2. armija bile dužne da obustave kretanje na jug i svoj front okrenu prema Parizu radi odbijanja eventualnih protivudara francuskih snaga. Ostalim armijama postavljeni su, kao i ranije, ofanzivni zadaci: 4. i 5. armija — u sadejstvu sa 6. armijom — da okruži francusku verdensku grupaciju, a 3. armija — produžavajući napad na jug, da obezbedi sadejstvo obe nemačke grupacije za obuhvat. Ova odluka je, očevidno bila avan-

turistička. Pristizanjem na Marnu odnos snaga i opšti operativni položaj izmenili su se u korist Antante.

Brojno stanje anglo-francuskih snaga povećavalo se za sve vreme njihovog odstupanja na račun rezervi, privučenih iz dubine i prebačenih sa nenapadnutih delova fronta. S druge strane, okolnost da su Nemci prebacili na Istok oko tri svoja korpusa dovela je do slabljenja nemačke udarne grupacije. Zbog toga su 5. septembra na frontu od Pariza do Verdена, dugom 260 kilometara, Nemci imali pet armija (51 diviziju), a Francuzi i Englezi — šest armija (66 divizija). U rejonu Pariza saveznici su imali dvostruku brojnu nadmoćnost. U toj situaciji general Žofr je odlučio da pređe u protivofanzivu.

Zamisao francuske komande svodila se na to da 6. i 3. francuska armija nanesu obuhvatne udare glavnoj grupaciji nemačke vojske koja je izbila na Marnu; 4. i 9. armija imale su zadatku da vežu nemačke snage sa fronta. U bici je trebalo da obe strane da učestvuju više od milion ljudi i oko 7.000 oruđa.

Bitka je počela 5. septembra napadom 6. francuske armije na desno krilo 1. nemačke armije. Napad Francuza prinudio je komandanta 1. nemačke armije da na svoje desno krilo prebaci još jedan korpus. A pošto su ostale snage 1. armije, i pored Moltkeove direktive, nastavljale kretanje na jugoistok, to se već 5. septembra uveče ova armija našla skoro razdvojena na dva dela.

Sledećeg dana u napad su prešle i ostale francuske armije. Bojeći se za svoj desni bok, komandant 1. nemačke armije prebacio je 6. i 7. septembra sve korpuze svoje armije na desno krilo. Zbog toga se između 1. i 2. nemačke armije obrazovala breša. 2. nemačka armija, strahujući od obuhvata, povila je svoje desno krilo, kako bi i sama okrenula front prema Parizu.

Saveznici su odlučili da iskoriste brešu u nemačkom frontu, pa su 8. septembra izjutra prešli u napad na tom pravcu.

Nadiranje engleske i 5. francuske armije ugrožavalo je pozadinu 1. i 2. nemačke armije. Nemačka komanda

nije imala rezervi da zatvori ovu brešu i 9. septembra je bila prinuđena da otpočne povlačenje 1. i 2. a zatim i ostalih svojih armija na reku Enu.

Komanda savezničkih snaga nije pravovremeno otkrila započeto povlačenje nemačkih armija, pa nije organizovala gonjenje. Zato je Nemcima pošlo za rukom da se odlepe od francusko-engleskih snaga, da odstupe na Enu i organizuju neprekidan front. Tako su u bici na Marni nemačke snage pretrpele poraz.

Nedostatak rezervi i slabljenje nemačke udarne grupacije prebacivanjem dela snaga na ruski front — bili su osnovni uzroci nemačkog poraza na Marni.

Bitka na Marni ponovo je potvrdila da su osnovni postupci i načini vođenja borbenih dejstava obe strane zastareli i da nisu prilagođeni novim borbenim uslovima.

Nemci su napadali neplanski, bez pregrupisavanja snaga i privlačenja pozadinskih delova i rezervi, bez utvrđivanja na dostignutim linijama. Dejstva francuskih i engleskih snaga odlikovala su se sporošću i preteranom opreznošću. Jedinice obe strane slabo su izviđale i malo pažnje poklanjale pitanjima operativnog sadejstva armija.

*

Povlačenjem nemačkih snaga na reku Enu izmenili su se uslovi vođenja borbenih dejstava. Obrazovan je neprekidan front. Prvi pokušaji anglo-francuskih snaga da probiju front nemačke vojske na Eni bili su bezuspšni.

Nisu imali uspeha ni pokušaji koje su obe strane preduzele u periodu septembar — novembar 1914. godine radi uzajamnog obilaska otkrivenog severnog boka fronta.

Odbijajući pokušaje neprijatelja da obidu bok, svaka je strana bila prinuđena da proširuje front borbenih dejstava prema severu; već u novembru 1914. godine front se protezao do mora.

U toku napada pešadija i jedne i druge strane je, po pravilu, dočekivana vatrom neprijateljskih mitraljeza. Da bi se zaštitili od ubitačne vatre, streljački strojevi su se

brzo ukopavali. Tako je postepeno i jedna i druga strana stvorila sistem tranšeja, čije je savlađivanje postojećim sredstvima i načinima borbe praktično bilo neostvarljivo. Nije bilo dovoljno haubica i teške artiljerije. Dejstvo lake artiljerije po rovovima bilo je skoro beskorisno. Snage obe strane pretrpele su velike gubitke.

Krajem 1914. godine manevarska dejstva na zapadno-evropskom vojištu postala su neizvodljiva i na celom frontu od švajcarske granice do morske obale obe strane su prešle na pozicijske oblike borbe.

Borbena dejstva na istočnoevropskom vojištu. Istočno-pruska operacija (šema 20). U vreme dok su se nemačke snage nastupajući kroz Belgiju približavale francuskoj granici, ruski Severozapadni front (26 divizija i 1.134 oruđa) otpočeо je nastupanje u istočnu Prusku. Obilazeći Mazurska jezera sa severa, nastupala je 1. armija generala Renenkampfa, a s juga — 2. armija generala Samsonova. Ruska komanda je imala cilj da uništi 8. nemačku armiju (16 divizija i 938 oruđa i zauzme istočnu Prusku.

Operacija je planirana na dubinu 100 do 120 kilometara. Borbena dejstva je trebalo razviti na frontu širine preko 200 km, jer su armije dejstvovale na dva pravca, koji su jedan od drugoga bili razdvojeni Mazurskim jezerima.

Do prvog borbenog susreta došlo je 17. avgusta u rejonu Štalupenena. U tom boju 1. nemački korpus, upućen u susret ruskim snagama, pretrpeo je poraz i odstupio prema Gumbinenu. Počev od 19. avgusta na frontu Gumbinen — Goldap odvijale su se žestoke borbe između 1. ruske armije i glavnine 8. nemačke armije.

Znajući da se 2. ruska armija sporo prikuplja, nemačka komanda je odlučila da svoje glavne snage uputi protiv 1. armije i da joj nanese poraz pre nego što 2. ruska armija pređe u napad. Napad Nemača počeo je 20. avgusta. Međutim, svi njihovi napadi su odbijeni. Izgubivši više od 10.000 ljudi, oni su se povukli. Pokušaj Nemaca da okruže deo ruskih snaga južno od Gumbinena takođe je propao. Neuspeli ih je pratio i u rejonu Goldapa. Stvoreni su povoljni uslovi da se organizuje gonjenje neprijatelja.

Ali, krivicom generala Renenkampfa i komadanta Severozapadnog fronta generala Žilinskog nije bilo organizovano gonjenje nemačkih snaga, koje su odstupale. To je Nemci u rejonu Gumbinen — Goldap spasilo od konačnog uništenja i dalo im mogućnosti da se izvuku ispod udara.

2. ruska armija je 20. avgusta na širokom frontu prešla granicu istočne Pruske i počela da razvija napad u bok i pozadinu 8. nemačke armije zapadno od Mazurskih jezera. Da bi izbegla poraz, nemačka komanda je odlučila da povuče svoje snage iza donjeg toka Visle. Pa ipak, dobivši podatke o neaktivnosti 1. armije, Nemci su odlučili da sve snage bace protiv 2. ruske armije.

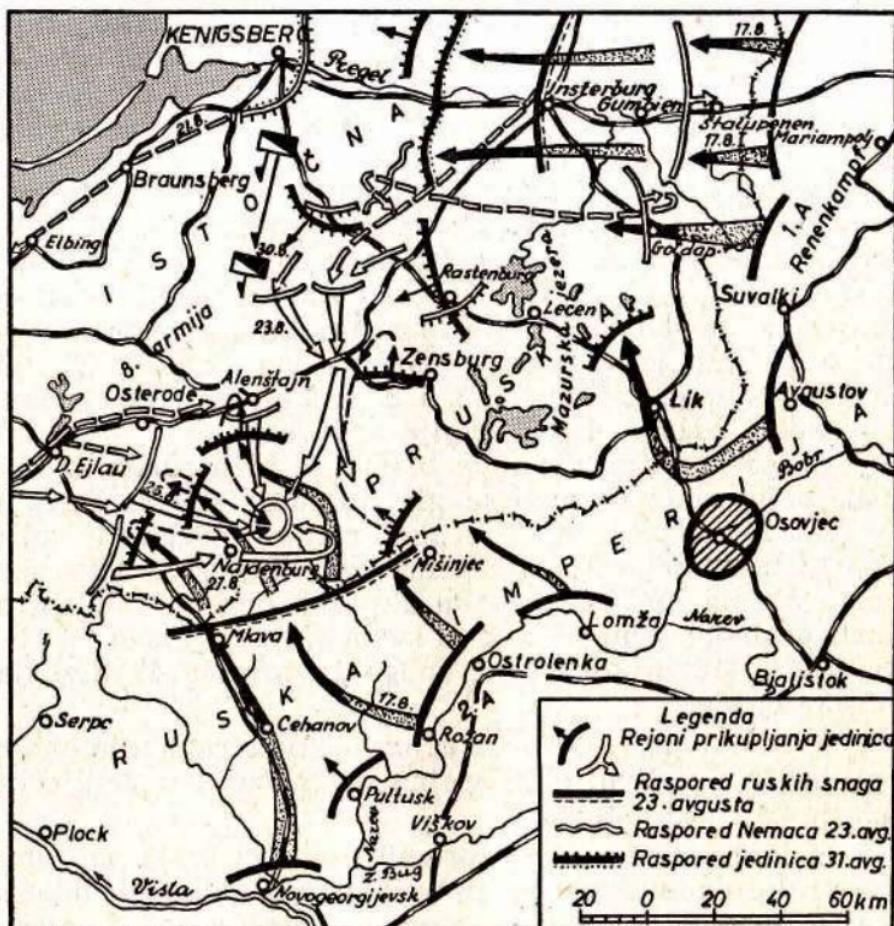
Koristeći se razvijenom železničkom mrežom, nemačka komanda je brzo izvršila pregrupisavanje i, ostavivši protiv 1. ruske armije samo zastor od dve divizije, glavne snage grupisala na bokovima 2. armije. Ostavljena bez pomoći i sadejstva suseda, 2. armija je 30. avgusta pretrpeila poraz i bila prinuđena da se povuče na reku Narev.

Treba primetiti da je avijacija 2. armije pravovremeno otkrila pregrupisavanje neprijateljskih rezervi u zoni armije, ali su podaci izviđanja iz vazduha u štabovima armije i fronta bili primljeni sa sumnjom i nikakve mere nisu preuzete.

Bez obzira na konačni neuspeh ove operacije, upad ruske vojske u istočnu Prusku imao je značajne pozitivne strategijske rezultate — doveo je do slabljenja nemačke grupacije na francuskom frontu.

Tako je već 26. avgusta nemačka komanda bila primorana da iz svoje glavne grupacije na zapadnoevropskom vojištu izvuče dva korpusa i jednu konjičku diviziju i prebaci ih na Istok. I treći korpus je bio zadržan u rejonu Meca da bi bio prebačen na Istok. Sve je to dovelo do znatnog slabljenja udarne grupacije nemačkih snaga na Zapadu i bilo jedan od uzroka njihovog poraza na Marni početkom septembra 1914. godine. Sem toga, operacija je omela organizaciju sadejstva između austrougarskih i nemačkih armija, jer je predviđeni udar iz istočne Pruske na Sedlec bio onemogućen.

Prema tome, aktivna dejstva ruskih snaga od samog početka rata dovela su do kraha nemački plan da se saveznici tuku pojedinačno. Rusija je prinudila Nemačku

Šema 20. Istočnopruska operacija (17—30. avgusta 1914)

da istovremeno vodi rat na dva fronta, osudivši je time da izgubi rat u celini.

Borbena dejstva u istočnopruskoj operaciji otkrila su iste one nedostatke i slabosti taktičkih postupaka zapaženih i u prvim borbama na zapadnoevropskom vojištu. Obe

strane su loše vršile izviđanje, mnogi bojeva su zbog toga slučajno poprimili susretni karakter, artiljerija je slabo podržavala napad pešadije. Pored toga, napad ruskih snaga je počeo pre vremena, jer priprema operacije nije bila završena. Sadejstvo dveju armija u frontovskoj operaciji nije bilo organizovano. Mere za obezbeđenje trajnosti izvođenja operacije nisu ni preduzete; naredjenja su predavana preko radia otvorenim tekstrom. Jedinice su osećale veliki nedostatak municije, pa čak i hrane.

Galicijska bitka (šema 21). Jednovremeno sa istočno-pruskom operacijom ruska komanda je pripremila i ofanzivu jedinica Jugozapadnog fronta u svrhu uništenja austrougarskih armija u Galiciji. Zamisao operacije sastojala se u tome da se bočnim udarima presek u austrijskim snagama iz Galicije odstupni pravci na jug i zapad. Glavni udar trebalo je da nanesu 3. i 8. ruska armija sa istoka, a pomoćni udar — 4. i 5. armija sa severa.

Austrougarska komanda takođe se pripremala za napad, planirajući da naneće glavni udar između Buga i Visle radi uništenja 4. i 5. ruske armije i prodora u Poljsku, u susret nemačkim snagama koje bi iz istočne Pruske nastupale na jug. Na početku aktivnih borbenih dejstava austrougarska grupacija je u svom sastavu imala 50 divizija i 1.412 oruđa; ruske snage su brojale 47 divizija i 2.039 oruđa.

Prema tome, nijedna od protivničkih strana nije imala preimuntva u živoj sili. Brojna nadmoćnost u artiljeriji bila je na ruskoj strani.

S druge strane, oba protivnika su uspela da postignu dvostruku nadmoćnost na pravcima svojih glavnih udara. Na to je uticalo, naročito, sporo grupisanje 4. i 5. ruske armije i 2. austrougarske armije na predviđenim pravcima.

Iz ideje planova proizilazi da su obe strane nastojale da svoje glavne udare nanesu na suprotnim krilima. Izviđačka služba obe vojske slabo je radila. Tako, austrougarska komanda nije mogla da otkrije prikupljanje 8. ruske armije na lavovskom pravcu, a ruska komanda je predviđala da će se austrougarske snage razviti na 100 ki-

lometara od linije na kojoj su bile stvarno razvijene. Sve je to galicijsku bitku, koja se ststojala iz niza krupnih bojeva, učinilo veoma složenom.

Aktivna borbena dejstva u Galiciji počela su 18. avgusta napadom 3. i 8. ruske armije. Međutim, pošto protezanje linije razvoja austrougarskih snaga nije bilo tačno utvrđeno, do 25. avgusta ove armije su imale neposredan dodir samo sa neprijateljskim prednjim delovima, koji su, ne pružajući ozbiljniji otpor, odstupale prema reci Zlatna Lipa.

Do žestokih bojeva je došlo najpre na pravcu glavnog udara austrougarske vojske, gde je ona imala više nego dvostruku brojnu nadmoćnost. Posle trodnevnih upornih bojeva oko gradića Krasnika, od kojih su mnogi imali susretni karakter, 4. ruska armija se povukla prema Lublinu, gde je prešla u odbranu na ranije pripremljenim položajima. Da bi pružila pomoć 4. armiji, ruska komanda je promenila pravac napada 5. armije, koja je trebalo udarom na jugoistok da izbije u pozadinu 1. austrijske armije. Ali je u to vreme u zoni 5. ruske armije u napad prešla 4. austrougarska armija, nanoseći svoj glavni udar na Tomašov.

Bojevi u rejonu Tomašova bili su izuzetno žestoki. Šestodnevne susrette borbe nisu dale odlučujuću prednost nijednoj od strana. Pa ipak, komadant 5. ruske armije general Pleva, ne znajući pravo stanje ne samo kod svojih suseda, već i sopstvenih korpusa, 31. avgusta je naredio jedinicama 5. armije da se povuku na ranije pripremljene položaje. Izviđanje iz vazduha u 5. armiji nije bilo organizovano na zadovoljavajući način, tako da komanda armije nije znala da su tog momenta jedinice 3. ruske armije, koje su pod komandom generala Ruskog nastupale na lavovskom pravcu, ozbiljno ugrozile pozadinu i bokove 4. austrijske armije. Pretrpevši velike gubitke i bojeći se za svoj bok i pozadinu, austrougarske snage gotovo nisu ni gonile jedinice 5. armije koje su se povlačile.

3. ruska armija, imajući u svom sastavu 12 pešadijskih i 4 konjičke divizije sa 685 oruđa, napadala je u zoni

širine 75 kilometara i 25. avgusta izbila na liniju Radzehuv — Ezerna. Borbeni dodir sa prednjim delovima 3. austrijskog korpusa imale su samo 9. i 10. konjička divizija, koje su izvršavale izviđačke zadatke.

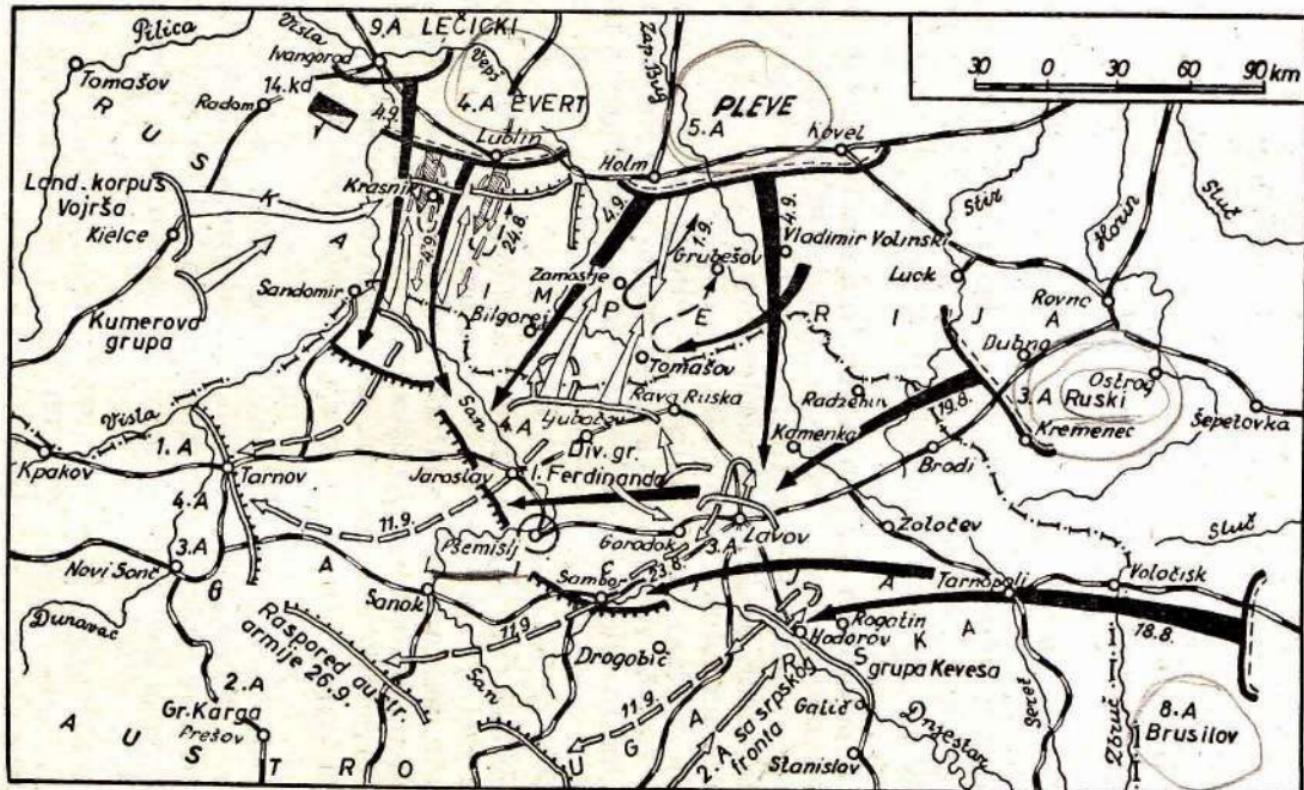
U susret 3. ruskoj armiji kretala se 3. austrougarska armija, sastava 8 pešadijskih i tri konjičke divizije sa 482 oruđa.

26. avgusta, u uslovima kada su ruske snage bile jedan i po puta nadmoćnije, na reci Zlatna lipa između 3. ruske i 3. austrougarske armije, došlo je do borbe u susretu, koja je trajala tri dana. Od 28. avgusta u ovim borbama je uzeila učešća i 8. armija generala Brusilova; ona je nastupala levo od 3. armije.

Taktička dejstva i načini dejstava jedinica obe strane mogu se sagledati na primeru susretne borbe 31. ruske i 16. austrougarske pešadijske divizije. Ove divizije, dejstvujući u prvom ešelonu svojih korpusa, našle su se 25. avgusta uveče na međusobnom odstojanju od 30 do 35 kilometara.

U noći 25/26. avgusta 16. pešadijska divizija (14 pešadijskih bataljona, 2 eskadrona, 28 mitraljeza i 42 oruđa) dobila je zadatak da do kraja dana zauzme kotu 428 i ruskoj konjici ne dozvoli prodor u pozadinu austrijskih snaga. Usled slabe organizacije avijacijskog izviđanja austrijska komanda nije bila obaveštena o kretanju pešadijskih korpusa 3. ruske armije ka Zlatnoj lipi i smatrala je da pred njom dejstvuje samo konjica. Komandant divizije organizovao je marš u dve podjednake kolone. Kao marševsko osiguranje ispred svake kolone se kretao čelni odred, sastava ojačanog pešadijskog bataljona.

Ruska komanda takođe nije znala tačan položaj neprijatelja, pa je, ne očekujući 26. avgusta susret sa njegovim krupnijim snagama, svojim jedinicama postavila zadatke kao za običan marš. Tako su 31. pešadijskoj diviziji (16 pešadijskih bataljona, 2 eskadrona, 32 mitraljeza i 48 oruđa) bili ukazani samo pravac kretanja i rejoni noćnog odmora. Marševanje divizije organizavano je u jednoj ko-

Šema 21. Galicijska bitka (18. avgusta do 19. septembra 1914)

loni, dubine oko 12 km. Na 4 kilometra ispred čela glavnine kretala se prethodnica — ojačani pešadijski puk.

Pozitivno u rasporedu 31. pešadijske divizije bilo je to što je trećina celokupne artiljerije marševala sa prethodnicom. Ipak, kretanje čitave 31. pešadijske divizije u jednoj koloni slabilo je manevarsku sposobnost divizijskog rasporeda i otežavalo razvijanje divizije iz pokreta. Zato su Austrijanci, maršujući u dve kolone, mogli preduhitriti Ruse u razvoju za borbu.

Organizacija izvođenja nije bila zadovoljavajuća ni kod jednih, ni kod drugih. Svaki od protivnika bio je rđavo obavešten o položaju druge strane i nije očekivao susretnu brobu.

16. pešadijska divizija je ot očela marš u 8.00 časova 26. avgusta i, pošto je potisnula prednje ruske delove, oko 12 časova podišla je reci Gnjila lipa. Razvivši svoje čelne odrede, Austrijanci su pod zaštitom artiljerijske vatre svoje glavnine napali prethodnicu 31. pešadijske divizije.

Komandant 31. pešadijske divizije je u 12.00 časova stigao na čelo svoje prethodnice i, pošto je procenio situaciju, doneo odluku da, štiteći se jednim bataljonom sa juga snagama prethodnice nanese obuhvatni udar u levi austrijski bok.

U 13.30 časova ruska prethodnica (123. pešadijski puk) je krenula u napad. Prešavši reku, ona se našla u teškom položaju, jer se izložila snažnoj vatri Austrijanaca, koji su zauzeli pogodne visove. Pošto je pretrpeo velike gubitke od neprijateljske vatre, puk je obustavio napad, a zatim se, pred opasnošću od obuhvata, povukao na istočnu obalu reke.

Tada je u napad prešao 124. pešadijski puk, upućen od strane komandanta divizije da sadejstvuje prethodnici. Ovaj puk je izbio na bok Austrijanaca koji su pokušavali da izvrše obilazak prethodnice, i prinudio ih da obustave napad.

U 15.00 časova prethodnički boj je završen i nastupilo je privremeno zatišje. U 16.00 časova 16. pešadijska divizija krenula je u napad glavnim snagama. Napad Austri-

janaca podržavan je vatrom iz 70 oruđa, prema 48, koliko su imali Rusi. Austrijanci su uspeli da potisnu delove 5. ruske pešadijske divizije (koja je zamenila 10. konjičku diviziju) i obuhvate desni bok 123. pešadijskog puka. Da bi pojačao dejstva ovog puka, komandant 31. pešadijske divizije uveo je u boj delove svoje rezerve. Napad Austrijanca na toj tački je zaustavljen.

Tada su Austrijanci naneli udar levom ruskom krilu i obuhvatili levi bok 121. pešadijskog puka. U ovaj rejon je, međutim, oko 17 časova stiglo šest četa 122. pešadijskog puka, koje su borbom prsa u prsa naterale Austrijance u bekstvo, a mnoge od njih zarobile.

Nešto ranije na bojište je stigao 124. pešadijski puk, upućen od strane komandanta 31. pešadijske divizije na desno krilo. I pored toga što je puk pod neprijateljskom vatrom morao da nastupa oko jedan kilometar, njegov juriš je krunisan uspehom. Pošto su imale 200 mrtvih i oko 150 zarobljenih, levokrilne austrijske jedinice su brzo odstupile. Međutim, komandant 31. pešadijske divizije nije znao da iskoristi ovaj uspeh. Po padu mraka 124. pešadijski puk je povučen nazad iz bojazni da ga neprijatelj ne obide.

Time se boj od 26. avgusta završio. Jedinice 31. pešadijske divizije odnele su pobedu, ali nisu iskoristile mogućnost da definitivno unište 16. austrijsku pešadijsku diviziju. Slabo izviđanje, odsustvo jasnih odluka, strahovanje za bokove i neodlučnost u ostvarivanju smelih manevara nisu dali ovom boju potreban zamah.

Susretni boj na reci Zlatna lipa trajao je još dva dana: 27. avgusta Austrijanci su prešli u odbranu, a sutradan su počeli da odstupaju prema utvrđenoj liniji na reci Gnjila lipa. Na ovim položajima je austrougarska komanda, nadajući se skorom velikom uspehu svoje 4. armije, namečavala da 3. armijom, koja je odstupala, i 2. armijom, koja se približavala, zadrži dalje nadiranje ruske vojske u Galiciju.

Boj na Gnjiloj lipi počeo je 29. avgusta na frontu širine 120 kilometara. U njemu su učestvovale dve austrij-

ske i dve ruske armije. Front 3. austrijske armije probijen je 30. avgusta i austrougarske snage su počele da odstupaju. Austrijska komanda je pristupila pregrupisavanju 4. armije, nastojeći da zadrži Lavov. Ipak je 3. septembra ruska vojska zauzela Lavov.

Austrougarska vojska, pretrpevši velike gubitke, povukla se na reku Vereščicu, 40 kilometara zapadno od Lavova. Na toj liniji austrougarska komanda je prikupila svoje glavne snage i 5. septembra prešla u napad da bi razbila 3. i 8. ruskou armiju. Došlo je do bitke kod Gorodoka, koja je trajala do 11. septembra.

U rejonu u kome se odvijala bitka kod Gorodoka došlo je 8. septembra do vazdušne borbe, u kojoj je komandant vazduhoplovog odreda 11. korpusa, poznati ruski pilot štabni kapetan P. N. Nestorov oborio austrijski avion, primenivši prvi put udar avionom u avion. Tom pri-likom poginuo je i sam Nestorov.

Na ishod bitke kod Gorodoka od odlučujućeg uticaja je bilo započeto još 4. septembra nastupanje armija severnog krila Jugozapadnog fronta. Bojevi vođeni prvih dana, usled frontalnih juriša na dobro utvrđene austrijske položaje nisu doneli uspeha. Odbrana Austrijanaca je potpuno probijena tek 9. septembra.

Nadiranje 4, 5. i novoformirane 9. armije na jug ugrozilo je pozadinu cele austrougarske grupacije, zbog čega je austrougarska komanda bila prinuđena da direktivom od 11. septembra naredi povlačenje svih svojih armija iza reke Sana. Međutim, demoralisana austrougarska vojska, koja je samo u zarobljenima izgubila preko 100.000 ljudi, nije mogla da pruži ozbiljniji otpor na ovoj reci, tako da je već 17. septembra, pod udarom ruskih snaga, bila prinuđena da nastavi sa odstupanjem. Ruska vojska je opsela tvrđavu Pšemisl.

Put za Mađarsku bio je otvoren, ali su i ruske snage isto tako pretrpele gubitke, a pozadina se razvukla. Za pri-premu nove operacije bio je potreban predah.

Prema tome, galicijska bitka se završila blistavom pobedom ruske vojske, koja je, prodrevši više od 150 kilo-

metara, zauzela Galiciju i otvorila sebi prolaz preko Karpatu u mađarsku ravnicu.

Izbijanje ruske vojske na prilaze Šleziji nateralo je Nemce da na istočnoevropsko vojište naknadno prebacuje svoja četiri korpusa. I pored toga, pokušaji nemačke komande da u oktobru i novembru 1914. godine nanese poraz ruskim snagama u rejonu Ivangorod — Varšava, a zatim i u rejonu Loda, nisu imale uspeha. Obe zaraćene strane na istočnoevropskom vojištu, pošto su pretrpele velike gubitke, prešle su sredinom decembra u odbranu.

*

Stupanjem Turske u rat na strani Nemačke otpočela su krajem 1914. godine borbena dejstva na novom, zakavkavskom vojištu. Krajem decembra 1914. godine u rejonu Sarikamiša ruska vojska je razbila glavne snage 3. turske armije, odbacivši njene ostatke u Tursku.

*

Pomorska blokada Nemačke i borba mornarice Antante sa pojedinim nemačkim krstaricama bile su osnovni sadržaj oružane borbe na pomorskim vojištima. Podmornice su na obe strane bile najaktivnije.

Rezultati kampanje i osobenosti ratne veštine. Osnovni vojno-politički rezultat prve kampanje rata bio je potpuni krah planova obe zaraćene strane. Računica na kratkotrajni rat pokazala se nerealnom; rat je postao dugotrajan.

Najvažniji faktor koji je ispoljio uticaj na načine i rezultate strategijskih dejstava zaraćenih strana u prvoj kampanji bio je koalicioni karakter rata.

Koalicioni karakter rata zahtevao je da se od samog početka temeljno organizuje sadejstvo oružanih snaga nekoliko država, koje su u jednoj ili drugoj koaliciji dejstvovale na različitim vojištima. Primer takvog sadejstva je ruska ofanziva u početnom periodu rata, koja je francusko-engleske snage spasila poraza i obezbedila im pobedu u

bici na Marni. Ipak, protivrečnosti unutar svake koalicije ometale su koordiniranje ratnih dejstava. To je bilo svojstveno kako Antanti tako i Trojnom savezu.

Engleska je nastojala da obezbedi svoju prevlast na moru i na Bliskom istoku i zato ne samo što nije pomogla već se i protivila nadiranju ruskih snaga u Iran i Tursku, naročito prema moreuzima Bosfor i Dardaneli.

Francuska je želela da sačuva svoje preimručstvo na kontinentu i zato se odupirala jačanju Rusije. Koristeći se zavisnim položajem Rusije, vladajući krugovi Francuske zahtevali su od nje da nanosi udare tamo gde je to bilo povoljno za Francusku, a ne za Rusiju.

Nemačka, u težnji da ostvari sopstvene ciljeve, prenela je osnovni teret rata protiv Rusije u 1914. godini na austrougarsku vojsku.

Na taj način se, problem strategijskog sadejstva u okviru jedinstvene koalicije pojavio već na samom početku rata. Ali, ekonomski i političke protivrečnosti između pojedinih članica jedne iste koalicije nisu dopuštale da se ovaj problem reši u toku prve kampanje.

Druga osobenost strategije zaraćenih strana bila je konacha propast teorije da se rat dobije jednom glavnom bitkom. U toku kampanje 1914. godine svaka od zaraćenih strana vodila je nekoliko krupnih bitaka, ali nijedna od ovih nije rešila ishod rata.

Analiza strategijskih dejstava zaraćenih zemalja u kampanji 1914. godine pokazuje da je sadržaj početnog perioda rata takođe pretrpeo bitne izmene.

Savremeno tumačenje pojma »početni period rata« potiče iz XIX veka, kada su se na bitačnim prostorijama pojavile masovne regularne vojske, popunjavane na bazi opšte vojne obaveze, i kada odlučujućem sudaru zaraćenih strana počinje da prethodi period mobilizacije i strategijskog razvoja oružanih snaga na verovatnom vojištu.

U tim uslovima pod početnim periodom rata podrazumevao se vremenski razmak od objavljivanja rata do početka odlučujućih borbi. Za to vreme uglavnom se sprovodila mobilizacija i ostvarivao strategijski razvoj

oružanih snaga. Trajanje ovog perioda postepeno se skraćivalo; krajem XIX veka on je trajao nekoliko dana. Ali je već početkom XX veka bilo slučajeva da su ratna dejstva počinjala iznenadnim napadom neke zemlje, bez zvaničnog objavljivanja rata (rusko-japanski rat 1904 — 1905). Mogućnost takvih dejstava obezbeđivala su dva osnovna faktora — izrazito brojno povećanje stalne kadrovske mirnodopske vojske i tajno sprovođenje delimične mobilizacije pre početka ratnih dejstava. Pomenuti faktori su omogućavali da se blagovremeno pripreme ofanzivne snage radi brzog prenošenja ratnih dejstava na neprijateljsku teritoriju.

Sadržaj početnog perioda prvog svetskog rata bio je vođenje graničnih bitaka.

Granične bitke u prvom svetskom ratu odlikovale su se time što su vođene u uslovima kada jedna od protivničkih strana nije uspela da završi razvoj svojih glavnih snaga, ili kada je taj razvoj bio neuspešan pa su činjeni pokušaji da se ostvari strategijsko pregrupisavanje snaga u toku već započetih borbenih dejstava.

Nedostatak moćnih dalekometnih sredstava i pokretljivih jedinica, kao i ujednačenost snaga nisu dozvolili nijednoj strani da potpuno iskoristi povoljne uslove početnog perioda prvog svetskog rata i postigne odlučujući uspeh.

Analiza događaja u kampanji 1914. godine pokazuje da se prostorni zamah oružane borbe i dalje povećavao. Pri tome je dalje povećanje zamaha pojedinih bitaka već u prvoj kampanji dovelo do konačnog oformljenja takve nove pojave u ratnoj veštini, kao što je operacija. Operacija je bila logična posledica dugotrajnog procesa razvoja bitke. Operacija je predstavljala skup bojeva i manevra viših taktičkih i operativnih jedinica, odvojenih po vremenu i prostoru, ali objedinjenih jedinstvenom zamisli i usmerenih na postizanje jedinstvenog cilja.

U kampanji 1914. godine offormljene su ne samo armijske već i frontovske operacije. I jedne i druge izvođene su na svim bojištima i imale su izrazito manevarski

karakter. Operacije frontova (grupa armija) često su izvođene u zoni od 200 do 400 km, odvijale su se na dubinu do 250 km i trajale od 10 do 30 dana. U ovim operacijama uzimalo je učešća oko milion ljudi i nekoliko hiljada oruđa. Armilska operacija obično se izvodila u zoni širine 50 do 80 kilometara.

Odsustvo neprekidnog fronta pri razvoju milionskih vojski, zanemarivanje odbrane i težnja svake zaraćene strane da ofanzivnim dejstvima razbije svog protivnika doveli su do toga da su se borbena dejstva u početku rata razvila na vanredno velikom prostranstvu i imala jasno izražen manevarski karakter. Težnja za brzim uništenjem protivničkih snaga bila je izražena u mnogim pokušajima svih vojski-učesnica rata da ostvare okruženje grupacija koje su stajale pred njima.

Obilazak i obuhvat neprijateljskih bokova bili su tipični oblici manevra na glavnim vojištima. Sa idejom da se dejstvuje na neprijateljske bokove bile su vezane sve krupne operacije i bitke u 1914. godini. U isto vreme svi pokušaji (sa retkim izuzetkom) okruženja trpeli su neuspeh. Uzroci tome su bili: neumešnost da se obezbedi nadmoćnost u snagama i sredstvima na odlučujućim pravcima, odsustvo planiranja operacije na čitavoj dubini, slabo rukovođenje jedinicama od strane više komande, mali tempo napada usled nedostatka pokretljivih jedinica.

Zanemarivanje odbrane u predratnom periodu i težnja da se svi zadaci na bojištu rešavaju jedino napadom uticali su da u kampanji 1914. godine, od samog početka rata, borbena dejstva operativnih i taktičkih razmara u većini slučajeva imaju susretni karakter. Pri tome su se jedinice obe strane pridržavale principa razrađenih još u miru.

Iskustvo prvih bojeva je ukazalo na neosnovanost taktičkih pogleda i metoda borbene pripreme jedinica, koji su uoči rata bili vladajući u svim vojskama. Pre svega, postalo je jasno da postojeći borbeni poreci pešadije ne odgovaraju izmenjenim uslovima vođenja boja. Nastupanje pešadije u gustim streljačkim strojevima (rastojanja između boraca u stroju bila su jedan do tri koraka) nije

se pokazalo opravdanim. Udarna moć streljačkog stroja bila je nedovoljna, a okolnost da borbeni poredak nije bio dubok lišavala je napadača mogućnosti nastupanja snaga iz dubine u toku samog napada. Nastupanje u gustim streljačkim strojevima dovodilo je do velikih gubitaka od vatre mnogobrojnih braniočevih mitraljeza, za čije je neutralisanje napadaču nedostajalo artiljerije.

U takvim uslovima već 1914. godine trebalo je uneti niz značajnih izmena u taktičke borbene postupke. U vojskama zaraćenih država izdata su uputstva u kojima se isticala potreba za pripremanjem juriša artiljerijskom vatrom, za rastresitijim streljačkim strojevima, obrazovanjem dubljih borbenih poredaka i širom primenom samoukopavanja.

Do promene je takođe došlo i u odbrani. Umesto jedne neprekidne tranšeje (linije rovova), koju su izrađivali četni streljački strojevi posle neuspelog napada, krajem 1914. godine počele su se uređivati dve do tri tranšeje, međusobno udaljene 100 do 150 m. Tada se pristupilo i širokoj upotrebi žičanih prepreka.

Iako odbrana u početnom periodu rata nije bila usavršena, niti jedinice sposobljene za njenu brzu organizaciju, napadač, najčešće, nije uspevao da probije ni takvu odbranu. Masovnim uvođenjem mitraljeza u naoružanje naglo se povećala snaga odbrane, koja se na datoj etapi pokazala jačom od napada. Još u prvim bojevima došla je do izražaja nedovoljna opremljenost jedinica sredstvima za neutralisanje mitraljeza, pre svega artiljerijom.

Usled svoje malobrajnosti artiljerija nije bila u stanju da obezbedi uspešno prodiranje pešadije. Efekat artiljerijske vatre je bio manji i zbog nedostatka oružja krupnih kalibara. Taj se nedostatak naročito jasno ispoljio u ruskoj i francuskoj vojsci.

Jedinice napadača, slabo opremljene sredstvima za neutralisanje i neobučene u probijanju odbrane, sa plitkim postrojima, pokazale su se nesposobnim da probiju čak i nedovoljno duboku neprijateljsku odbranu. U tim

uslovima je obustavljan napad a napadačke snage su prelazile u odbranu. Krajnji rezultat takve taktike na zapadno-evropskom vojništu bilo je obrazovanje neprekidnih frontova i prelazak na pozicijske oblike borbe.

5. Kampanja 1915. godine

Snage i planovi protivnika. Neuspeh planova za brzo rešenje ishoda rata i prelaz na pozicijske oblike borbe već krajem 1914. godine potvrdili su da je rat poprimao dugotrajan karakter. Strategija energičnog uništavanja postepeno je ustupila mesto strategiji iscrpljivanja, strategiji iznuravanja. Za vodenje, pak, takvog rata nije bila potpuno spremna nijedna država.

Pokazalo se, pre svega, da je broj kadrovskih jedinica nedovoljan, jer je njihov osnovni sastav bio u znatnoj meri uništen u operacijama 1914. godine. Združene i taktičke jedinice bile su prilično nepotpunjene pošto zaraćene strane nisu pripremile znatnije rezerve. Rat je zahtevao nepredviđeno velike materijalne rashode. Ispostavilo se da su mobilizacijske rezerve, kojima su zaraćene strane nameravale da vode ceo rat, bile veoma ograničene i istrošene već u prva tri-četiri meseca. Trebalo je brzo ne samo dopuniti ove rezerve već i obezbediti sve veće rashode za rat. Ali, industrija nije bila u stanju da proizvodi oružje i municiju u potrebnim količinama. U svim vojskama oštrosno se osećao nedostatak oružja i municije, naročito artiljerije. Vojske Antante su uz to osećale nedostatak i teške poljske artiljerije. Rat je zahtevao prevođenje celokupne ekonomike zaraćenih država na ratni kolosek.

Rešavanje svih ovih zadataka u uslovima nepostojanja jedinstva i koordinacije dejstava u taboru svake koalicije zahtevalo je da se bitno izmene planovi za dalje vodenje rata. Ovo je bilo posebno važno za nemacku koaliciju, za koju je dugotrajan rat značio neminovan poraz. Imajući u vidu ovu okolnost i činjenicu da su joj prvobitni stra-

tegijski planovi propali, nemačka komanda je odlučila da u 1915. godini na francuskom frontu pređe u odbranu i da sve svoje osnovne snage grupiše na ruskom frontu radi uništenja ruske vojske i izbacivanja Rusije iz rata.

Ovakva odluka je predstavljala priznanje da se težište borbenih dejstava u 1915. godini premešta sa zapadnoevropskog na istočnoevropsko vojište.

Strategijski plan nemačke i austrougarske vojske sastojao se u težnji da se nanošenjem jednovremenih udara sa severa i juga okruže i unište glavne ruske snage u Poljskoj.

Da bi stvorila potrebnu nadmoć u snagama, nemačka komanda je na Istok prebacila iz svoje rezerve, kao i sa francuskog fronta, oko 30 novih divizija i tako na ruskom frontu, zajedno sa austrougarskim snagama, prikupila ukupno 104 divizije. Prema nemačko-austrougarskim snagama na ovom frontu nalazile su se 103 ruske divizije, koje su bile veoma slabo popunjene ličnim sastavom.

Vladajući krugovi Engleske i Francuske odlučili su da osnovne napore u 1915. godini usredsrede na razvoj vojne industrije i svojih oružanih snaga. S tim u vezi u 1915. godini na francuskom frontu nisu predviđane krupne napadne operacije. Ujedno su ovi krugovi zahtevali od carske vlade da na ruskom frontu organizuje napadne operacije da bi se tu vezale glavne nemačke snage i time isključila svaka mogućnost nemačke ofanzive na anglo-francuskom frontu. Tako su anglo-francuski imperijalisti, koji su bili saveznici carske Rusije, stvarali na njen račun sebi predah u svrhu jačanja oružanih snaga i reorganizacije svoje ekonomike.

Izvršavajući zahteve anglo-francuskih vladajućih krugova, ruska Vrhovna komanda je u 1915. godini planirala nanošenje udara na istim strategijskim pravcima, kao i na početku rata — severozapadnom i jugozapadnom. Glavni udar ponovo je planiran protiv Nemačke, kroz istočnu Prusku. Analiza uslova situacije pokazuje da je i 1915. godine plan ruske Vrhovne komande bio nerealan. Njegovo sprovodenje nije bilo obezbeđeno odgovarajućim

snagama i sredstvima. Ruske jedinice, pred kojima su stajali krupni ofanzivni zadaci, nisu imale brojnu nadmoćnost nad neprijateljem, slabo su bile obezbeđene municijom i osećale su veliki nedostatak u naoružanju, čak i u puškama, a da se i ne govori o artiljeriji i mitraljezima. Sve je to moglo da se odrazi na rezultate planiranih napadnih operacija ruske vojske.

Borbena dejstva na istočnoevropskom vojištu. Godine 1915. ruski front je bio glavni front prvog svetskog rata; na njemu su se zbivali najvažniji događaji kampanje 1915. godine. Aktivna dejstva su se odvijala, pre svega, u istočnoj Pruskoj, gde je još od jeseni 1914. godine novoformirana 10. ruska armija preduzimala niz pokušaja da probije utvrđeni položaj nemačkih snaga na reci Angerap. Nedostatak artiljerije je omogućao 10. armiju da probije dobro utvrđeni položaj Nemaca.

U toj situaciji ruska komanda je počela da priprema novu operaciju, čiji je cilj bio uništenje nemačkih snaga u istočnoj Poljskoj. Radi toga su na liniji Lomža — Prasniš — Plock razvijene 1. i 12. armija. Prikupljanje i razvoj ovih armija odvijali su se sporo i gotovo bez ikakvih mera operativnog maskiranja. Nemci su otkrili pripreme ruskih snaga za ofanzivu i, da bi ih preduhitrili, početkom februara 1915. godine sami preduzeli napad, planirajući da unište pre svega 10. armiju.

Žestoki bojevi na tom pravcu trajali su do kraja februara. Vodeći zaštitničke bojeve, 10. armija je 26. februara odstupila na reku Bobr. Pokušaj Nemaca da na ovom delu fronta dalje razvijaju napad ostao je bez uspeha. Nastupajući na drugom pravcu, protiv 1. i 12. armije, Nemcima je prвobitno pošlo za rukom da zauzmu Prasniš. Ali su posle protivudara ruskih snaga bili prinuđeni da se povuku prema granici istočne Pruske. Krajem marta na ovom odseku fronta obe strane su prešle u odbranu.

Gotovo istovremeno sa napadom Nemaca u istočnoj Pruskoj jedinice Jugozapadnog fronta otpočele su borbena dejstva radi zauzimanja prevoja preko Karpat. U teškim planinskim uslovima, po surovoj zimi i rđavo snabdevene,

ruske snage su bile suočene sa izuzetnim teškoćama. Dugo-trajni i uporni bojevi nisu dali osetnije rezultate. Ruska Vrhovna komanda nije imala rezervi za jugozapadni front, jer je njena pažnja u to vreme bila potpuno usmerena na severozapadni front. Preduzeto pregrupisavanje jedinica desnog krila Jugozapadnog fronta u svrhu pojačanja nje-govog levog krila ne samo što nije doprinelo uspehu već je kasnije imalo i negativne posledice, jer je ozbiljno oslabilo desno krilo Fronta. U toku karpatske operacije ruske snage su u Pšemislju dovršile uništenje austrougarskih jedinica, okruženih još u vreme galicijske bitke, i zauzele ovu jaku austrijsku tvrđavu. 11. armija, koja je opsedala Pšemisl, pojačala je snage koje su nastupale preko Karpata. Ovo je pojačanje, ipak, bilo nedovoljno. Ruske jedinice na Karpatima i dalje su bile u teškom položaju. Nedostajale su rezerve i municija. Sem toga, Austrijanci i Nemci, veoma uznemireni opasnošću od prodora Rusa preko Karpata, naročito posle pada Pšemisla, brzo su na taj pravac prebacili krupne snage.

Uporni bojevi trajali su do sredine aprila, kada su ruske jedinice usled iscrpljenosti obustavile aktivna dejstva i prešle u odbaranu.

Proboj kod Gorlice. Operacije koje su u istočnoj Pruskoj i na Karpatima izvele obe strane od februara do aprila 1915. godine pokazale su da su pretrpeli neuspeh ne samo planovi ruske komande za prođor u Nemačku i Mađarsku već i da je austrijsko-nemački plan za obuhvat ruskih snaga bio nerealan.

Nemačka komanda se, međutim, nije odrekla svoje zamisli i ponovo je pokušala da ostvari ovaj cilj. Predviđeno je da se novi udar nanese između Karpata i reke Pilice radi izbjivanja u pozadinu ruskih snaga koje su dejstvovali na levoj obali Visle.

Kada se aprila 1915. godine i na istočnoevropskom vojištu obrazovao neprekidni front i kada više nije bilo otkrivenih bokova, bitno su se izmenili i uslovi za izvođenje napada. Austrijsko-nemačka vojska morala je novu operaciju da otpočne probojem ruskog fronta.

Za proboj je bio izabran deo fronta u rejonu Gorlice, širine 35 kilometara.

Neposredno za proboj privučeno je 11 divizija 11. nemacke i 4. austrijske armije, 624 topa i oko 100 minobacača. Napad austrijsko-nemačkih snaga trebalo je da počne posle tročasovne artiljerijske pripreme.

Odsek na kome su austrijsko-nemačke snage pripremale proboj branile su četiri ruske divizije, koje su imale svega 105 artiljerijskih oruđa. Odbrana ruskih jedinica na ovom odseku bila je slabo organizovana, jer su u toku cele zime i proleća Rusi više puta pokušavali da pređu u napad. Odbrana se sastojala iz tri odbrambene linije ukupne dužine 7 do 8 kilometara. Osnovu inžinjerijskog uređenja odbrambenih linija sačinjavali su streljački rovovi. Žičanih prepreka nije bilo dovoljno, nedostajala su ojačana skloništa, a saobraćajnice su bile slabo razvijene.

Napad austrougarskih i nemačkih snaga počeo je 2. maja posle snažne artiljerijske pripreme. Pešadija je nastupala u gustim streljačkim strojevima, iza kojih su se u kolonama kretale rezerve. Nastupanje je vršeno prebacivanjem pešadije od jednog do drugog zaklona sve do izlaska na jurišni položaj, odakle su streljački strojevi krenuli na juriš u stojećem stavu. Četne rezerve takođe su se razvijale u streljačke strojeve.

Bojevi su od prvog dana bili uporni. Ruske jedinice su često prelazile u protivnapad. Već drugog dana neprijatelj je bio prinuđen da u borbu uvede svoj drugi ešelon. Ipak, snage su bile nejednake i 6. maja austrijsko-nemačke jedinice su uspele da probiju front 3. ruske armije i da ovu primoraju na odstupanje.

Odstupanje 3. armije stvorilo je opasnost da neprijatelj izbjije na bok i u pozadinu ostalih snaga Jugozapadnog fronta, zbog čega su ove takođe otpočele povlačenje na istok. Do kraja juna ruska vojska je napustila svu Galiciju.

Posle toga nemačka komanda je pokušala da udarom iz istočne Pruske, uz sadejstvo snaga koje su nastupale u Galiciji, okruži ruske armije u Poljskoj.

Ruska komanda je shvatila zamisao neprijatelja i, pošto nije imala krupne rezerve da slomi obuhvatni manevr nemačkih snaga, donela odluku da svoje trupe izvuče iz Poljske.

Vodeći teške zaštitničke bojeve sa nadmoćnjim neprijateljskim snagama, ruska vojska je izišla ispod obuhvatnih udara austrijsko-nemačkih jedinica i krajem septembra odstupila na liniju: Riga — Zapadna Dvina — jezero Naroč — Baranoviči — reka Stir — Dubno — reka Stripa. Front se na ovoj liniji stabilizovao i obe strane su, usled velike iscrpljenosti, obustavile aktivna borbena dejstva i prešle u odbranu.

Ruske jedinice su u proleće i leto 1915. godine, kada su dejstvovale na širokom frontu i sa nedovoljno snagama, privremeno odustale od uređivanja neprekidnih linija rovova i odbranu organizovale u grupnom sistemu. Takav sistem odbrane omogućavao je da se izdvoje jače rezerve i da se u toku odbrambenih bojeva šire primeni manevr snagama i sredstvima.

Borbena dejstva na zapadnoevropskom vojištu. U prvoj polovini kampanje 1915. godine anglo-francuske snage nisu preduzimale napadne operacije strategijskih razmera, već su se ograničile na izvođenje pojedinačnih operacija uz učešće manjih snaga i sredstava.

I tek krajem septembra, kada su na istočnoevropskom vojištu obustavljena aktivna dejstva, saveznici su izveli napadnu operaciju u kojoj je učestvovalo 70 divizija sa oko 4.000 topova i preko 500 minobacača.

U operativno-strategijskom pogledu sve operacije anglofrancuskih snaga u 1915. godini ostale su bez rezultata. Ali su one od značajnog interesa sa gledišta razvoja ratne vještine, jer su u njima prvi put vršeni pokušaji da se reši problem probroja pozicijskog fronta i primenjena su nova borbena sredstva.

Kada je obrazovan neprekidni pozicijski front, pokazalo se da stari načini vođenja borbenih dejstava ne odgovaraju novim uslovima borbe i da je potrebna razrada novih načina dejstava. Već krajem 1914. godine postalo je

jasno da je bilo kakav napad na širokom frontu moguć tek pošto se izvrši proboj na nekom uskom odseku i ovaj kasnije proširi. Osnova svih operativnih planova, na primer, u francuskoj vojsci do septembra 1915. godine bila je, prema rečima Žofra, proboj fronta »na jednoj tački«.

Pošto predratna pravila nisu razmatrala pitanja proboja, u francuskoj vojsci je u januaru 1915. godine izdata specijalna instrukcija o dejstvima jedinica u proboru.

Osnovna ideja koja je prožimala instrukciju svodila se na neophodnost organizacije niza uzastopnih napada pešadije (zavisno od broja položaja u odbrani), s tim što je svakom od njih morala da prethodi artiljerijska priprema.

U proleće i leto 1915. godine francuske i engleske snage učinile su nekoliko pokušaja da probiju pozicijski front na uskom odseku. U svim slučajevima proboj je pripreman u zoni od 7 do 12 kilometara. Za proboj je grupisano 12 do 18 divizija i 400 do 600 artiljerijskih oruđa. Stvorena gustina artiljerije dostizala je 40 do 70 oruđa na kilometar fronta. Napadu pešadije prethodila je artiljerijska priprema, koja je trajala tri do šest dana. Pa ipak, probijanje pozicijskog fronta ni u jednom slučaju nije uspelo. Dugotrajna artiljerijska priprema na jednom uskom odseku fronta isključivala je svako iznenadenje. Neprijatelj, budući da nije bio prikovan na celom frontu, uspevao je od početka napada da na odsek proboja prebací svoje rezerve i znatno poveća gustinu snaga i sredstava. Usled sporog metodičkog napada od jedne do druge linije tempo manevrovanja braniočevih rezervi bio je veći od tempa napredovanja napadačkih jedinica. Zbog toga se nadmoćnost u snagama, koju je pred početak operacije stvorio napadač, brzo gubila i snage se izjednačavale. Artiljerija nije mogla uspešno da neutrališe vatrena sredstva branionaca. Zato je napad u gustim borbenim porecima i bez artiljerijske podrške neizbežno bio propraćen velikim gubicima i brzo gubio snagu. U većini slučajeva dubina dnevног napredovanja napadača nije prelazila 5 do 6 kilometara.

Gorko iskustvo izvedenih operacija prinudilo je francusku komandu da nastavi sa traženjem novih načina

dejstava jedinica u proboju. Postalo je očigledno da ideja metodičkog progrizanja odbrane na uskom odseku fronta nema perspektive.

U novim instrukcijama izdatim u francuskoj vojsci u drugoj polovini 1915. godine, sprovodila se ideja o organizaciji proboja na što širem frontu (sa proračunom 1,5 km na diviziju) i obezbeđenja neprekidnog prodiranja pešadije do potpunog savlađivanja celokupne neprijateljske odbrane. Neprekidnost napada je pri tome trebalo obezbediti uglavnom dubokim ešeloniranjem borbenih poredaka u vidu nekoliko streljačkih strojeva koji su sledili jedan za drugim u talasima. Sva sredstva podrške i rezerve pokretom su pratila streljačke strojeve, radi njihovog neprestanog popunjavanja ili smene, a takođe i radi razvoja eventualnog uspeha.

Septembra 1915. godine francuska komanda je ponovo pokušala da probije pozicijsku odbranu nemačke vojske, pripremajući nove metode izvođenja napada.

Proboj je pripreman na dva odseka, međusobno udaljena više od 160 kilometara. Istočno od Remsa, na odseku širine 35 km, udar su nanosile dve francuske armije, koje su u svom sastavu imale 30 pešadijskih i 7 konjičkih divizija i preko 2.300 topova i minobacača. U rejoni Arasa za proboj na odseku širine 22 km privučene su 22 pešadijske i 6 konjičkih divizija i oko 2.150 topova i minobacača.

Pešadijska divizija prvog ešelona napadala je u zoni širokoj 1 — 1,5 km. Gustina artiljerije dostizala je 80 do 90 topova i minobacača na kilometar fronta. U operaciji je učestvovalo više od 200 aviona, namenjenih za izviđanje i korekturu vatre. Francuzi su obezbedili četvorostruku i petostruku nadmoćnost nad Nemcima.

Treba napomenuti da je u jesen 1915. godine u nemačkoj odbrani došlo do promena. Povećanje gustine napadačevih sredstava za neutralisanje izazvalo je i povećanje dubine odbrane. Obrana se sada sastojala iz dva položaja, od kojih je svaki imao po nekoliko linija rovova, međusobno udaljenih od 100 do 150 metara. Odstojanje između položaja iznosilo je 3 do 4 kilometra. Ispred svakog

položaja postavljane su prepreke. U vezi sa sve širim korišćenjem avijacije za izviđanje i korekturu vatre odbrambeni položaji su brižljivo maskirani.

Napad francuske vojske počeo je 25. septembra posle trodnevne artiljerijske pripreme. U toku prva dva dana Francuzi su probili prvi odbrambeni položaj Nemaca, prodrevši 2 do 4 kilometra. Na ovoj liniji francuske snage su neočekivano naišle da drugi položaj, koji nije bio neutralisan artiljerijskom vatrom, i ponovo su pristupile pripremi napada. Napad preduzet posle deset dana bio je bezuspešan. Pošto su izgubili preko 150.000 ljudi, Francuzi su bili pri nuđeni da prekinu operaciju.

Nepravilnost metoda proboja bila je osnovni uzrok neuspela i ove operacije. Dugotrajna artiljerijska priprema na dva izolovana odseka isključila je mogućnost postizanja iznenađenja. Već drugog dana Nemci su počeli da dovode svoje rezerve na odsek proboja. U toku operacije nemačka komanda je uvela u borbu preko 20 novih divizija. Brojna nadmoćnost koju su Francuzi imali na početku operacije postepeno je izgubljena.

Nepravilno je bilo i nastojanje da se neprekidnost napada obezbedi jedino ešeloniranjem borbenih poredaka pešadije, a ne i organizacijom tesnog sadejstva pešadije sa artiljerijom i organizacijom neprekidne artiljerijske podrške napada pešadije. I sama artiljerijska priprema napada imala je slab efekat, jer se neprijateljska odbrana rđavo izviđala i proučavala.

Napad gustim streljačkim strojevima, ešeloniranim po dubini, otežavao je upotrebu i nekih vatreñih pešadijskih sredstava, na primer, mitraljeza i minobacača koji su se nalazili iza pešadije. Vatreñog udara praktično nije ni bilo, jer se računalo na neposredni udar živom silom.

Nemogućnost da se probije pozicijski front, što je došlo do izražaja u nizu operacija 1915. godine, bila je jedan od uzroka koji su uslovili pronalaženje ne samo novih postupaka nego i novih sredstava vođenja oružane borbe. Jedno od takvih novih sredstava bili su bojni otrovi.

PERIT

Nemci su prvi primenili bojne otrove (hlor) prilikom nanošenja protivudara kod Ipra 22. aprila 1915. godine. Kršeći sve međunarodne ugovore i konvencije, nemačka komanda je pustila otrovne gasove iz specijalnih boca, upotreblivši u te svrhe hlor. Na delu fronta širine 6 kilometara postavljeno je 6.000 boca sa 180 tona hlora. Bojni otrovi su primenjivani jednostavnim puštanjem gasova, pri čemu je iskorišćen povoljan pravac vetra. Napad Nemaca sa puštanjem otrovnih talasa učinio je izvestan utisak u moralnom pogledu, ali, sem toga, nije postigao krupnije rezultate. Bilo je zatrovano 15.000 ljudi, od kojih je 5.000 umrlo. Posle ove operacije bojne otrove počele su da upotrebljavaju obe zaraćene strane.

Borbenim dejstvima u rejonu Remsa i Arasa završene su kopnene operacije na zapadnoevropskom vojištu u kampanji 1915. godine.

Krupnih pomorskih bitaka u 1915. godini nije bilo. Borbena dejstva na moru u ovoj kampanji odlikovala su se, pre svega, time što su obe strane široko primenjivale podmornice protiv ratnih i trgovačkih brodova.

Najznačajniji događaj u borbenim dejstvima na moru bila je dardanelска desantna operacija anglo-francuske flote, čiji je krajnji rezultat takođe bio ništavan.

Rezultati kampanje i osobenosti ratne veštine. Osnovni rezultat kampanje 1915. godine, u toku koje su se odlučujući događaji razvijali na istočnoevropskom vojištu, bio je krah nemačkog plana da izbaci Rusiju iz rata. Krajem 1915. godine Nemačka je, kao i ranije, bila prinuđena da vodi rat na dva fronta.

Nemačka je 1915. godine, žrtvujući gotovo milion ljudi, zauzela prostranu teritoriju, tako da su se njene snage nalazile na tuđim teritorijama. Pa ipak, u uslovima vođenja dugotrajnog rata na dva fronta protiv moćnije koalicije, kampanja 1915. godine za Nemačku je bila nova etapa njenog neizbežnog poraza.

U 1915. godini, kao i u prethodnoj kampanji, političke protivrečnosti između pojedinih učesnika koalicije nisu dopustile da se postigne usaglašavanje njihovih strategij-

skih dejstava. Zbog toga, na primer, Antanta nije mogla potpuno da iskoristi svoje potencijalne mogućnosti i da preotme inicijativu od Nemačke.

Kampanja 1915. godine definitivno je sahranila staru strategijsku koncepciju o mogućnosti da se rat dobije uništenjem neprijateljske vojske u jednoj glavnoj bici. Iskustvo ruske vojske u ovoj kompaniji je pokazalo da se sve snage ne mogu uništiti u jednoj bici i da se potpuni poraz neprijatelja ne može postići samo uništenjem njegove vojske. Dostignuti stepen razvitka proizvodnih snaga do puštao je da se relativno brzo obnovi snaga na bojištu razbijene vojske.

Kampanja 1915. godine je potvrdila da se pobeda u savremenom ratu ne postiže samo porazom neprijatelja na bojištu, već i podrivanjem njegove ekonomike, narušavanjem veze vojske sa pozadinom. U tom smislu rat je nametao potrebu za razradom i primenom takve strategije koja bi mogla da proširi uticaj rata ne samo na operativne vojske nego i na njihovu duboku pozadinu. Kampanja 1915. godine pružala je prvo iskustvo u nanošenju udara po dubokoj pozadini bombardovanjem iz aviona i vazdušnih lada.

U strategijskom pogledu kampanja 1915. godine karakteristična je po širokoj primeni takvog vida borbenih dejstava, kao što je strategijska odbrana.

Jedan od najkarakterističnijih oblika operacije u kampanji 1915. godine postao je probaj pozicijskog fronta. Na francuskom frontu probaj je bio organizovan sa znatno povećanom gustinom snaga i sredstava. Tako, na primer, u ofanzivi Francuza u Šampanji i Artua gustina je dostizala 80-90 topova i minobacača na kilometar fronta i do jedne pešadijske divizije na 1,5 km. fronta. Ali, bez obzira na veliku nadmoćnost u snagama i sredstvima koju su stvorile na početku operacije anglo-francuske snage ni u jednom slučaju nisu mogle da probiju pozicijsku odbranu nemačke vojske. Uzrok ovome treba tražiti u slabosti prijenjenog načina metodičkog nagrizanja neprijateljske odbrane. Probaj se vršio posle dugotrajne artiljerijske

pripreme na jednom uskom delu fronta i uz pasivna odbrambena dejstva na ostalim delovima. Zbog toga je u napadu iznenađenje bilo isključeno, a Nemci su uvek bili u nemogućnosti da na ugroženu tačku prebacе znatne rezerve i samim tim svedu na nulu mogućnost u snagama i sredstvima koje su Englezi i Francuzi stvorili pre početka operacije.

Na ruskom frontu operativna gustina bila je manja. Pripremajući napad u rejonu Gorlice, Nemci su obezbedili gustinu artiljerije do 20 oruđa na kilometar fronta, dok je jedna pešadijska divizija napadala u zoni širine 3,5 do 4 km. Nemci su u ovoj operaciji postigli uspeh zahvaljujući uglavnom slabostima ruske odbrane u pogledu fortifikacije, vatre i, naročito, artiljerije.

U traganju za sredstvima i načinima probaja pozicijskog fronta zaraćene strane su prešle na nove borbene poretke — talase. To nije bio napredak, već kriza taktike. Napad u talasima učinio je borbeni poredak krutim i skoro sasvim isključivao manevar i vatru pešadije. Međutim, vatrena moć pešadije je porasla (pojava rucnih bombi, tromblona, merzera, minobacača i brojno povećavanje mitraljeza).

Nova taktika je iziskivala najtešnje sadejstvo svih snaga i sredstava u borbi, naročito pešadije i artiljerije. Rešavanje ovog problema je, međutim, sputavalo to što je artiljerija zaostajala za zahtevima rata.

Započeta traganja za sredstvima koja bi bila u stanju da neutrališu odbranu i obezbede njeno savlađivanje dovele su u toku druge kampanje rata do primene novog borbenog sredstva — bojnih otrova i, u vezi s tim, do pojave protivhemijske zaštite. Pojavljuju se dimne kutije, kao sredstvo maskiranja.

U toku kampanje 1915. godine naglo je porasla upotreba avijacije za izviđanje (naročito aerofotosnimanje) i korekturu artiljerijske vatre. To je povećalo potrebu za sredstvima borbe sa avijacijom i dovelo do pojave protivavionske artiljerije i neophodnosti organizacije protivvazdušne odbrane.

Razvoj sredstava i načina probaja pozicijskog fronta zakonomerno je uticao i na razvijanje odbrane. U odgovor na povećanje moći sredstava za neutralisanje bila je povećana dubina odbrane, usavršena su sredstva i načini inžinjerijskog utvrđivanja zemljišta. U poljskoj fortifikaciji prvi put se primenjuje brzovezujući cement.

6. Kampanja 1916. godine

Snage i planovi zaraćenih strana. Mada je u prethodne dve etape inicijativu imala Nemačka, opšta strategijska situacija na početku 1916. godine počela je postepeno da se preokreće u korist Antante, čija se vojnotehnička moć neprekidno povećavala. Antanta je 1916. godine uspela ne samo da izjednači snage već i da obezbedi brojnu nadmoćnost od 75 do 80 divizija. Zaostajanje vojnih snaga Antante u oblasti artiljerijskog naoružanja bilo je u znatnoj meri likvidirano. Oružane snage Engleske i Francuske 1916. godine raspolagale su sa dovoljno teške artiljerije, imale su zнатне rezerve municije i obezbedile njenu masovnu proizvodnju.

Najveću brojnu nadmoćnost Antanta je ostvarila na zapadnoevropskom vojištu, gde su anglo-francuske snage početkom 1916. godine imale 154 divizije. Nemačka je ovde raspolagala sa samo 119 divizija. Protiv 108 austrijsko-nemačkih divizija, razvijenih na istočnom frontu, ruska komanda je već početkom 1916. godine uspela da grupiše 130 svojih divizija.

Kvantitativno i kvalitativno jačanje snaga Antante pogoršalo je opštu strategijsku situaciju Nemačke i prinudilo njenovo vojno rukovodstvo da potraži nove načine kako bi zadržalo inicijativu. Iskustvo kampanje 1915. godine je ukazivalo da produžavanje ofanzivnih dejstava u dubinu Rusije ne samo što ne obećava uspeh već i preti opasnošću vođenja borbe na dva fronta. Daljim nastupanjem na istok Nemačka bi neizbežno izgubila postojeće prednosti koje joj je pružala visokorazvijena železnička mreža, a njene mogućnosti za manevr znatno bi bile

ograničene. Zato je doneta odluka da se na istočnom frontu pređe u odbranu, a protiv Francuske preduzme nova ofanziva.

Kao objekat napada na Zapadu izabran je Verden, koji je bio oslonac desnog francuskog krila. Nemačka komanda je računala da će napadom na Verden ovde privući sve francuske rezerve i, koristeći svoju nadmoćnost u artiljeriji, uništiti ih i time znatno oslabiti francusku vojsku. Nemački plan je bio nerealan, jer je prenebrezgavao činjenicu da će napadačeve snage biti, takođe, znatno oslabljene.

Da bi doneli plan dejstva Antante, decembra 1915. godine u Šantiju je sazvana prva od početka rata vojna konferencija predstavnika Antante. Na konferenciji je potvrđena neophodnost koordiniranja dejstava savezničkih snaga na svim glavnim frontovima. Zato je bilo odlučeno da se na francuskom i ruskom frontu jednovremeno preduzmu ofanzivne operacije koje bi Antanti omogućile ne samo da uzme strategijsku inicijativu u svoje ruke već i da nemačkoj koaliciji nanese odlučujući poraz. Pa ipak, planiranje operacija u praksi nije obezbedilo koordinirane napore zemalja Antante.

Anglo-francuska komanda je predviđala da osnovnu napadnu operaciju izvede na Somi sa ciljem uništenja nemačke grupacije u rejonu Bapom — Kambre — Peron, koja je ugrožavala Pariz. Operacija je planirana u zoni širine svega 60 do 70 kilometara i već zbog takvog svog zamaha nije mogla da obezbedi postizanje strategijskog rezultata. Ruska vojska je imala zadatak da pređe u ofanzivu na celom frontu od Baltičkog mora do rumunske granice, nanoseći glavni udar opštim pravcем na Vilno, to jest ne Austro-Ugarskoj, već Nemačkoj.

Prema tome, planirani obim operacija za 1916. godinu potvrdio je da su saveznici nastavlјali raniju politiku vodenja rata na račun Rusije. Sasvim je očigledno da se takvim određivanjem razmera i ciljeva ratnih dejstava u 1916. godini nije moglo računati na tesno strategijsko sadejstvo svih frontova Antante.

Borbeni dejstva na zapadnoevropskom vojištu. Verdenska napadna operacija (šema 22). Verdenski utvrđeni rejon sastojao se iz četiri odbrambena položaja opšte dubine 8 do 10 kilometara. Svaki položaj imao je tri linije odbrambenih objekata: prednju, liniju podrške (na 150 do 200 m od prednje) i liniju artiljerijskih položaja (na 1.000 do 1.800 m od prednje). Sve su linije bile povezane saobraćajnicama i zaštićene žičanim preprekama.

Za napad na Verden nemačka komanda je u zoni širine 40 kilometara razvila 5. armiju, jačine 12 divizija i 1.377 topova i minobacača. Napad je trebalo da podržava 189 aviona. Proboj na frontu od 15 kilometara pripremala su snage 6 nemačkih divizija, podržanih vatrom 946 artiljerijskih oruđa. Predviđeno je da se glavni udar nanese na odseku od 2,5 km. Na tom pravcu gustina artiljerije je dostizala 110 oruđa na kilometar fronta.

Osnovna ideja nemačkog napada bila je u nastojanju da se obezbedi mogućnost uzastopnog zauzimanja svake odbrambene francuske linije, s tim da se prethodno obavezno neutrališe artiljerijskom vatrom. Organizujući napad, Nemci su računali pre svega na artiljeriju, koja je imala zadatak da svojom vatrom postupno neutrališe odbrambene linije i obezbedi pešadiji da ih zauzme.

Borbeni poredak napadačevih jedinica sastojao se iz niza talasa, od kojih je svaki imao po dva do tri četna streljačka stroja. Front bataljona iznosio je 400 do 500, a dubina njegovog borbenog poretku 350 do 400 metara. U svakom bataljonu obrazovane su jurišne grupe, koje su morale da nastupaju ispred prvog talasa sa zadatkom da raščišćavaju neprijateljske prepreke.

U zoni predstojećeg nemačkog napada Francuzi su imali sedam divizija, 632 artiljerijska oruđa i nekoliko desetina aviona.

Nemački napad kod Verdena otpočeo je 21. februara posle devetočasovne artiljerijske pripreme. Prvog dana Nemci su ovladali prvim položajem i uklinili se u odrbanu 2 km. Oni nisu postigli iznenadenje. Napad je na ovoj dubini, prema planu, obustavljen radi izviđanja i ostva-

renja nove artiljerijske pripreme. Za to vreme Francuzi su privukli iz dubine deo svojih rezervi i sredili svoje jedinice, kao i odbrambene objekte, porušene u toku artiljerijske pripreme.

Jednovremeno sa početkom borbenih dejstava kopnenih snaga otpočela su i dejstva avijacije. Pri tome su zaraćene strane kod Verdена prvi put praktično rešavale složen zadatak — zadobijanje prevlasti u vazduhu. Prevlast u vazduhu na početku operacije bila je na strani nemačke vojske, koja je imala više aviona. Francuzi su, međutim, u toku operacije ~~bojno~~ povećali svoju lovačku avijaciju i, pripremajući ofanzivnu taktiku, izbor ili prevlast u vazduhu.

Vazdušne borbe vođene su, po pravilu, pojedinačnim avionima, iako je lovačka avijacija pri patroliranju dejstvovala grupama. Bombarderska avijacija obe strane dejstvovala je u grupama od po 15 do 28 aviona. Osnovni objekti dejstva bombarderske avijacije bile su rezerve koje su se kretale ka bojištu. Pri tome je bombarderska avijacija svoje zadatke često izvršavala noću, usled opasnosti od napada neprijateljskih lovaca.

Slabost dejstava avijacije i jedne i druge strane bila je u tome što avioni nisu mogli da ukažu ozbiljniju podršku kopnenim snagama neposredno na bojištu i samim tim doprinesu brzom slamanju odbrane.

Za prvih pet dana napada nemačke snage su prodrle svega 5-6 km i nisu mogle potpuno da probiju odbranu francuske vojske. Napadajući na uskom odseku, Nemci nisu uspeli da onemoguće manevar Francuza, koji su svoje rezerve pomoći auto-transporta przo prebacili sa pasivnih delova fronta u rejon Verdena.

Krajem marta odnos snaga se izmenio u korist Francuza. Verdenska operacija poprimila je karakter iznuravajuće borbe. To je bio svojevrsni »mlin« u kome je artiljerija samlele rezerve obeju strana. U borbu je postupno uvučeno 70 francuskih i 46 nemačkih divizija. U septembru zbog nastupanja ruske vojske na jugozapadnom frontu i

anglo-francuskih snaga na reci Somi Nemci su kod Verdena postepeno obustavili napade.

Od oktobra do decembra Francuzi su preduzeli niz protivnapada i na najvažnijim tačkama odbacili Nemce na polazne položaje.

Sa gledišta ratne veštine neuspeh nemačkog napada objašnjava se uglavnom primenom pogrešnih načina organizacije i izvođenja operacije. Težnja da se odbrana probije na jednom uskom i izolovanom odseku dovela je do toga da protivnik na ostalim delovima fronta nije bio vezan, pa je mogao slobodno da manevruje svojim rezervama. Uz to, metodični dugotrajni napadi u jednom istom rejonu isključivali su svako iznenađenje.

Napadna operacija anglo-francuskih snaga na reci Somi (šema 23). Anglo-francuska komanda je ofanzivu na Somi smatrala osnovnom operacijom kampanje 1916. godine. Operacija je pripremana šest meseci. Za proboj nemačke odbrane u zoni širine 35 kilometara privučene su 4. engleska i 6. francuska armija. Za razvoj uspeha određena je 10. francuska armija. Docije je front borbenih dejstava proširen i od septembra u operaciji je učestvovala i 5. engleska armija.

Nemci su u zoni predstojećeg savezničkog napada organizovali odbranu pune dve godine i ona se sastojala iz tri položaja. Prvi položaj je imao tri linije tranšeja. Drugi položaj je imao jednu do dve tranšeje i nalazio se na tri do četiri kilometra od prvog. Na isto takvom odstojanju od drugog bio je organizovan treći položaj, ali ne u potpunosti, već samo na pojedinim odsecima. Ispred prednjeg kraja bilo je nekoliko redova žičanih prepreka. Zavisno od zemljišta, nemačke divizije su branile pojaseve širine od 4 do 8 km.

Pripremajući se za napad, francuska komanda je izdala novu instrukciju za dejstva jedinica u proboju. Osnovna ideja instrukcije bila je u tome da »artiljerija ruši, a pešadija zauzima«. Predviđeno je da se napad jedinica razvija postupno od jedne linije do druge, uz neprekidnu podršku artiljerije. Jurišu na svaki odbrambeni položaj

morala je da prethodi artiljerijska priprema. Instrukcija je zahtevala da se napad izvodi uz podršku vatrenog vala, što je predstavljalo novu pojavu u upotrebi artiljerije.

U pripremnoj fazi operacije Englezi i Francuzi su obezbedili ogromna materijalno-tehnička sredstva. Samo u zoni 6. francuske armije, širina 16 kilometara, bilo je grupisano 354 topa i 1.100 tranšejnih merzera, čime je stvorena prosečna gustina od preko 120 topova i merzera na kilometar fronta. Bile su stvorene velike rezerve municije. Tako, na primer, samo u pomenutoj 6. francuskoj armiji za operaciju je bilo pripremljeno toliko municije, koliko su 1914. godine iznosile rezerve čitave francuske vojske za ceo rat.

Na početku operacije anglo-francuske snage su u naoružanje do bile puškomitralice i ručne bombe, a u francuske pešadijske pukove prvi put su uvedeni novi topovi 37 mm (po četiri oruđa u puku).

Zahvaljujući ostvarenom grupisanju snaga i sredstava Anglo-Francuzi su obezbedili trostruku nadmoćnost u živoj sili, četvorostruku i petostruku u artiljeriji. Prevlast u vazduhu početkom operacije bila je, takođe, na strani saveznika.

Velika pažnja posvećena je planiranju operacije i pripremanju jedinica. Planom su predviđene linije do kojih su bili dužni svakog dana da izbjiju ne samo korpsi već i divizije i pukovi. U pripremi ove operacije Englezi i Francuzi su, koristeći se iskustvom ruske vojske, formirali artiljerijsku grupu RVK, u čiji su sastav bila uključena oruđa velike moći. Ova artiljerijska grupa bila je potčinjena neposredno Vrhovnoj komandi, prema čijem se nahođenju i prebacivala na važnije delove fronta.

Operativno postrojavanje engleske i francuske armije i borbeni poreci njihovih korpusa bili su u dva ešelona. Borbeni poreci divizija, pukova i bataljona bili su isti kao i kod Nemaca pod Verdenom, to jest sastojali su se iz mnogobrojnih gustih streljačkih strojeva, talasa i naleta.

Napad anglo-francuskih snaga počeo je 1. jula posle sedmodnevne artiljerijske pripreme, u kojoj je vatreno naprezanje dostizalo do 35.000 zrna dnevno. Odmah posle artiljerijske pripreme 6. francuskih i 4. engleska armija napale su nemačke položaje na obe obale Some. Otpočeli su uporni i žestoki bojevi ne samo na zemlji već i u vazduhu, gde je saveznička avijacija izvojevala prevlast.

Francuske divizije su nastupale pod zaštitom vatrene vala i bile podržane dejstvima avijacije, koja je mitraljeskom vatrom obasipala nemačke rovove. Prvih dana napad saveznika se razvijao metodično, shodno planu. Ali je metodičnost, dovedena do apsurda, prouzrokovala veoma spor tempo napada i bila jedan od uzroka neuspeha cele operacije.

Za prva dva meseca neprekidnih bojeva saveznici su prodrili u dubinu Nemačke odbrane najviše 8—10 km.

Pošto su Englezi i Francuzi napadali samo na odseku širine 35 kilometara, a na ostalom frontu se branili, Nemci su sa nenapadnutih delova fronta svoje rezerve prebacivali na pravce savezničkog nastupanja, tako da se nadmoćnost anglo-francuskih snaga brzo smanjivala. Operacija je dugo trajala.

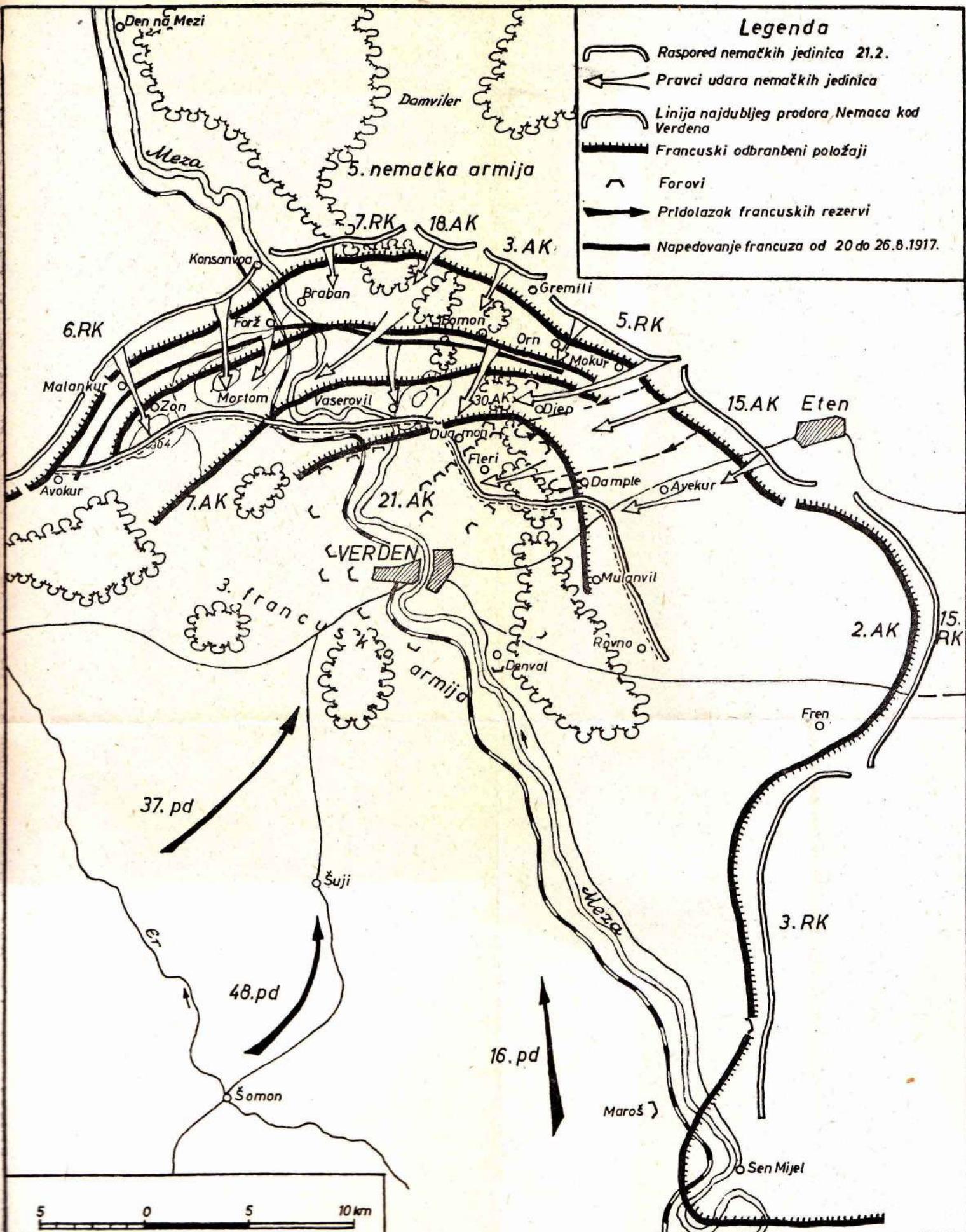
Već septembra Englezi i Francuzi nisu postavljeni kao cilj proboj krupnim snagama i izbijanje u slobodan manevarski prostor — nastojali da postepeno potiskuju Nemce sa njihovih utvrđenih položaja. Metodičkim progrižanjem neprijateljske odbrane, saveznici su u prvoj polovini septembra napredovali još dva do četiri kilometra.

Tenkovi su prvi put upotrebљeni 15. septembra u zoni engleskih jedinica. Englezi su imali ukupno 49 tenkova, ali su u napadu učestvovala samo 32, jer je 17 tenkova ispalo iz stroja još u početku napada.

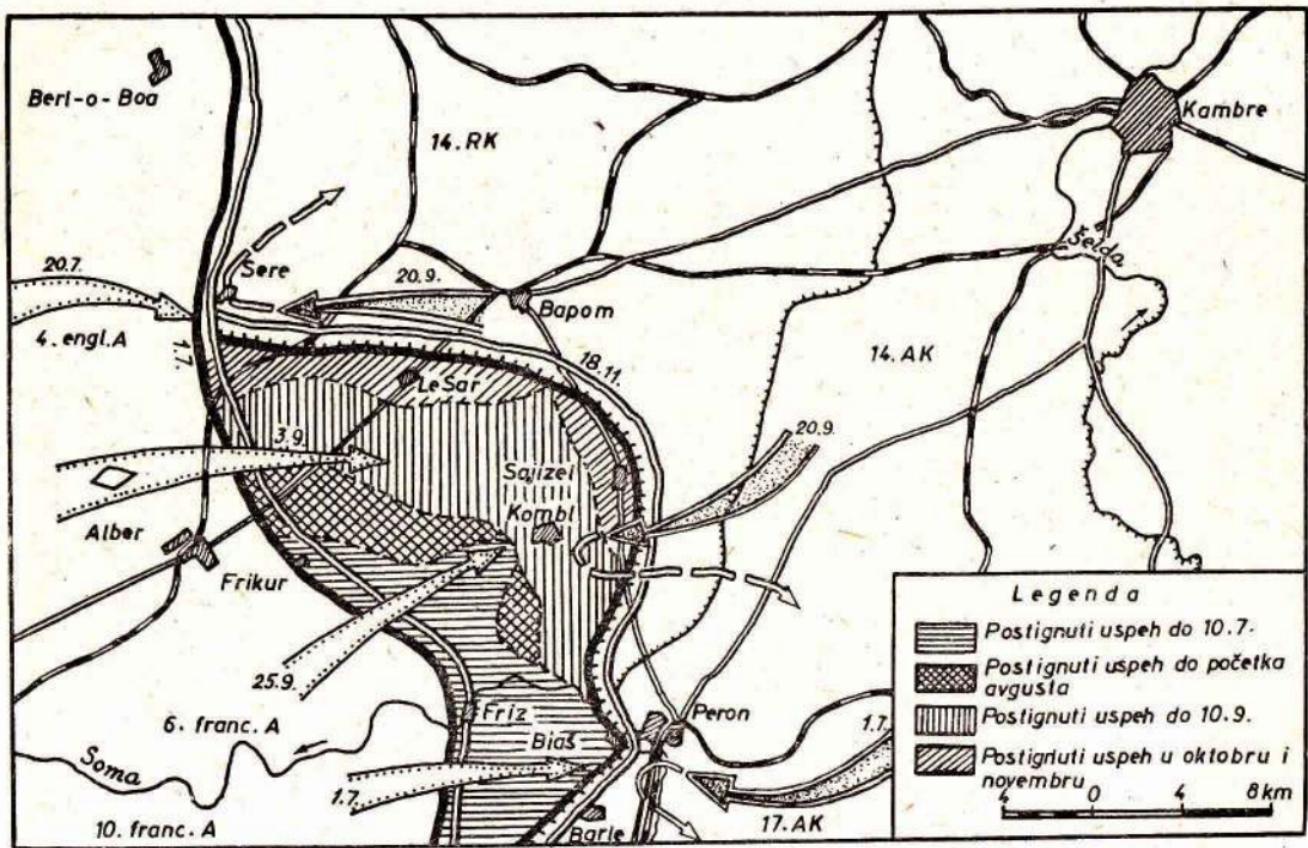
Upotreba malog broja tenkova (sl. 15), tehnički još neusavršenih (težina 28 tona, brzina 4,4 km na čas, naoružanje — 4 mitraljeza i 2 topa 47 mm, posada 8 ljudi) samo u izvesnom stepenu je uticalo na moral nemačkih

Legenda

- Raspored nemačkih jedinica 21.2.
- ← Pravci udara nemačkih jedinica
- Linija najdubljeg prodora Nemaca kod Verdene
- Francuski odbranbeni položaji
- Forovi
- Pridolazak francuskih rezervi
- Napedovanje francuza od 20 do 26.8.1917.

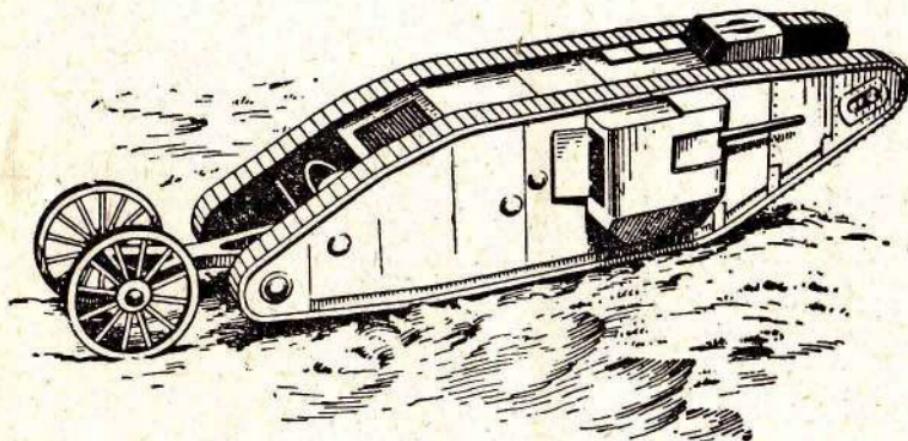
Sema 22. Verdenska operacija

Šema 23. Operacija na Somi

snaga i obezbedila postizanje lokalnih taktičkih uspeha. Do opšte prekretnice u toku operacije nije došlo. Upotrebivši tenkove u borbi septembra 1916. godine, Englezi su ponovili grešku Nemaca, koji su aprila 1915. godine primenili bojne otrove. Obe strane su za postizanje ograničenih faktičkih uspeha, platili gubitkom iznenadenja u primeni novog borbenog sredstva.

Bitka na Somi trajala je do novembra. Pretrpevši ogromne gubitke, snage oba protivnika bile su krajnje iscrpljene. U operaciju je postupno bilo uvučeno 86 savezničkih i 67 nemačkih divizija (na početku operacije u borbenim dejstvima je na obe strane učestvovalo oko 80 divizija). Pa ipak, bez obzira na ogromne snage, angažovane u operaciji, i ogromne gubitke, koji su u novembru premašili 1,300.000 ljudi na obe strane, saveznicima nije pošlo

Sl. 15. Prvi probni engleski tenk iz 1916. godine

za rukom da u toku operacije probiju nemački front. Među vojničkim masama obe strane došlo je do velikog uzne-mirenja, koje se vremenom pretvaralo u otvorenu neposlušnost. Tako, na primer, jedan francuski puk je samovoљno napustio rovove i otišao u pozadinu. Novembra je operacija bila obustavljena.

Prema tome operacija na Somi trajala je gotovo pet meseci. Za to vreme saveznici su prodrli u dubinu neprijateljske odbrane 10 do 15 km, ali nisu uspeli da probiju nemački front. Pri tome treba imati u vidu da je izvanredan uspeh ofanzive ruskog Jugozapadnog fronta pružio odsudnu pomoć anglo-francuskim snagama, jer su Nemci bili prinuđeni da na Istok prebace znatan broj svojih rezervi, delimično i sa zapadnoevropskog vojišta.

Osnovni uzrok neuspeha ove operacije leži u tome što je anglo-francuska komanda, kao i nemačka kod Verdena, nastojala da probije utvrđeni neprijateljski položaj na uskim, izolovanim odsecima, uz pasivnu odbranu na ostalim delovima fronta. U tim uslovima neprijatelj, koji nije bio prikovan na celom ili bar na širokom frontu, mogao je slobodno da manevruje svojim rezervama. Pošto je tempo napada pri metodičkom progrizanju utvrđenog položaja bio slabiji od tempa dovođenja rezervi, branilac je na vreme uspevao da privuče svoje rezerve u rejon borbenih dejstava, zatvori brešu i organizuje novi otpor u dubini odbrane.

Metodičnost u organizaciji proboga, koja je bila izražena i u drugim operacijama, naročito je došla do izražaja u napadu anglo-francuskih snaga na Somi, sa svim negativnim posledicama koje iz toga proizilaze. U tome pogledu poučna je sledeća epizoda. Prvog dana napada francuske snage su imale mogućnost da zauzmu Biaš i Barle, važne objekte u odbrani Nemaca, koje su ovi na brzinu napustili. Komandant jednog francuskog korpusa, koji je napadao na tom pravcu, nije zauzeo pomenute objekte, jer to nije bilo predviđeno planom za prvi dan operacije. Nemci su, pak, ponovo zaposeli Barle i Biaš. Docnije Francuzi nisu mogli da osvoje Barle.

Na taj način, metodičnost u savladavanju pozicijske odbrane nije imala opravdanja ni kod Nemaca, ni kod Engleza i Francuza. Operacije na francuskom frontu su pokazale da nijedan od protivnika nije mogao da iskoristi velike izvore materijalnih sredstava. Tenkovi, tehnički neusavršeni i bačeni u borbu u malom broju, nisu dali očekij-

vani efekat. Iznenađenje pri upotrebi novog borbenog sredstva nije bilo postignuto.

Borbena dejstva na istočnoevropskom vojištu. Prema planu ofanzive ruske vojske za 1916. godinu glavni udar je trebalo da nanese Zapadni front opštim pravcem na Vilno. Nanošenjem pomoćnih udara u svojim zonama Jugozapadni i Severni front imali su zadatak da obezbede napad Zapadnog fronta.

Početak napada na svim pravcima bio je predviđen za 15. juli. Ali težak položaj Italijana, koji su u to vreme bili podvrgnuti udaru Austrijanaca, i uporne molbe francuske komande da se olakša položaj njenih snaga kod Verdona, primorili su rusku komandu da izmeni vreme početka operacije. Napad Jugozapadnog fronta bio je pomeren za 4. juli, a Zapadnog — za 11. juli. Prema tome, ruska vojska je ponovo morala da spasava saveznike.

Napadna operacija Jugozapadnog fronta. Pošto planirana napadna operacija Zapadnog fronta u stvari nije ni izvedena, odlučujući događaj na istočnoevropskom vojištu u celoj kampanji 1916. godine bio je napad Jugozapadnog fronta (šema 24).

U sastavu fronta bilo je ukupno 30 pešadijskih i 10 konjičkih divizija (510.000 ljudi i 1.770 artiljerijskih oruđa). Front je imao oko 100 aviona. Austrougarska grupacija prema ovom frontu imala je 36 pešadijskih i 12 konjičkih divizija (486.000 ljudi i 1.301 artiljerijskih oruđa).

Austrougarska komanda u kampanji 1916. godine je odlučila da na ruskom frontu pređe u odbranu, da bi nela udar italijanskoj vojsci, čija je borbena sposobnost bila niska. Polazeći od toga, Austrijanci su na ruskom frontu naročitu pažnju posvećivali izradi i usavršavanju odbrambenih objekata. Organizovana su dva do tri odbrambena položaja ukupne dubine preko deset kilometara. Najjači je bio prvi položaj, koji se sastojao iz dve do tri linije odbrambenih objekata (rovovi, tranšeje, bunker i veliki broj skloništa). Ispred prvog položaja bile su postavljene žičane prepreke u 15 redova. U poslednja dva reda prepreka bila je uključena električna struja.

Na udaljenosti pet do deset kilometara od prvog pojasa bio je organizovan pozadinski odbrambeni pojas, koji je predstavljao isprekidanu liniju rovova, zaštićenih žičanim preprekama. Austrougarska komanda je svoje položaje smatrala nepristupačnim, uverena da ih ruske snage ne mogu ni u kakvim uslovima probiti.

Jugozapadni front je dobio od Vrhovne komande zadatak da u celoj svojoj zoni veže neprijateljske snage, a proboj izvrši samo na uskom odseku fronta kod Lucka.

U planiranju i pripremi operacije komanda Jugozapadnog fronta veliku pažnju je posvetila pitanju postizanja iznenađenja. Iskustvo organizacije proboga pozicijskog fronta na zapadnoevropskom vojištu je pokazalo da je gotovo nemoguće sačuvati u tajnosti pripreme za proboj, ako se predviđa samo na jednom odseku. Zato je komandante fronta general A. A. Brusilov odlučio da austrougarski front probije jednovremeno na nekoliko mesta. Time se postizalo iznenađenje u napadu i, što je najvažnije, neprijatelj je bio prikovan na čitavom frontu i nije mogao da manevruje rezervama.

Glavni udar je imala da nanese 8. armija, koja je dobila zadatak da snagama četiri korpusa probije neprijateljsku odbranu na odseku širine 20 kilometara i razvije uspeh prema Kovelu.

11. armija je pripremala tri udara, svaki snagama jednog korpusa; glavni udar na odseku širine 10 km i dva pomoćna udara na frontu 4 i 2,2 kilometra.

7. armija je jednim korpusom trebalo da nastupa na frontu širine 13 km. Ostala tri korpusa dobila su zadatak da u svojim zonama vežu neprijateljske snage demonstrativnim dejstvima.

Levokrilna 9. armija glavni udar je sa dva korpusa nanosila južno od Dnjestra na frontu od 15 kilometara. Ostala tri korpusa pripremala su pomoćne udare svojim zonama.

4. i 5. konjički korpus dobili su zadatak da štite 8. armiju sa severa, nanoseći pomoćni udar na Kovel.

Prema tome, u zoni Jugozapadnog fronta širine 488 kilometara jednovremeno, ali na različitim pravcima, pripremano je preko deset udara.

Organizacija jednovremenog proboga fronta na nekoliko pravaca predstavljala je novu pozitivnu pojavu u ratnoj veštini. To je bio nov metod proboga pozicijskog fronta.

Jugozapadni front, izvršavajući drugostepeni zadatak, imao je cilj da udarom razbije neprijatelja ispred sebe, ovlada njegovim položajima i time prinudi protivnika da razvuče snage i skrene svoju pažnju sa pravca glavnog udara, koji je trebalo da nanese Zapadni front. Zato su armijama Jugozapadnog fronta u pogledu dubine bili postavljeni ograničeni zadaci (od 30 do 35 km).

Pošto nije imala opštu nadmoćnost, ruska komanda je obezbedila nadmoćnost u snagama na odsecima proboga: u pešadiji — 2 do 2,5 puta, u artiljeriji — 1,5 do 1,7 puta. U poređenju sa operacijama na Zapadu, gustina artiljerije na odsecima proboga nije bila velika — od 11 oruđa na kilometar fronta u 11. armiji do 20 oruđa — u 8. armiji.

Nedostatak artiljerije nametao je potrebu za temeljitim izviđanjem svih ciljeva u neprijateljskoj odbrani. U toku pripreme ruski piloti su izvršili aerofotosnimanje neprijateljskih utvrđenja, što je omogućilo da svi oficiri zaključno sa komandirima četa prve linije dobiju fotosnimak odbrane u razmeri 1:20.000. Predviđalo se i usaglašavanje dejstava pešadije i artiljerije. Deo lakih baterija pridat je komandantima pešadijskih pukova prve linije. Artiljerijske osmatračnice organizovane su zajedno za pešadijskim. Artiljeriji su postavljeni konkretni zadaci u vezi sa neutralisanjem potpuno određenih ciljeva. Za borbu sa neprijateljskom avijacijom dodeljena je specijalna artiljerija.

Određeno je da artiljerijska priprema, za razliku od prakse na zapadnoevropskom vojištu, traje 6—8 časova. Samo u 7. armiji, gde je gustina artiljerije bila najmanja, artiljerijska priprema je planirana u trajanju od 45 časova.

U pripremi za napad naročita pažnja je posvećena organizaciji jurišnih položaja pešadije. Tranšeja za pešadiju,

predviđenu da izvrši juriš, pripremljena je na 150 metara od neprijatelja. Da se ne bi otkrili odseci probaja, trašeje su izrađene gotovo na celoj dužini fronta. Široko su sprovedeni radovi na opravci postojećih i izgradnji novih puteva.

Veliki značaj se pridavao postizanju iznenađenja u napadu. Sa planom operacije bili su upoznati samo komandanti armija. Sva naređenja predavana su samo lično.

U rejone, predviđene za probaj, jedinice su dovođene načelno noću, strogo primenjujući maskirne mere. One su raspoređivane u pozadini i tek na nekoliko dana pre napada posedale su polazne položaje. Mnoge baterije su zauzele vatrene položaje samo na dan pre početka napada. Komandanti pukova, divizija i artiljerijskih jedinica lično su proučavali neprijateljsku odbranu, odredili vatrene položaje artiljerije, osmatračnice itd.

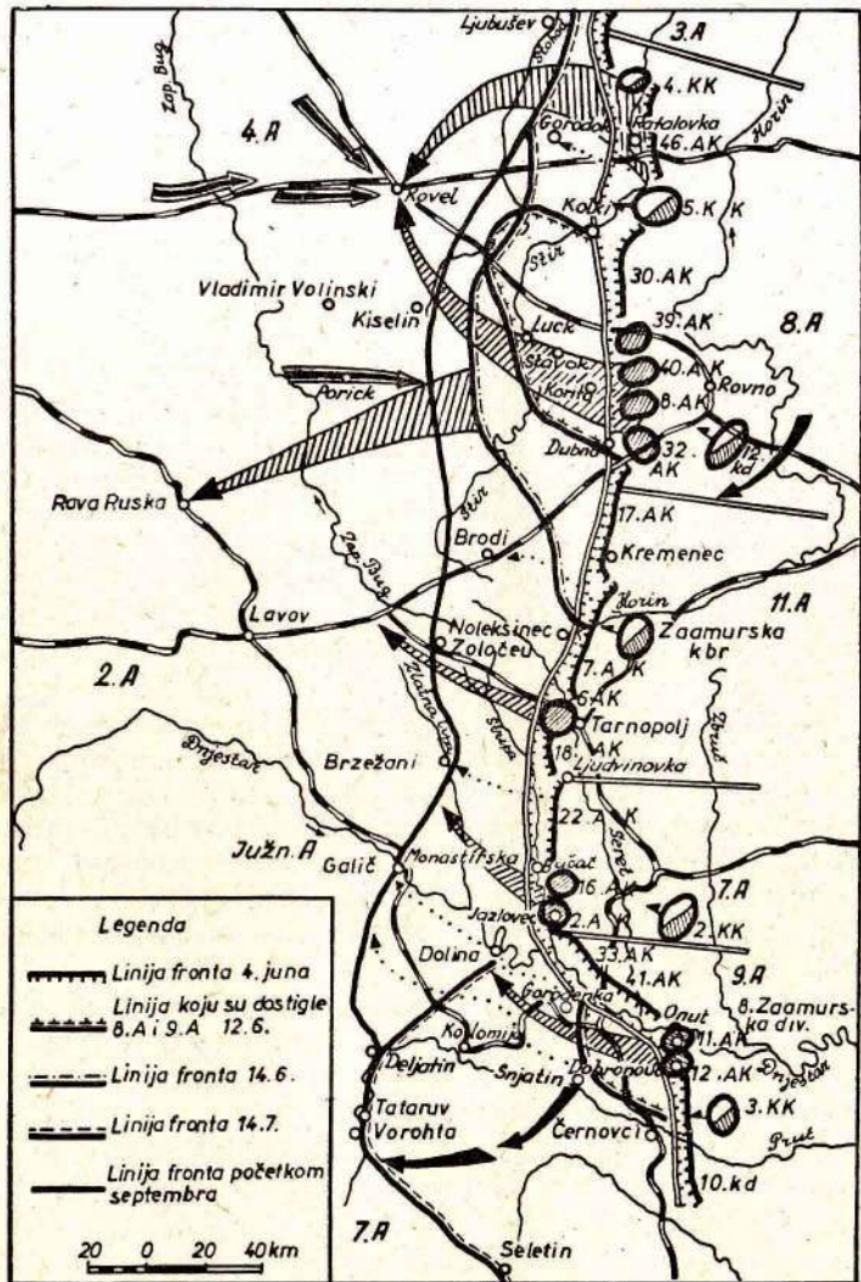
Do početka operacije intenzivno se odvijala borbena priprema jedinica. Jedinice su se uvežbavale u pozadini, na zemljištu koje su inžinjerijske snage specijalno uredile. Na prednjem kraju bilo je organizovano neprekidno osmatranje protivnika.

U toku pripreme operacije izdata su uputstva u kojima su bili izloženi osnovi probaja. Borbeni poreci pukova, kako je ukazano u uputstvima, morali su se sastojati iz tri do četiri talasa koji slede jedan za drugim na odstojanju od 150 do 200 metara. Svaki talas je obično imao dva četna streljačka stroja. Iza poslednjeg talasa trebalo je da se kreću rezerve, namenjene za razvijanje postignutog uspeha.

Namena: prvog talasa — ovlađivanje prvom i drugom linijom neprijateljskih odbrambenih objekata, drugog talasa — popunjavanje gubitaka prvog, trećeg i četvrtog — napad na sledeće utvrđene linije.

Svakom napadu pešadije morala je da prethodi artiljerijska priprema, a sam napad je podržavan artiljerijskom vatrom.

Napad jedinica Jugozapadnog fronta počeo je 4. juna posle artiljerijske pripreme. Ruske snage su već prvih dana imale uspeha, naročito krilne armije. Tako je 8. ar-

Šema 24. Ofanziva Jugozapadnog fronta u 1916. godini

mija već trećeg dana operacije zauzela grad Luck, prodrevši 30 kilometara u dubinu austrougarske odbrane. Za to vreme 9. armija je svojim centralnim korpusima prodrla preko 30 kilometara.

Prvih dana uspešno je nastupala i 11. armija. Ona je, međutim, uspela da probije neprijateljski položaj na desnom, a ne na levom krilu, gde su za razvoj uspeha bile grupisane njene rezerve. Zbog toga je napredovanje ove armije u prvoj etapi operacije u celini bilo neznatno.

7. armija, koja je u napad prešla 6. juna, za dva dana potpuno je probila neprijateljski odbrambeni pojas i izbila na reku Stripu, gde je bila dočekana snažnim neprijateljskim protivnapadima. U toku 8. i 9. juna jedinice armije su odbole neprijateljske protivnapade i, produžavajući napadna dejstva, odbacile Austrijance na drugi odbrambeni pojas.

Uspeh Jugozapadnog fronta je već prvih dana preuzeo sva očekivanja, naročito na pravcima napada 8. i 9. armije, gde su austrougarske snage bile razbijene i prioruđene da se povuku na zapad.

Taktika ruskih jedinica u ovoj operaciji može se razmotriti na primeru borbenih dejstava 11. pešadijske divizije 11. korpusa 9. armije.

Na početku napada 11. pešadijska divizija je bila potpuno popunjena i u svom sastavu imala 15.500 ljudi, 49 mitraljeza, 44 minobača, 8 poljskih merzera, 36 lakih i 10 teških topova. Divizija je bila razvijena u zoni širine sedam kilometara na pravcu glavnog udara korpusa i armije.

Pred frontom divizije na prvom pojasu branili su se 27. pešadijski puk i dva bataljona 26. pešadijskog puka 42. austrougarske pešadijske divizije. Rezerve (dva pešadijska puka) su bile raspoređene na pozadinskom pojasu, 10 do 12 kilometara iza prednjeg kraja. Prvi pojas neprijateljske odbrane sastojao se iz tri položaja, raspoređena na 500 metara jedan od drugog. Svaki položaj je imao dve linije rovova, međusobno povezanih saobraćajnicama. Ispred prednjeg kraja bila je žičana prepreka od četiri

do pet redova kolja, zatim dva reda električnih prepreka i, najzad, devet redova ukopanih debelih stubova i zaseka.

Shodno zapovesti komandanta korpusa, 11. pešadijska divizija je bila dužna da napadne neprijatelja na frontu Balamutovka — Ržavinci, nanoseći glavni udar svojim levim krilom na odseku širine 1,5 kilometar. Bliži zadatak divizije bio je probor prvog pojasa neprijateljske odbrane na dubinu tri do četiri kilometra.

Borbeni poredak divizije postrojen je u jednom ešelonu; dva pešadijska bataljona bila su u rezervi. Svaki puk je formirao svoj borbeni poredak u tri do četiri talasa. Mitraljezi su se nalazili u drugom i trećem talasu. Vojnici prvog i drugog talasa bili su snadbevini ručnim bombama i makazama za sečenje žičanih prepreka.

Sva artiljerija (formacijska i 75 oruđa za podršku) je bila podeljena u tri grupe i imala zadatak: prva grupa da otvara vatru na rovove, druga — na žičane prepreke, treća — na neprijateljsku artiljeriju.

Širina fronta napada pešadijskih pukova bila je različita. Na pravcu glavnog udara puk je napadao na frontu širine 750 metara, a na pomoćnom — 1,5 do 4 kilometra.

Tokom tromesečne pripreme divizija je uređivala polazne rejone za napad, približivši se neprijateljskom prednjem kraju na 100 do 150 metara. Rovovi i artiljerijski vatrene položaji na polaznom rejonu bili su vrlo brižljivo maskirani. Dobro je bila organizovana veza pešadije sa artiljerijom. Ištorene osmatračnice baterija nalazile su se u četama i bataljonima. Artiljerija je takođe imala telefonsku vezu sa pešadijom. Udaljenost artiljerijskih vatreñih položaja iznosila je dva do tri kilometra; gustina artiljerije — 15 do 20 oruđa na kilometar fronta probora.

Za izvođenje hemijske pripreme napada diviziji je bio pridat 9. hemijski odred, koji je postavio boce sa otrovnim gasovima u prvim linijama 41. pešadijskog puka radi puštanja otrovnih talasa prema neprijatelju. Svi borci su imali gasmaske, a u rovovima držali naftu i petrolej za paljenje vatri da bi dimom rasterali otrovni gas koji bi pustio neprijatelj.

Jedinice divizije su 4. juna u dva časa izišle na polazne položaje za napad. U 3.15 časova pušten je otrovni gas. To je u celini izvedeno uspešno i izazvalo paniku u redovima neprijatelja.

U 6 časova počela je artiljerijska priprema, koja je trajala šest časova. Tri puta je izvršen lažni prenos vatre, što je neprijatelja dovelo u zabludu u pogledu vremena prelaska u napad.

U 12 časova jedinice 11. pešadijske divizije krenule su u napad. Za pola sata zauzele su tri linije neprijateljskih rovova. Oduševljene uspehom, jedinice divizije nisu utvrđile zauzete položaje. Zato je u 15 časova, usled neprijateljskog protivnapada, divizija bila prinuđena da se malo povuče unazad.

Pošto su se sredili, pukovi 11. pešadijske divizije ponovo su prešli u napad i krajem dana, zauzevši dve linije rovova, prodrli dva kilometra u dubinu austrijske odbrane. U toku jednodnevne borbe divizija je zarobila 4.220 neprijateljskih vojnika i oficira i 15 mitraljeza, a sama je imala 2.800 mrtvih i ranjenih.

5. juna odvijao se boj za kotu 275. Krajem toga dana kota je bila zauzeta, ali je posle neprijateljskog protivnapada ponovo izgubljena. Sledеćeg dana jedinice 11. pešadijske divizije, u susedstvu sa susednom divizijom, obnovile su napad. Uporni bojevi, koji su počeli noću, trajali su celog dana. Krilni pukovi 11. pešadijske divizije probili su odbranu oba austrijska položaja i napredovali tri do četiri kilometra u dubinu. I pored toga, u centru je postignut neznatan uspeh. Uz velike gubitke bile su zauzete samo istočne padine kote 275. Osnovni razlog neznatnog napredovanja 11. pešadijske divizije za tri dana napada bio je njen slabo postrojeni borbeni poredak, koji nije imao dubinu.

Pošto je divizija najveći uspeh postigla na svom levom krilu, to su ovde prebačeni i njeni desnokrilni pukovi (41. i 42.). Sem toga, divizija je bila ojačana sa dva pešadijska puka 12. pešadijske divizije, koja je nastupala desno od nje.

Pripremajući dalje nastupanje, komandant 11. pešadijske divizije je izmenio raniji borbeni poredak u jednom ešelonu i u drugi ešelon odredio 43. pešadijski puk.

10. juna u 4.00 časa počela je nova artiljerijska priprema, koja je, kao i pre prvog napada, trajala šest časova. U 10.00 časova sve divizije korpusa prešle su u napad.

Desnokrilne divizije brzo su probile neprijateljsku odbranu i počele izbijati iza kote 275. Oko 13 časova, jednovremenim napadom sa fronta i iz pozadine, ruske jedinice su zauzele kotu 275, koja je predstavljala ključni položaj austrijske odbrane. Neprijatelj je preduzimao žestoke protivnapade, nastojeci na povrati kotu. U odbijanju protivnapada veliku ulogu je odigrala artiljerija, koja je postavljanjem vatreñih zavesa više puta zaustavljala protivnapad austrijskih jedinica.

Najvažniji protivnapad na levo krilo 11. pešadijske divizije izvršila su dva austrougarska puka u 14.00 časova, kada je ruska artiljerija menjala vatrene položaje i nije mogla da učestvuje u odbijanju protivnapada. Iznenadan i snažan protivnapad izazvao je komešanje u redovima 11. pešadijske divizije, pa je njen napad obustavljen. U tim uslovima komandant korpusa je brzo uveo u borbu konjički puk iz svoje rezerve; 360 ruskih konjanika u galopu je iznenada napalo gустe austrijske strojeve. U redovima neprijatelja došlo je do strahovite panike, njegov protivnapad je bio slomljen. Konjanici su zarobili 150 ljudi.

Odbivši protivnapad, 11. pešadijska divizija je obnovila svoj napad, do 19.00 časova izbila na liniju Jurkouc — Horošouc i, prodrevši u toku dana 10 do 12 kilometara, potpuno završila proboj austrijskog pozadinskog odbrambenog pojasa. 11. juna izjutra divizija je preduzela gonjenje neprijatelja koji je odstupao u pravcu Černovica.

Pošto je u toku 24 časa napredovala 25 kilometara, divizija se 12. juna izjutra prikupila na pet do šest kilometara od reke Pruta. Izviđačke jedinice izbile su neposredno na reku.

Udari koje je ruska vojska nanela austrougarskim snagama izazvali su veliku uzbunu u nemačkoj komandi.

Bilo je jasno da bez brze i ozbiljne podrške, Austro-Ugarska može biti izbačena iz rata. Zato su u zoni Jugozapadnog fronta Nemci počeli prebacivati ne samo svoje rezerve već i deo snaga sa francuskog fronta. Austrijanci su obustavili napade na italijanskom frontu i svoje jedinice počeli da prebacuju na ruski front. U zonu Jugozapadnog fronta bio je prebačen i znatan broj neprijateljskih aviona koji su uspeli da zadobiju prevlast u vazduhu, što je znatno otežalo borbena dejstva ruske avijacije.

U ovakvoj situaciji Jugozapadnom frontu su bile naročito potrebne rezerve za odbijanje neprijateljskog protivudara i za razvoj uspeha. Ali, postojeće rezerve su već bile utrošene, a nove nisu stizale. Planirajući napad Jugozapadnog fronta, ruska Vrhovna komanda nije očekivala veći uspeh. Zato Front nije bio obezbeđen rezervama.

U toku operacije došla je do izražaja nesposobnost Vrhovne komande u koordiniranju dejstava dva fronta. Pošto je Jugozapadni front imao pomoćnu ulogu, težio je da razvije uspeh 8. armije prema Kovelu, kako bi sadejstvovao Zapadnom frontu. Međutim, situacija se u toku operacije izmenila. Da bi dovršila razbijanje austrougarskih snaga, 8. armija nije trebalo da razvija svoj napad prema Kovelu, već ka Lavovu. Ali, Vrhovna komanda u ovom slučaju nije ispoljila brzinu i odlučnost u pogledu izmene osnovnog plana operacije. Ona je izdavala protivrečna naredenja o pravcu udara 8. armije — čas na Kovel, čas na Lavov. U isto vreme rezerve, mada malobrojne, koje je Vrhovna komanda namenila Jugozapadnom frontu, nisu upućene na desno krilo 8. armije, gde je postignut najveći uspeh, već na levo — za udar na Lavov. Takva neumešnost u rukovođenju Vrhovne komande i njena jednovremena orijentacija na dva divergentna pravca odigrali su kobnu ulogu. Neprijatelju se pružila mogućnost da u napadnu zonu Jugozapadnog fronta samo tokom juna prebaci oko trideset divizija. Dalje napredovanje ruske vojske bilo je zaustavljen. Obećana saveznička ofanziva na zapadnoevropskom vojištu je kasnila.

Napad Zapadnog fronta počeo je 3. jula. Ali, preduzet snagama samo tri divizije, napad nije imao uspeha. Tek novi neuspeh napada Zapadnog fronta primorao je Vrhovnu komandu da odustane od sproveđenja već preziveleg operacijskog plana i da uvidi odlučujuću ulogu Jugozapadnog fronta u kampanji. Međutim, vreme je bilo izgubljeno. Neprijatelj je prebacivanjem dela snaga sa Zapada naglo povećao svoju grupaciju na Istoku. Zato borbe na kovelskom pravcu, koje su ponovo otpočele krajem jula i trajale do septembra, nisu imale uspeha. Ruske snage su na ovom pravcu izišle na reku Stohod, ali nisu mogle da pređu.

U centru i na levom krilu Jugozapadnog fronta Rusi su postigli nove uspehe: oni su zauzeli Stanislav, dovršili razbijanje austrougarskih snaga između Dnjestra i Pruta i osvojili gotovo svu Bukovinu.

Prodrevši preko 120 kilometara, jedinice 9. armije su ponovo, kao i 1914. godine, ugrozile Mađarsku i izvore nafte u Galiciji. Ruska vojska je napredovala prema Karpatima. Austrijsko-nemački front na tom delu bio je u kritičnom položaju, ali Jugozapadni front više nije imao rezervi i zato nije mogao da razvije napad dalje na zapad. Početkom septembra front se stabilizovao na liniji Stohod — Kiselin — Zoločev — Brzežani — Deljatin — Vorolta — Seletin.

Operacija Jugozapadnog fronta 1916. godine spada u broj najsvetlijih i najpoučnijih operacija u prvom svetskom ratu. Dok su Nemci kod Verdena, a saveznici na reci Somi, uz podršku mnogobrojne artiljerije, napredovali bukvalno metrima i da na kraju nisu uspeli da probiju protivnički front, ruska vojska se u uslovima relativno slabog artiljerijskog i uopšte vojnotehničkog obezbeđenja pokazala sposobnom da za nedelju dana probije austrijsko-nemački front na nekoliko mesta i odbaci neprijatelja više desetina kilometara nazad.

Uspeh ruske vojske bio je obezbeđen, pre svega, time što je general Brusilov primenio novi oblik probora — jednovremene udare na nizu odvojenih odseka fronta. Time

se braniočev front drobio, protivničke rezerve su bile prikovane na čitavom frontu, dok je rezerve, upućivane iz dubine, neprijatelj bio prinuđen da razbacuje kako bi parirao udarima na svih 480 kilometara fronta. Novina u ratnoj veštini bila je i organizacija relativno kratke (nekoliko časova, umesto tri do deset dana, kao na Zapadu) artiljerijske pripreme.

Pa ipak, veliki uspeh ofanzive Jugozapadnog fronta nije doneo odlučujuće strategijske rezultate. Jedan od osnovnih uzroka za to ležao je u nesposobnosti rukovođenja Vrhovne komande. Iako se u ovoj operaciji i rodila ideja o sadejstvu tri fronta, ruska Vrhovna komanda nije uspela da je sprovede u život.

Ratna dejstva na moru. Osnovni događaj kampanje 1916. godine na moru bila je jilandska pomorska bitka, najkrupnija i, u suštini, jedina u čitavom prvom svetskom ratu.

Bojeći se stupanja u rat Sjedinjenih Američkih Država na strani Antante, nemačka komanda je 1916. godine naglo ograničila razmere podmorničkog rata. U isto vreme Nemci su preduzeli niz pokušaja da oslabi snagu engleske flote, nanoseći joj udare po delovima. Jedan od tih pokušaja je i doveo do jilandske bitke.

31. maja 1916. godine u Severno more su potajno uplovile glavne snage nemačke flote, koje je štitila prethodnica jačine jedne eskadre krstarica. Nemci su verovali da će Englezi, kada na moru otkriju malobrojnu nemačku eskadru, poslati protiv nje samo deo svojih snaga, koje će glavnina nemačke flote moći da uništi. Međutim engleska obaveštajna služba je otkrila zamisao Nemaca i 31. maja u Severno more su uplovile glavne snage engleske flote.

Do pomorske bitke došlo je u podne 31. maja na 90 milja od Jilanskog poluostrva, posle jednog slučajnog susreta prethodnica jedne i druge flote.

Osnovnu snagu Engleske eskadre sačinjavali su četiri linijska broda i šest krstarica. Nemci su imali samo pet krstarica. Budući slabija u snagama, nemačka prethodnica, otvarajući vatru, počela je da odstupa, kako je englesku

eskadru dovela pod udar svoje glavnine. Engleski admiral je, ipak, brzo otkrio prisustvo jakih pomorskih snaga protivnika i u ovaj rejon pozvao glavninu engleske flote.

Krajem dana došlo je do sudara glavnih snaga obe flote. Englezi su imali 139 brodova različitih klasa, a Nemci — 109. Prvi artiljerijski dvoboј vodio se na velikom odstojanju (12-15 km) i trajao svega pet minuta. Usled očigledno nejednakih snaga nemački brodovi su pod zaštitom dimne zavese napustili borbu. Postrojeni u dugačkim i slabopokretnim kolonama, engleski brodovi nisu mogli da osuđete ovaj manevr nemačke flote.

Posle 40 minuta došlo je do drugog vatrenog dvobaјa glavnih snaga. Borba je trajala šest minuta. Nemci su na isti način ponovo prekinuli borbeni dodir sa engleskom flotom.

Nije uspeo ni pokušaj Engleza da odseku nemačku flotu od njenih baza. Pod zaštitom noći nemački brodovi su se probili kroz borbene poretke engleske flote i povukli u svoje baze.

Rezultat svih borbenih sudara bio je da su Englezi izgubili 14 brodova, a Nemci 11. U celini ova pomorska bitka nije ni jednoj od straњa donela nikakve rezultate. Ona je pokazala da taktički postupci zaostaju za mogućnostima mornarice. Obe flote su se, u stvari, držale zastarele taktike, koja je pomorski boj razmatrala kao artiljerijski dvoboј linijskih brodova, postrojenih u glomaznim kolonama. U ovoj bici nijedna strana nije uspela da jednovremeno upotrebi raznovrsne pomorske snage. Obe flote nisu izviđale u dovoljnoj meri, niti su njihovi komandanti poznavali situaciju u kojoj se odvijala bitka.

Novine u pripremi i vođenju pomorskog boja bile su: upotreba vazduhoplovnih snaga i podmornica u svrhu izviđanja; težnja da se neprijatelj oslabi za vreme njegovog razvoja; široko korišćenje dimnih zavesa.

U drugim pomorskim vojištima, naročito na Crnom moru, u kampanji 1916. godine aktivno su dejstvovalе uglavnom podmornice.

Rezultati kampanje i osobenosti ratne veštine. Osnovni rezultat kampanje 1916. godine je preuzimanje strategijske inicijative od strane Antante, što je zajedno sa pokušajima koordiniranih dejstava i daljim porastom savezničke moći dovelo do prekretnice u ratu u korist Antante. Ujedno se pokazalo da necelishodni i nedovoljno realni planovi obe strane nisu bili ostvareni. Sadejstvo savezničkih država, u suštini, nije postignuto. Bez obzira na ogromne žrtve, nijedna od strana nije postigla odlučujuće rezultate. Sve operacije svele su se na dejstva taktičkog karaktera.

U operativno-taktičkom pogledu kampanja 1916. godine je karakteristična po tome što je istakla problem probaja pozicijskog fronta i po mnogobrojnim pokušajima zaraćenih strana da reše ovaj problem. Ali, ni Englezima i Francuzima, ni Nemcima nije pošlo za rukom da ni na jednom odseku potpuno probiju pozicijsku odbranu neprijatelja. Napad Nemaca kod Verdena i Engleza i Francuza na Somi bila je svedena na neutralisanje taktičke odbrane. U oba slučaja probaj je organizovan na jednom uskom odseku, uz pasivna odbrambena dejstva na celom ostalom frontu.

Dugotrajna artiljerijska priprema na pojedinim delovima fronta dovela je do toga da se još pre početka napada nije moglo računati sa momentom iznenađenja. Višemesecni pokušaji da se odbrana probije na jednim istim odsecima omogućavali su protivničkoj strani ne samo da prebaci svoje rezerve na te pravce već da tu izgradi i nove jake odbrambene objekte i poveća taktičku dubinu odbrane. Zbog toga, kao i zbog postizanja ograničenih uspeha, napadač je uvek morao ponovo da organizuje probaj taktičke odbrane. Sve je to dovodilo do krvavih bojeva, a na kraju i do obustavljanja napadnih dejstava.

Jedino je na istočnoevropskom vojištu, zahvaljujući primeni novog metoda probaja odbrane — nanošenjem niza jednovremenih udara na širokom frontu, prvi put u toku prvog svetskog rata ostvaren probaj pozicijskog fronta neprijatelja.

Prema tome, u kampanji 1916. godine došlo je do dajeg oformljavanja operacije kao nove pojave ratne veštine. U toku ove kampanje pojavljuje se i posebna pripremna etapa operacije, kao rezultat naglog povećanja njenog zamaха i značaja njene pripreme u materijalnom pogledu.

Tokom ove kampanje dalje se usavršavala odbrana, što se u prvom redu ispoljilo na povećanju njene dubine. Glavni odbrambeni pojas sastojao se, načelno, iz tri položaja, ukupne dubine do 15 kilometara. Svaki položaj obično je imao nekoliko linija tranšea i rovova sa skloništima, zaklonima, mitraljeskim gnezdimá i sa široko razvijenom mrežom saobraćajnica. Žičane prepreke su dostizale i dubinu od 15 redova kolja. Kroz neke redove žičanih prepreka ponekad je proticala električna struja.

Uporedo sa povećanjem dubine glavnog (prvog) odbrambenog pojasa odbrane u ovoj kampanji je u više slučajeva bio organizovan i drugi (pozadinski) odbrambeni pojas. Težište branioca prenosilo se u dubinu odbrane. Za proboj takve odbrane bila je potrebna primena novih taktičkih postupaka i novih taktičkih sredstava. U kampanji 1916. godine jedan od novih taktičkih postupaka bila je primena u ruskoj vojsci kratkih artiljerijskih priprema, što je u znatnoj meri doprinosilo postizanju iznenađenja u napadu. U sledećim kampanjama rusko iskustvo su primenile ne samo savezničke već i neprijateljske vojske.

Iskustvo operacija u proboru pozicijske odbrane istaklo je neodloženu potrebu za izmenama u borbenim porecima napadačevih snaga, uglavnom u smislu povećanja dubine tih poredaka. Ipak, nijedna od zaraćenih strana još nije umela u to vreme da nađe pravilno rešenje ovog problema. Dubina borbenog poretka jedinica u napadu stvarala se samo povećanjem broja streljačkih strojeva, koji su nastupali jedan za drugim, što je povećavalo gubitke u živoj sili i u isto vreme ometalo upotrebu vlastitih vatrenih sredstava.

U kampanji 1916. godine osnovu borbenog poretka i dalje čine talasi, ali počinju da se pripremaju i jurišne grupe i odredi. U ovoj godini vatreni val definitivno pos-

taje osnovni metod artiljerijske podrške napada. Ukazala se i potreba da se napad pešadije podržava udarima avijacije.

Analiza svih metoda operacija u 1916. godini pokazuje da su u svim slučajevima osnovne snage bile orijentisane samo na izvršenje proboga. Pitanje razvoja proboga još nije našlo odraza ni u teoriji, ni u praksi vođenja rata. Tek krajem 1916. godine u nekim instrukcijama se govorilo o potrebi razvijanja uspeha.

U kampanji 1916. godine došlo je do nekih promena i u tehničkoj opremljenosti i organizacionim oblicima rodova vojske. U naoružanju pešadije prihvaćeni su puškomitraljezi, bataljonska oruđa i minobacači. Vatrena moć pešadije je porasla. Brojno se povećala i kvalitativno poboljšala divizijska i korpusna artiljerija. Porastao je značaj i kvalitativni sastav inžinjerije i jedinica veze.

Međutim, odsustvo tesnog sadejstva rodova vojske na bojištu, postrojavanje gustih borbenih poredaka, koji su otežavali upotrebu vatreñih sredstava, neuspeh u postizanju iznenađenja usled višednevne artiljerijske pripreme, nesposobnost artiljerije da neutrališe odbranu na čitavoj njenoj dubini, izrasta metodičnost u napadu — sve su to bili osnovni uzroci neuspeha u probodu odbrane. Pritom, ni upotreba novog borbenog sredstva — tenkova nije izmenila stanje. Pošto su bili tehnički neusavršeni i upotrebljeni u malom broju, tenkovi u 1916. godini nisu imali vidnijeg uticaja ni na organizaciju i izvođenje napadnih operacija, niti na njihove rezultate.

7. Kampanja 1917. godine

Snage i planovi strana. Opšta strategijska situacija početkom 1917. godine bila je povoljnija za Antantu, nego za austrijsko-nemačku koaliciju. Uspesi ruskog Jugozapadnog fronta i krvavi, iznuravajući bojevi kod Verdena i na Somi u 1916. godini u znatnoj meri su oslabili centralne države. One su jedva zaustavile napade Antante na raznim frontovima.

Ogroman ljudski potencijal omogućio je Antanti da brzo povećava vojne snage i stvori znatnu brojnu nadmoćnost nad centralnim državama. Početkom 1917. godine Antanta je na svim frontovima imala 425 divizija, dok su njeni protivnici u to isto vreme raspolagali samo sa 331 divizijom. U rukama Antante takođe se nalazila i strateška inicijativa, stečena posle ostvarenih operacija u kampanji 1916. godine.

Godine 1917. Francuska i Engleska su konačno likvidirale zaostajanje u oblasti artiljerijskog naoružanja, a u pogledu tenkova i avijacije stekle su ogromnu nadmoćnost nad neprijateljem.

Sjedinjene Američke Države stupile su u rat na strani Antante 6. aprila 1917. godine. Istina, ova okolnost nije izvršila neposredan uticaj na tok ratnih dejstava u 1917. godini, jer su brojnije američke snage mogle da stignu u Evropu tek posle godinu dana. I pored toga, stupanje SAD u rat značilo je ozbiljno jačanje Antante, naročito u ekonomskom pogledu.

Slabe tačke Antante, kao i ranije, bile su unutrašnje protivrečnosti, neprekidna trvenja u pogledu strategijskog rukovođenja ratom i, usled toga, rđavo koordiniranje savezničkih dejstava. Sve je ovo bilo uzrok što snažna koalicija do tada nije mogla u potpunosti da iskoristi svoje prednosti.

Stanje zemalja nemačke koalicije početkom 1917. godine bilo je teško. Izvori žive sile bili su gotovo potpuno iscrpljeni. Tako, na primer, 1917. godine Nemačka je sa velikim naporom, posle pozivanja u vojsku svih godišta između 17. i 45. godine starosti, mogla da formira svega 13 novih divizija. Međutim, Rusija je samo na račun reorganizacije svojih divizija, kada je njihova jačina sa 16 svedena na 12 bataljona, uspela da za godinu dana formira 40 novih divizija.

Bez obzira na izuzetno visoko naprezanje nemačke industrije, ona nije mogla da se upoređuje sa mogućnostima industrije zemalja Antante. U Nemačkoj je bila uvedena opšta radna obaveza za lica od 16 do 60 godina

starosti. Ali, radnih ruku nije bilo dovoljno. Blokada je Nemačku dovela do gladi.

U još težem položaju bile su ostale članice nemačke koalicije — Austro-Ugarska, Turska i Bugarska — čije su vojske 1917. godine bile, takođe, nesposobne za ofanzivu dejstva.

Već u decembru 1916. godine nemačka koalicija je predložila zaključenje mira. Međutim, njeni uslovi za mirovne pregovore bili su neprihvatljivi za saveznike i kao takvi odbačeni.

Osnovi strategijskog plana Antante za 1917. godinu postavljeni su novembra 1916. na drugoj konferenciji u Šantiju, a zatim precizirani u februaru 1917. godine na Petrogradskoj konferenciji.

Kao opšti cilj planiranih operacija za 1917. godinu ponovo je bio istaknut potpuni poraz vojnih snaga zemalja nemačke koalicije i to nanošenjem koordiniranih udara na zapadnoevropskom i istočnoevropskom vojištu.

Na francuskom frontu general Žofr je predlagao da se nanesu tri uzastopna udara: na Kambre, na Sen Kanten i između Remsa i Soasona. Prema mišljenju Žofra, ovi su udari imali da iscrpe nemačke snage i da na kraju slome nemački front. Žofrov plan je zahtevaо ogromno naprezanje snaga i po načinu dejstava se u stvari uopšte nije razlikovao od prethodnih kampanja, jer je udare trebalo nanositi nejednovremeno.

Međutim, francuski vladajući krugovi su se bojali da se ne ponove operacije sa onakvim ogromnim gubicima, kakve su imali kod Verdena i na Somi, smatrajući da će to izazvati pobunu u vojsci i revoluciju u zemlji. Francuska buržoazija je želeta odlučnije uspehe, ali sa što manje rashoda žive sile. Zbog toga plan Žofra nije bio prihvaćen, a sam autor je uklonjen sa položaja komandanta francuske vojske.

Novi glavnokomandujući u Francuskoj general Nivel predložio je da se napadima na odseku Aras — Bapom i između reka Some i Oaze vežu nemačke snage, a da se na reci Eni, između Remsa i Soasona, naneše glavni udar

radi probaja nemačkog fronta. Na taj način umesto postepenog proširivanja fronta probaja, kako je predlagao Žofr, Nivel je planirao odlučujući proboj u centru, i vezivanje neprijateljskih snaga, sa sumnjivom efikasnošću, na krilima. Ovaj je plan bio prihvacen. Takođe je bilo odlučeno da se komandovanje anglo-francuskim snagama objedini u rukama Nivela. Ova se odluka, međutim, u toku borbenih dejstava nije mogla ostvariti zbog protivrečnosti među predstavnicima engleske i francuske komande.

Plan operacija ruske vojske bio je definitivno prihvacen tek februara 1917. godine na savezničkoj konferenciji u Petrogradu. Glavni udar trebalo je da nanese Jugozapadni front na lavovskom pravcu. Severni i Zapadni front trebalo je da nanesu pomoćne udare na pravcima koji bi, u svakom slučaju, bili određeni prema nahodjenju komandanata ovih frontova.

Odluku za ofanzivu u 1917. godini prihvatila je i četvrta učesnica Antante — Italija. Oporavivši se posle poraza u 1916. godini i dobivši pomoć od Engleske i Francuske, Italijani su planirali ofanzivu na reci Soči da bi zauzeli Trst.

Zbog nedovoljno snaga nemačka koalicija nije mogla da organizuje napadne operacije ni na jednom od frontova. Zato je odlučeno da se na svim kopnenim frontovima pređe u strategijsku odbranu, a da se na moru otpočne sa neograničenim podmorničkim ratom u svrhu slamanja ekonomskih moći Engleske. Prelazeći u defanzivu, nemačka komanda je računala da odbije eventualne udare Antante, prikupi snage u toku te godine, a 1918. ponovo preduzme ofanzivna dejstva.

Borbena dejstva na zapadnoevropskom vojištu. Glavna ofanziva anglo-francuskih snaga počela je 16. aprila 1917. godine. U ofanzivi je uzelo učešća preko sto pešadijskih i 16 konjičkih divizija, više od 11.000 artiljerijskih oruđa, do 500 aviona i oko 200 tenkova. Na odseku probaja obezbeđena je gustina u artiljeriji od 125 oruđa na kilometar fronta. Anglo-francuske snage u zoni napada su imale trostruku nadmoćnost u živoj sili i artiljeriji. Operacija

je pripremana četiri meseca, ali je ta priprema propala, jer je nemačka komanda, otkrivši namere protivnika, još pre početka operacije povukla svoje snage iz nepovoljne i opasne noajonske izbočine na ranije pripremljenu Zigmundovu liniju Kaen — Sen Kanten — La Fer — Vaji. Povlačenje Nemaca dovelo je do toga da se planirani Nivelov bočni udar pretvorio u frontalni napad. Pored toga, povlačenje na novu liniju dovelo je do skraćivanja fronta i omogućilo nemačkoj komandi da poveća gustinu svojih snaga i stvori rezerve.

Neuspeh u operacijama 1916. godine nametao je potrebu za daljim traženjem načina proboga pozicijskog fronta. Krajam 1916. godine u francuskoj vojsci je izdata nova instrukcija o proboru. Instrukcija je osuđivala metodičnost i zahtevala kombinaciju vatre i pokreta. Napad je morao biti brz i neprekidan, a borbeni poreci — duboki. Instrukcija je preporučivala tri etape probora: snažan udar na odsek probora, proširivanje stvorene breše prema krilima i razvoj uspeha uvođenjem svežih snaga i konjice.

Međutim, postojeća sredstva i načini vođenja borbenih dejstava nisu obezbeđivali ostvarenje ovih preporuka, iako su one u celini bile pravilne. Borbeni poreci, kao i ranije, ostali su u vidu talasa i trebalo je da nastupaju u skokovima; artiljerijska priprema trebalo je da traje tri do pet dana; nije bilo sredstava, niti umešnosti da se odbrana neutrališe na čitavoj dubini.

S druge strane, nemačka odbrana je u početku 1917. godine već bila duboko ešelonirana (do 15 km). U odbrani se uveliko primenjivao beton za utvrđivanje položaja.

Ofanziva anglo-francuskih snaga počela je najpre na pomoćnim pravcima posle dvodnevne artiljerijske pripreme. Englezzi su 9. aprila prešli u napad kod Arasa, kako bi ovde privukli neprijateljske rezerve. Mada su engleske snage postigle izvestan uspeh, Nemci, znajući osnovnu zamisao saveznika, nisu na ovaj pravac prebacili svoje rezerve. Ni anglo-francuski napad severno od Sen Kantena, preduzet 12. aprila radi odvlačenja nemačkih rezervi sa glavnog pravca, nije dao pozitivne rezultate.

Posle devetodnevne artiljerijske pripreme 19. aprila je počeo napad anglo-francuskih snaga na glavnom pravcu. Dugotrajna artiljerijska priprema omogućila je nemačkoj komandi da konačno utvrdi pravac glavnog udara saveznika i da se dobro pripremi za njegovo odbijanje. Zato je napad na tom pravcu dao male rezultate. Tokom celog dana savezničke snage su vodile borbu za prvu liniju rovova. Samo dva korpusa 5. armije uspela su da zauzmu drugu liniju. Jedinice nisu mogle da napreduju dalje, jer treća linija utvrđenja nije bila neutralisana, pa su nemački mitraljezi kosili streljačke strojeve Francuza.

Toga dana, drugi put u istoriji ratova, u napad su bačeni tenkovi. Pošto nije bilo artiljerijskog obezbeđenja napada tenkovi su bili prinuđeni da se razvijaju iz kolona u izuzetno teškim uslovima, pod snažnom vatrom neprijateljske artiljerije, koja je u svom sastavu već imala i protivtenkovska oruđa. Ovo razvijanje tenkova se odvijalo na veoma nepovoljnom zemljištu, izrovanom od eksplozija granata. Tenkovi su trpeli velike gubitke od artiljerijske vatre i ispadali iz stroja usled svoje tehničke neusavršenosti. Mnogi tenkovi su goreli zbog paljenja dopunskih rezervoara sa gorivom, pričvršćenih spolja. Od 132 tenka, koliko je učestvovalo u napadu, vratilo se 11, dok su ostali bili uništeni vatrom (57 tenkova) ili su ispali iz stroja iz tehničkih razloga.

Pokušaj da se 16. aprila probije nemački front nije uspeo. Narednih dana saveznici su težiše svojih napada preneli u zonu 5. armije, koja je postigla izvestan uspeh. Zato je izvršeno pregrupisavanje artiljerije i u borbu uvedena nova, 10. armija. Krvavi bojevi trajali su do sredine maja. U jedinicama su počele pobune, usled čega je operacija, koja je dobila naziv »Nivelova klanica«, obustavljena na intervenciju francuske vlade. Anglo-Francuzi su izgubili preko 200.000 ljudi, ali cilj nisu postigli. Nemački poziciski front nisu uspeli da probiju.

Osnovni uzroci potpunog neuspeha ove operacije bili su u odsustvu iznenađenja i težnji da se front probije na jednoj tački, bez aktivnih dejstava na drugim odsecima.

i potrebnog vezivanja neprijateljskih rezervi. Proboj metodom postepenog »progrizanja« odbrane zahtevao je ogromno angažovanje snaga, a da pri tome nije lišavao neprijatelja mogućnosti da manevruje rezervama. Pešadija nije bila obučena sadejstvu sa artiljerijom. Sadejstvo nije bilo organizovano ni između tenkova i artiljerije.

Posle neuspeha aprilske ofanzive komanda anglo-francuske vojske je u drugoj polovini 1917. godine izvela nekoliko posebnih operacija — kod Ipra, Malmezona, Kambrea i dr. Ove operacije su imale ograničene ciljeve. Oni su se obično svodili na poboljšanje operativno-taktičkog položaja jedinica. U operaciji kod Ipra bili su upotrebљeni dugotrajni bojni otrovi. Sa gledišta ratne veste najveći interes predstavlja operacija engleskih snaga kod Kambrea.

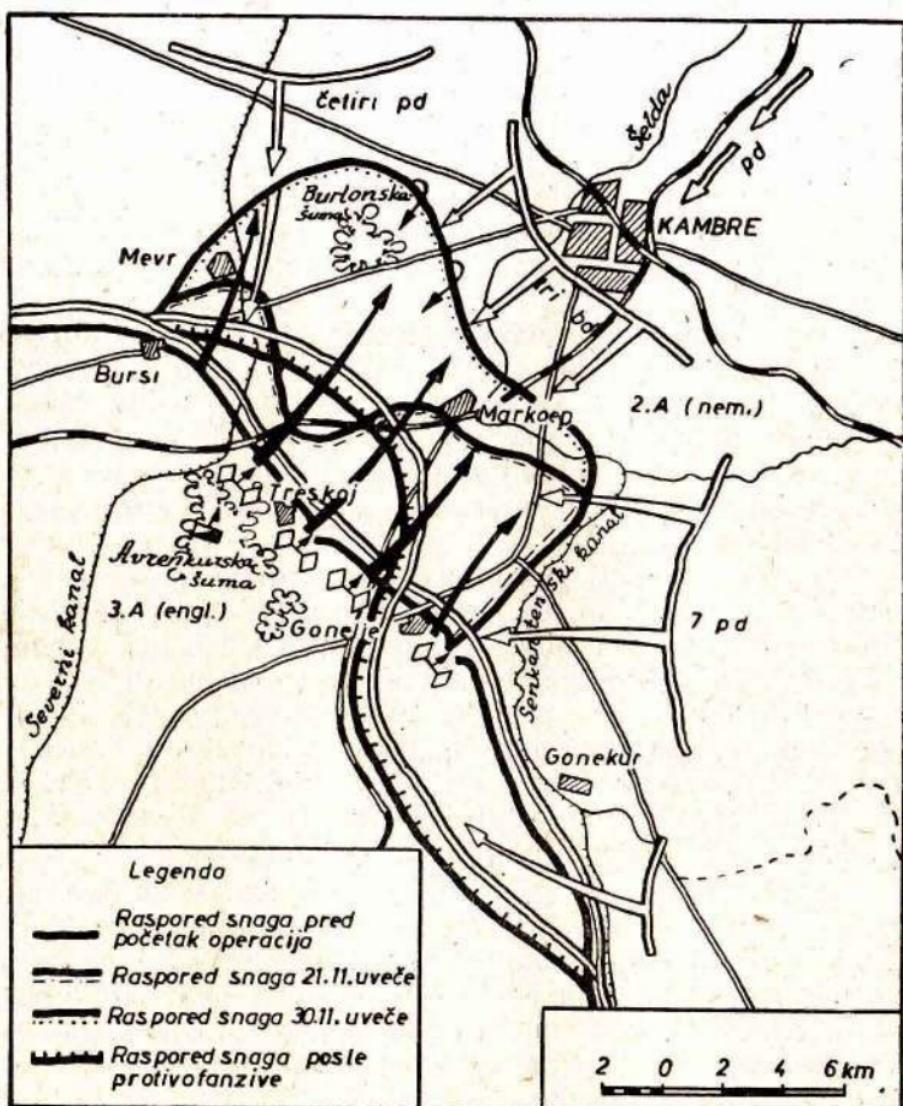
Napadna operacija engleskih jedinica kod Kambrea. Posle neuspeha aprilske ofanzive anglo-francuskih snaga u rejonu noajonske izbočine i operacije kod Ipra krajem novembra engleska komanda je odlučila da u rejonu Kambrea preduzme novu operaciju sa ograničenim ciljem (šema 25).

Englezi su želeli, prvo, da kampanju 1917. godine završe ako ne velikom, ono efektnom pobedom i da time ublaže negativan utisak zbog gubitaka 400.000 ljudi u borbama kod Ipra, koje su se završile bez uspeha; drugo, da u povoljnim uslovima provere borbenu vrednost tenkova. Operacija je pripremana mesec dana sa izuzetnom temeljitošću. Za napad je bio izabran odsek kod Kambrea, širine 12 kilometara, koji se krilima oslanjao na dva kanala; zemljište je bilo povoljno za dejstvo tenkova.

U zoni predstojećeg napada branile su se oko dve nemačke pešadijske divizije. Nemačka odbrana se sastojala iz tri utvrđena položaja, ukupne dubine 7 do 8 kilometara. Najjači je bio prvi položaj, koji je imao nekoliko linija dubokih rovova sa mnogobrojnim saobraćajnicama i skloništima. Ispred prvog položaja bilo je postavljeno pet pojaseva šičanih prepreka.

Za izvođenje proboga nemačke odbrane privučena je 3. engleska armija od osam divizija, od kojih je sedam

razvijeno u prvoj liniji. Svaka divizija je dobila zonu napada širine 1.500 do 1.700 metara. Osim pešadijskih divizija za operaciju je privučen i konjički korpus. Planirana

Šema 25. Napadna operacija engleskih jedinica kod Kambrea (20—30. novembra 1917)

je takođe i upotreba 377 tenkova, što je obezbeđivalo do tada u ratu neviđenu gustinu od 32 tenka na kilometar fronta. Napad kopnenih snaga trebalo je da podržava 289 aviona. Gustina artiljerije u predstojećoj bici bila je manja nego u prethodnim operacijama — svega 85 oruđa na kilometar fronta.

Tenkovi, pridati pešadijskim divizijama, trebalo je da dejstvuju zajedno sa pešadijom kako u prvom, tako i u drugom ešelonu. Veći deo tenkova dat je prema prvom ešelonu. Svaki pešadijski bataljon prvog ešelona ojačan je sa 9 do 12 tenkova. Da bi se obezbedilo pouzdanije sadejstvo sa tenkovima, izvršene su neke izmene u borbenom poretku pešadije. U fazi približavanja pešadija je trebalo da se kreće ne u streljačkim strojevima, već u odeljenskim i vodnim kolonama, a da se u strojeve razvije samo za otvaranje vatre ili prelazak na juriš. Komanda tenkovskog korpusa je predlagala da se obrazuje posebna grupa tenkova za napad na nemačke artiljerijske bataljone u sadejstvu sa avijacijom. Ali ovaj predlog nije usvojen iz bojazni da se ne pogreši u proračunima za bombardovanje neprijateljskih baterija iz vazduha.

Da bi se postiglo potpuno iznenađenje, doneta je odluka da napad tenkova i pešadije otpočne bez artiljerijske pripreme. Bila je predviđena artiljerijska podrška tenkova i pešadije, koja je nastupala za njima, metodom vatre nog vala.

Da bi se povećala sposobnost kretanja tenkova van puteva, naročito prilikom savlađivanja rovova, svako vozilo je bilo snabdeveno velikom fašinom, koja se sastojala od 75 običnih fašina, povezanih lancima. Ova fašina se nalazila na prednjem delu tenka. Čim bi tenk naišao na širok rov, fašina je pomoću specijalnog uređaja bacana na dno rova, a da posada nije izlazila iz tenka.

Planirano je, takođe, da se za vreme nastupanja tenkova iz polaznog rejona ka prednjem kraju nemačke obrane postavi dimna zavesa, koja bi ometala neprijateljsku artiljeriju u otvaranju precizne vatre.

Za prevoženje goriva i maziva, kao i municije, bilo je određeno 98 posebno opremljenih oklopnih vozila.

Sve pešadijske divizije, predviđene da učestvuju u operaciji, u pripremnom periodu su zajedno sa tenkovima prošle kroz specijalnu obuku na vežbalištima u pozadini.

20. novembra u 6.10 časova po jutarnjoj magli i bez artiljerijske pripreme engleski tenkovi su na celom frontu krenuli u napad. Nekoliko minuta docnije artiljerija je otvorila vatru, prateći vatrenom valom napad tenkova i pešadije, koja se kretala za tenkovima. Avijacija je za to vreme izvršila niz naleta na neprijateljske štabove i artilleriju.

Nemačke snage su bile ošamućene i na prvom položaju, u stvari, nisu pružile ozbiljniji otpor. Tek posle dva časa neprijatelj je počeo upornije da se brani, uglavnom na krilima fronta probaja, gde Englezi nisu imali tenkova.

Napadačeve snage su do podne prodrlе 7 do 8 kilometara i završile probaj dva položaja nemačkog odbrambenog položaja. Tako je, za nekoliko časova bilo ostvareno ono zašto su u ranijim operacijama bili potrebni meseci.

Napad Engleza bio je zaustavljen na trećem položaju, jer je pešadija potpala pod snažnu vatru i zaostala za tenkovima, a rezervi nije bilo. Pokušaj da se u brešu uvede konjički korpus nije uspeo.

U tim uslovima engleska komanda je odlučila da 21. novembra izjutra produži napad tenkovskim i pešadijskim snagama. Pošto tenkovske rezerve nije bilo, to su zbog gubitaka, pretrpljenih prvog dana operacije, čete pripajane jedna drugoj. Pešadija je takođe pretrpela gubitke. Obe te okolnosti nisu mogle da se ne odraze na dalji tok bitke, koja se, u suštini, svela na pojedine bojeve. Nemci su za to vreme privukli dve divizije i zatvorili brešu. U noći 21/22. novembra engleske pešadijske jedinice zamenjene su svežim. Zbog toga je sadejstvo između pešadije i tenkova, postignuto uvežbavanjem, propalo, pa su, počev od 22. novembra, dejstva Engleza svedena na pojedine bojeve. Opšti napad je, u stvari, bio završen.

Usled naglog usporavanja, a zatim i potpunog obustavljanja napada engleskih snaga nemačka komanda je mogla da privuče dopunske rezerve ka rejonu proboga i da pripremi protivudar, koji je izведен 30. novembra snagama 11 pešadijskih divizija, podržanih vatrom iz 1.000 artiljerijska oruđa. U momentu nanošenja protivudara, nemačka avijacija je uspela da ostvari prevlast u vazduhu u rejonu borbene aktivnosti i da jurišnim dejstvima podrži kopnene snage koje su nanosile protivudar. U toku protivudara Nemci su uspeli da skoro u potpunosti uspostave svoju odbranu. Uporni bojevi trajali su do 7. decembra.

Prema tome, bitka kod Kambrea u operativnom pogledu nije donela rezultata. Pa ipak, ona je izvršila bitan uticaj na dalji razvoj načina vođenja borbenih dejstava.

Operacija kod Kambrea je, pre svega, potvrdila velike mogućnosti oklopnog vozila i pokazala da se masiranom upotrebom tenkova u sadejstvu sa pešadijom i artiljerijom može probiti svaka pozicijska odbrana. Postalo je jasno da je najcelishodniji način borbene primene tenkova njihovo grupisanje na odsecima proboga. Ova operacija je obogatila novim iskustvom organizaciju sadejstva između svih osnovnih rodova vojske. Najzad, još jednom je došla do izražaja velika uloga iznenadenja, koje je ovde bilo postignuto odricanjem od artiljerijske pripreme. Posle operacije kod Kambrea tenkovi su učestvovali u svim napadnim operacijama Antante.

Borbeni dejstva na istočnoevropskom vojištu. Odlučujući uticaj na tok događaja na ruskom frontu 1917. godine izvršila je februarska buržoaska-demokratska revolucija u Rusiji. Zahvaljujući revoluciji svrgnuto je samodržavlje, vlast je prešla u ruke Privremene buržoaske vlade. Vojničke mase, kao i svi trudbenici Rusije, nisu želete da produže rat i u revoluciji su videle put ka miru.

Eseri i menjševici su nastojali da u interesu buržoazije odvoje mase od revolucionarne borbe protiv rata, prikazujući rat kao sredstvo za zaštitu revolucije. Partija boljševika se odlučno borila protiv ovakve obmane masa od strane buržoazije i njene agenture — esera i menjševika.

Meseci februar i mart na frontu su protekli u relativnom zatišju. Anglo-francuski imperijalisti su, međutim, zahtevali od Privremene vlade, naročito posle kraha aprijske operacije Nivela, odlučnu ofanzivu. Zato je počela priprema napadne operacije Jugozapadnog fronta u skladu sa planom ruske Vrhovne komande. Napadnom operacijom ruska buržoazija je pokušala da postigne i svoje reakcionarne ciljeve. U slučaju uspeha ove ofanzive, i sa njim porasta šovinističkog delovanja, mogao se pojačati uticaj reakcionarne komande i učvrstiti diktatura buržoazije. To je buržoaziji pružalo mogućnost da u korist reakcije likvidira dvovlašće, stvoreno u Rusiji. Međutim, ako ova ofanziva ne uspe, buržoazija je računala da svu krivicu svali na boljševike, kao da su oni tobož razbili vojsku, i da pokuša da ih uništi, a zajedno sa njima i sovjete.

Jedinice Jugozapadnog fronta prešle su 1. jula u napad na lavovskom pravcu. Ruske snage su u početku postigle neznatan taktički uspeh, koji su Nemci protivnapadima brzo likvidirali. Nemačka komanda, uz nemirena aktivnošću ruske vojske i koristeći tadašnju pasivnost Engleza i Francuza, prebacila je 11 divizija sa Zapada i deo snaga sa drugih frontova i 19. jula organizovala protivudar na tarnopoljskom pravcu. Posle ovog protivudara ruske snage su odstupale na liniju Brodi — Zbaraž — Gržimalov — Bojan — Kimpolung.

Ratna dejstva na moru. Za prva tri meseca podmorničkog rata Nemci su uništili veliki broj savezničkih brodova (ukupne nosivosti 2,750.00 tona). Ova okolnost je nalagala preduzimanje niza mera protiv nemačkih podmornica. Otpočelo je naoružavanje trgovačkih brodova, organizovanje konvoja, postavljanje mreža i minskih prepreka, blokada nekih nemačkih podmorničkih baza pomoću prepreka itd. Najzad, pojačana je blokada same Nemačke putem gotovo potpunog obustavljanja uvoza iz neutralnih zemalja.

Krajem 1917. godine smanjila se ukupna nosivost savezničkih brodova, zbog onih koje su Nemci potopili. Očigledno je propao nemački plan »neograničenog« podmor-

ničkog rata i on se u velikoj meri okrenuo protiv same Nemačke. Obustavljanje uvoza sirovina iz drugih zemalja u Nemačku oštro se odrazilo na stanje nemačke ekonomike. Pogoršanje ekonomskog položaja Nemačke postalo je ozbiljan preduslov poraza nemačke koalicije.

Rezultati kampanje i osobenosti ratne veštine. U strategiskom pogledu kampanja 1917. godine, kao i sve prethodne, nije dala rezultata. Antanta, zbog unutrašnjih protivrečnosti, nije uspela Nemačkoj naneti snažne koordinirane udare. Nije doveo do očekivanih rezultata ni »neograničeni« podmornički rat, koji je započela Nemačka.

Najvažniji događaj u 1917. godini bila je velika oktobarska socijalistička revolucija u Rusiji. Pobedom ove revolucije radnička klasa je u savezu sa siromašnim seljaštvom Rusije, pod rukovodstvom Boljševičke partije svrgla sa vlasti spahije i kapitaliste, uzela vlast u svoje ruke i uspostavila diktaturu proletarijata. Velika oktobarska socijalistička revolucija otvorila je novu eru u istoriji razvijanja čovečanstva — eru proleterskih revolucija.

Narodi Rusije, rukovođeni Boljševičkom partijom, od prvih dana sovjetske vlasti stali su na put revolucionarnog istupanja iz imperijalističkog rata. Prva etapa na tom putu bilo je zaključenje primirja između Sovjetske Rusije i Nemačke 5. decembra 1917. godine.

Dakle, osnovni vojno-politički rezultat kampanje 1917. godine bio je — revolucionarno istupanje Rusije iz rata.

Sa gledišta ratne veštine kampanju 1917. godine karakterisali su dalji pokušaji probaja pozicijskog fronta, uz upotrebu velike količine artiljerije, tenkova i avijacije.

Masirana upotreba tehničkih sredstava, naročito tenkova, izazvala je neke promene i u načinima dejstva jedinica na bojištu. Najpre je došlo do promene u borbenom poretku, jer je snažna vatra branilaca onemogućila kretanje pešadije u streljačkim strojevima i talasima. Suština novog grupnog borbenog poretku bila je u tome što je pešadija nastupala u grupama (jedno do dva odeljenja), a u streljačke strojeve se razvijala samo za juriš.

Novo u dejstvu artiljerije bilo je postepeno skraćivanje artiljerijske pripreme i široka upotreba hemijskih granata.

Masovna upotreba tenkova omogućila je anglo-francuskoj vojsci da u nizu slučajeva potpuno odustane od artiljerijske pripreme.

Avijacija se u napadu koristila ne samo za izviđanje već i za bombardovanje neprijateljskih jedinica, pozadinskih delova, industrijskih objekata i komunikacija. Zbog sve veće upotrebe vazduhoplovnih jedinica iskrsla je potreba borbe sa avijacijom, kako putem zaštite objekata na zemlji protivavionskom artiljerijom, tako i uništavanjem neprijateljskih aviona u vazdušnim borbama. Lovci obe zaraćene strane već su 1917. godine imali u naoružanju mitraljeze. Borba sa neprijateljskim avionima postepeno je prerastala u problem borbe za zadobijanje prevlasti u vazduhu.

Sve bolja tehnička opremljenost jedinica stvarala je izvesne objektivne preduslove za probor pozicijskog fronta. U nizu slučajeva uspevalo se da se čak ostvari probor cele taktičke dubine odbrane. Pa ipak, i u ovoj kampanji problem probora nije bio rešen u celini, jer napadač nije mogao da razvije postignuti taktički uspeh do operativnih razmara. Za rešenje ovog zadatka nijedna od zaraćenih strana nije imala potrebna sredstva.

Razvoj sredstava i načina izvođenja napada uslovio je, sa svoje strane, dalje usavršavanje načina organizacije i izvođenja odbrane.

U vezi sa porastom moći artiljerijske vatre istaknuta je potreba da se napusti uporna odbrana prve linije i šire primenjuje manevar. Da bi se otežalo osmatranje celokupne odbrane i njeno rušenje artiljerijskom vatrom, počelo se sa uređenjem odbrane u vidu pojaseva, dubine nekoliko kilometara. Ispred borbenog pojasa (glavnog bojišta) bio je organizovan pojas obezbeđenja (pretpolje). Dubina odbrane pešadijske divizije, pri zoni širine tri do četiri kilometra, dostizala je 10 do 12 kilometara. Sem pojasa obezbeđenja i borbenog pojasa postalo je obavezno organizo-

vanje i pozadinskog pojasa. Proboj takve odbrane zahtevaо je dalje usavršavanje i sredstava i načina vođenja borbenih dejstava.

8. Kampanja 1918. godine

Snage i planovi zaraćenih snaga. Priprema zemalja za borbena dejstva u kampanji 1918. godine odvijala se u uslovima porasta revolucionarnog pokreta u Zapadnoj Evropi pod uticajem velike oktobarske socijalističke revolucije u Rusiji. Svuda je rastao gnev narodnih masa protiv imperijalističkog rata, koji je za sobom ostavljao millionske žrtve i narode zaraćenih strana doveo do krajnje iscrpljenosti i gladi. Januara 1918. godine u nizu zemalja su buknuli masovni štrajkovi u kojima su zahtevani mir, hleb i sloboda. Došlo je do pobuna u armijama i flotama.

Revolucionarni pokret je naročito brzo rastao u Nemačkoj i Austro-Ugarskoj, čiji su narodi bili najviše iscrpljeni ratom. Unutrašnje stanje Nemačke i njениh saveznika bilo je veoma teško i zahtevalo brzo okončanje rata.

Revolucionarni pokret, koji je sve više rastao, u zemljama Antante poslužio je kao osnovni razlog američkim imperijalistima da bojeći se revolucije, početkom 1918. godine počnu ubrzano da prebacuju svoje snage u Francusku.

Početkom 1918. godine, u vreme istupanja Rusije iz rata, Antanta je na svim frontovima imala 274 divizije i 15.439 artiljerijska oruđa. U sastavu oružanih snaga Antante bilo je, takođe, 3.784 aviona i 893 tenka. Brojno stanje snaga nemačke koalicije iznosilo je 370 divizija, 15.800 artiljerijskih oruđa i 2.890 aviona¹³⁾). Nemačka nije imala tenkova. Na zapadnoevropskom vojištu saveznici su imali 180 divizija, a Nemačka 193.

¹³⁾ 87 nemačko-austrijskih divizija nalazilo se na istočno-evropskom vojištu i, prema uslovima primirja, one nisu smelete biti prebačene na Zapad.

Pošto je posle istupanja Rusije iz rata izgubila opštu nadmoćnost u snagama, komanda Antante je donela odluku da na svim frontovima privremeno pređe u odbranu, s tim što bi, prikupivši snage, uglavnom iz SAD, u drugoj polovini 1918. godine otpočela aktivna dejstva. Razbijanje Nemačke bilo je predviđeno za 1919. godinu.

Planirajući borbena dejstva za prvu polovinu 1918. godine, komanda Antante je odlučila da još više stegne obruč blokade oko Nemačke, da iz SAD prebac u Evropu što više snaga i oružja i tada, bez naročitog rizika, nemačkoj koaliciji nanese poslednji, odlučujući udar.

Nemačka komanda je, uzimajući u obzir istupanje Rusije iz rata, smatrala situaciju povoljnom za prelazak u ofanzivu na oba vojišta i za postizanje strategijskih rezultata kako na Zapadu, tako i na Istoku. Zato je nemačka komanda sebi postavila dva cilja: na francuskom vojištu razbiti saveznike i zaključiti mir, a na Istoku, koristeći se slabošću stare carske vojske, kaja se raspadala, ugušiti Sovjetsku Republiku. Postizanje uspeha na Istoku, prema rečima Ludendorfa, trebalo je da podstakne nemačke vojnike na zapadnom frontu za nanošenje odlučujućeg udara Anglo-Francuzima pre pristizanja američkih snaga. Međutim, plan nemačke komande bio je u celini nerealan, za njegovo ostvarenje nisu bile obezbeđene potrebne snage.

18. februara 1918. godine Nemačka i Austro-Ugarska su narušile primirje sa Sovjetskom Rusijom i svojim jedinicama prešle u opštu ofanzivu na frontu od Baltičkog do Crnog mora, ali nisu postigle očekivane rezultate. 23. februara vlade ovih zemalja prihvatile su pregovore o miru sa Sovjetskom Rusijom. Pokušaj nemačko-austrijskih imperijalista da uguše mladu Sovjetsku Republiku i samim tim obezbede povoljne uslove za razbijanje Antante, završio se neuspehom. Nemcima nije pošlo za rukom da likvidiraju istočni front. Štaviše, rat sa Sovjetskom Rusijom vezao im je 87 divizije. Gotovo sva nemačka konjica nalazila se na istočnom frontu.

U takvoj situaciji nemačka komanda je pristupila organizovanju napadnih operacija protiv francusko-engleskih snaga u prvoj polovini 1918. godine.

Napadna operacija nemačkih snaga u Pikardiji. Planirajući ofanzivu protiv Antante u 1918. godini, nemačka komanda je odlučila da najpre razbije engleske snage, koje su 1917. godine pretrpele najveće gubitke i usled toga bile nedovoljno sposobne za borbu. Zato su Nemci svoj glavni udar predvideli da nanesu na spoju engleskih i francuskih jedinica, kako bi odsekli Engleze od Francuza, potisnuli ih prema moru i uništili.

Na frontu između Arasa i La Fera, širine oko 70 kilometara, nemačka komanda je grupisala 62 divizije, 6.800 artiljerijskih oruđa i 1.000 aviona. Na ovom odseku branilo se 35 anglofrancuskih divizija sa 3.000 oruđa, 500 aviona i 216 tenkova. U prvoj liniji branile su se 22 divizije.

Prema tome, Nemcima je pošlo za rukom da na odseku predstojećeg napada stvore dva do tri puta veću nadmoćnost u snagama. Na celom ostalom frontu, međutim, nemačke snage su nastavile da se pasivno brane. Antantine rezerve nisu bile vezane.

Pripremu ove operacije Nemci su izvršili u skladu sa novom instrukcijom, razrađenom na osnovu iskustva bojeva iz prethodnih kampanja. Obezbeđenje iznenadenja, brzina i neprekidnost napada bili su osnovni zahtevi instrukcije. Preporučivalo se da se probor u svim slučajevima organizuje na širokom frontu i da se za to prikupe jake snage i sredstva.

Smatralo se da izvođenje kratke artiljerijske pripreme i zaštita tajnosti priprema celokupne operacije jesu osnovni uslovi za postizanje iznenadenja u napadu. Brzinu napadnih dejstava trebalo je postići dobrom organizacijom sadejstva između pešadije i artiljerije. Predviđalo se da se artiljerijska podrška napada izvodi metodom vatrenog vala. Kod dvojnog vatrenog vala vatra se po jednoj od linija ostvarivala hemijskim granatama.

Neprekidnost napada postizala se narastanjem snaga iz dubine. Zato je instrukcija zahtevala stvaranje dubokih

borbenih poredaka. Tako su bataljoni, pukovi i divizije morali da postrojavaju svoje borbene poretku u dva ešelona.

Instrukcija je ukinula postrojavanje jedinica za napad u talasima. Pešadija se na bojištu kretala u manjim grupama, a u streljačke strojeve se razvijala samo radi otvaranja vatre i prelaska na juriš.

Prema instrukciji lovačka avijacija je imala zadatak da do početka napada obezbedi prevlast u vazduhu. Jurišna i bombarderska avijacija korišćene su za nanošenje udara po neprijatelju na zemlji i sadejstvo kopnenim snagama koje su izvodile napad.

Napad nemačke vojske otpočeo je 21. marta posle petočasovne artiljerijske pripreme, koja se u prva dva časa izvodila hemijskim granatama.

Brojna nadmoćnost i iznenadnost dejstva Nemcima su obezbedile uspeh prvog dana napada. Uspeh, međutim, nije postignut na glavnom, već na pomoćnom pravcu. U vezi s tim nemačka komanda je narednih dana osnovne snage svoje udarne grupacije postepeno prebacila u zonu 18. armije, koja je nanosila pomoćni udar.

Dalji uspesi na ovom pravcu uticali su da Nemci prošire svoju prvobitnu zamisao operacije i odluče da se ne ograniče samo na razbijanje Engleza, već da nanesu poraz i francuskim snagama južno od Some. Na taj način su napori nemačkih armija u toku operacije bili razjedinjeni. U težnji za postizanjem taktičkih uspeha nemačka komanda je konačno izmenila svoju prvobitnu zamisao, pa su polurazbijene engleske snage dobine mogućnost da predahnu.

Dok je borbena sposobnost nemačke vojske, koja nije imala rezervi, slabila, mogućnost anglo-francuskih snaga za pružanje otpora neprekidno se povećavala. Prelomni dan u toku cele operacije bio je 27. mart. Saveznici su doneli odluku da komandu objedine pod rukovodstvom francuskog maršala Foša. Otpočelo je brzo dovođenje krupnih rezervi u rejon proboga, što je Nemce lišilo brojne nadmoćnosti, koju su stvorili na početku operacije. Na tom pravcu borbe su trajale do 4. aprila, kada je nadiranje

Nemaca bilo potpuno zaustavljen. Značajni operativni uspesi Nemaca (napredovanje 70 km, 90.000 zarobljenih, 1.000 zaplenjenih topova i dr.) nisu prerasli u strategijske. Nemcima nije pošlo za rukom da probiju čitav neprijateljski front.

Potcenjivanje neprijateljskih snaga i pokušaj da se strategijski cilj postigne ograničenim snagama, nastojanje da se pozicijski front probije na jednom odseku, ne vezujući neprijateljske rezerve na ostalom frontu, podvajanje napora armija koje su u napadu težile postizanju taktičkih uspeha i, najzad nedovoljne rezerve, neophodne za narastanje udara u toku razvoja operacije i za borbu sa neprijateljskim rezervama — sve je to u krajnjoj liniji dovelo do neuspeha operacije.

Napad Nemaca na reci Lis. Nastavljujući pokušaje da ostvare svoju zamisao o razbijanju Engleza, Nemci su početkom aprila preneli težište dejstava u Flandriju, odakle su Englezovi svoje rezerve prebacili na jug.

9. aprila Nemci su prešli u napad između Ipra i kanala La Bas. U zoni širine 28 kilometara bile su razvijene 22 divizije sa 2.460 oruđa. Ovde je protiv Nemaca bilo svega sedam engleskih divizija. Gustina artiljerije u obrani nije prelazila 20 oruđa na kilometar fronta.

Udar, usmeren najkraćim pravcem ka obali, trebalo je da dovede do zauzimanja luka i do potpunog uništenja Engleza.

Postignutim iznenađenjem i znatno nadmoćnjim snagama Nemci su u početku napada uspeli da dovedu Englezove u kritičan položaj. Trebalo je da Francuzi prilično pomognu svojim rezervama kako bi saveznike spasili ka odseku proboja. Nadmoćnost u snagama, koju su Nemci stvorili na početku operacije, postepeno je nestajala.

Borbe na ovom pravcu trajale su do 1. maja. U operaciju je postupno bilo uvućeno 39 nemačkih i 35 anglo-francuskih divizija. Nemci su prodri 16 do 20 kilometara, zauzeli niz važnih taktičkih objekata, ali osnovni cilj nisu postigli, nije im pošlo za rukom da unište Englezove.

Napad na reci Lis izvođen je na uskom odseku, bez vezivanja neprijateljskih rezervi na ostalom frontu, niti je bilo dovoljno vlastitih rezervi za narastanje udara.

Majska ofanziva Nemaca na reci Eni. Neuspeh prve dve operacije nije pokolebao nade nemačke komande da nanese odlučujući poraz Antanti i da je prinudi na kompromisan mir.

Ne odustajući od namere da nanesu poraz Englezima u Flandriji, nemačka komanda je odlučila da krajem maja preduzme novu operaciju protiv francuskih snaga između Remsa i Soasona, kako bi primorala francusku komandu da svoje rezerve odvucе na jug.

Izbor ovog pravca objašnjavao se, pre svega, time što su francuske rezerve u toku prethodnih bitaka bile prebaćene na front severno od Oaze. Pored toga, neposredan napad na Pariz mogao je da proizvede veliki moralni efekat. Za nanošenje glavnog udara na odseku širine 38 kilometara nemačka komanda je privukla 25 pešadijskih divizija, 3.952 artiljerijska oruđa i 687 aviona. Na tom odseku branile su se četiri francuske divizije. Odbrana francuskih snaga u to vreme, načelno, sastojala se iz četiri pojasa ukupne dubine preko 15 kilometara. Ali na ovom odseku, koji se smatrao slabo pristupačnim za napad, glavne snage su bile grupisane samo na prvoj liniji. Zato su Nemci imali odlučujuću nadmoćnost u snagama.

Nastrojeći da u napadu postigne iznenadenje, nemačka komanda je vršila pripreme tajno i na celom frontu. Kretanje jedinica izvodilo se samo noću. Baterije su izišle na vatrene položaje tek na dan pre početka napada. Bilo je planirano da artiljerijska priprema traje 2 časa i 40 minuta.

Obiman pripremljeni rad obavila je avijacija. Osim izviđanja, avijacija je nedelju dana pre početka napada nanela niz udara po francuskim rezervama, železničkim čvorovima i aerodromima.

27. maja rano izjutra, posle artiljerijske pripreme koja je trajala dva i po časa, nemačka pešadija je krenula u napad praćena vatrenim valom artiljerije i udarima ju-

rišne avijacije. Front Francuza je bio probijen, a na pravcu glavnog udara napadačeve snage su za dan borbe prodrle 20 kilometara u dubinu. Nastojanje Francuza da zaustave nemačko napredovanje uvođenjem rezervi u boj, ostalo je prvih dana bez rezultata. Rezerve su uvođene u žurbi i neorganizovano. S obzirom na to da su nemačke snage sa centralnog fronta nadirale prema Marni, gde su mogле biti zaustavljene, francuska komanda je osnovne rezerve upućivala prema krilima probaja. Rezultat toga je bio da su nemačke snage koje su napadale na centru izbile 30. maja na Marnu, dok je napredovanje njihovog levog krila bilo gotovo potpuno zaustavljenog. Pokušaj Nemaca da zauzmu Rems, to jest da prošire probaj prema krilima, ostao je bez uspeha.

Snage Antante neprestano su se povećavale. Brojni odnos protivnika skoro se izjednačio, pa su borbena dejstva 7. juna bila privremeno obustavljena. Nemci nisu uspeli da forsiraju reku Marnu.

11. juna Francuzi su snagama četiri divizije, uz podršku 153. tenka, naneli protivudar na desno nemačko krilo, čime je napad Nemaca bio konačno zaustavljen.

Izvedenom operacijom Nemci su probili francuske položaje na frontu širine 80 kilometara, prodrli 60 kilometara u dubinu francuske odbrane i realno ugrozili Pariz. Pa ipak, postignuti uspeh Nemci nisu mogli da razviju u strategijski. Rezerve su bile istrošene, nadmoćnost u snagama, stvorena početkom napada, izgubljena, pa je dalje razvijanje uspeha bilo nemoguće. Težnja da se potpuno probije pozicijski front Antante i ovog puta nije bila ostvarena. Nemačka komanda nije mogla da pronađe potreban operativni oblik manevra za probaj pozicijskog fronta; ona je, kao i u prethodnim operacijama, pokušavala da ostvari probaj na jednom pravcu, ne vezujući savezničke rezerve na ostalom frontu.

Julska ofanziva Nemaca na Marni. Mada su u 1918. godini prve tri napadne operacije nemačke vojske, koje su je stajale ogromnih gubitaka, pretrpele neuspeh, nemačka komanda nije iz toga izvukla zaključak da njene snage

počinju da presušuju. Štaviše, ona je precenila rezultate svojih napadnih operacija i smatrala da su protivničke armije pred rasulom. Baš zbog toga Nemačka je odlučila da preduzme novu napadnu operaciju da bi nanela poslednji, uništavajući udar. To je bio poslednji pokušaj Nemaca da nanesu poraz Antanti i steknu povoljne uslove za mir. Da bi podigla moral svojih jedinica, nemačka komanda je ovu bitku nazvala »bitkom za mir«.

Nemačka je u to vreme istrošila sve svoje rezerve, dok su se istovremeno snage Antante neprestano povećavale. Samo za dva meseca (maj-juni) u Francusku je stiglo 550.000 ljudi iz SAD. Nemačkoj je pretila revolucija.

Na Marni su Nemci preduzeli napad na frontu širine 80 kilometara. Ovde je bilo grupisano 45 divizija i 8.800 artiljerijskih oruđa. Francuzi su imali oko 36 divizija i 4.500 oruđa. Prema tome, nemačkoj komandi je ovaj put pošlo za rukom da ostvare samo jedan i po puta veću nadmoćnost u pešadiji i dva puta veću u artiljeriji.

I pored temeljite pripreme operacije, Nemci ovog puta nisu uspeli da postignu iznenadenje. Mesec dana pre početka operacije Francuzi su od zarobljenika tačno saznali mesto i vreme predstojećeg napada i preduzeli niz preventivnih mera. Borbeni poredak francuskih snaga na pravcu predstojećeg nemačkog napada bio je duboko ešeloniran. Na prvim položajima bilo je ostavljeno samo osiguranje, a glavne snage su povučene pozadi. Francuzi su pripremili snažnu artiljerijsku protivpripremu, čiji je početak bio predviđen na jedan sat pre nemačkog napada, a za 18. juli su predviđeli protivudar 10. francuske armije u bok nemačkoj grupaciji.

15. jula, posle četvoročasovne artiljerijske pripreme, nemačke snage su prešle u napad zapadno i istočno od Remsa. Pošto su francuske jedinice u noći uoči neprijateljskog napada bile povučene na drugi položaj, to je vatredni udar bio izведен u prazno.

U toku 15. jula Nemcima je pošlo za rukom da na nekoliko metara forsiraju Marnu i prodru pet do osam kilometara u dubinu francuskih položaja. Ali, to je bio je-

dini i poslednji uspeh. Naišavši na glavne francuske snage, Nemci nisu mogli da napreduju dalje. Postalo je jasno da je napad pretrpeo neuspeh i 17. jula Hindenburg je obustavio beskorisne napade. Nemci su počeli da vrše pripreme za povlačenje iza Marne.

10. francuska armija (16 pešadijskih i 3 konjičke divizije), uz podršku 384 tenka, 1.573 oruđa i 761 aviona, izvršila je 18. jula protivudar iz šume Viler Kotere u desni bok nemačkih snaga, raspoređenih na marnskoj izbočini.

Francuska komanda je nameravala da protivudarom odseče nemačke snage na ovoj izbočini. Ali do toga nije došlo. Posle proboga nemačkog fronta Francuzi su obustavili napad radi premeštanja artiljerije na nove vatrene položaje. Ovo je nemačka komanda iskoristila i svoje rezerve uputila prema odseku proboga. Posle toga je nastavljeno potiskivanje protivnika iz »džaka«. 4. avgusta Nemci su, pretrpevši velike gubitke, bili odbačeni za 20 do 30 kilometara iza Ene, na liniju sa koje su počeli svoju majsку ofanzivu.

Protivudar francuske vojske bio je prelomni momenat u toku prve polovine kampanje 1918. godine i predstavljaо početak ofanzivnih dejstava Antante. Što se tiče nemačke komande, ona je posle kraha poslednje operacije bila prinuđena da svojim jedinicama izda naređenje da organizuju odbranu.

Napadne operacije ograničenih razmera armija Antante. Krah nemačkih napadnih operacija i uspeh francuskog protivudara od 18. jula učvrstili su uverenost komande Antante u pobedu. Za drugu polovicu 1918. godine saveznici su planirali niz operacija ograničenih razmera u svrhu poboljšanja operativno-taktičkog položaja svojih jedinica, preotimanje i držanje inicijative i iznuravanje neprijatelja.

Kao bliži zadatak predviđeno je da se likvidiraju izbočine, obrazovane u toku nemačkih napadnih operacija. Take izbočine su bile: ona na reci Lis, amjenska izbočina i senmilska izbočina južno od Verdena, obrazovana još 1914. godine. Izbočina na Marni likvidirana je protivudarom od 18. juna do 4. avgusta.

Komanda snaga Antante je smatrala da će, ukoliko predviđene operacije za likvidiranje izbočina budu uspešno izvedene, i to u kratkom roku, kasnije biti mogućno da se predvide i krupnije operacije.

Najpre je trebalo izvesti operaciju u svrhu likvidiranja amjenske izbočine, obrazovane tokom nemačke mar-tovske ofanzive. Izvršenje ovog zadatka povereno je 4. engleskoj i 1. francuskoj armiji. U sastavu ovih armija, razvijenih na frontu od 59 kilometara, bilo je 32 divizije, 3.616 oruđa, 516 tenkova i 1.904 aviona. Nemci su na ovom pravcu imali svega 15 do 16 divizija, 1.200 artiljerijskih oruđa i 365 aviona. Dakle, saveznici su obezbedili više nego dvostruku nadmoćnost u pešadiji, četvorostruku u artiljeriji, petostruku u avijaciji i apsolutnu nadmoćnost u tenkovima.

Ofanziva anglo-francuskih snaga počela je 8. avgusta bez artiljerijske pripreme. Iznenadnim napadom uz upotrebu tenkova postignut je potpuni uspeh. Tenkovi su, koristeći se maglom, odmah probili čitav odbrambeni pojas Nemaca i izbili pred njihove artiljerijske položaje. Na frontu južno od Some neprijatelj je bio odbačen za deset do dvanaest kilometara i počeo da odstupa na »Zigfridovu liniju«.

Snagama 4. engleske i 1. francuske armije sledećih dana su se pridružile 3. francuska i 3. engleska armija. Pred frontom ove četiri armije nemačke snage su uz velike gubitke odstupale na istok. Amjenska izbočina bila je likvidirana.

Neočekivan i snažan udar saveznika doveo je do naglog opadanja moralnog duha nemačke vojske. Samo za jedan dan, 8. avgusta, zarobljeno je preko 10.000 Nemaca. Po rečima Ludendorfa »8. avgust je bio najcrnji dan nemačke vojske u istoriji svetskog rata«. Nemačka komanda je došla do zaključka da je vreme da završi rat. Neophodno je bilo postići mir dok je nemačka vojska još držala teritorije Belgije i Francuske. Hindenburg je 14. avgusta o ovome referisao caru Viljemu. Pokušavajući da izbegne vojni poraz i rat završi diplomatskim putem, Viljem je

dao uputstvo o otpočinjanju mirovnih pregovora. Ali je već bilo kasno. Antanta, svesna svoje snage, nije bila sklona da vodi mirovne pregovore, već je zahtevala bezuslovnu kapitulaciju Nemačke.

Počev od 17. avgusta komanda Antante je organizovala niz operacija ograničenih razmera na krilima snaga koje su nastupale. Pored četiri anglo-francuske armije koje su nastupale kod Amjena, u borbu su stupile još dve armije — 10. francuska i 1. engleska. U noći 2/3. septembra, pred opasnošću od obuhvata oba boka, snage 17, 2. 18. i 9. nemačke armije počele su da odstupaju na celom frontu od reke Skarpi do reke Vel, i do 8. septembra povukle se na »Zigfridovu liniju«, odakle su marta 1918. godine krenule u ofanzivu. Do 26. septembra na tom frontu je vladalo zatišje.

Opšta ofanziva Antante. Posle sukcesivnih napadnih operacija, izvedenih od avgusta do septembra, inicijativa dejstva potpuno je prešla u ruke saveznika. Samo u zabilježenima Nemačka je izgubila 150.000 ljudi. Težak položaj Nemačke još više se pogoršao time što je 3. septembra iz rata istupila Bugarska. Jedinstveni front od Nemačke do Tuske bio je prekinut. Ratna katastrofa se brzo približavala. Sve mogućnosti Nemačke za vođenje rata bile su iscrpljene. Pokušaji nemačke buržoazije da diplomatskim putem postigne častan mir i izbegne bezuslovnu kapitulaciju takođe su propali.

Krajem septembra 1918. godine na francuskom frontu, dugom 770 kilometara, snage Antante su imale 215 divizija, oko 2.000 tenkova i 5.400 aviona protiv 199 veoma osposobljenih nemačkih divizija sa 2.200 aviona. U takvim okolnostima saveznička komanda je donela odluku da pređe u opštu ofanzivu, koja je trebala da dovede do konačne pobede nad Nemačkom.

Posle povlačenja na »Zigfridovu liniju« nemačka komanda je svojim jedinicama postavila zadatak da po svaku cenu brane utvrđene položaje na teritoriji Francuske i Belgije, pošto na teritoriji Nemačke pripremljenih linija nije bilo.

Opšta ofanziva snaga Antante počela je 26. septembra napadom savezničkih snaga na frontu Verden — Rems. 27. septembra u napad su prešle 1. i 3. engleska armija i, najzad, 28. septembra — savezničke snage u Flandriji. Od tog trenutka na celom francuskom frontu odvijale su se žestoke borbe.

Cinjenica da Nemci nisu imali nikakve rezerve, da je njihov moral naglo opao i da su saveznici bili nadmoćniji u snagama i sredstvima ubrzala je poraz nemačkih snaga, koje su 7. i 8. oktobra počele da odstupaju na drugi pozadinski odbrambeni pojas. Od 14. oktobra počele su borbe i na ovom pojasu. 4. novembra nemačka odbrana je bila probijena.

Od 5. novembra nemačke snage su na čitavom frontu počele da odstupaju na treći odbrambeni položaj, koji je išao linijom Antverpen — Meza. 9. novembra saveznici su probili i ovaj položaj južno od Sedana. Za 14. novembar bio je predviđen prođor snaga Antante u Lorenu i Rajnsku oblast, ali do njega nije došlo: 11. novembra Nemačka je kapitulirala.

Osobenosti ratne veštine u kampanji 1918. godine. Osnovni oblik operacija, izvođenih u poslednjoj kampanji rata, bio je napad radi probroja pozicijskog fronta. U kampanji 1918. godine obe zaraćene strane su pokušavale da problem probroja reše masiranim upotrebom ne samo artiljerije već i tenkova, avijacije i hemijskog oružja. Međutim, slaba borbena svojstva novih borbenih tehničkih sredstava, kao i odsustvo teorije i prakse pravilne borbe ne upotrebe tih novih sredstava bili su uzrok što problem probroja nije rešen ni do kraja rata.

Široka upotreba automatskog oružja i, usled toga, veliki gubici u pešadiji prinudili su zaraćene strane da se odreknu gustih borbenih poredaka — gustih streljačkih strojeva i predu na takozvanu grupnu taktiku. Masovna upotreba puškomitrailjeza, a zatim i tenkova, uticala je da se grupna taktika u poslednjoj fazi rata dalje razvila. Zasolenost pešadije automatskim oružjem dovela je do smanjenja gustine borbenih poredaka.

Masirana upotreba tenkova i avijacije u kampanjama 1917. i 1918. godine uslovila je pojavu protivtenkovske i protivvazdušne odbrane.

Kampanja 1918. godine je veoma jasno pokazala da se značaj rezervi sve više povećao i to kako u napadu — za narastanje udara iz dubine, tako i u odbrani — za odbijanje napadačevih udara. Nestašica rezervi i slaba pokretljivost jedinica bile su među uzročnicama neuspeha svih nemačkih napadnih operacija u 1918. godini. S druge strane, pokušaj probroja pozicijskog fronta na jednom, izlovanom odseku fronta dovodio je do toga da rezerve braćica ne budu vezane i da je on mogao njima slobodno da manevruje i odbija udare napadača.

Izvesne uspehe, koje su postigle snage Antante u operacijama u drugoj polovini 1918. godine, treba objasniti, pre svega, naglim opadanjem borbene sposobnosti nemačke vojske i krajnjom iscrpljenošću njenih snaga.

9. Vojno-politički rezultati prvog svetskog rata i razvoj ratne veštine u toku rata

Vojno-politički rezultati. Jedan od važnijih političkih rezultata rata bilo je dalje zaoštravanje opšte krize kapitalizma i stvaranje povoljnijih uslova za pobedu velike oktobarske socijalističke revolucije u Rusiji. Pobeda revolucije u Rusiji dovela je do naglog slabljenja svetskog kapitalističkog sistema. Ona je izvršila snažan uticaj na celokupni međunarodni revolucionarni pokret i otvorila novu epohu u istoriji čovečanstva.

Sa čisto vojnog stanovišta poraz Nemačke i njenih saveznika predstavljaо je najvažniji rezultat prvog svetskog rata. Nemački imperijalizam, koji je poveo prvi svetski rat, bio je poražen i kapitulirao je. Lenjin je ovako okarakterisao poraz nemačkog imperijalizma: »U početku on se neverovatno raširio na tri četvrtine Evrope, naduavao, a odmah zatim rasprsnuo, ostavljajući najstrašniji smrad«¹⁴⁾.

¹⁴⁾ В. И. Ленин. Соч., т. 28, стр. 138.

Osnovni uzroci nemačkog poraza bili su:

— pogrešni i avanturistički bezumni planovi nemačkog imperijalizma, sračunati na postizanje svetskog gospodstva;

— nepravilna i avanturistička nemačka ratna doktrina sa orijentacijom na kratkotrajni rat i pobedu u jednoj glavnoj bici;

— opšta nadmoćnost zemalja Antante u snagama i sredstvima nad zemljama nemačke koalicije;

— nužnost da se rat vodi na dva fronta, što je imalo za posledicu razjedinjavanje strategijskih napora.

Ruski front je odigrao veliku ulogu u nanošenju poraza Nemačkoj. U toku čitavog rata on je vezivao za sebe znatne snage Nemačke i njenih saveznika, a u nizu kampanja, na primer, 1914., 1915. i 1916. godine, imao odlučujuću ulogu. Aktivna dejstva ruske vojske u toku rata više puta su primorala nemačku komandu da veći broj jedinica skine sa francuskog fronta radi pariranja udarima ruske vojske i to u jeku najžešćih bitaka na Zapadu (na Marni, kod Verdena, na Somi).

Čak i posle istupanja Rusije iz rata nemačka komanda je bila prihuđena da na ruskom frontu drži 87 nemačko-austrijskih divizija, među kojima i sve nemačke konjičke divizije, čime je ozbiljno oslabila svoje snage na Zapadu. To je bio jedan od značajnih uzroka neuspela svih napadnih operacija nemačke vojske u 1918. godini na francuskom frontu i on je na kraju Nemačku doveo do poraza.

Strategija. Prvi svetski rat počeo je u vreme kada su vladajući krugovi obe protivničke koalicije računale da će rat biti kratkotrajan. Zbog toga je ideja vodilja general-stabova gotovo svih zemalja-učesnica u ratu bila težnja za odsudnim razbijanjem protivničkih oružanih snaga u toku kratkotrajne kampanje, posle jedne do dve krupne operacije.

U skladu sa idejom o kratkotrajnem ratu bili su razrađeni i ratni planovi svih učesnica prvog svetskog rata. Ovakvo planiranje ratnih dejstava nije moglo da se ne

odrazi na karakter priprema oružanih snaga i ekonomike zemlje za rat.

Generalštabovi svih zemalja računali su da rat dobiju uglavnom kadrovskim armijama, popunjениm do ratne formacije i bez znatnije mobilizacije vojnih obveznika u toku rata. Biло је предвидено да се оруžane snage, наменјене за вођење ратних dejstava, развију у једном streljačkom ešelonu. Rezerve су потcenjivane. Економска mobilizacija nije се предвиђала, jer се сматрало да се оруžана сила може obezbediti из mobilizacijskih rezervi, створених до почетка рата.

Искustvo prvog svetskog rata je ukazalo на неправилност свих тих стратегијских прорачуна. Već je kampanja 1914. godine opovrgla osnovnu strategijsku ideju predratnog perioda — ideju o kratkotrajnom ratu. Postalo је јасно да је рат немогућно завршити са две до три битке и да савремени рат између великих држава поприма дуготрајан карактер. Рат, који је према предвиђањима свих njegovih učesnica требало да се заврши за неколико месеци, трајао је више од четири године.

Искustvo prvog svetskog rata оповргло је теорију, прихваћену у свим оруžаним snagама капиталистичких држава, према којој стратегија у toku rata, navodno, ne zavisi od politike. Rat је истакао значај jedinstvenog političkog rukovođenja, s jedne, i ukazao на bespomoćnost buržoaskih vlada da ostvare takvo rukovođenje, s druge strane. Na strategijsko planiranje i jedne i druge koalicije u toku rata znatno су uticale unutrašnje političke protivrečnosti između zemalja-učesnica tih koalicija. Engleska, na primer, za sve vreme је nastojala да за себе сачува prevlast na moru, zbog чега се odupirala свим nastojanjima Rusije да изиде на Dardanele i uopšte na Balkansko poluostrvo.

Francuska је жељела да себи obezbedi nadмоћniji položaj na evropskom kontinentu i nije dopuštala jačanje drugih држава, међу којима и svojih saveznika — Engleske i Rusije. Zbog тога је Francuska u свим кампањама nastojala да prebacи главни teret на rusku vojsku.

Političke protivrečnosti između saveznika otežavale su da pojedine države koordiniraju svoje ratne planove i da se celishodno iskoristi ono potencijalno preim秉stvo u sнагама i sredstvima koje je imala Antanta. Takva neusaglašenost u dejstvima, iako u manjem stepenu, postojala je i unutar nemačke koalicije.

Na taj način, prvi svetski rat je u vrlo oštroj formi postavio problem koalicione strategije i pružio bogato praktično iskustvo u vezi sa tim problemom. Pa ipak, osnovi koalicione strategije nisu bili razrađeni ni teoretski, ni praktično.

Iskustvo prvog svetskog rata je pokazalo da zadaci koje je strategija imala ranije, a koji su se odnosili uglavnom na pripremu za rat samo oružanih snaga i na planiranje jedino početnih operacija, nisu bili dovoljni. Oni nisu obuhvatili mnoga pitanja vezana za praktično vođenje rata. Razvoj tehničkih borbenih sredstava i promene u oblicima i načinima vođenja borbenih dejstava postavili su pred strategiju niz drugih važnih zadataka i proširili njen sadržaj i funkcije.

Rat je istakao da je za strategiju neophodno, pre svega, da razradi teoriju i praksu korišćenja celokupne ekonomskе moći države u interesu rata i svestrano i temeljito uzme u obzir ulogu moralnog faktora. Iskustvo rata je ukazalo na niz nedostataka ranijeg metoda strategijskog rukovođenja po šemi vrhovna komanda — armija. Bilo je potrebno da se organizuje posredna instanca između vrhovne komande i armije u vidu komande fronta.

U toku rata više puta je iskrsla neodložna potreba da se organizuje sadejstvo strategijskih razmera između kopenskih snaga i mornarice. Nedostatak, međutim, teoretske razrade ovih pitanja u predratnom periodu veoma je kočio ostvarivanje tesnog sadejstva u praksi.

U prvom svetskom ratu znatno je porastao značaj strategijskih rezervi. Uporedo s tim, orientacija na kratkotrajan rat dovela je do toga da na početku rata nijedna od zaraćenih strana nije imala dovoljno takvih rezervi. Ta okolnost nije mogla da se ne odrazi na karakter ratnih

dejstava. Nedostatak krupnih rezervi često je bio uzrok neuspeha mnogih napadnih operacija.

Masovne vojske, neprekidni frontovi i dugotrajan rat nametali su strategiji zadatku da izradi ne samo planove početnih operacija već i planove celih kampanja i da organizuje rukovođenje operacijama nekoliko frontova (grupa armija).

Pa ipak, sve ove nove zadatke, koji su stajali pred strategijom, vojna nauka nije rešila u toku rata. Na rešavanju mnogih iskrslih strategijskih problema vojni teoretičari većih zemalja radili su i u posleratnom periodu.

Operativna veština. Bez obzira što buržoaski vojni teoretičari smatraju da ratna veština ima svoje dve grane — strategiju i taktiku, iskustvo prvog svetskog rata je ukazalo na objektivno postojanje novog sastavnog dela ratne veštine — operativne veštine, kao teorije i prakse pripremanja i izvođenja operacija armije i frontova (grupa armija).

Pojava i razvoj operativne veštine bili su posledica promene u karakteru, uslovima, sredstvima i načinima vodenja borbenih dejstava i rata uopšte, izazvanih brojnim povećanjem oružanih snaga i masovnom primenom novih borbenih sredstava.

Ratovi s kraja XIX i početka XX veka pokazali su da su u oružanoj borbi počele učestvovati milionske vojske, uz upotrebu ogromnih količina najraznovrsnije tehnike, da su se ratna dejstva odvijala na frontovima dugačkim stotine i hiljade kilometara i u toku rata razbijala na niz odvojenih bojeva, bitaka, manevra, objedinjenih jedinstvenim ciljem. Tako se već u francusko-pruskom, rusko-turskom i rusko-japanskom ratu jasno ocrtalo pre-rastanje pojedinih, pre svega, vremenski kratkotrajnih i prostorno ograničenih bitaka u operacije, dugotrajne po vremenu i vodene na ogromnim prostranstvima. Sve je to zahtevalo teoretsku razradu mnogih pitanja, vezanih za pripremanje i vodenje takvih bitaka — operacija. Međutim, svi vojni teoretičari toga vremena smatrali su da se sva ta pitanja mogu razmatrati u okviru strategije i taktike.

U prvom svetskom ratu potpuno se oformio pojam i sadržaj operacije kao celokupnost borbenih dejstava i manevra krupnih taktičkih i operativnih jedinica, koji se izvode odvojeno na velikom prostoru i u različito vreme, ali objedinjeni opštom zamisli i usmereni na postizanje jedinstvenog cilja. Pa ipak, operativna veština, kao samostalna grana ratne veštine koja izučava pitanja priprema i vođenja operacije, u toku rata nije bila priznata ni u jednoj većoj vojsci.

Od prvih dana prvog svetskog rata izvodene su frontovske i armijske operacije; to je zahtevalo da se neodložno formira posredna instanca komandovanja između vrhovne komande i armije. Ali je takva instanca, u vidu komande fronta, još pre rata bila formirana samo u ruskoj vojsci. Ostale vojske bile su prinuđene da u toku samog rata reorganizuju sistem komandovanja jedinicama, pri čemu su se koristile iskustvom ruske vojske.

U prvom svetskom ratu jasno su se izdvojila dva osnovna oblika operativnog manevra — manevar u svrhu okruženja i frontalni udar radi probaja pozicijskog fronta.

Obuhvatni i obilazni manevri, tako zvane »kane«, posebno su i naširoko isticani u nemačkoj vojsci i, iako su se pokazali neostvarljivim, bili su osnovni oblik manevra u kampanji 1914. godine na svim frontovima, a u kampanji 1915. godine na ruskom frontu. Ovi oblici manevra, primenjivani od svih vojski, trebalo je da dovede do okruženja velikih neprijateljskih grupacija. Pa ipak, u prvom svetskom ratu nije bilo nijedne uspešno izvedene operacije okruženja.

Sa prelazom na pozicijske oblike borbe, osnovni oblik operativnog manevra postao je frontalni udar za probaj pozicijskog fronta. Bočni manevr u tim uslovima bio je nemoguć, jer je sa obrazovanjem neprekidnog fronta nestalo otkrivenih bokova, a problem probaja buržoaska ratna veština nije mogla da reši uspešno.

Iskustvo prvog svetskog rata istaklo je nekoliko načina probaja.

Proboj na jednom uskom odseku fronta, širine 8 do 30 kilometara, uz pasivna dejstva na ostalom frontu. Takvim načinom proboga nije se postizalo iznenađenje, a rezerve branioca nisu bile vezane, pa ih je on mogao ne samo prebaciti na odsek proboga već i upotrebiti za uređenje novih odbrambenih položaja. Primeri takvih proboga su operacije saveznika u Šampanji i Artoa 1915, na reci Somi 1916, kod Kambrea 1917. i napad Nemaca kod Verdена 1916. godine.

Proboj na relativno širokom frontu do 80 kilometara (operacija Nemaca u Pikardiji i na reci Eni 1918. godine), uz pasivna dejstva na ostalom frontu i u uslovima kada napadač nije raspolagao dovoljnim rezervama, po obliku i suštini nije se razlikovao od prvog načina. U najboljem slučaju napadač je postizao znatne, ali ipak samo taktičke rezultate. Na tome se operacija završavala. I u tom slučaju nije se uspeo potpuno probiti pozicijski front.

Istovremeni probaj na nekoliko odseka fronta (ofanziva ruskog Jugozapadnog fronta 1916. godine) predstavljao je novi način proboga, koji je dovodio do cepanja neprijateljskog fronta i vezivanja njegovih rezervi. U takvoj situaciji stvarala se mogućnost za operativni probaj neprijateljskog fronta, ali je nestasica pokretljivih jedinica ipak onemogućavala razvoj uspeha ne samo u toj već i u drugim operacijama. Nedostatak pokretljivih viših taktičkih jedinica i mali domet artiljerije spadali su među najvažnije objektivne faktore koji su otežavali razvoj proboga u kampanjama od 1914. do 1916. godine. Tek je široka upotreba železničkog i automobilskog transporta, avijacije, tenkovskih i hemijskih borbenih sredstava krajem rata stvorila objektivne mogućnosti za uspešno rešavanje problema proboga i njegovog razvoja. Međutim, te objektivne mogućnosti nisu potpuno iskorišćene. Uzroci ovome su bili, s jedne strane, relativno nizak kvalitet novih tehničkih borbenih sredstava, a ponekad i njihova nedovoljna količina i, s druge strane, nedostatak naučne teorije borbene primene tih sredstava.

Taktika. Zbog toga što u predratnom periodu nije bio dobro predviđen karakter budućeg rata i načina njegovog vodenja kao i mogućih ratnih sredstava, na samom početku rata se pokazalo da kod svih vojski ni taktika nije odgovarala zahtevima vremena. Na početku rata je u svim vojskama osnovu borbenog poretka sačinjavao streljački stroj. Priprema napada artiljerijskom vatrom je bila nedovoljna, pa je celokupni teret boja padaо na pešadiju, naoružanu puškama i neznatnim brojem mitraljeza.

Već prvi bojevi 1914. godine govore o naglom povećanju vatrene moći, naročito kod branioca. Streljački stroj, bez dubine i dovoljne udarne moći, bio je nesposoban da preodoli čak i slabo utvrđene neprijateljske položaje. Manevrovanje streljačkim strojem na bojištu bilo je izuzetno teško. Uspeh u napadu postizao se po cenu velikih gubitaka, jer se pokazalo da je streljački stroj veoma osetljiv u uslovima masovne primene mitraljeza.

Kada su bile utrošene poslednje oskudne rezerve, stvorene prilikom mobilizacijskog razvoja, rat je poprimio pozicijske oblike borbe. Od tog momenta u taktici je otpočeo dug period nadmetanja odbrane i napada.

Potcenjivanje odbrane pred rat u svim vojskama prouzrokovalo je da je sa prelaskom na pozicijske oblike borbe napadač bio nemoćan da probije čak i odbranu, organizovanu na brzu ruku i nedovoljno duboku. Zasićenost odbrane vatrenim sredstvima i pogrešno organizovanje napada doveli su do toga da se odbrana pokazala jačom od napada. Otpočela su traganja za novim oblicima postrojavanja jedinica u borbi i novim načinima napada u svrhu probaja pozicijske odbrane.

Krajem 1914. godine, u težnji da se reši problem nastanjanja udara iz dubine, borbeni poredak gustih streljačkih strojeva na francuskom frontu zamenjen je talasima. Talas se sastojao iz nekoliko streljačkih strojeva. Tri do četiri talasa sačinjavali su jedan nalet. To je bio još gor oblik borbenog poretka. Talasi i naleti pred napad su se sklanjali u rovove i ešelonirali po dubini. Borbeni poredak divizija sastojao se iz nekoliko naleta. Napad naleta ostva-

rivan je u skokovima. Takva svojevrsna falanga imala je zadatka da probije neprijateljsku odbranu, u suštini, grudima vojnika, a ne vatrom artiljerije, avijacije i drugih sredstava.

Počev od 1916. godine u naoružanje svih vojski u sve većim količinama se uvode puškomitraljezi. Pojava nove tehnike izazvala je promene i u taktici, pre svega u oblicima borbenih poredaka. Umesto talasa postepeno se uvođe grupni poreci jedinica. Međutim, prelazak na novi borbeni poredak odvijao se veoma sporo. Buržoaska ratna veština ni u jednoj vojsci nije mogla u potpunosti da iskoristi novi taktički oblik, jer je novi borbeni poredak, za razliku od streljačkih strojeva, zahtevaо moralno čvrste i inicijativne vojnike.

Uporedо sa promenama u borbenim porecima u toku rata su se primenjivali i mnogi novi postupci i načini dejstava jedinica prilikom proboga. Tako je za vreme rata naglo porasla gustina artiljerije, smanjena je dužina trajanja artiljerijske pripreme, artiljerija je od 1916. godine počela da podržava napad pešadije vatrenim valom, za neutralisanje odbrane široko su se primenjivali avijacija, tenkovi i hemijska borbena sredstva. Osnovni problem taktike napadnog boja bio je kako obezbediti tesno sajdejstvo svih snaga i sredstava u boju. No, zbog nedostatka naučno zasnovane teorije borbene primene novih ratnih sredstava, kao što su tenkovi i avijacija, u toku rata ovaj problem nije u potpunosti rešen.

Odbrambena taktika razvijala se paralelno sa razvojem načina izvođenja napada. U slučaju neuspeha, napadačevi streljački strojevi su zaledali i kopali rovove. Sve dok se napadni borbeni poredak sastojao iz jednog streljačkog stroja, i u odbrani je postojala samo jedna tranšeja. Sa promenama u napadnom borbenom poretku menjao se i borbeni poredak u odbrani, naročito u pogledu povećanja dubine putem stvaranja nekoliko linija odbrambenih objekata. U početku se odbrana sastojala iz nekoliko linija neprekidnih rovova, a zatim iz nekoliko položaja. Dalje usavršavanje pozicijske odbrane išlo je lini-

jom stvaranja odbrambenih pojaseva. Pojasevi su bili organizovani s proračunom da napadač pred svakim od njih mora pregrupisavati svoje snage i premeštati artiljeriju. Godine 1916. unutar pojaseva počeli su se stvarati čvorovi otpora i pregradni položaji, a pojavele su se i kupole od armiranog betona i metala. Godine 1917. došlo je do podele odbrane na zone (umesto utvrđenih pojaseva), a pojavljuje se i zona pretpolja.

Razvoj kopnene vojske. Bez obzira na pojavu novih i dalje usavršavanje starih rodova vojske, pešadija je u toku celog rata ostala osnovni rod vojske. Ipak je i u pešadiji došlo do niza promena. Osnovni pravac razvoja pešadije kretao se linijom smanjivanja njenog udela, povećanja vatrene moći i usavršavanja organizacione strukture.

Udeo pešadije u oružanim snagama smanjen je u toku rata prosečno za 20 procenata, uglavnom zbog pojave novih rodova vojske. Relativno brojno smanjenje pešadije bilo je povezano i sa naglim porastom njene vatrene moći, koja se u godinama rata povećala za dva do tri puta. Tako, na primer, dok je na početku rata pešadijski bataljon imao samo puške, on je već krajem rata u svom naoružanju imao 8 do 12 mitraljeza i do 36 (u Francuskoj) puškomitraljeza; dok je početkom rata artiljerija bila samo sredstvo komandanta divizije, krajem rata je i pešadijski bataljon dobio artiljerijska oruđa. Veća zasićenost pešadije vatrenim sredstvima doveća je do naglog porasta njene vatrene moći i jačanja njene udarne snage, iako se brojno stanje taktičkih i združenih jedinica krajem rata znatno smanjilo; na kraju rata pešadijske divizije su imale 9—12, umesto 12—16 bataljona.

Artiljerija se razvijala kako linijom kvantitativnog, tako i kvalitativnog porasta. Udeo artiljerije u okviru oružanih snaga povećao se u godinama rata za više od jedan i po puta. Iskustvo rata je pokazalo da se uticaj artiljerije na tok boja, i pored porasta vatrene moći pešadije, naglo povećao. Od svih gubitaka koje su jedinice imale na bojištu, do 75 procenata je otpadalo na gubitke od artiljerijske vatre, a samo 15 do 20 procenata od vatre pušaka i

mitraljeza. Procenat gubitaka od artiljerijske vatre u ranijim ratovima bio je znatno manji i nije prelazio 20%. Ova promena objašnjava se naglim povećanjem moći artiljerijske vatre, što je bilo posledica poboljšanja kvaliteta i povećanja broja artiljerijskih oruđa, koja su jednovremeno učestvovala u boju.

Uporedo sa usavršavanjem ranijih artiljerijskih sistema u toku rata su bili razrađeni i usvojeni u naoružanje novi modeli artiljerijske tehnike. U toku rata domet artiljerije se povećao za 30 procenata i kod osnovnih modela on je krajem rata bio veći od deset kilometara. Pojavili su se pojedini modeli oruđa sa dometom preko 100 kilometara, ali zbog njihove malobrojnosti i teškoće u primeni, ona nisu imala ozbiljniji značaj u borbi. Brojno se znatno povećala i teška artiljerija, čiji je udio u pojedinim vojskama dostizao do 40 procenata.

Primena novih tehničkih borbenih sredstava (avijacije i tenkova) i promene u karakteru samog boja dovele su do stvaranja protivavionske i protivtenkovske artiljerije.

Jedno od novih borbenih sredstava, koje se pojavilo u toku svetskog rata, bili su tenkovi. Uslovi pozicijskog ratovanja zahtevali su takvo borbeno vozilo koje bi bilo sposobno da savlada zonu najgušće vatre streljačkog naoružanja (pušaka i mitraljeza) i neutrališe mitraljeze koji ometaju napredovanje napadačeve pešadije. Takvo vozilo je bio tenk, koji je u sebi sjedinjavao oklopnu zaštitu, snažnu vatrenu moć i relativno veliku pokretljivost.

Poznato je da su neki tehnički pronašasci, kao neophodni preduslovi za stvaranje tenka (motor sa unutrašnjim sagorevanjem, oklop i gusenice), bili realizovani još pre prvog svetskog rata. Tako je još 1882. godine prema projektu ruskog pronalazača P. I. Osokina bio izrađen motor koji je radio pomoću kerozina; 1837. godine štabni kapetan Zagražski podneo je projekat gusenica; 1887. godine pronalazač F. A. Blinov prvi je u svetu konstruisao parni gusenični traktor. Protivpuščani oklop prvi put se

pojavio, takođe, u Rusiji, gde je pre drugih zemalja bila osvojena proizvodnja legiranog čelika.

Ideja pronalaska borbenog vozila koje u sebi sjedinijuje oklopnu zaštitu, vatrenu moć i pokretljivost takođe je ponikla i prvi put ostvarena u Rušiji, čija je vojska stekla iskustvo u vođenju pozicijske borbe u toku rusko-japanskog rata 1904—1905. godine. U periodu od 1911. do 1916. godine inženjer Mendeljejev, sin velikog ruskog naučnika Mendeljejeva razradio je projekat teškog tenka. Godine 1915. u Rusiji je izrađen prvi tenk u svetu, koji je uspešno izdržao probe. Pa ipak, u prvom svetskom ratu Rusija nije imala tenkove. Zbog tehničke zaostalosti Rusije, učmalosti i reakcionarnosti ruskog vojnog rukovodstva, njegovog slepog klanjanja pred svim što je inostrano — što je bilo rezultat nepoverenja u sposobnost ruskog naroda — u Rusiji se nisu proizvodili tenkovi. Projekti su bili pokopani u uredskim arhivama, a neki od njih su pali u ruke inostranih preduzetnika. Zato su na bojištu tenkove prvi primenili Englezi septembra 1916. godine u operaciji na reci Somi.

Prvi uspeh tenkova, i pored toga što je ovo borbeno sredstvo predstavljalo novinu i što je iznenada upotrebljeno, bio je neznatan. Uzroci ovome su bili: neznatan broj tenkova, njihove izuzetno slabe tehničke karakteristike i loša organizacija upotrebe (nepodesno močvarno zemljište za tenkove, nedostatak sadejstva sa pešadijom i artiljerijom, upotreba tenkova u odvojenim grupama na širokom frontu).

Saveznici su i posle toga više puta upotrebili tenkove u svojim operacijama, ali to ipak nije obezbeđivalo proboj odbrane. Tek posle operacije dok Kambrea (novembra 1917. godine) tenkovi su dobili opšte priznanje kao novo snažno borbeno sredstvo. Bez obzira na usko taktičke rezultate ove operacije, tenkovi su od tog vremena dobili pravo svog postojanja. U svim docnjim operacijama saveznici su ih primenjivali masovnije.

Borbeni i tehnički kvaliteti prvih tenkova do kraja rata su pretrpeli niz promena. Brzina kretanja tenkova

povećana je na 12 do 13 kilometara na čas, a radijus dejstva na 150 kilometara. Pojavile su se različite vrste tenkova, zavisno od njihove namene. Povećane su manevarske mogućnosti tenka i poboljšani uslovi za rad posada u tenkovima. Naglo je porastao broj tenkova. Krajem rata snage Antante, na primer, imale su preko osam hiljada tenkova.

Ipak, sve do kraja rata upotreba tenkova nije izišla iz taktičkih okvira. Rat je dao niz primera uspešne upotrebe tenkova za probor taktičke dubine u sadejstvu sa pešadijom. Ali da se pomoću tenkova reši zadatak razvijanja taktičkog uspeha u operativni — nije uspevalo. Nijedna operacija u kojoj su upotrebljeni tenkovi nije završila postizanjem operativnog probora.

U toku prvog svetskog rata tenkovi su izvršili znatan uticaj na razvoj taktike. Njihova upotreba je u nekim slučajevima pružila mogućnost da se odustane od dugotrajnih artiljerijskih priprema, što je doprinisalo postizanju iznenadenja u napadu. Sadejstvo tenkova sa pešadijom je uticalo da se poveća širina fronta napada pešadijskih taktičkih jedinica za jedan i po do dva puta. Tako, na primer, u operacijama 1916. i 1917. godine pešadijska divizija je u napadu bez tenkova dobijala zonu širine jedan i po do dva kilometra. Ako se pak napad pešadije organizovao zajedno sa tenkovima, zona pešadijske divizije povećava se na tri do četiri kilometra.

Upotreba tenkova doprinosila je daljem usavršavanju i razvoju grupnih borbenih poredaka pešadije, jer je njen nastupanje za tenkovima neizbežno vodilo raščlanjivanju streljačkih strojeva na odvojene grupe. Primena tenkova iziskivala je da se organizuje sadejstvo između njih i drugih rodova vojske, usled čega su priprema i organizacija, kao i vodenje boja, postale složenije. Massovna upotreba tenkova izvršila je uticaj i na odbranu, koja je sada morala da se organizuje i kao protivtenkovska.

Pojava tenkova na bojištu i njihova masirana upotreba stvorile su realne preduslove za organizaciju i izvođenje duboke operacije. Pa ipak, nepostojanje naučne

teorije o organizaciji i borbenoj upotrebi tenkovskih jedinica, kao i nedovoljno iskustvo za njihovu primenu nisu dozvoljavali da se taj problem reši u prvom svetskom ratu. Štaviše, prvi svetski rat za sobom nije ostavio ni teoriju, ni praksi upotrebe tenkova u operativnim razmerama.

Početkom prvog svetskog rata sve oružane sile imale su brojnu konjicu, ali ona nije odigrala ulogu pokretljivog roda vojske za rešavanje operativnih zadataka. Ni u jednoj od operacija konjica nije bila iskorisćena za razvoj uspeha. Kao i pešadija, konjica se, načelno, koristila za proboj pozicijske odbrane i dejstvovala samostalno ili u sadejstvu sa pešadijom. Proboj je vršila u gustim konjičkim postrojima, zbog čega je, u uslovima znatne zasićenosti jedinica mitraljezima, neizbežno trpela velike gubitke. Krajem rata vidno se smanjila apsolutna brojnost konjice, kao i njen udeo u oružanim snagama uopšte.

Hemiske materije, kao novo borbeno sredstvo, pojavile su se u toku rata. Upotreba bojnih otrova od strane Nemaca predstavljalo je jedan od pokušaja da se obezbedi proboj pozicijskog fronta. Počev od maja 1915. godine bojne otrove su upotrebljavale i oružane snage drugih zemalja. U toku rata usavršavani su bojni otrovi, kao i načini njihove borbene primene — od primitivnog puštanja otrovnih gasova iz boca do gađanja specijalnim hemijskim bacačima, zatim minobacačima i artiljerijskim oruđima. Pa ipak, upotreba bojnih otrova nije izvršila suštinski uticaj na opšti rok ratnih dejstava. Jedan od uzroka ovome je bio taj što su vrlo brzo pronađena sredstva protivhemiske zaštite. Tako je već 1915. godine istaknuti ruski naučnik Zelinski stvorio prvu gasmasku u svetu. Primena hemijskih borbenih sredstava izazvala je pojavu novog elementa borbenog obezbeđenja — službe protivhemiske zaštite (PHZ).

Udeo inžinjerije u okviru celokupnih oružanih snaga u toku rata se povećao za jedan i po puta. Njena uloga u operacijama bila je veoma raznovrsna. Najkarakterističniji zadaci inžinjerije bili su: izrada odbrambenih ob-

hekata i prepreka, izrada komunikacija i mostova, rušenje neprijateljskih odbrambenih objekata i raščišćavanje prepreka. Pošto je krug zadataka koje su rešavale inžinjerske jedinice bio znatno proširen, nikla je neminovna potreba za razradom nove teorije borbene upotrebe inžinjerije.

Na razvoj sredstava veze duboki pečat je ostavila prevaga pozicijskih oblika borbe u toku rata. Spori tempo razvoja operacije i relativno retko premeštanje štabova nisu izazvali potrebu za pokretljivošću komandi, pa je zato i razvoj sredstava veze imao ograničeni karakter. Ipak je pojava novih rodova vojske postavila velike zahteve tehničici veze i njenoj organizaciji. U toku rata najviše su se razvile sledeće vrste veze: radio-veza, telefonska veza na većim odstojanjima, teleprintersko-telegraf-ska aparatura, upotreba aviona i automobila za vezu. Radio-vezā se naročito široko rasprostranila. Tako je u prvom svetskom ratu gotovo svaka divizija imala radio-stanicu, dok je u rusko-japanskom ratu u celoj ruskoj vojsci bilo svega 12 radio-stanica.

Povećani zamah operacija zahtevao je izvođenje brzog manevra ljudskim i materijalnim rezervama. U rešavanju tog zadatka veliku ulogu je dobila upotreba železničkog i automobilskog transporta. U ratu je automobilski park oružanih snaga glavnih učesnica rata porastao na 340.000 raznovrsnih automobila. Rat je pokazao da automobilski transporter ne samo povećava pokretljivost jedinica već može da im obezbedi neprekidno doturanje svih materijalnih potreba; on pored toga što dopunjava korišćenje železnice može i samostalno da obezbedi prevoženje mnogobrojnih materijalnih sredstava i jedinica na dugim relacijama.

Ratno vazduhoplovstvo. Avioni su u ratne svrhe prvi put upotrebљeni u tripolitanskom (1911), a zatim u balkanskem (1912—1913) ratu. U ovim ratovima avioni su korišćeni samo kao sredstvo za izviđanje. Tek u pojedinačnim slučajevima vršeni su pokušaji da se avioni upotrebe za dejstvo po jedinicama i drugim vojnim objek-

tim na zemlji. Ali tadašnji avioni nisu imali nikakve uređaje za bombardovanje; jer nisu postojale ni avionske bombe. »Bombardovanje« se svodilo na to što je pilot iz aviona bacao ručne bombe, koje su imale ulogu avionskih bombi.

U prvi svetski rat avijacija je ušla kao izviđačko sredstvo. Oružane snage su imale neznatan broj aviona. U tehničkom pogledu avioni su početkom rata bili još neusavršeni.

Ipak su i ti još neusavršeni avioni pružili veliku pomoć jedinicama. Izviđanje iz vazduha omogućavalo je da se za relativno kratko vreme dobiju podaci o neprijatelju. To je jedinicama kopnene vojske otežavalo prikriveno izvođenje manevra i nanošenje iznenadnih udara.

Vremenom se znatno poboljšao kvalitet aviona i porastao je njihov broj. Do kraja rata jačina avionskih motora povećana je sa 60-80 na 300-400 konjskih snaga. Na nekim avionima ukupna snaga motora dostizala je 900 konjskih snaga. Za to vreme brzina horizontalnog leta povećala se sa 80 na 200 kilometara na čas, dolet na 300 do 500 kilometara, a plafon dejstva sa 2-3 na 7 kilometara. Vreme penjanja aviona na visinu od 2.000 metara smanjeno je sa 30-50 na 8-15 minuta. Umesto aviona bez naoružanja, u toku rata su se pojavili avioni naoružani mitraljezima, i mogli su da nose bombe do 1.000 kilograma.

Kvalitativne i kvantitativne promene avijacije povećale su njene borbene mogućnosti i proširile obim zadataka koje je rešavala. U toku rata avijacija je prestala da bude samo sredstvo za izviđanje i vezu; ona je postala samostalan rod vojske, koji je izvršavao najraznovrsnije zadatke u vezi sa obezbeđenjem borbenih dejstava kopnenih snaga.

Raznovrsnost zadataka koje je avijacija izvršavala uslovila je potrebu za stvaranjem određenih vrsta aviona, a zatim i specijalnih rodova avijacije. Krajem rata u avijaciji su bila oformljena tri roda: izviđačka (među kojom i za korekturu artiljerijske vatre), lovačka i bombarderska (dnevna i noćna) avijacija. Jurišna dejstva ostvarivale su

lovačka i bombarderska avijacija, pošto u prvom svetskom ratu nije bilo specijalnog aviona — jurišnika.

Izmenjeni su, takođe, i organizacioni oblici avijacije. Dok su na početku rata osnovne organizacione jedinice bile odred i eskadrila, to je 1918. godine u Francuskoj, na primer, formirana vazduhoplovna divizija.

Od primene pojedinačnih aviona i malih grupa, obe zaraćene strane su prešle na masirana dejstva avijacije grupama od po nekoliko stotina aviona. Avijacija je u toku rata pružala bitnu pomoć kopnenim snagama time što ih je štitila od neprijateljske avijacije i što je neutrališući živu silu i vatrena sredstva neprijatelja, doprinosila napredovanju jedinica kopnene vojske.

Pa ipak, upotreba avijacije u ratu 1914—1918. godine skoro da nije izišla iz taktičkih okvira. Usled tehničke neusavršenosti aviona i nepostojanja razrađene teorije njihove borbene primene, avijacija još nije mogla u potpunosti da reši jedan od važnijih zadataka organizacije uspešne operacije — da prikuje neprijateljske rezerve. Nisu bila potpuno rešena ni pitanja sadejstva avijacije sa rodomima kopnene vojske. Dejstva avijacije često su imala izolovani karakter.

Ratna mornarica. Izmenjeni uslovi i karakter vođenja oružane borbe uopšte uslovili su dalji razvoj sredstava i načina vođenja ratnih dejstava na moru. Uporedo sa dajnjim razvojem i usavršavanjem ranijih pomorskih borbenih sredstava — brodske artiljerije, minskog i torpednog oružja — u godinama prvog svetskog rata široko su bila rasprostranjena i nova sredstva: avionske i dubinske bombe, antenske*) i nekontaktne**) mine, hidroakustični pribori i dr. Pri tome su osnovno sredstvo u borbi sa neprijateljskim brodovima postale mine i torpeda, pomoću kojih je bilo uništeno 286 brodova, što predstavlja 45% od ukupnog broja ratnih brodova uništenih u toku celog rata.

*) Sa antenskim sistemom za paljenje. — Prim. prev.

**) Prisustvo broda u blizini izaziva njihovu eksploziju. — Prim. prev.

Razvoj borbenih sredstava doveo je do smanjenja nekih klasa brodova, kao što su linijski brodovi i krstarice, uslovio je naglo povećanje značaja lakih plovnih objekata i podmornica, izazvao pojavu novih klasa brodova: nosača aviona, torpednih čamaca, desantnih i eskortnih brodova, lovaca na podmornice, minopolagača. U toku rata pojавio se novi rod ratne mornarice — pomorska avijacija.

Razvitak jedinica i borbenih sredstava mornarice i njihova masovna upotreba izmenili su uslove i karakter borbe na moru i izazvali potrebu da se razrade novi načini vođenja pomorskih borbenih dejstava.

Pre svega, svakodnevna borbena aktivnost flota postala je apsolutno neophodan oblik borbene delatnosti na moru još u toku rusko-japanskog rata, a sastojala se iz izviđanja na vojištu i izvođenja svih vrsta odbrambenih dejstava.

Izmenjeni uslovi i nova borbena sredstva prouzrokovali su da je na moru, kao i na kopnu, postalo nemoguće postizanje značajnih ciljeva jednim bojem, pa je u prvom svetskom ratu došlo do pojave novog oblika borbene delatnosti flote — operacije. Najtipičniji elementi pomorske operacije, nastale u godinama prvog svetskog rata, bila su dejstva u svrhu razbijanja protivničkih snaga na pomorskim komunikacijama, blokade i iskrcavanja desanata. Ali, kao i u kopnenoj vojsci, teorija vođenja pomorske operacije nije bila razrađena za vreme rata.

Promene u sredstvima, karakteru i uslovima vođenja oružane borbe na moru zahtevale su da se u boju i operaciji ostvari tesno sadejstvo između svih flotnih snaga kao i njihovo pouzdano i svestrano obezbeđenje. Pojavili su se novi vidovi borbenog obezbeđenja, kao što su protivminska, protivpodmornička, protivavionska i protivčamčana odbrana. Obavezani vid borbenog obezbeđenja dejstava flote postalo je i čišćenje morskih mina iz vode.

Prvi svetski rat dao je, iako ne bogato, ali raznovrsno iskustvo borbenih dejstava na moru. Flote su vodile borbu na pomorskim komunikacijama, ostvarivale blokadu, postavljale minske prepreke, iskrcavale desante, podržavale

artiljerijskom vatrom kopnene snage na primorskim pravcima. Uporedo s tim metod izvođenja pomorskog boja velikih brodova malo se izmenio. Na pomorski boj između velikih brodova u toku celog rata je gledano kao na artiljerijski dvoboje.

Prema tome, u toku prvog svetskog rata u ratnoj mornarici, kao i u kopnenoj vojsci, načini i oblici vođenja pomorskog boja i nivo taktičke veštine nisu odgovarali stepenu razvoja pomorskih borbenih sredstava.

*

Prelaz kapitalizma u stadijum imperijalizma praćen je izmenom socijalno-ekonomskih i materijalno-tehničkih uslova vođenja rata i masovnom pojavom kvalitativno nove borbene tehnike. Novi uslovi i sredstva vođenja rata, koji su došli do izražaja u epohi imperijalizma, sa svoje strane su izazvali korenite promene u ratnoj veštini, to jest u načinima vođenja borbenih dejstava i rata u celini. U toku rusko-japanskog i, naročito, prvog svetskog rata pojavili su se i оформili mnogi principi organizacije i vođenja savremenog boja, operacije i rata uopšte. Borbeno iskustvo prvog svetskog rata, bilo je osnova na kojoj se zasnivao razvoj ratne veštine do početka drugog svetskog rata.

Jedna od karakterističnih crta ratova epohe imperijalizma jeste njihov svetski karakter. Tako su već u prvi svetski rat bile uvučene 33 države sa ukupno milijardu i po ljudi, što je u to vreme predstavljalo tri četvrtine celokupnog stanovništva Zemljine kugle.

Rat 1914—1918. godine je pokazao da savremeni rati zahtevaju mnogomilionske oružane sile, kakve vojna istorija da tada nije poznavala. Dok na početku prvog svetskog rata brojno stanje oružanih snaga obe zaraćene strane nije prelazilo osam miliona ljudi, to je u toku rata pod oružje bilo stavljeno oko 70 miliona ljudi, što je predstavljalo gotovo 12 procenata celokupnog stanovništva velikih država koje su učestvovali u ratu. U Nemačkoj i Francuskoj pod oružjem je bilo 20 procenata stanov-

ništva. U pojedinim operacijama jednovremeno je učestvovalo više od milion ljudi (na Marni, u Galiciji itd.).

Prvi ratovi epohe imperijalizma pokazali su da savremenu oružanu borbu karakteriše masovna primena najraznovrsnije borbene tehnike. Tako, na primer, krajem prvog svetskog rata u vojskama glavnih učesnika rata (na frontu i pozadini) bilo je ukupno: 18.500.000 pušaka, 480.000 mitraljeza, 183.000 artiljerijskih oruđa, preko 8.000 tenkova, 84.000 aviona, 340.000 automobila. Ratna tehnika je našla primenu i u mehanizaciji inžinjerijskih radova, u masovnoj upotrebi raznovrsnih novih sredstava veze, u veoma raznolikoj tehnici ratne mornarice.

Sa masovnošću vojske bilo je povezano i do tada neviđeno protezanje neprekidnih frontova, koji su se svojim bokovima oslanjali na neprohodne prirodne prepreke ili na granice neutralnih država. Dužina svih borbenih frontova dostigala je ukupno 3.000 kilometara. Borbena dejstva vodena su u Evropi, Africi, na Bliskom i Dalekom istoku. Borbena dejstva ratnih mornarica odvijala su se ne samo na morima koja zapljuškuju Evropu već i u Atlantskom i Indijskom oceanu i na severu — na Barenkovom moru. Na taj način rat je i prostorno obuhvatio gotovo celu Zemljinu kuglu.

Razvoj avijacije doveo je do toga da su se borbena dejstva vodila i u pozadini, bombardovanjem važnih protivničkih objekata. Prema tome, nazirala se tendencija da se ratna dejstva prošire na celokupnu teritoriju zaraćenih strana.

Rezultati ratova u epohi imperijalizma potvrđuju da se istovremeno sa povećanjem zamaha savremenih ratova povećava i njihov razorni karakter.

U pogledu gubitaka nanetih čovečanstvu, prvi svetski rat je prevazišao sve prethodne ratove. Broj samo ljudskih žrtava dostigao je za vreme rata 30.000.000, od kojih je oko 10.000.000 ljudi bilo ubijeno ili umrlo od rana. Po absolutnom broju nepovratnih gubitaka prvi svetski rat je za dva puta nadmašio sve ratove, uzete zajedno, za poslednjih 125 godina, počev od ratova buržoaske Francuske.

Uместо ranijih kratkotrajnih i prostorno ograničenih bitaka, u toku ovog rata izvođene su dugotrajne operacije, koje su se odvijale na ogromnom prostranstvu, uz učešće ogromnih masa vojske i upotrebu velike količine raznovrsne tehnike.

Ratovi epohe imperializma pokazali su da je uloga ekonomskog i moralnog faktora izrazito porasla. To je bila neposredna posledica angažovanja milionskih vojnih masa, korišćenje velike količine raznovrsne tehnike i dugotrajnog karaktera rata, pri čemu su podvrgnuti iskušenju svi ekonomski i politički osnovi države. Iskustvo ovih ratova, naročito prvog svetskog rata, potvrđilo je Lenjinov zaključak još iz 1904. godine da se savremeni ratovi vode s nagašama i sredstvima širokih narodnih masa. Narod se javljao kao odlučujuća snaga u ratu. Učešće naroda u ratu ogleda se ne samo i ne toliko u tome što on predstavlja izbor popune savremenih vojski već i u tome što bazu savremenog rata čini pozadina. U toku rata pozadina ne snabdeva front rezervama, naoružanjem i namirnicama, već i raspoloženjima, idejama.

Moralno stanje pozadine vrši neposredan i odlučujući uticaj na moral vojske, na njenu borbenu sposobnost. Rat je pokazao da je čvrstina pozadine jedan od rešavajućih faktora koji stalno dejstvuju i određuju tok i ishod rata.